Batı Klasikleri

TOPRAK

I

E. Zola

M 712

Batı Klasikleri

TOPRAK
I

Emile Zola

Çeviren
HAMDİ VAROĞLU

İstanbul, 1991

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Jean, o sabah, beline mavi bezden bir tohum torbası bağlamış, torbanın ağzını sol eliyle açık tutarak yürüyor, her üç adımda bir, sağ eliyle, içinden bir avuç buğday alıyor, geniş bir hareketle savuruyordu. Vücudu bu ölçülü hareketle salınırken, iri kunduraları yere batıyor, tabanlarına yapışan özlü toprağı kaldırıyor; buğdayı her serpişinde, boyuna savrulan sarı taneler arasında, Jean'ın, sırtında eskitip durduğu emireri ceketinin iki kırmızı şeridi pırıldadığı görülüyordu. Jean, önde, tek başına, iriyarı endamı ile yürüyor, arkasından, iki beygir koşulu bir tırmık, ağır ağır ilerliyerek tohumu toprağa daldırıyor, bir sürücü de, elindeki kırbacı ölçülü aralıklarla tepelerinde şaklatarak hayvanları sürüyordu.

Des Cornailles denilen mevkide, pek pek yüz evlek kadar olan bu toprak parçası o kadar önemsizdi ki, la Borderie çiftliğinin sahibi mösyö Hourdequin, başka tarafta kullanılmakta olan tohum serpme makinesini oraya göndermek istememişti. Çiftlik binaları, güneyden kuzeye, tarlanın üst başına doğru çıkmakta olan Jean'ın tam karşısında, iki kilometre uzakta idi. Çizinin sonuna varınca, Jean başını kaldırdı, dalgın dalgın baktı, bir dakika soluk aldı.

Bu çiftlik, Chartres'a doğru uzanan Beauce ovası eteğinde, hücrada, bodur duvarlardan, kara bir leke gibi duran eski arduvaz damlardan ibaret bir yerdi. Ekim ayı sonlarına mahsus bulutlu, engin göğün altında, on fersah uzunluğunda ekimlik toprak, o mevsimde, çıplak, sarı ve özlü, nadaslı geniş dörtkenler halinde uzanıyor, yonca ve kabayonca tarlalarının yeşil düzlükleriyle bölünüyordu; ne bir yamaç, ne bir ağaç vardı; tarlalar, göz alabildiğine, birbirine karışarak uzanıp gidiyor, deniz üstünde imiş gibi belirli ve tümsek, ufkun çizgisi arkasına iniyordu. Yalnız, batı tarafında, küçük bir koru, gök hizasında, kırmızımsı bir çizgi gibi duruyordu. Orta yerde, Châteaudun'den Orléans'a giden yol, tebeşir beyazlığında, dört fersah uzağa kadar dümdüz uzanıyor, üzerinde, telgraf direklerinin muntazam dizisi sıralanıyordu. Görünürde, tahtadan çatkıları üzerinde, kanadları sarkık, üç dört ahşap değirmenden başka bir şey yoktu. Taştan adacıklar gibi kasabalar gözüküyor, uzakta, bir tümseğin gerisinden, bu ucsuz bucaksız buğday denizinin yumuşak dalgaları arasında, kilisesi görünmiyen bir çan kulesi sivriliyordu.

Jean geri döndü, bu sefer, yine aynı salıntılı hareketleriyle, kuzeyden güneye doğru yürümeğe başladı; sol eliyle tohum torbasını tutuyor, sağ eli, durmadan tohum serperek havayı kamçılıyordu. Şimdi, karşısında, ovayı bir hendek gibi biçen, hemen yakındaki dar Aigre vâdisi vardı. Ondan sonra da, Orléans'a kadar, ucsuz bucaksız Beauce tekrar başlıyordu. İleride çayırlıklar ve gölgelikler bulunduğu, ancak, vâdi çukurunun başladığı noktada, yerle bir

hizadaki sararmış tepeleri bodur fundalıklara benziyen bir sıra kavak ağacından anlaşılıyordu. Bayıra inşa edilmiş küçük bir kasaba olan Rognes'dan yalnız birkaç dam gözüküyordu; bunlar, çok yaşlı karga ailelerinin mekân tuttuğu külrengi taştan çan kulesi kasabaya tepeden bakan kilisenin dibinde yapılmış evlerdi. Doğu tarafında, iki fersah uzakta, bucağın merkezi olan Cloyes'nın saklı bulunduğu Loir vâdisinden ötede, donuk gün ışığında morumsu bir renk alan, uzaktaki Perche yamaçları gözüküyordu. Bu yer, Perche'le Beauce arasında, Beauce'un tam eteğinde, verimliliği daha az olan topraklar yüzünden bitli Beauce adı verilen noktada, şimdi Châteaudun vilâyeti olan eski Dunois idi. Jean, tarlanın sonuna varınca yine durdu, aşağıya, Aigre ırmağı boyunca uzanan araziye bir göz attı; otlaklar arasından akan bu hızlı ve duru suyun boyunca Cloyes yolu geçiyordu; bu yolda, o cumartesi, pazara giden köylü arabaları vızır vızır işliyordu. Sonra, Jean, tekrar tarlanın üst başına doğru çıktı.

Jean hep aynı yürüyüşle, aynı hareketleri yaparak, tohumun uçuşan tozlariyle kuşatılmış bir halde, kuzey tarafına yürüyor, tekrar güneye dönüyordu; arkasında da, tırmık, kamçı şakırtıları arasında, aynı yumuşak ve temkinli gidişle, tohumu toprağa daldırıyordu. Sürekli yağmurlar yağmış, sonbahar, tohum ekme işlerini geciktirmişti; ağustosta yine gübre serpilmişti, nadaslı topraklar, arsız otlardan temizlenmiş, üç senede bir, toprağı dinlendirmek üzere ekilen yonca ve yulaftan sonra, tekrar buğday vermeğe elverişli hale getirilmiş, derin çizgileriyle çoktan beri

hazır, bekliyordu. Onun için, o selli yağmurlardan sonra, yakında başlıyacağı anlaşılan donlardan korkarak. çiftçiler, acele ediyorlardı. Hava birdenbire soğumuştu, gök kurum rengiydi, rüzgâr namına bir şey yoktu, o durgun toprak ummanı üzerine, biteviye, kasvetli bir gün ışığı dökülüyordu. Her tarafta tohum ekiliyordu; solda, üç yüz metre ötede, daha başkaları, sağa doğru biraz daha uzakta, bir başka tohum eken daha vardı; karşıda, dümdüz arazinin inişli sahasına doğru gömülen daha başka, daha başka kimseler de tohum ekmekte idiler. Bunlar, ufacık, kara gölgelerdi, gitgide daha ufalarak, fersahlarla uzakta gözden kaybolan çizgi halinde şekillerdi. Fakat hepsi aynı hareketi yapıyor, etraflarında bir hayat dalgası gibi yükseldiği sezilen tohum yığınına gömülüyordu. Tekmil ova, tohum serpenlerin seçemiyecekleri derecede gözden silinen uzak noktalara varıncıya kadar, bu ateşli faaliyet içindeydi.

Jean, son defa olarak tarlanın alt başına doğru indiği sırada, Rognes kasabasından bu yana gelen, kızıllı beyazlı büyük bir inek gördü; âdeta çocuk denecek kadar küçük bir genç kız, ineği ipinden tutmuş, götürüyordu. Küçük köylü kızla hayvan, tarlanın kenarındaki vâdi boyunca giden patikadan yürüyorlardı; Jean, arkasını dönüp tekrar üst başa doğru çıkarak tohumu ekmiş, bitirmişti; gitmek üzere tohum torbasını çözerken, boğuk feryatlarla karışık bir koşuşma işitti, yine başını çevirip baktı. İnek azmış, bir yonca tarlasına dalmış, olanca hıziyle koşuyor, kız da peşinden geliyor, hayvanı zaptetmeğe uğraşıyordu. Jean, bir felâket olacak korkusiyle:

— İpi bıraksana! diye haykırdı.

Kız dinlemiyor, soluk soluğa koşuyor, öfke ve dehşet dolu bir sesle ineğe sövüp sayıyordu.

— La Coliche! Duracak mısın, la Coliche!... Hay, pis murdar hayvan!... Hay! Miskin cenabet!

Kız oraya kadar, ufacık bacaklarının boyu müsaade ettiği nispette koşarak, zıplıyarak, ineği takibedebilmişti. Fakat, ayağı takıldı, bir kere düştü; kalktı, biraz ötede bir daha düştü; artık, hayvan gemi azıya almıştı, kız yerde sürüklenmeğe başladı; şimdi, avaz avaz haykırıyordu. Sürüklenen vücudu yonca tarlasında iz bırakıyordu.

Jean, hâlâ:

— Bıraksana şunu! Bıraksana! diye haykırıyordu.

Haykırması, duyduğu dehşettendi, kendi de farkına varmadan haykırıyordu; çünkü, nihayet işin içyüzünü anlamış, o da koşmağa başlamıştı. İp, herhalde kızın bileğine dolanmış, gerildikçe daha fazla sıkışmış olsa gerekti. Jean, bereket ki bir tarlaya dalıp kestirmeden gitti. İneğin karşısına öyle hızla çıktı ki, hayvan sersemledi, zınk diye durdu. Jean, ipi hemen çözdü, yavrucağı otların üstüne oturttu.

— Bir yerine bir şey olmadı ya?

Kız bayılmamıştı bile. Ayağa kalktı, ötesini berisini yokladı, acıyan diz kapaklarına bakmak için, etekliğini, fütursuzca, butlarına kadar sıvadı; hâlâ, öyle soluk soluğa idi ki, konuşamıyordu.

— Bakın, şurası işte, acıyor... Ama, kımıldatabiliyorum, bir şey olmamış... Aman ne korktum! Yol üstünde olsaydım pestilim çıkardı!

Zora gelen, çepeçevre kızaran bileğini muayene etti, tükürükle ıslattı, dudaklarını yapıştırdı, acısı biraz geçti, kız kendine geldi.

— La Coliche yaramaz değildir. Ne var ki, bu sabahtan beri bizi hop oturttu, hop kaldırdı, çünkü kösnemiş... La Borderie'ye, boğaya götürüyorum.

Jean:

— La Borderie'ye mi? dedi. İyi tesadüf, ben de oraya döneceğim, beraber gideriz.

Kız on dört yaşında olmasına rağmen henüz öyle ufaktefekti ki, Jean ona küçük çocuk muamelesi ediyor, onunla senli benli konuşuyordu. O da başını kaldırmış, yirmi dokuz yaşında olduğu için gözüne ihtiyar gözüken, kısa kesilmiş kestane rengi saçlı, dolgun ve muntazam yüzlü bu tıknaz genci, ciddî bir tavırla seyrediyordu.

— Aa! Ben sizi tanıyorum, siz, mösyö Hourdequin'in yanında yanaşmalık eden marangoz Kaporal'siniz[1].

Kendisine köylülerin verdiği bu lâkabı işitince, genç adam gülümsedi; şimdi, o da kızı seyrediyor, kopmağa başlıyan, sert, küçük memeleriyle, çok derin bakışlı kara gözleri, olgunlaşmaya yüz tutmuş bir yemiş gibi taze ve pembe etli kalın dudakları, çekik yüziyle, onu âdeta kadın olmuş görüyor, şaşıyordu. Kız siyah yünlüden bir karako giymiş, başına yuvarlak bir bone geçirmişti, gayet esmer tenli idi, güneşten yanmış, tunçlaşmıştı.

[1] Onbaşı.

Jean:

— Ayol, sen Mouche babanın küçük kızısın, diye haykırdı, önce tanıyamadımdı... Geçen ilkbaharda Buteau, la Borderie'de benimle beraber çalışırken, kızkardeşin onun yavuklusu idi değil mi?

Kız, tabiî şekilde cevap verdi:

— Evet, ben Françoise'ım... Kuzen Buteau ile düşüp kalkan, benim ablam Lise'di, şimdi altı aylık gebe... Buteau sıvıştı, Orgères tarafında, la Chamade çiftliğinde çalışıyor.

Jean;

— Tamam, dedi. Onları beraber görmüştüm.

Bir an, karşılıklı, konuşmadan durdular; Jean, bir akşam, iki sevdalıyı, bir buğday yığını arkasında yakaladığını hatırlıyarak gülüyor, kız, sanki dudaklarının nemi, yanığını dindirecekmiş gibi, bereli bileğini hâlâ emiyordu; yakındaki tarlalardan birinde de, inek, fütursuzca, demet demet yonca yolup yemekle meşguldü. Sürücü, yol üzerine çıkmak için sapadan dolaşarak, tırmığı alıp götürmüştü. Çan kulesinin etrafında durmadan uçan iki karganın çığlıkları işitiliyordu. Durgun havada, anjelüs çanı[1], üç defa çaldı.

Jean:

— Ooo! dedi, öğle olmuş bile. Çabuk gidelim.

Sonra, tarlada la Coliche'i gördü.

— Hey, senin inek tarlayı yoluyor, dedi. Bir görürlerse... Dur kaltak, ziyafeti ben sana gösteririm!

[1] Sabah, öğle ve ikindi vakti çalınan çan.

Françoise onu durdurdu:

— Yok, yok, bırakın, dedi. Bu tarla bizim. Yellos, beni bizim tarlada tepeüstü getirdi!.. Bütün bu kıyı, Rognes'a kadar bizim ailenindir. Bizim parça, buradan ta şuraya kadar; sonra, bitişikteki, amcam Fouan'ın; ondan sonraki de halam la Grande'ın.

Tarlaları eliyle işaret ede ede, ineği patikaya çıkarmıştı. Ancak o zaman, hayvanın ipini tekrar eline aldıktan sonradır ki, genç adama teşekkür etmek aklına geldi.

— Ama, siz olmasaydınız halim yamandı ha! Size teşekkür ederim, candan teşekkür ederim!

Yürümeğe başlamışlardı; tarlalara dalmadan önce, vâdinin eteğinden geçen yoldan gidiyorlardı. Anjelüs çanının son sesi de susmuştu. Yalnız, kargalar, hâlâ haykırışıyorlardı. İpine asılarak giden ineğin arkasında, ikisi de artık lâkırdı etmiyordu, bir tek kelime konuşmadan, yanyana, fersahlarla yol giden köylülere malısus sessizliğe gömülmüşlerdi. Sağ kolda bir tohum makinesi görüp baktılar, makineyi çeken atlar yanıbaşlarında döndüler; sürücü, onlara: "Bonjur!" diye seslendi, aynı ciddî eda ile: "Bonjur" diye karşılık verdiler. Pazar ancak saat birde açılacağı için, aşağıda, sol taraflarında, Cloyes yolu üzerinde, yaylılar hâlâ dizi dizi gidiyor, sıçrar böcekler gibi, çifte tekerlekleri üzerinde şiddetle sarsılarak ilerliyorlardı; uzaktan o kadar küçük gözüküyorlardı ki, yalnız, kadınların, nokta halindeki beyaz boneleri seçilebiliyordu.

Françoise, iki kilometreden daha uzakta giden, ceviz kabuğu iriliğinde bir arabaya bakarak:

— İşte, Fouan amcamla Rose yengem notere gidiyorlar, dedi.

Hareketli, ufacık bir nokta halindeki bir insanı veya bir hayvanı tanıyabilen, teferrüatı seçmeğe alışık ova halkına mahsus gemici gözü gibi uzağı gören gözleri vardı.

Jean:

— Ha, evet, söyledilerdi, dedi. Demek karar verildi; ihtiyar, mülkünü kıziyle iki oğluna taksim ediyor, öyle mi?

— Karar verildi, bugün hepsi mösyö Baillehache'ın orada buluşacaklar.

Françoise, hâlâ, uzaklaşan arabaya bakıyordu.

— Bizlere vız geliyor, çünkü, bu mülk paylaşıldı diye ne zengin oluruz, ne fakir. Yalnız, arada Buteau var. Kızkardeşim, Buteau hissesini alırsa, kendisine belki nikâh kıyar diye umuyor.

Jean gülmeğe başladı:

— Hay kâfir Buteau hay, biz onunla arkadaştık... Kızlara, hiç fütur etmeden yalan söyler! Kızsız yapamaz, kızlar gönül rızasiyle gelmezlerse, yumrukla getirir.

Françoise, inançlı bir tavırla:

— Tabii, çok yezit şeydir, dedi. İnsan, kuzinini böyle karnı burnunda, başından atacak kadar alçaklık eder mi?

Derken birdenbire öfkelendi:

— Dur sen, la Coliche! Ben sana gösteririm!... Bak, yine başladı; bu hayvan kösnedi miydi, kuduruyor.

İpe şiddetle asılarak ineği çekmişti. O noktada, yol, yaylanın kenarından ayrılıyordu. Yaylı gözden kayboldu; Jean'la Françoise, düzlükte yollarına devam ettiler; karşılarında, sağlarında ve sollarında, ucsuz bucaksız ekilmiş tarlalardan başka bir şey yoktu. Bellenmiş tarlalarla suni çayırlar arasında. bir fundalık bile gözükmeden, patika dümdüz gidiyor, külrengi semanın altında, elle tutulacak gibi yakın göründüğü halde hep geriliyen çiftliğe ulaşıyordu. Jean'la Françoise, yine susmuşlardı. Bu çok gamlı ve çok bereketli Beauce'un temkinli ciddiliği onları sarmış gibi, bir daha ağızlarını açmadılar.

Çiftliğe vardıkları zaman, la Borderie'nin, üç tarafı ahırlarla, mandıralarla, zâhire ambarlariyle çevrili dörtköşe büyük avlusu ıssızdı. Fakat onlar gelir gelmez, mutfak kapısında, ufak tefek, şirret tavırlı, güzel bir genç kadın gözüktü.

— Ne o, Jean? Bugün yemek yemiyor muyuz?

— Geliyorum, madam Jacqueline.

Rognes yol bekçisi Cognet'nin, on iki yaşında iken, çiftlikte bulaşık yıkadığı tarihte la Cognette diye çağrılan kızı, kalfalığa yükseleli, âmirlik taslıyor, kendisini hanımefendi yerine koyduruyordu.

— Aa! Sen misin Françoise, dedi. Boğa için geldin değil mi?... İyi ama, bekliyeceksin. Sığırtmaç, mösyö Hourdequin'le beraber Cloyes'ya gitti. Ama, gelecek, şimdiye kadar gelmiş olması lâzımdı.

Jean, mutfağa girerken, Jacqueline, çiftlik sahibi ile yetinmiyen aç gözlü bir sevda düşkünü kadın gibi, görülmekten pervasız, gülerek onun beline sarıldı, ona sürtündü.

Yalnız kalan Françoise, avlunun üçte birini kaplıyan gübre çukuru karşısında taştan bir peykeye oturdu, sabırla beklemeğe başladı. Hava soğuduğu için, hafif bir mavi buğu çıkararak tüten bu geniş, basık yığının üzerinde eşinen ve ayaklarını ısıtan bir tavuk sürüsünü, bir şey düşünmeden seyrediyordu. Yarım saat sonra, Jean, son dilim tereyağlı ekmeğini ısıra ısıra mutfaktan çıktığı zaman, kız hâlâ yerinden kımıldamamıştı. Jean, onun yanına oturdu, ineğin kıvrandığını, böğürerek kuyruğunu salladığını görünce:

— Sığırtmaç hâlâ meydanda yok, fena havadis, dedi.

Genç kız omuzlarını silkti. Hiç acelesi yoktu. Yine sustular, sonra Françoise:

— Demek ki, sizin adınız kısaca Jean, öyle mi, kaporal? diye sordu.

— Hayır, canım. Jean Macquart.

— Bizim buralardan değilsiniz, öyle mi?

— Hayır, Provence'lıyım; Plassans derler, uzak bir şehir, oradanım.

Françoise, bir insanın bu kadar uzak bir memleketten olabilmesine şaşmış, başını kaldırıp dikkatle Jean'a bakmıştı. Jean devam etti:

— Solférino muharebesinden sonra tezkere aldım, İtalya'dan döndüm, bir buçuk senedir buradayım; beni buraya bir arkadaş getirdi... Eski zanaatım doğramacılıktı, baktım ki artık o zanaat işime gelmiyor, birtakım meseleler de oldu, çiftlikte kaldım.

Kız, iri siyah gözlerini ondan ayırmadan, kısaca:

— Ya! dedi.

Fakat o sırada, la Coliche, istek dolu, acıklı bir gürtüsünü daha uzattı; aynı zamanda, kapısı kapalı inek ahırından, boğuk bir soluk işitildi.

Jean:

— Vay, diye haykırdı, César olacak çapkın, la Coliche'in sesini işitti! Dinle, içeride söyleniyor... Yoo! İşinin erbabıdır o, haddin varsa avluya bir inek sok, mutlaka sezer, kendisinden istenen şeyin ne olduğunu bilir...

Sonra, lâfı değiştirdi:

— Bana bak, sığırtmaç galiba mösyö Hourdequin'le beraber kaldı... İstersen boğayı sana ben getireyim. İkimiz bu işi pekâlâ görürüz.

Françoise ayağa kalktı.

— Evet, olabilir, dedi.

Jean, inek ahırının kapısını açarken bir sual daha sordu:

— Senin hayvanı bağlamak ister mi?

— Bağlamak mı? Hayır, hayır, hacet yok!... Dünden hazır, kıpırdamaz bile.

Kapı açılınca, ahırın ortasından geçen yolun iki tarafında, iki sıralı, kimi saman üzerine uzanmış, kimi yemlikten pancar yemekle meşgul, çiftliğin otuz ineği gözüktü; boğalardan biri, beyaz paftalı kara bir Hollanda boğası, bulunduğu köşeden başını uzatıyor, göreceği işi bekliyordu.

César, ipi çözülür çözülmez, ağır ağır çıktı. Fakat bol hava ile bol ışık karşısında şaşırmış gibi, çıkar çıkmaz durdu; ayaklarını gerdi, boynunu kabarttı, burnunu uzatıp etrafı koklıyarak, kuyruğunu

sinirli sinirli sallıyarak, bir dakika hareketsiz durdu. La Coliche kımıldamıyor, daha yavaştan böğürüyor, sabit bakışlı iri gözlerini ona doğru çeviriyordu. O zaman, César ilerledi. ineğe abandı, başını kısa ve sert bir tazyikle, onun sağrısına yasladı; dili sarkıyordu, kuyruğu yana ayırdı, butlara kadar, ineğin her yanını yaladı; la Coliche hâlâ kımıldamıyor, yalnız, derisi hafif bir ürperti ile kırışıyordu. Jean'la Françoise, elleri iki yana sarkık, ciddî ciddî bakıyorlardı.

César, hazır olunca, âni bir sıçrayışla, zemini sarsan kuvvetli bir yüklenişle, la Coliche'e aştı; ineğin dizleri bile bükülmemişti, boğa, iki ayağiyle onu böğürlerinden kıstırmıştı. Fakat iriyarı bir Cotentin ineği olan la Coliche, daha ufak tefek bir dölden olan César'a göre o kadar enine boyuna idi ki, hayvan, erişemiyordu. Bunu hissetti, kendini yukarı almak istedi, boşuna uğraştı.

Françoise:

— Fazla küçük, dedi.

Jean:

— Evet, biraz küçük, diye cevap verdi. Ama, zararı yok, yine girer.

Françoise başını salladı; sonra, César'ın hâlâ arandığını, yorulduğunu görünce, kararını verdi:

— Yok, yardım etmek lâzım... dedi. Yarım yamalak girerse tutmaz.

Ciddî bir iş yapmağa hazırlanır gibi, sakin ve dikkatli bir tavırla, ilerlemişti. Bu işe verdiği dikkat, gözlerinin karasını daha koyulaştırıyor, hareketsiz yüzünde, kırmızı dudaklarını aralandırıyordu. Kolunu geniş bir hareketle açtı, boğanın tenasül aletini avuç-

ladı, doğrulttu. César, ucu ucuna geldiğini hissedince, bütün kuvvetini topladı, bir yüklenişte, dibe kadar daldı. Sonra çekildi. İş bitmişti. Tohumu toprağa daldıran fide kazığının girişi. İnek, erkek hayvanın bu bereketlendirici atmığını, tohum ekilen toprak gibi sükûnetle, hiçbir hareket yapmadan almıştı. Hattâ, sarsıntı esnasında titrememişti bile... César, zemini tekrar sarsarak hemen indi.

Françoise, elini çekmiş, kolu havada, duruyordu. Nihayet kolunu indirdi.

— Oldu, dedi.

Jean, çabuk ve iyi yapılmış bir işten dolayı, iyi bir işçi sıfatiyle duyduğu memnunlukla karışık inançlı bir tavırla cevap verdi:

— Hem adamakıllı!

Çiftlik uşaklarının, ineklerini böyle çektirmeğe getiren kızlarla şakalaşırken yaptıkları gibi, açık saçık sözler söylemeği aklından geçirmiyordu. Bu küçük kız, bu işi o kadar sade ve lüzumlu buluyor gibiydi ki, gerçekten, alay edilecek tarafı yoktu, dürüst bir işti, tabiat böyle gerektiriyordu.

Fakat biraz evvel, Jacqueline, tekrar mutfak kapısının önüne çıkmıştı; her zamanki gibi fıkırtılı bir gülüşle, neşe ile seslendi:

— Eey! Elinden her iş geliyor! Demek ki, sevdalının o tarafında göz yok!

Jean bir kahkaha fırlatınca, Françoise birdenbire kıpkırmızı kesildi. Utandı, César kendiliğinden ahıra döndüğü, la Coliche de gübre çukurunda sürmüş bir tutam yulafı yemeğe koyulduğu sırada, ceplerini araş-

tırdı, çektirme parası olan iki frangı içine sakladığı mendilini çıkardı, düğümünü çözdü:

— Alın parayı! dedi. Haydi, hoşça kalın!

İneğini aldı, yürüdü. Jean da, mösyö Hourdequin'in o gün için verdiği emir gereğince Poteau tarlasına gideceğini Jacqueline'e söyliyerek, tohum torbasını aldı, kızın peşinden gitti. Jacqueline:

— Peki, dedi. Tırmık, daha önce oraya gitmiş olmalı.

Sonra, delikanlı, küçük köylü kızına yetişip de, biri önde, öteki arkada, dar patikada uzaklaşmağa başladıkları vakit, alaycı, canlı sesiyle yine onlara seslendi:

— Bir arada kaybolursanız tehlike yok, değil mi? Küçük, doğru yolu biliyor.

Arkalarında çiftlik avlusu tekrar ıssızlaştı. Bu defa, Jean da Françoise da gülmemişlerdi. Ağır ağır yürüyorlardı, taşlara çarpan ayakkaplarının gürültüsünden başka ses yoktu. Jean, kızın, yalnız, tekerlek bonesi altından fırlıyan kıvırcık, siyah, ufacık lülelerle örtülü, çocuk ensesini görüyordu. Elli adım kadar gittikten sonra, Françoise, temkinli bir eda ile:

— Erkeklerden yana başkalarına takıldığına iyi etmiyor, dedi. Cevabını verirdim amma...

Sonra, genç adama döndü, yüzüne kurnazca bakarak:

— Sanki karısı imiş gibi, mösyö Hourdequin'e boynuz taktırıyor, değil mi? dedi... Sizin belki de bu işlerden haberiniz vardır.

Jean şaşaladı, aptalca bir tavır takındı.

— Adam sen de, keyfi öyle istiyor, öyle yapıyor, kendi bileceği iş.

Françoise, arkasını dönmüş, yine yürümeğe başlamıştı.

— Orası doğru... dedi. Sizinle lâtife ettiğime bakmayın; âdeta babam yaşındasınız, bir şey çıkmaz da ondan... Ama, size bir şey söyliyeyim mi? Buteau, kızkardeşime o namussuzluğu ettikten sonra, ben, ölürüm de yine bir âşığa yüz vermem.

Jean başını salladı, artık konuşmadılar. Küçük Poteau tarlası, Rognes'a yarı yolda, patikanın sonunda idi. Genç adam, oraya varınca durdu. Tırmık çoktan gelmiş, onu bekliyordu, çizilerden birine bir çuval tohum boşaltılmıştı. Jean, tohum torbasını oradan doldurdu.

— Eh, haydi güle güle, dedi.

Françoise:

— Allaha ısmarladık, diye cevap verdi. Tekrar teşekkür ederim!

— Peki ama, ya Coliche tekrar azarsa?... Sizi eve kadar götüreyim mi?

Kız uzaklaşmıştı bile; döndü, kırların engin sessizliği içinde, sakin ve gür sesiyle bağırdı:

— Hayır, hayır! Hacet yok, tehlike kalmadı! Karnını doldurdu, artık!

Jean, tohum torbası belinde bağlı, elini yine aynı hareketle boyuna sallayıp tohumları savurarak, tarlanın alt başına doğru inmeğe başlamıştı; başını kaldırıp bakıyor, koca gövdesiyle salınarak giden lâgar

ineğinin arkasında küçücük görünen Françoise'ın ekinler arasında azar azar ufalışını seyrediyordu. Tarlanın üst başına çıkarken, onu artık gözden kaybetti; fakat dönüşte tekrar gördü; şimdi Françoise daha küçülmüştü, o kadar küçülmüştü ki, ince endamı, beyaz bonesiyle, bir yabani hindiba çiçeğine benziyordu. Kızı, bu şekilde üç defa, her seferinde daha küçülmüş gördü, en son defasında aradı, göremedi; kilisenin önüne varınca sokağa sapmış olsa gerekti.

Saat ikiyi çaldı; gök, hâlâ külrengi bulutlarla kaplı, donuk, hava buz gibi soğuktu; güneş, ilkbahara kadar aylarca zaman için, kürekler dolusu ince bir külle örtülüp gömülmüş gibi idi. Bu kasvetli renk içinde, Orléans'a doğru, bulutlar, daha beyazlaşıyor, sanki o tarafta güneş, fersahlarla uzakta bir yerde parıltı saçıyordu. Rognes kilisesinin çan kulesi bu donuk beyaz kısma aksediyor, kasaba, oradan gözükmiyen Aigre vâdisinin arkasına gizlenerek, aşağı doğru uzuyordu; fakat kuzeyde, Chartres'a doğru, ufkun düz çizgisi, engin semanın biteviye bulanık rengi ile uçsuz bucaksız uzanan Beauce arazisi arasında, bir resmi ikiye biçen, çini mürekkebi ile çekilmiş çizgi keskinliğini muhafaza ediyordu. Öğle yemeğinden sonra, tohum ekenlerin sayısı çoğalmış gibi idi. Şimdi, küçük çiftliğin her tarlasında, tohum eken birisi vardı; bunlar, çok büyük bir iş görmek için hep birden ayaklanmış, ufacık vücutlarına göre pek ölçüden aşırı, dev gibi bir işle uğraşan, çalışkan, kara karıncalar gibi çoğalıyorlar, kaynaşıyorlardı; en uzaktakilerde bile, hep aynı olan o ısrarlı el hareketi, ucsuz bucaksız toprakla didişen, sonunda mesafenin

de, hayatın da hakkından gelen o böcek inadı görülüyordu.

Jean, ortalık kararıncaya kadar tohum ekti. Poteau tarlasından sonra Rigoles tarlasını, sonra Quatre-Chemins tarlasını ekti. Nadaslı topraklarda ölçülü, geniş adımlarla, bir gidiyor, bir geliyor, torbasında buğday tükeniyor, arkasından, tohum, toprağı bereketlendiriyordu.

II

Cloyes noteri metr Baillehache'ın evi, Grouaise sokağında, Châteaudun'e giderken sol kolda idi. Tek katlı beyaz bir evdi; hafta ortası ıssız olan, cumartesi günleri, pazara gelen köylü akını ile canlanan bu kaldırımlı, geniş yolun aydınlandığı tek sokak feneri, bir iple, bu binanın köşesine asılı idi. Uzaktan, bodur binaların teşkil ettiği kireç rengi hat üzerinde, iki tabelânın pırıldadığı görülüyor; gerisinde, ince uzun bir bahçe, Loir suyuna kadar iniyordu.

O cumartesi, yazıhane vazifesi gören, giriş kısmının sağında, sokak üstündeki odada, cılız, solgun, on beş yaşında bir çocuk olan noter kâtibi yardımcısı, muslin perdelerden birini kaldırmış, geleni geçeni seyrediyordu. Biri göbekli, gayet pis bir ihtiyarla bir deri bir kemik, sapsarı benizli daha genç olan öbür iki kâtip, kararmış çam tahtasından çifte tablalı bir masa üstünde yazı yazmakla meşguldüler; yazıhanenin bütün eşyası bu masa ile yedi sekiz iskemleden, bir de Toussaint yortusunda kar bile yağsa, ancak aralık ayında tutuşturulan dökme bir sobadan ibaretti. Duvarları dolduran gözler, sarı dosyalarla tıklım tıklım dolu, kenarları kopmuş, yeşilimtırak kartonlar, odayı, bir bozulmuş mürekkep ve tozlu, eski kâğıt kokusiyle dolduruyordu.

Karıkoca iki köylü, yanyana oturmuşlar, çok saygılı bir hareketsizlikle ve sabırla bekliyorlardı. Bu kadar çok kâğıt, hele bu kadar çabuk yazı yazan bu zatlar, hep bir arada cızırdıyan bu kalemler, kafalarındaki para ve dâva düşüncelerini kurcalıyarak onları ciddîleştiriyordu. Kadın, otuz dört yaşında, gayet esmerdi, şirin yüzünü iri bir burun biçimsizleştiriyordu; kemikli işçi kadın ellerini, kenarı kadife çevrili siyah dradan karakosu üzerinde bitiştirmişti; keskin bakışlı gözleriyle, köşe bucağı araştırıyor, oralarda uyuklıyan bütün tapu senetlerini hayalinden geçirdiği besbelli görülüyordu; ondan beş yaş büyük, kızıl saçlı, durgun tavırlı, siyah pantalonlu, mavi bezden, yepyeni, uzun köylü gömlekli bir adam olan kocası, yuvarlak, fötr şapkasını dizleri üstünde tutuyor, itina ile traş edilmiş, pişmiş toprak rengi iri yüzü, zerre kadar düşünce ifadesiyle canlanmıyor, çini mavi iri gözleri, dinlenen bir öküzün gözleri gibi sabit nazarlarla bakıyordu.

O sırada bir kapı açıldı, öğle yemeğini enistesi çiftçi Hourdequin'le birlikte yemiş olan metr Baillehache çıkageldi; yüzü kıpkırmızı idi; kalın dudakları, göz kapaklarının kırışıklarından dolayı içi daima güler gibi görünen gözleriyle, elli beş yaşına rağmen hâlâ taravetli idi. Gözünde gözlük vardı, kırçıl favorilerinin uzun kıllarını, sınır halinde bir alışkanlıkla, durmadan çekiştiriyordu.

— Ooo! Siz misiniz, Delhomme, dedi? Fouan baba, taksime nihayet razı oldu, öyle mi?

Cevabı kadın verdi.

— Öyle, mösyö Baillehache... Mutabık kalalım,

siz de bize. yapılacak muameleyi öğretesiniz diye burada buluşmak için hep sözleştik.

— Âlâ, âlâ, Fanny, icabına bakarız... Saat daha bir, ötekileri bekliyelim, gelsinler.

Noter, bir iki dakika daha konuştu, iki aydan beri düşük olan buğday fiyatını sordu, Delhomme'a, yirmi hektar kadar toprağı, bir yanaşması, üç ineği bulunan bir çiftçiye karşı gösterilmesi gereken dostça saygı ile muamele etti. Sonra çalışma odasına girdi.

Kâtipler, başlarını kaldırmamışlar, kalemlerini daha fazla cızırdatmağa başlamışlardı. Karıkoca Delhomme'lar, yeniden, kımıldamadan oturup beklediler.

Bu Fanny'nin talihi vardı; çünkü kendi hesabına, Fouan babadan, aşağı yukarı ancak üç hektar toprak alacağını umduğu halde, önceden gebe bile kalmadan namuslu ve zengin bir âşıkla evlenmişti. Hoş, kocası pişman değildi; zira, Fanny'den daha zeki, daha hamarat bir ev kadını bulamazdı. Öyle ki, hep karısının söziyle oturup kalkıyordu, darkafalı idi, fakat öyle soğukkanlı, öyle dürüst bir adamdı ki, çoğu zaman, Rognes'da, onu hakem seçerlerdi.

O sırada sokağa bakmakta olan küçük kâtip, ağzını eliyle örterek kıkır kıkır güldü, yanındaki, göbekli, çok pis ihtiyara:

— Ooo! Jésus-Christ[1] geliyor, dedi.

Fanny, hızla kocasının kulağına doğru eğilmişti:

— Bana bak, sen lâfa karışma, ben bildiğim gibi idare edeyim... dedi. Babamla annemi severim,

[1] Hazreti İsa.

ama bizi soymalarını da istemem; hem, Buteau ile şu Hyacinthe hergelesinden sakınalım.

İki erkek kardeşinden bahsediyordu; büyüğünün, tekmil kasabada Jésus-Christ diye tanılan Hyacinthe'in geldiğini pencereden görmüştü. Bu Hyacinthe tembel, ayyaş bir herifti, Afrika seferlerine iştirak edip askerden dödükten sonra, dere tepe dolaşmağa başlamıştı; doğru dürüst hiçbir iş görmek istemiyor, sanki, hâlâ bir bedevi kabîlesinden baç alıyormuş gibi, yağmacılıkla, çapulculukla geçiniyordu.

İçeriye, kıvırcık saçlı, uzun ve karmakarışık, sivri sakallı, kırk yaşının bütün adale kuvvetine sahip, iri boy birisi girdi. Yüzü İsa'ya benziyordu, fakat harap, ayyaş, ırz düşmanı, yol kesen haydut bir İsa. Sabahtan beri Cloyes'da idi, çoktan sarhoş olmuştu, pantalonu çamur içinde, sırtındaki köylü gömleği iğrenç lekelerle dolu idi; başında, ensesine devirerek giydiği liyme liyme bir kasket vardı; bir meteliklik cinsinden ıslak ve kara bir yaprak sigarası içiyor, etrafı pis pis kokutuyordu. Bununla beraber, bulanık, güzel gözlerinin içinde, kötülükten uzak alaycı bir mâna, iyi yürekli bir külhaninin samimî ifadesi vardı.

— Ne o, babamla annem daha gelmediler mi? diye sordu.

Safradan yüzü sararmış sıska kâtip, başiyle öfkeli bir hayır işareti verince, Jésus-Christ, bir süre, gözlerini duvara dikip kaldı; sigarası elinde boşuna tütüyordu. Kızkardeşiyle eniştesine, başını çevirip bakmamıştı bile; onlar da, Hyacinthe'in girdiğini görmemiş gibi idiler. Sonra, Hyacinthe bir kelime ilâve etmeden, sokakta beklemek için dışarı çıktı.

Küçük kâtip, gözü sokakta, kendisine gülünç maceralar hatırlatan Jésus-Christ lâkabını gitgide daha tuhaf bularak, eşekarısı vızıldar gibi bir sesle:

— Ah! Bu Jésus-Christ! Ah! Bu Jésus-Christ! diye söylendi.

Aradan beş dakika geçti geçmedi, Fouan'lar nihayet geldiler; ağır ağır, ihtiyatlı adımlarla yürüyen iki ihtiyardılar. Erkek, vaktiyle çok sağlamken, şimdi yetmiş yaşına gelince, öyle çetin bir çalışma, öyle keskin bir toprak iptilâsı ile kuradalaşmış ve küçülmüştü ki, vücudu, şiddetle özlediği ve sahibolduğu o toprağa dönmek ister gibi, eğiliyordu. Yine de, bacakları müstesna, hâlâ diri; derin kırışıklarla çizik çizik kösele gibi zayıf yüzünü sivrilten aileye mahsus uzun burnuyla, tavşan bacağı denilen biçimde, muntazam kesilmiş, küçük, beyaz favorileriyle, temiz paktı. Gölgesi gibi, zerre kadar ayrılmadan peşinden gelen karısı daha ufak tefekti, karnı bir istiska başlangıciyle şiş olduğu için tombul kalmış gibiydi; yulaf rengi yüzünde testekerlek gözleri vardı, yine testekerlek dudakları, sayısız kırışıklarla, bir hasis kesesi gibi büzülmüştü. Sersem bir şeydi, evdeki durumu itaatli ve çalışkan bir hayvan rolünden ibaret kalmıştı, kocasının müstebit tahakkümü karşısında, ezelden beri tir tir titremişti.

Fanny ayağa kalktı:

— Hah! Geldiniz mi? diye haykırdı.

Delhomme da sandalyesinden kalkmıştı. İhtiyarın peşinden, Jésus-Christ, hiçbir şey söylemeden, salınarak içeri girdi. Sigarasının ucunu ezerek söndürdü,

sonra pis pis kokan bu izmariti, gömleğinin cebine tıktı.

Fouan:

— Eh, hepimiz buradayız, dedi. Bir Buteau eksik... Bu kerata hiçbir zaman vaktinde gelmez, hiçbir zaman herkes gibi olamaz!...

Jésus-Christ, içkiden kısılmış sesiyle:

— Pazarda gördüm onu, gelecek, dedi.

En küçükleri olan Buteau yirmi yedi yaşında idi, kendisine bu lâkabın takılmış olması, dikkafalılığından, hep isyan halinde bulunmasından, hiç kimsenin paylaşmadığı, sırf kendisine has fikirlerinde ısrar etmesindendi. Daha ufacık çocukken bile, anası ve babasiyle anlaşamamıştı; sonradan kur'ada talihi yaver olmuş, askerliği çıkmamış, babasının evinden savuşup önce la Borderie'de, sonra la Chamade'da yanaşmalık etmişti.

Fouan baba hâlâ söylenip durduğu sırada, Buteau, pürsühhat, pürneşe içeri girdi. Fouan ailesine has olan iri burun, onda yassılaşmıştı, çehrenin alt kısım kemikleri, yırtıcı hayvan çenesi gibi iri, kuvvetli çeneler halinde ileri doğru çıkıyordu. Şakaklar çekikti, kafanın yukarı kısmı gitgide daralıyor, gri gözlerinin çapkın gülüşünde, hile ve şiddet ifadesi okunuyordu. Arzudan, haşinlikten, mal edinmekte inattan yana babasına çekmiş, bu huylarına, anasından aldığı son derece hasislik de eklenmişti. Her kavgada, iki ihtiyar, onu sitemlere boğdukları zaman: "Ne yapalım, beni böyle dünyaya getirmemeli idiniz!" diye cevap veriyordu:

Babasının homurdanmalarına şu cevabı verdi:

— A kuzum, la Chamade'dan Cloyes'ya kadar yol beş fersah sürüyor. Hem ne demek istiyorsunuz? Ben de sizinle aynı zamanda geldim... Yine mi bana çatacaksınız?

Şimdi hep bir ağızdan kavga ediyorlar, bol rüzgâra alışık cırlak, yüksek sesleriyle haykırışıyorlar, düpedüz kendi evlerinde imişler gibi, işlerini müzakere ediyorlardı. Kâtipler rahatsız olmuşlar, yan yan onlara bakıyorlardı; o sırada, gürültüyü duyan noter, çalışma odasının kapısını tekrar açtı.

— Hepiniz tamamsınız: Haydi, gelin!

Bu oda, bahçeye bakıyordu; ince uzun bir yer olan bu bahçe, yapraksız kavakları uzaktan görülen Loir nehrine kadar iniyoru. Şöminenin üstünde, dosya yığınları arasında, siyah mermerden bir konsol saati duruyordu; odada bir akaju yazı masasından, bir dosya dolabından, sandalyelerden başka bir şey yoktu.

Mösyö Baillehache, odaya girer girmez, mahkemede imiş gibi, bu yazı masasının başına geçip oturmuştu; köylüler de, dizi halinde içeri girmişler, tereddütle duruyorlar, nereye, nasıl oturacaklarını bilmediklerinden, sıkılarak, iskemleleri şavulluyorlardı.

— Otursanıza, kuzum!

Bunun üzerine, Fouan'la Rose, ötekiler tarafından itilerek ilk sırada, iki sandalyeye oturdular; Fanny ile Delhomme da, onların arkasında, yanyana oturdular; Buteau bir köşeye çekilip duvara dayanmış, Hyacinthe, yalnız başına, pencerenin önünde ayakta

kalmış, geniş omuzlariyle ışığı tıkamıştı. Fakat noter sabırsızlandı, teklifsizce ona hitabederek:

— Otursanıza, Jésus-Christ, dedi.

Sonra, lâkırdıyı kendisi açtı:

— Demek ki, malınızı, iki oğlunuzla kızınız arasında, daha hayatta iken taksime karar verdiniz, öyle mi Fouan baba?

İhtiyar cevap vermedi, ötekiler kımıldamadılar, derin bir sessizlik oldu. Hoş, noter de bu yavaşlıklara alışmıştı, o da acele etmiyordu. Noterlik, iki yüz elli yıldan beri ailesinin mesleği idi; Baillehache'lar babadan oğula, Cloyes'da birbirlerinin yerine geçmişlerdi; damarlarında çok eski Beauce'lu kanı vardı; en ufak müzakereyi uzun sessizliklere ve boş lâflara boğan o temkinli hantallık, o sinsi sıkı ağızlılık, müşterileri olan köylülerden onlara da geçmişti. Noter, bir çakı çıkarıp açmış, tırnaklarını kesiyordu.

Nihayet, gözlerini ihtiyara dikerek, tekrar:

— Galiba kararınızı vermişsiniz, değil mi? dedi.

Fouan döndü, orada bulunanların hepsine birer kere baktı, sonra kelimeleri arıyarak:

— Evet, belki de, mösyö Baillehache, dedi... Hasatta size bahsetmiştim de daha fazla düşünmemi söylemiştiniz; ben de tekrar düşündüm; bakıyorum, ne olursa olsun, sonunda iş oraya dayanacak.

Cümleleri ikide bir keserek açıklamalar yapayapa bunun sebebini anlattı. Fakat söylemediği bir şey, boğazına tıkanan heyecanının belli ettiği bir şey vardı, o da, babasının ölümünden evvel büyük bir hırsla göz koyduğu, sonra, kösnemiş bir hayvan şiddetiyle ektiği, daha sonra, menfur bir hasislik pahasına, par-

ça parça genişlettiği bu topraklardan ayrılacağı için duyduğu sonsuz keder, için için duyduğu garaz, bütün vücudunda hissettiği acı idi. Bu toprağın filân parçası aylarca ekmek peynire, ateşsiz geçirilen kışlara, birkaç yudum sudan başka hararet söndürücü bir içki olmaksızın yakıcı çalışmalarla dolu yazlara mal olmuştu. Toprağı, adamı öldüren, uğrunda adam öldürülen kadın sever gibi sevmişti. Ne karı, ne çocuk, ne kimse, hiçbir insanca mefhuma bağlanmamıştı. Varsa yoksa toprak! Halbuki, işte ihtiyarlamıştı, bu mâşukayı oğullarına bırakması gerekiyordu, nasıl ki babası da, aczinden kudurarak, vaktiyle onu kendisine bırakmıştı.

— Ne yaparsınız, mösyö Baillehache, akıl var yakın var, bacaklar artık tutmuyor, kollar da onlardan aşağı değil, toprak bu yüzden zarara uğruyor, elbette!... Çocuklarla anlaşabilseydik, işler yine yolunda gidebilirdi...

Buteau ile Jésus-Christ'ye birer kere baktı; onlar, babalarının söylediği sözler kulaklarına bile girmiyormuş gibi, gözleri uzaklara dalmış, yerlerinden kımıldamamışlardı.

— Ama, ne yaparsın? Yanıma başkalarını, yabancıları alayım da, evimizi yağma mı etsinler? Yok, bugünkü günde, hizmetkâr çok pahalıya mal oluyor, kazancı yiyor... Benimse, artık halim yok. Meselâ bu mevsim, elimdeki on dokuz ölçek buğdaydan, pek pek dörtte birini ekecek kadar takat bulabildim, ancak yiyeceğimiz kadar bir şey; bizim buğdayımızla, iki ineğin otu çıktı, o kadar... Onun için, bu güzelim toprağın bozulduğunu gördükçe yüreğim paralanıyor.

Bu felâketi görmektense, bütün malımdan vazgeçerim, daha iyi.

Lâkırdısı boğazına tıkandı, ıstırabını ve tevekkülünü anlatan geniş bir el hareketi yaptı. Karısı, yanıbaşında, yarım asırdan fazla süren bir itaatin ve çalışmanın tesiriyle zebun, boynu bükük dinliyordu.

Fouan devam etti:

— Geçen gün, Rose, peynir yaparken içine düştü. Ben yaylı ile bir kere pazara gelsem, yorgunluktan harap oluyorum... Hem, toprağı mezara beraber götürecek değiliz. Vermeli, vermeli... Hâsılı, yeteri kadar çalıştık, rahat ölmek istiyoruz... Öyle değil mi, Rose?

İhtiyar kadın:

— Çok doğru, Allah biliyor ya! dedi.

Çok uzun bir susma daha oldu. Noter, tırnaklarını kesmişti. Çakıyı yazı masasının üstüne bıraktı.

— Evet, bunlar mâkul sebepler, dedi, insan bazan hibe yapmak zorunda kalır... Şunu da ilâve edeyim ki, hibenin, aileler için idareli tarafı da vardır, çünkü veraset vergileri, hibe vergilerinden daha yüksektir.

Buteau, oralı değilmiş gibi görünmekle beraber kendini tutamadı:

— Sahi mi, mösyö Baillehache? diye haykırdı.

— Elbette, canım. Birkaç yüz frank kazancınız olacak.

Ötekiler kıpırdadılar. Delhomme'un bile yüzü güldü; baba ile ana da bu sevinci paylaştılar. Mademki daha az masraf gidecekti, mesele kalmıyordu, iş olmuş demekti.

Noter ilâve etti:

— Size, bir de usulden olan mülâhazaları söylemem lâzım. Birçok bilginler, mal hibesini tenkid ederler, bu işin ahlâka aykırı olduğunu, aile bağlarını mahvettiğini söylerler... Gerçek, bazı üzücü olaylar zikredilebilir, ana babanın malları ellerinden gittikten sonra, çocuklar bazan pek fena hareket ediyorlar..

İhtiyarların iki oğlu ile kızları, ağızları açık, gözlerini kıpıştırarak, yanaklarında ürpertilerle dinlediler.

Pek alıngan olan Fanny, soğuk soğuk mukabele etti:

— Babam böyle düşünüyorsa, tekmil malı elinde kalsın!

Buteau:

— Biz her zaman vazifemizi tanımışızdır, dedi.

Jésus-Christ de:

— Hem, çalışmaktan yılan insanlar da değiliz, dedi.

Mösyö Baillehache, bir işaretle onları susturdu:

— Bırakın da lâfımı bitireyim! Sizlerin iyi çocuklar olduğunuzu biliyorum; çalışkan, dürüst insanlarsınız; ananızla babanızı, günün birinde pişman etmeniz ihtimali elbette yok.

Bu sözünde hiç istihza yoktu, yirmi beş senelik meslek alışkanlığının, dilinin ucuna getirdiği aynı dostça cümleyi söylüyordu. Fakat anneleri anlamamış gibi görünmekle beraber, süzük gözleriyle, bir kızına, bir oğullarına bakıyordu. Üçünü de, biriktirdiği parayı haddinden fazla yedikleri için çocuklara kabahat bulan idareli ev kadını hissizliğiyle, ana sevgisi duy-

madan büyütmüştü. Küçük oğluna, nihayet eli ekmek tuttuğu zaman evden kaçtığı için garazdı; kıziyle asla uzlaşamamıştı, babasının zekâsı kendisinde gurur halini almış bu hamarat, dinç kadında, kendi huylarını buluyor, gocunuyordu; yalnız, büyük oğluna baktığı zaman, kendisine de kocasına da benzemiyen bu hayduda, nereden sürdüğü belli olmıyan, belki de bu sebeple mazur gördüğü ve hepsinden fazla sevdiği bu ır ota baktığı zaman, gözlerinin ifadesinde bir yu klik peyda oluyordu.

uan da çocuklarının yüzüne birer birer bakmı alını acaba ne yapacaklarını düşünerek için içi : üzüntü duymuştu. Ayyaşın tembelliğinden fa: ibür ikisinin tamahkârlığından korkuyordu. Sa başını salladı; mademki mecburiyet vardı, üzülmı ye yarardı?

ıter:

— Malın taksimine mademki karar verildi, diye devam etti, şartları tesbit etmek lâzım. Verilecek gelir üzerinde anlaştınız mı?

O zaman hepsi hareketsizleşti ve sustu. Kavruk yüzler kaskatı bir ifade almış, bir ülkeye değer biçen diplomat yüzleri gibi, ciddî ve kapalı bir eda takınmıştı. Sonra, birer bakışla, biribirlerini yokladılar, fakat yine kimse bir şey söylemedi. Yine, babaları işi açıkladı.

— Hayır, mösyö Baillehache, bu mesele hakkında konuşmadık, hep beraber burada buluşalım da o zaman konuşuruz, dedik... Ama, mesele kolay, değil mi ya? On dokuz dönüm, yahut şimdilerde denildiği gibi, dokuz buçuk hektar toprağım var. Kiraya verecek

olursam, hektar başına yüz franktan dokuz yüz elli frank eder...

Hepsinden daha sabırsız olan Buteau, oturduğu iskemlede. yerinden sıçradı.

— Ne? Hektarı yüz frank mı? Bizimle alay mı ediyorsunuz, baba?

Bunun üzerine ilk bir rakam tartışması başladı. Evet, doğru, bir dönüm bağ vardı, bunu elli franga kiralamak kabildi. Ama on iki dönüm ekimlik toprak için, hele otu hiçbir işe yaramıyan Aigre kıyısındaki altı dönüm çayırlık için bu fiatı bulmağa hiç imkân var mıydı? Zaten ekimlik topraklar da hiç iyi değildi, hele yayla kenarındaki bir ucu; çünkü, ziraate elverişli tabaka, vâdiye yaklaştıkça inceliyordu.

Fanny sitemli bir eda ile:

— Ama, baba, dedi, bizi kafese koymak olurmu?

İhtiyar, bacağına şaplaklar indirerek, inatla tekrar ediyordu:

— Hektar başına yüz frank eder. İstesem. yarın yüz franga kiraya veririm... Peki, sizce ne eder bakalım? Söyleyin bakalım, görelim, ne eder?

Buteau:

— Altmış frank eder, dedi.

Fouan küplere biniyor, dediği fiyatte ayak diriyor, toprağını aşırı övüyor, öyle mükemmel bir toprak ki kendi kendine buğday verir, diyordu; o ana kadar ağzını açmıyan Delhomme, o çok dürüst edasiyle dâfa karıştı:

— Seksen frank eder, dedi, ne bir metelik fazla, ne bir metelik eksik.

İhtiyar, derhal sakinleşti.

— Pekâlâ, dedi. Seksen frank olsun, çocuklarım için bir fedakârlık yapmağa razıyım.

Fakat Rose, onu gömleğinin eteğinden tutup çekmişti; ağzından, isyan eden nekesliğinin ifadesi olarak bir tek kelime çıktı:

— Hayır, hayır!

Jésus-Christ ilgi göstermemişti. Afrikada beş sene askerlik ettikten sonra, toprakta gözü kalmamıştı. İçini yakan tek isteği, hissesini aldıktan sonra paraya çevirmekti. Onun için, alaycı ve gururlu bir tavırla salınmağa devam etti.

Fouan:

— Seksen dedim, seksenden dönmem! diye haykırıyordu. Benim dediğim dediktir. Allahın huzurunda yemin ediyorum, işte!... Dokuz buçuk hektar, yahu, yedi yüz altmış frank eder, yuvarlak hesap sekiz yüz... Demek ki bana verilecek gelir sekiz yüz frank olacak, hakçası bu!

Buteau güpültülü bir kahkaha kopardı, Fanny de şaşalamış gibi, başını sallıyarak itiraz ediyordu. Tartışma başlıyalı beri, dalgın gözleriyle bahçesini seyreden mösyö Baillehache, tekrar müşterilerine döndü, yediği mükellef yemeği sindirmekle meşgul olduğu için uyuşmuş, o sinirli hareketiyle favorilerini çekiştirerek onları dinler gibi göründü.

Ama bu sefer ihtiyarın hakkı vardı. Hakçası bu idi. Fakat çocukları hararetlenmişler, alışverişi mümkün mertebe aşağı fiate kesmek hırsiyle coşmuşlar. müthiş surette didişiyorlar, bir domuz satın almakla

meşgul köylülere mahsus kötü niyetlilikle çekişiyorlar, sövüp sayıyorlardı.

Buteau alay ediyordu:

— Sekiz yüz frank! Demek ki burjuvalar gibi yaşıyacaksınız, öyle mi? Olur şey değil! Sekiz yüz *frankla dört kişi yer içer!* Mide fesadından ölmek istiyoruz deyin, vesselâm!

Fouan henüz öfkelenmiyordu. Pazarlığı tabiî buluyor, kendisi de ateşlenmiş, zaten beklenen bu coşkunluğa sadece mukabele ediyor, isteklerinde uluorta, son dereceye kadar gidiyordu.

— Durun bakalım, hepsi bu kadar değil!... Biz ölünceye kadar evle bahçe bizde kalacak, tabiî... Sonra, artık bir şey ekip biçmiyeceğimiz için, iki ineğimiz de bizde kalmıyacağı için, senede bir fıçı şarap, yüz demet çalı, haftada on litre süt, bir düzine yumurta, üç topak peynir istiyoruz.

Fanny hayretler içinde kalmıştı. Acı acı:

— Aman, baba! Aman, baba! diye inledi.

Buteau artık münakaşa etmiyordu. Bir sıçrayışta ayağa kalkmış, sert hareketlerle bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu; hattâ, *çıkıp gitmek için kasketini* başına geçirmişti. Jésus-Christ de iskemlesinden kalkmıştı, bütün bu çekişmelerin taksim işini bozabileceğini düşündükçe tasalanıyordu. Yalnız, Delhomme, derin bir düşünceye dalmış, pek fazla canı sıkılmış gibi bir tavırla, bir parmağını burnuna dayamış, sakin görünüyordu.

O zaman, mösyö Baillehache, meseleyi bir parça aceleye getirmek lüzumunu duydu. Silkindi, uyuşukluğunu giderdi, favorilerini daha hızla çekiştirerek

— Bilirsiniz ki, dostlarım, şarap, çalı demetleri, peynir ve yumurta vermek, zaten usuldendir, dedi.

Fakat lâkırdısı, sağdan soldan yağan aksi aksi sözlerle yarıda kesildi.

— Yumurtaların içinde piliç de bulunacak mı, yoksa?

— Biz şarabımızı kendimiz mi içiyoruz? Şarabı satıyoruz!

— Çocukların didinip dururken sen havyar kes, sonra da ısın, ne âlâ!

Noter, bunlara gelinceye kadar daha nelerini işitmişti; onun için, soğukkanlılıkla devam etti:

— Bütün bu söylediğiniz şeyler lâfa benzemiyor, kuzum! Jésus-Christ, otursanıza bakalım! Işığı kapatıyorsunuz. Sıkıntı basıyor!... Ey, hepiniz mutabıksınız, değil mi? Mahsulden borcunuzu vereceksiniz, çünkü vermezseniz, herkes sizi parmakla gösterir... Demek oluyor ki, yalnız gelir miktarını tâyin etmek kalıyor...

Nihayet, Delhomme, bir şey söylemek istediğini işaretle anlattı. Herkes tekrar yerine oturmuştu, dikkatle dinlemeğe koyuldular, Delhomme, ağır ağır konuştu:

— Affedersiniz, babanın isteği haklı gibi görünüyor. Kendisine sekiz yüz frank verilebilir, çünkü malını kiraya verse sekiz yüz franga verecek... Ne var ki, bizler böyle hesabetmiyoruz. Baba, toprağını kiralamıyor, bize veriyor, anne ile ikisinin, geçinmek için ne kadar paraya ihtiyaçları olduğunu anlayıp ona göre hesaplamak lâzım.

Noter ona hak verdi:

— Doğrudur, dedi, âdet böyledir, her zaman bu esas üzerinden hesap yapılır.

Bitmez tükenmez bir başka çekişme daha başladı. İki ihtiyarın hayatı, bütün ihtiyaçları teker teker ele alınarak didiklendi, ortaya serildi, münakaşa edildi; ekmeği, zerzevatı, eti, dirhemine kadar hesapladılar; bezini, yününü kıtakıt rakama vurarak giyeceklere değer biçtiler; keyif verici maddelere kadar gittiler. babanın içtiği günde iki meteliklik tütünün parasını, bitmez tükenmez itirazlardan sonra, bir metelik olarak tesbit ettiler. İnsan, çalışmayı bıraktıktan sonra, masrafını kısmasını bilmeliydi. Anne de, içtiği acı kahveden vazgeçemez miydi? Köpekleri de öyleydi, on iki yaşında ihtiyar bir köpekti, hiçbir işe yaramadığı halde fil gibi yiyordu; çoktan beri kafasına bir kurşun sıkılmış olmalıydı. Hesap tamam olunca baştan başladılar, daha başka ne kısılabileceğini araştırdılar, senede iki gömlekle altı mendil, gündelik şeker masrafı için hesapladıkları paradan da bir santim kestiler. Kırpa kırpa, yapılacak başka ufacık tefecik kısıntı kalmayınca beş yüz elli küsür franklık bir rakam elde edildi; bu sonuç, çocukları yine öfkelendirdi, çileden çıkarttı, çünkü yuvarlak hesap beş yüz frangı aşmamakta inadediyorlardı.

Lâkin Fanny usanmağa başlamıştı. Fena kız değildi, yüreği ve cildi, bol havadaki çetin hayatla henüz katılaşmadığı için erkeklerden daha merhametli idi. Onun için, az çok uysal davranıyor, razı oluyor, artık bu işi bitirelim, diyordu. Jésus-Christ de omuz silkiyor, paradan yana gayet cömert davra-

oıyor, hattâ, sarhoşlukla rikkate geliyor, kendi hissesinden bir kısmını terk etmeğe hazır bulunuyordu. Hoş, bu feda edeceği parayı asla ödiyeceği de yoktu.

Fanny:

— Haydi, söyleyin, dedi, beş yüz elliyi kabul ediyor musunuz?

Jésus-Christ:

— Elbette, elbette, diye cevap verdi. İhtiyarlar bir parça keyif çatsınlar!

Annesi, büyük oğluna gülümsiyerek, gözleri şefkatle yaşararak baktı; babaları, küçük oğlu ile hâlâ cenkleşiyordu. Ancak adım adım boyun eğmiş, her indirimde çekişmiş, bazı rakamlar üzerinde ayak diremişti. Fakat daha hayatta iken, kendi teninden bir parça olan oğlunun, kendi kanını emerek, kendi tenini yiyerek can beslemekteki bu hırsı karşısında gösterdiği soğukkanlı ısrara rağmen, için için, artan bir öfke duyuyordu. Kendisi de babasını böyle sömürdüğünü unutuyordu. Elleri titremeğe başlamıştı.

— Ah! Kötü döl, diye söylendi! Ben yetiştirdim, benim ağzımdan lokmamı alıyor!... Tiksiniyorum, namusum hakkı için! Keşki çoktan toprak altında çürüseydim... Demek ki yola gelmiyeceksiniz, beş yüz elliden fazla vermek istemiyorsunuz, öyle mi?

Razı olmak üzere idi ki, karısı, tekrar eteğini çekti:

— Hayır, hayır! diye fısıldadı.

Buteau bir parça tereddütten sonra:

— Hepsi bu kadar değil, dedi, ya biriktirdiğiniz paralar?... Eğer paranız varsa, tabiî, bizim paramızı kabul edecek değilsiniz, öyle değil mi ya?

Bu darbeyi en sona saklamıştı, dik dik, babasının yüzüne bakıyordu. İhtiyar sapsarı kesilmişti.

— Ne parası? diye sordu.

— Yatırdığınız para, senetlerini sakladığınız para.

Birikmiş bir para bulunduğundan sadece şüphelenen Buteau, bu iş hakkında kesin bir kanaat edinmek istiyordu. Bir akşam, babasının, bir aynanın arkasından ufak bir tomar kâğıt çıkardığını görür gibi olmuştu. Ertesi gün, daha etresi günler, pusuya yatmıştı; fakat kâğıt tomarı bir daha meydana çıkmamıştı, kovuk boş duruyordu.

Fouan'ın sapsarı yüzü, nihayet coşan öfke tufaniyle, birdenbire kıpkırmızı kesildi. Ayağa kalktı, öfkeli bir el hareketiyle haykırdı:

— Hay Allah kahretsin! Şimdi de ceplerimi mı karıştırıyorsunuz? Bir meteliğim yok, hiçbir yere bir para yatırmadım. Bana öyle pahalıya mal oldunuz ki, bir para yatıramadım, hergeleler!... Hem sizin ne üstünüze vazife, babanız değil miyim, emir benim değil mi?

Âmirliğinin bu uyanışiyle büyür gibi oluyordu. Senelerce, karısı da, çocukları da, hepsi onun karşısında, onun, köylü ailesi reisine has sert istibdadı altında, tir tir titremişlerdi. Eğer onu tükenmiş sanıyorlarsa aldanıyorlardı.

Buteau alay etmek istedi:

— Coo! Amma yaptın baba! dedi.

İhtiyar, eli hâlâ kalkık, devam etti:

— Sus, kerata! Sus, yoksa yumruğu indiririm!

Buteau, dili dolaşarak, iskemlesinin üstünde büzüldü, kaldı. Sillenin rüzgârını hissetmiş, dirseğini kaldırarak tokattan sakındığı çocukluk çağının korkularını tekrar duymuştu.

— Sen de, Hyacinthe, güler gibi durma öyle! Sen, Fanny, gözlerini yere indir, bakayım!... Allah bilir, hepinizin canına okurum!

Tek başına, ayakta, tehdideder gibi duruyordu. Karısı, seğirtecek tokatların kendisine gelmesinden korkuyormuş gibi, titriyordu. Çocuklar artık kımıldamıyorlar, ağızlarını açmıyorlardı; sinmişler, uslanmışlardı.

— İşitiyorsunuz ya, gelirin altı yüz frank olmasını istiyorum... Yoksa, toprağımı satarım, parasını kaydı hayat şartiyle yatırırım. Evet, yatırırım, tek hepsini yiyip, benden sonra elinize metelik bırakmamak için... Veriyor musunuz altı yüz frangı?

Fanny:

— A baba, ne isterseniz veririz biz, diye mırıldandı.

Delhomme:

— Altı yüz frank, pekâlâ, dedi.

Jésus-Christ de:

— Herkes ne derse ben ona razıyım, dedi.

Buteau, öfkeden dişlerini sıkmış, razı olduğunu susması ile belli eder görünmüştü. Fouan, sözünü dinletmiş aile büyüğü olarak, sert bakışlarını etrafta dolaştırıyor, onları hâlâ tahakkümü altında tutuyordu. Sonunda, oturdu.

— Pekâlâ öyleyse, mutabıkız, dedi.

Mösyö Baillehache, hiç telâşlanmadan, tekrar uyuklamağa başlamış, kavganın sonunu beklemişti. Gözlerini açtı, sükûnetle, işi karara bağladı:

— Mademki mutabıksınız, artık yeter... Şimdi şartları biliyorum, mukaveleyi düzenliyeceğim... Siz de bir yandan araziyi ölçtürün, taksimini yaptırın, mesahacıya söyleyin, hisseleri gösteren bir muhtıra yapıp bana yollasın. Kur'a çekip her biriniz kendi hissenizi ayırdıktan sonra, her ismin karşısına, kur'ada çıkan sayıyı yazmaktan başka işimiz kalmaz, sonra imzalarız.

Onları selâmetlemek üzere koltuğundan kalkmıştı. Fakat berikiler yine kımıldamadılar, tereddüt ediyorlar, düşünüyorlardı. Acaba tamam mıydı? Unuttukları hiçbir şey yok muydu? Zararlı bir iş yapmış değiller miydi? Belki de bu zararlı işten dönmek için henüz vakit geçmiş değildi.

Saat üçü çaldı; iki saate yakındır orada idiler. Noter, nihayet:

— Haydi artık gidin, dedi. Başka bekliyenler var.

Kalkmağa mecbur oldular, noter onları odadan dışarı iterek çıkardı; gerçek orada, iskemleler üzerinde katılıp kalmış, kımıldamadan, sabırla bekliyen birtakım köylüler vardı; küçük kâtip, pencereden, bir köpek dalaşını seyrediyordu; öbür iki kâtip, asık suratla, damgalı kâğıtlar üzerinde hâlâ kalem cızırdatıyorlardı.

Ailece noter dairesinden çıkınca, sokağın ortasında bir süre dikilip durdular. Babaları:

— İsterseniz, dedi, yarından sonra, salı günü ölçtürelim.

Bir baş işaretiyle kabul ettiler, birbirinden birkaç adım ara ile Grouaise sokağının alt başına indiler.

Sonra, ihtiyar Fouan'la Rose, Temple sokağına, kiliseye doğru saptılar. Fanny ile Delhomme, Grande sokağından ileri doğru uzaklaştılar. Buteau, Saint-Lubin meydanında durmuş, babasının saklı parası var mı yok mu diye düşünüyordu. Jésus-Christ yalnız kaldı, izmaritini yaktı, salına salına Bon-Laboureur kahvehanesine girdi.

III

Fouan'ların evi, kasabanın içinden geçip Cloyes'dan Bazoches-le-Doyen'e giden yolun kenarında, Rognes'un ilk eviydi. Pazartesi günü, ihtiyar Fouan, kilise önünde verdiği randevuya gitmek üzere, sabahleyin erkenden, saat yedide oradan çıktığı zaman, bitişik kapının önünde, seksen yaşında olmasına rağmen çoktan uyanmış bulunan kızkardeşi la Grande'ı gördü.

Bu Fouan'lar, arsız ve gürbüz bir bitki gibi, asırlardan beri orada yetişip büyümüşlerdi. Yıkılmış bir şatonun toprak altında kalmış tek tük taşlarından başka, varlıklarından hiçbir iz bulunmıyan Rognes-Bouqueval ailesinin eski köleleri idiler, Philippe le Bel zamanında azadedilmişlerdi; o tarihten sonra para sıkıntısına düşen derebeyinden, kanları ve terleri pahasına, değerinin on misli bedel vererek, bir, belki de iki arpan toprak satın almışlar, arazi sahibi olmuşlardı. Sonra, babaların oğullarına miras bıraktıkları şiddetli bir ihtirasla, bu mülkü korumak ve genişletmek için, dört yüz sene süren uzun bir didişme başlamıştı. Hisseler kaybedilip tekrar satın alınmış, hep gülünç tasarruf iddiası ortaya atılmış, bazı miraslar öyle fazla vergilere tâbi tutulmuştu ki âdeta erir gibi olmuş, bununla beraber, mal sahibi olmak ihtiyaciyle, yavaş yavaş üstün gelen bir sebat sayesinde, çayırlar

ve tarlalar, azar azar genişlemişti. Orada, nesillerle insan can verdi, uzun insan ömürleri, toprağı özlendirdi; fakat 89 ihtilâli çıkıp kendi haklarını tanıttığı zaman, Fouan ailesinin o tarihte hayatta bulunan ferdi Joseph Casimir, eski derebeyi arazisinden, dört asırda kazanılmış yirmi bir arpan toprağa sahip bulunuyordu.

93 te, bu Joseph Casimir yirmi yedi yaşında idi; derebeyinin malikânesinden arta kalan kısım millî emlâkten sayılıp ifraz edilerek müzayede ile satıldığı zaman, birkaç hektar da kendisi satın almak için pek heveslendi. Rognes-Bouqueval ailesi, şatonun son kulesinin yıkılışına da şahit olduktan sonra iflâs etmiş, borçlanmış, topraklarının dörtte üçü nadaslı bırakılan la Borderie'nin ortakçılık hakkını, çoktan beri alacaklılarına terk etmişti. Hele, bu parsellerden birinin bitişiğinde büyük bir kısım vardı ki, köylü, sülâlesine has şiddetli bir tamahla ona göz dikmiş bulunuyordu. Fakat mahsul iyi değildi, Joseph Casimir'in, eski bir kavanoz içinde, fırının arkasında sakladığı yüz eküden başka birikmiş parası yoktu; bir yandan da Cloyes'daki tefecilerin birinden ödünç, para almayı bir aralık düşünmüşse de, endişeli bir ihtiyatlıkla, bu fikrinden vazgeçmişti; bu asılzade mülklerinden korkuyordu; ileride bunları geri almıyacakları ne malûmdu? Öyle ki, arzusu ile kuşkusu arasında bocalayıp durmuş, müzayededede, la Borderie'yi, eski bir tuz gümrüğü memuru olan İsidore Hourdequin isimli Châteaudun'lü bir burjuvanın, parça parça, değerinin beşte biri fiatına satın almasına, yüreği parçalanarak şahit olmuştu.

Joseph Casimir Fouan, ihtiyarlayınca, yirmi bir arpan arazisini, çocuklarının en büyüğü olan kızı Marianne'la, iki oğlu Louis ve Michel arasında, her birine yedişer arpan vererek taksim etmişti; terzilik öğretilip Châteaudun'de işe yerleştirilen küçük kızı Laure'a, toprak yerine para verilerek kaybı telâfi edildi; fakat evlenmeler bu eşitliği bozdu. La Grande diye anılan Marianne Fouan aşağı yukarı on sekiz arpan arazisi olan Antoine Péchard isimli bir komşu ile evlenmişti; Mouche diye anılan Michel Fouan da, babasının, ancak iki arpanlık bağ bırakacağı bir sevgiliyi başına dert almıştı. Öte yandan, on iki arpanlık bir toprağın vârisi Rose Maliverne'i alan Louis Fouan, üç çocuğu arasında taksim edeceği dokuz buçuk hektarı, böylece toparlamış oluyordu.

La Grande, aile içinde, ihtiyarlığından değil, servetinden dolayı saygı görür, kendisinden korkulurdu. İri kemikli vücudu hâlâ dimdikti; çok uzun boylu ve kaskatı idi; kan rengi, buruşuk, uzun boynu üzerinde başı, bir yırtıcı kuş kafası gibi çıplaktı. Aile alâmeti olan burun, onda korkunç bir gaga biçiminde kıvrıktı; tekerlek ve sabit bakışlı gözleri vardı. Her zaman başına örttüğü mavi örtünün altında bir tel saçı kalmamıştı; tersine, bütün dişleri sağlamdı; çeneleri, taşı öğütecek kadar kuvvetliydi. Sopası havada gezer, bastonunu almadan asla sokağa çıkmaz; bu bastonu da, sırf, hayvanlara ve insanlara indirmek için kullanırdı. Bir kız evlâtla genç dul kalmış, kızını kovmuştu; çünkü, şıllık, kendi isteğine aykırı olarak Vincent Bourteroue isimli fakir bir delikanlıya varmıştı; hattâ, şimdi, bu kızı ile kocası, kendisine, bıri

kız biri oğlan iki torun bırakarak sefaletten ölmüş bulundukları halde bile, la Grande onları affetmemişti. Adı Palmyre olan kız otuz iki yaşına gelmişti; oğlanın adı da Hilarion'du, o da yirmi dört yaşında idi, la Grande ikisinin de açlıktan ölmelerine göz yumuyor, varlıklarının kendisine hatırlatılmasını bile istemiyordu. Kocası öleli beri, topraklarını kendisi ektirip biçtiriyordu, üç ineği, bir domuzu, bir de yanaşması vardı, hepsini aynı yemlikten besliyor, dehşet içinde sindiriyor, hepsinden itaat görüyordu.

Fouan, onu kapısının önünde görünce, saygı ile yaklaşmıştı. On yaş büyüğü idi, haşinliğine, hasisliğine, mal ve yaşama hırsına karşı, bütün kasabanın duyduğu hürmet ve takdirkârlık onda da vardı.

— Tesadüf, ben de sana meseleyi haber vermek istiyordum, la Grande, dedi. Kararımı verdim, taksimi yapmak için yukarı gidiyorum.

La Grande cevap vermedi, havaya kaldırdığı bastonunu kuvvetle sıktı.

— Geçen akşam da senden öğüt istemeğe geldim; ama kapıyı çaldım, kimse cevap vermedi.

Bunun üzerine, la Grande, sert sesiyle gürledi:

— Budala!... Öğüdü verdim ben sana! İnsan, ayakta oldukça, malından mülkünden vazgeçmesi için aptal olmalı. Beni boğazlasalar, bıçak altında bile, olmaz derim... Kendi malım olan şeyi başkalarının malı olmuş görmek, bu serseri çocukların uğrunda kapı dışarı çıkmak mı, yoo, hiç bana gelmez!

Fouan itiraz etti:

— Ama, ekip biçecek takat kalmayınca, toprak zarar edince...

— Ederse eder!... Toprağın bir tek patikasını elden çıkarmaktansa, her sabah gider, orada baldıranlar sürdüğünü seyrederim, daha iyi!

Tüyleri yolunmuş, ihtiyar atmaca gibi yabani haliyle dikiliyordu. Sonra, sözlerini kafasına daha iyi sokmak ister gibi, sopasını Fouan'ın omuzuna vurarak:

— Dinle, bu sözüm kulağında küpe olsun, dedi... Elinde hiçbir şeyin kalmayıp bütün malını çocukların aldıktan sonra, seni sokağa atacaklar, bir baldırıçıplak gibi, âhır ömründe, sırtında dilenci torbasiyle kalacaksın... O zaman, gelip benim kapımı çalayım deme, çünkü ben sana önceden haber verdim, ne halin varsa gör!... Gelirsen ne yaparım, bilmek ister misin, ha, bilmek ister misin?

Fouan, hiç isyan etmeden, küçük kardeş inkıyadı ile bekledi; la Grande eve girdi, kapıyı şiddetle kapattı, haykırdı:

— İşte böyle yaparım... Dışarıda kal, geber!...

Fouan, bu kapalı kapının önünde, bir an, kımıldamadan durdu. Sonra tevekküllü bir karar ifade eden bir el hareketi yaparak, kilise meydanına giden patikayı tırmandı. Mouche lâkabiyle anılan kardeşi Michel'in, vaktiyle, mal taksiminde hissesine düşen Fouan'lara ait baba bucağı antika ev, orada idi; yolun alt başında, kendi oturduğu ev, karısı Rose'undu. Çoktan beri dul olan Mouche, iki kızı Lise ve Françoise'la, yalnız yaşıyordu. Kötü talihine küsmüştü, fakir bir kızla evlendiği için hâlâ utanıyordu, aradan kırk sene geçtiği halde, el'an, erkek kardeşiyle kızkardeşini hisseler için kur'a çekilirken kendi hissesini

çalmış olmakla itham ediyor, bu lâfı yılan hikâyesi gibi uzatıyor, bir şapka içine konulan kur'a kâğıtlarında yazılı hisselerden en kötüsünü kendisine bıraktıklarını anlatıyordu. Bu anlattığı şey, gitgide, gerçekleşmişe benziyordu, çünkü Michel, çalışma bahsinde öyle ince eleyip sık dokuyor, öyle gevşek davranıyordu ki, hissesi, kendi elinde, yarı değerini kaybetmişti. Beauce'da denildiği gibi, toprağı toprak eden insandır.

O sabah, Mouche'ta, evinin kapısı önünde gözcülük ettiği sırada, kardeşi meydanın köşesinde gözüktü. Bu taksimden, kendi payına beklediği bir şey olmamakla beraber eski kinleri diriliyor, heyecan duyuyordu. Fakat tam bir kayıtsızlık gösterişi yapmak için o da arkasını döndü, kapıyı küt diye kapattı.

Fouan, birbirinden yirmi metre mesafede bekliyen Delhomme'la Jésus-Christ'yi hemen görmüştü. Delhomme'un yanına gitti, Jésus-Christ de yaklaştı. Üçü de bir şey konuşmadan, yaylanın eteğinde uzanan patikayı, gözleriyle araştırmağa başladılar. Nihayet, Jésus-Christ:

— İşte geliyor, dedi.

Bu gelen, civarda küçük bir kasaba olan Magnolles köylülerinden, yeminli mesahacı Grosbois idi. Okuyup yazma bilmesi onu mahvetmişti. Araziyi ölçmek için Orgères'den Beaugency'ye çağrıldıkça, kendi topraklarının idaresini karısına bırakıyor, bitmez tükenmez dolaşmaları esnasında sarhoşluğa öyle alışıyordu ki, ayılmak bilmiyordu. Çok şişman, elli yaşına rağmen çok diri idi, morumtırak pütürlerle dolu, kırmızı, iri bir suratı vardı; sabahın erken saati ol-

duğu halde, o gün fena halde sarhoştu; bir gün evvel Montigny bağcılarının bir miras taksimi işine gitmiş, bu münasebeele yapılan bir eğlentide bulunmuştu. Fakat bunun önemi yoktu, ne kadar fazla sarhoş olursa gözü o kadar iyi görüyordu; asla, ne bir ölçü hatası, ne bir toplama yanlışı yapardı! Sözü dinlenir, kendisine karşı saygı gösterilirdi, zira çok bilgili diye ün almıştı.

— Ey, geldiniz ha? dedi, haydi bakalım!

Peşi sıra, pis ve yırtık pırtık, on iki yaşında bir oğlan geliyor, mesaha zincirini koltuğunda, sehpa ile kazıkları omuzunda taşıyor, patlak bir eski mukavva kılıfa yerleştirilmiş gönyeyi, boş kalan elinde sallıya sallıya getiriyordu.

Buteau'yu beklemeden hep birlikte yürüdüler; onun des Cornailles denilen mevkide, mirasın en büyük parçası olan bir tarlanın karşısında ayakta, kımıldamadan durduğunu görmüşlerdi. Şöyle böyle iki hektarlık olan bu tarla, birkaç gün evvel, la Coliche'in Françoise'ı sürüklediği tarlaya bitişikti. Buteau daha öteye gitmeyi lüzumsuz görmüş, orada dalgın dalgın, durmuştu. Ötekiler geldikleri zaman, onun eğildiğini, yerden bir avuç toprak aldığını, tartmak ve koklamak ister gibi, parmakları arasından ağır ağır akıttığını gördüler.

Grosbois, cebinden yağlı bir defter çıkararak:

— Bakın, Fouan, dedi, benden istediğiniz şekilde, her parselin tam ölçüde birer küçük plânını yaptım. Şimdi hepsini üç hisseye ayırmak meselesi var; bu işi de hep birlikte yapacağız, çocuklar... Şimdi, nasıl yapalım diyorsunuz, söyleyin bakayım.

Güneş yükselmişti, buz gibi soğuk bir rüzgâr bulanık gökte, hep koca bulutlar sürüklüyor, bu rüzgârla kamçılanan Beauce, kasvet ve melâl içinde, uzanıp gidiyordu. Hoş, sırtlarındaki köylü gömleklerini şişiren, şapkalarını uçuracak gibi olan, enginin bu soluğunu hiçbirisi hissetmiyor gibiydi. Beşi de bu önemli günün şerefine yabanlıklarını giymişler, hiç konuşmuyorlardı. Bu tarlanın eteğinde, ucsuz bucaksız sahanın ortasında, yüzleri, engin denizlerde yalnız yaşıyan denizciler gibi hulyalı ve donuk, halleri düşünceliydi. Ekimi kolay, bereketli, dümdüz bir toprak olan, fakat sürekli bir çalışma istiyen bu Beauce, oralıları, topraktan başka iptilâsı olmıyan soğukkanlı ve zemkinli insanlar haline getirmişti.

Buteau, sonunda:

— Hepsini üçe ayırmalı, dedi.

Grosbois başını salladı, bir çekişme başladı. Büyük çiftliklerle münasebette bulunduğu için terakkiyi benimsemişti, bazan, küçük mülk sahibi müşterilerinin isteklerine karşı koyar, araziyi aşırı parçalara bölmenin aleyhinde olduğunu söylerdi. Avuç içi kadar tarlalarda, sınır çizgilerinin değiştirilmesi, oradan oraya taşınmalar, zararlı olmuyor mu idi? Toprağı dinlendirme işlerinin ıslahına, ziraat makineleri kullanmağa imkân vermiyen bu bahçeciklerde yapılan işe ziraat denilebilir miydi? Yok, yok, biricik mâkul iş anlaşmaktı, bir tarlayı, çörek keser gibi parçalara ayırmamaktı, bu iş düpedüz bir cinayetti! Birisi ekin tarlalariyle yetinir, öteki çayırları alırdı, hâsılı hisseler eşitleştirilir, kur'a çekilir, herkes hakkına razı olurdu.

Buteau genç olduğu için, hâlâ vara yoğa gülüyordu; alaylı tarafından tutturdu:

— Ya bana yalnız çayır düşerse ne yiyeceğim? Ot mu?... Hayır, hayır, hepsinden isterim, inekle at için saman, benim için de buğdayla üzüm.

Fouan onu dinledi, başiyle tasdik etti. Babadan oğula hep bu şekilde taksim yapılmıştı; sonra, satın alınan, evlenme sonunda elde edilen başka topraklar araziyi genişletiyordu.

Delhomme, yirmi beş hektar toprağa sahip olduğu için daha etraflı düşünceleri vardı; fakat uysal davrandı; sırf, ölçüden yana hakkı gaspedilmesin diye, karısı adına gelmişti. Jésus-Christ ise, ötekileri kendi hallerine bırakmış, elleri çakıl taşlariyle dolu, uçan tarla kuşlarını kovalıyordu. Kuşlardan biri, rüzgâr yolunu kesip de kanadlarını çırparak havada iki saniye hareketsiz kaldı mıydı, bir vahşi kadar maharetle taşı fırlatıyor, kuşu indiriyordu. Üç kuş düşürdü, kanlarını akıta akıta cebine indirdi.

Buteau gülerek mesahacı ile senli benli konuştu:

— Haydı, çok konuştuk, şunu üçe böl bakalım! Ama, altıya bölme sakın, bu sabah Chartres'la Orléans'ı bir arada görüyor gibisin!

Grosbois içerlerdi, gururla doğrulddu:

— Oğlum, haddin varsa sen de benim kadar sarhoş ol da gözünü aç bakayım... Gönyede benim yerimi tutabilenin alnını karışlarım!

Bu meydan okuyuşa kimse mukabele edemediği için, koltukları kabardı, Jésus-Christ'nin çakıl taşiyle kuş avlamasını hayran ve şaşkın seyreden çocuğa, öfkeyle seslendi. Gönyeyi sehpasına yerleştir-

mişler, kazıkları dikmekle meşguldüler ki, arazinin taksim şekli üzerinde ikinci bir kavga daha çıktı. Mesahacı, Aigre vâdisine muvazi, ince uzun üç parça halinde taksim yapmak istiyor, Fouan'la Delhomme da onun tarafını tutuyordu; Buteau ise, parçaların, vâdiye dikey olmasını istiyor, ekime elverişli toprak tabakasının, yokuşa yaklaştıkça gitgide inceldiğini bahane ediyordu. Taksim bu şekilde olursa, herkese toprağın fena kısmından bir hisse düşecekti; halbuki öbür türlü olursa, üçüncü parça, baştanbaşa aşağı cins olacaktı. Fakat Fouan öfkeleniyor, toprağın iç kısmı her tarafta aynı olduğuna yemin ediyor, kendisiyle la Grande ve Mouche arasında yapılan eski taksimin, kendi gösterdiği yönde yapıldığını hatırlatıyordu; ispatı da şu idi ki, Mouche'un hissesi olan iki hektar, üçüncü parçanın eteğini teşkil ediyordu. Delhomme da kesin bir mülâhaza ileri sürdü; eteğe raslıyan parçanın ötekiler kadar iyi olmadığı kabul edilse bile, o noktada, tarlanın yanından geçecek olan yol açıldığı gün, tarla sahibi kârlı çıkacaktı.

Buteau:

— Ha! Evet, la Borderie'den geçip Rognes'dan Châteaudun'e gidecek olan mahut yol! dedi. O yolu daha çok beklersiniz!

Sonra, ısrarına rağmen lâfına kulak asılmayınca, dişlerini sıkarak söylendi.

Jésus-Christ de yaklaşmıştı; hepsi, Grosbois'nın taksim çizgilerini çekişini seyre daldılar; hisselerden biri lehine bir santimetrelik mızıkçılık edeceğinden şüpheleniyorlarmış gibi, keskin bakışlarla onu gözetliyorlardı. Delhomme, ipin, kazıktan tamamı tama-

mına geçtiğine emin olmak için, üç defa, gelip gönyenin çatlağına gözünü uydurdu. Jésus-Christ, mesaha zincirini iyice germediği için yumurcağa sövüp sayıyordu. Fakat bilhassa Buteau, mesaha işini adım adım takibediyor, metreleri sayıyor, dudakları titriyerek, kendi bildiği gibi, hesapları baştan yapıyordu. Bu mala konma arzusu, toprağı ele geçireceği için duyduğu bu sevinç arasında, mülkün tamamına sahibolamamasından ileri gelen ve gitgide artan bir acı, için için bir öfke duyuyordu. Bu toprak, bir tek bütün teşkil eden bu iki hektarlık arazi ne kadar güzeldi! Bu yere kendisi sahibolamadığına göre, başka hiç kimsenin de sahibolmaması için taksiminde ısrar etmişti; halbuki, şimdi, bu parçalanış onu üzüyordu.

Fouan, kollarını iki yana sarkıtıp, hiç sesini çıkarmadan malının parçalanışını seyretmişti.

Grosbois:

— Tamam, dedi. Şu parça ile öteki parçalar arasında, bir franklık fazlalık bulamazsınız!

Yaylada, dört hektar ekimlik toprak daha vardı, fakat her biri bir arpandan daha küçük on kadar parçaya ayrılmıştı; hattâ parsellerden biri ancak yirmi dört evlekten ibaretti. Mesahacı, burayı parçalara ayırmak gerekip gerekmediğini, alay ederek sorunca, tartışma tekrar başladı.

Buteau aynı insiyaklı hareketle tekrar eğilmiş, yerden bir avuç toprak almış, tadına bakmak ister gibi yüzüne yaklaştırmıştı. Sonra, burnunu zevkle kırıştırarak, en iyi toprağın o olduğunu anlatmak ister gibi yaptı; toprağı, parmaklarının arasından usul usul dökerek, eğer o parçayı kendisine terk ederlerse ne

âlâ, yoksa taksiminde ısrar ettiğini söyledi. Delhomme'la Jésus-Christ, canları sıkılarak, bu isteği reddettiler, onlar da kendi hisselerini istediler. Evet, evet! Adam başına sekiz evlek, hakçası budur, diyorlardı. Bunun üzerine bütün tarlalar taksim edildi, üç kişiden birinin, öbür ikisinde bulunmıyan şeye sahibolamıyacağına, böylece emin oldular.

Fouan:

— Bağa gidelim, dedi.

Fakat kiliseye doğru geri dönerlerken, ucsuz bucaksız ovaya son bir defa daha baktı, uzakta gözüken la Borderie binalarına bir lâhza gözleri takılıp kaldı. Sonra, teselli kabul etmez bir esef nidasiyle, vaktiyle, millî emlâkin satışı sırasında, kaçırılan fırsatı ima etti:

— Ah! Babam isteseydi, şimdi bütün bu toprakları ölçecektiniz, Grosbois, dedi.

İki oğlu ile damadı, âni bir hareketle döndüler, bir duraklama daha oldu. Çiftliğin, gözleri önünde serili iki yüz hektarlık arazisine, ağır ağır göz gezdirdiler.

Buteau tekrar yürümeğe başladı, homur homur söylendi:

— Aman canım! Bu hikâye sanki işimize yarıyor! Burjuvaların bizi soymaları her zaman âdet değil mi zaten?

Saat onu çalıyordu. Adımlarını hızlandırdılar, çünkü rüzgâr hafiflemişti. Kalın bir kara buluttan ilk sağnak serpilmişti. Rognes'un birkaç üzüm bağı, kilisenin öte tarafında, Aigre'e kadar inen yamaçta bulunuyordu. Vaktiyle, şato ile bahçesi o noktada idi;

Cloyes civarındaki Montigny bağcılarının başarılarından cesaret alan köylüler, güneye bakan ve bayır olduğu için üzüm bağı olmağa elverişli bu yamaca asma çubukları dikmeği düşüneli ancak yarım asır olmuştu. Bu bağların üzümünden yapılan şarap hafif olmuştu, fakat hoş bir kekremsiliği vardı, ispirtosu az Orléanais şaraplarını andırıyordu. Hoş, her bağcı, ancak bir iki tarlalık yeri bağ yapıyordu; en zenginleri olan Delhomme'un altı arpanlık üzüm bağı vardı; o havalide, asıl tarım, zahire ve ot tarımı idi.

Kilisenin arkasına saptılar, köy papazının eski evinin önünden geçtiler; sonra, satranç tahtası gibi bölünmüş küçük fidanlıklar arasından aşağı indiler. Fidanlar dikili, kayalık bir yerden geçtikleri sırada, bir kovuktan, cırlak bir ses yükseldi:

— Baba, yağmur geliyor, kazlarımı çıkaracağım!

Bu seslenen, Jésus-Christ'nin kızı la Trouille'du; fasulye sırığı gibi zayıf ve sinirli, taraz taraz sarışın saçlı, on iki yaşında bir yumurcaktı. İri ağzı sola çarpılıyordu, gözlerinde cüretli bir sabit bakış vardı, öyle ki, fistan yerine, babasının, belinden sicimle bağlı eski gömleğini giymiş bir oğlan çocuk sanılırdı. Olympe diye güzel bir isme sahibolduğu halde, herkesin onu la Trouille diye çağırmasının sebebi, Jésus-Christ'nin, sabahtan akşama kadar avaz avaz haykırarak, kızını paylarken: "Dur, dur! Şimdi sana gösteririm, pis Trouille!" demesiydi[1].

[1] Trouille, türlü türlü mânalara gelebilen bir halk tâbiridir. Pis cenabet, pis murdar, leş kokulu kaltak gibi karşılıklarla tercüme edilebilir. Eserde baştanbaşa has isim olarak geçeceğinden aynen kullandım. H. V.

Bu yabani kız, bir sokak sürtüğünden olmuştu. Jésus-Christ, bir panayır dönüşü, bu şırfıntıyı bir hendek kenarında bulmuş, oturduğu kovuğa getirmiş, tekmil Rognes ahalisine kepaze olmuştu. Üç seneye yakın, gırtlak gırtlağa yaşamışlardı; sonra, bir hasat akşamı, şıllık karı, başka bir erkeğin peşine takılıp, geldiği gibi gitmişti. Memeden henüz keslimş olan çocuk, bir arsız ot gibi gürbüz büyümüştü; yürümeye başladığı tarihten beri de, hem korktuğu hem çok sevdiği babasının çorbasını pişirmeğe başlamıştı. Fakat asıl deli divane olduğu şey kazları idi. İlk zamanlar, biri erkek biri dişi, iki tanecik kazı vardı, onları, daha palaz halindelerken, bir çiftlik çitinin gerisinden aşırmıştı. Sonra, bir ana şefkati göstererek itinalarla büyütülmek sayesinde, sürü çoğalmıştı; la Trouille'un şimdi hırsızlıkla edinip beslediği yirmi tane hayvanı vardı.

La Trouille, kazları önüne katmış, elindeki değnekle yederek, keçi suratını andıran arsız yüzü ile ortaya çıkınca, Jésus-Christ öfkelendi:

— Bana bak, çorbayı pişirmeğe eve gel ha, yoksa karışmam!... Hem, kokmuş cenabet, evin kapısını kapasana, hırsızlar girecek!

Buteau bıyık altından güldü, Delhomme'la ötekiler de kendilerini tutamadılar, güldüler; Jésus-Christ'nin, evine hırsız gireceğinden bahsetmesi pek tuhaflarına gitmişti. Ev, görülecek şeydi, ihtiyar bir ıhlamur ağacının altında, çakıl yığınları arasında bulunmuş, yalnız toprağa gömülü üç duvarı mevcut bir eski mahzen, düpedüz bir tilki ini idi. Şatodan kala

kala bir orası kalmıştı; kaçak avcı, babasiyle ettiği bir kavgadan sonra, nahiyeye ait olan bu kayalık bucağa sığındığı vakit, mahzeni kapatmak için, kuru taşlarla bir dördüncü duvar örmüş, biri pencere, öteki kapı vazifesi görmek üzere, duvarda iki delik bırakmıştı. Şimdi, kovuğun tepesinden yine böğürtlenler sarkıyor, büyük bir yabangülü ağacı, pencereyi örtüyordu. Kasabada buraya Şato diyorlardı.

Bir sağanak daha geldi. Bereket versin, bağ yeri yakında idi, üçe bölünmesi itirazlara sebep olmadan, iş çabucak olup bitti. Artık, aşağıda, Aigre kıyısındaki üç hektar çayırlığı taksim etmekten başka iş kalmamıştı; fakat o sırada yağmur öyle şiddetlendi, öyle bardaktan boşanırcasına yağmağa başladı ki, mesahacı, bir evin demir parmaklıklı kapısı önünden geçerlerken, içeri girmeyi teklif etti.

— Ne dersiniz? Bir dakika mösyö Charles ın evine sığınsak mı?

Fouan, servet biriktirdikten sonra, bu burjuva malikânesine çekilmiş yaşıyan eniştesi ile kızkardeşine karşı büyük bir saygı duyarak, tereddütle durmuştu:

— Hayır, hayır, dedi, onlar öğleyin yemek yerler, rahatsız etmiyelim.

Fakat o sırada, mösyö Charles, yağmuru merak edip merdivenin üst başında, saçağın altında gözükmüştü; onları görünce, seslendi:

— Girsenize, girsenize, a canım!

Hepsinin üstü başı sırsıklam olduğu için, arkadan dolaşıp mutfağa girmelerini söyledi, kendisi de oraya, yanlarına geldi. Altmış beş yaşında, matruş, donuk gözleri üzerine inen göz kapakları kalın, emek-

liye ayrılmış yüksek bir adliyeci çehresi gibi vakarlı ve sarı benizli idi. Koyu mavi bir yumuşak yünlü kumaştan elbise giymişti, ayağında kürklü terlikleri, başında papaz takkesi vardı; hayatı, âmirce yerine getirdiği nazik vazifelerde geçmiş bir yaman adam gibi, bu takkeyi vakarla taşıyordu.

Laure Fouan, Châteaudun'de terzilik ettiği tarihte, Charles Badeuil'le evlendiği zaman, kocası, Angoulème sokağında küçük bir kahve işletiyordu. Genç evliler, çabuk servet biriktirmek istedikleri, haris oldukları için, oradan kalkıp Chartres'a gitmişlerdi. Fakat önce, hiçbir işte başarı kazanamamışlardı, her tuttukları işte zarar ediyorlardı; başka bir meyhane, başka bir lokanta açmağa yeltendiler. Hattâ bir tuzlu balık ticaretini denediler, ama nafile; ömürleri boyunca iki metelik sahibi olmaktan ümitlerini kesmek üzere iken, çok müteşebbis bir adam olan mösyö Charles, sermayelerinin kötülüğünden, murdarlığiyle şöhret bulmasından dolayı iflâs haline gelen Juifs sokağındaki genelevlerden birini satın almağı düşündü. Bir bakışta durumu kavramış, Chartres'ın ihtiyaçlarını görmüş, asri terakki ile mütenasip bir emniyet ve rahatlık arzeden namuslu bir müesseseden mahrum bir kaza merkezindeki bu noksanı doldurmak gerektiğini anlamıştı. Gerçek, baştanbaşa tamir edilen, perdelerle, aynalarla süslenen, zevkle seçilmiş sermayeler getirten 19 numara, ikinci seneden itibaren öyle bir şekilde tanındı ki, kadınların sayısını altıya çıkarmak gerekti. Subaylar, devlet memurları, hâsılı bütün kibar sınıf, başka eve gitmez oldu. Bu başarı, mösyö Charles'ın çelik gibi sağlam kolu, şefkatli ve

kuvvetli idaresi sayesinde devam etti; madam Charles da şaşılacak derecede büyük bir faaliyet sarf ediyor. gözünü dört açıp her işle ilgileniyordu; hiçbir şeyin ziyan olmamasına dikkat ediyor, bir yandan da, sırasında, zengin müşterilerin ufak tefek hırsızlıklarına göz yummasını biliyordu.

Yirmi beş seneden daha az bir zaman içinde, Badeuil'ler. üç yüz bin frank para biriktirdiler; o zaman, hayatlarının biricik emelini tatmin etmeyi, tabiatın ortasında, ağaçlarla, çiçeklerle, kuşlarla şairane bir ihtiyarlık geçirmeyi düşündüler. Fakat 19 numarayı, biçtikleri yüksek pahaya satın alacak müşteri bulamadıkları için, iki sene daha işte kaldılar. Bir çiftlikten daha fazla kazanç sağlıyan, canla başla yücelda getirdikleri bir müesseseyi, belki de onu berbadedecek yabancı ellere bırakmak zorunda kalış. yürek paralayıcı bir şey değil miydi? Mösyö Charles'ın, Charres'a gelir gelmez, adını Estelle koydukları bir kızı olmuştu. Juifs sokağındaki eve yerleşince, bu kızı, Châteaudun'deki Visitation rahibelerinin manastırına verdi. Bu manastır, son derece sıkı ahlâk kaidelerine bağlı, sofu bir geceli okuldu; mösyö Charles, genç kızı, mâsumluğu üzerinde büsbütün ince eleyip sık dokumuş olmak için, on sekiz yaşına gelinciye kadar orada tuttu, tatil zamanlarını geçirmek üzere uzaklara yolladı, onu zengin eden zanaatın ne olduğunu kendisine öğretmedi. Kızı, ancak, Hector Vaucogne isimli bir oktruva memuruna verdiği gün manastırdan çıkardı; bu adam yakışıklı bir gençti, iyi huyları vardı, fakat eşine raslanmadık derecede tembelliği bu iyi huylarını berbat ediyordu.

Esteile, otuzuna basmak üzere olduğu, Elodie isimli, yedi yaşında bir de kızı bulunduğu tarihte, nihayet, babasının, ticarethanesini satmak istediğini haber alarak işin içyüzünü öğrenmiş, kendiliğinden gelip, bu işte, kendisinin başkalarına tercih edilmesini istemişti. Mademki bu kadar sağlam, bu kadar güzel bir ticaretti, ailenin elinden çıkarıp başkalarına kaptırmağa ne lüzum vardı? Mesele konuşulup halledildi, Vaucogne'lar müesseseyi aldılar, Badeuil'ler de, daha ilk aylarda, kızlarının, büsbütün başka bir terbiye ile büyütüldüğü halde, üstün bir ev sahibi meziyeti taşıdığını, her türlü idarecilik kabiliyetinden mahrum damatlarının gevşekliğini mükemmel surette telâfi ettiğini görerek, rikkatli bir memnunluk duydular. Kendileri, beş senedir Rognes'a çekilmiş bulunuyorlardı, torunları Elodie'yi de, son derece sıkı ahlâk kaidelerine göre, dinsel bir terbiye alarak büyüsün diye Châteaudun'deki Visitation rahibelerinin yatılı okuluna verdikleri için, ona oradan, uzaktan gözcülük ediyorlardı.

Mösyö Charles, genç bir hizmetçi kızın, bir yandan tereyağlı tarla kuşu sotesi yaparken bir yandan da bir omlet çalkalamakla meşgul bulunduğu mutfağa girince, hepsi, hattâ ihtiyar Fouan'la Delhomme bile şapkalarını çıkardılar, onun uzattığı eli sıkmakla son derece gurur duydular.

Grosbois, mösyö Charles'a hoş görünmek için:

— Vay canına, mösyö Charles, eviniz ne kadar güzel! dedi... Âdeta bedavaya satın aldığınızı düşünüyorum da!... Evet, evet, siz kurnaz bir insansınız, hem halis muhlis bir kurnazsınız!

Beriki kasıldı:

— Kelepir bulduk. Kısmet. Hoşumuza gitti. sonra da, madam Charles, âhır ömründe, mutlaka doğduğu memlekette yaşamak istiyordu... Ben, kalb işlerinde hep boyun eğmişimdir.

Roseblanche diye anılan bu malikâne, Cloyes'lı bir burjuvanın köşkü idi; bu adam, bu binaya elli bin franga yakın para sarf etmiş, fakat daha boyaları kurumadan, kendisine bir nüzül inmiş, orada ölmüştü. Yamaca oturtulmuş, çok süslü bir bina olan bu ev, Aigre'e kadar inen üç hektarlık bir bahçenin ortasındaydı. Bu hücra yerde, kasvetli Beauce'un eteğinde, binaya tek müşteri çıkmamış, mösyö Charles, onu yirmi bin franga kapatmıştı. Orada bütün zevklerini, saadet içinde tatmin ediyor, çayda, enfes alabalıklar, yılan balıkları tutuyor; üstüne titrediği çeşit çeşit güller, karanfiller yetiştiriyor; kuşlar besliyor, bakımı ile yalnız kendisi meşgul olduğu, bir kuşhane dolusu ötleğen kuşu büyütüyordu. Karıkoca ihtiyarlamışlar, hâlâ sevişiyorlar, on iki bin frank gelirlerini, pürüzsüz bir saadet içinde orada yiyorlar, bunu, otuz sene çalışmalarının meşru mükâfatı sayıyorlardı.

Mösyö Charles:

— Burada,hiç değilse kim olduğumuz biliniyor, değil mi ya? dedi.

Mesahacı:

— Şüphesiz, sizi tanırlar, diye cevap verdi. Paranız sizin hesabınıza konuşuyor.

Ötekilerin hepsi bu sözü tasdik ettiler.

— Elbette, elbette!

Bunun üzerine, mösyö Charles, hizmetçiden kadeh istedi. Mahzene kendisi indi, iki şişe şarap getirdi. Hepsi, üzerinde tarla kuşlarının kızardığı mutfak sobasına dönmüşler, mis gibi kokuyu kokluyorlardı. Şarabı ciddî ciddî içtiler, gırtlaklarını yıkadılar.

— Ooo! Bu şarap bura malı değil!... Yaman şey!

— Birer tane daha!... Sıhhatinize!

— Sıhhatinize!

Kadehlerini bıraktıkları sırada madam Charles çıkageldi; altmış üç yaşında, saygı telkin eden, kar gibi beyaz saçlı, Fouan ailesine has ablak yüzlü ve iri burunlu, fakat bir manastır huzuru ve mülâyimliği taşıyan, gölgede yaşamış ihtiyar bir rahibe teni gibi pembemtırak, solgun benizli bir kadındı. İki günlük tatilini geçirmek üzere Rognes'a gelmiş bulunan torunu Elodie de, çekingen ve ürkek tavırlariyle, ona sımsıkı sokulmuş, peşi sıra geliyordu. Bünyesi kansızlıkla kemirildiği halde, on iki yaşında olmasına rağmen boyu fazla uzundu, gevşek ve şiş, çirkin bir yüzü, kansızlığının tesiriyle seyrek, rengi bozuk saçları vardı; üstelik, aldığı mâsum bâkire terbiyesiyle o kadar sıkıya konulmuştu ki, aptal olmuştu.

Madam Charles, aralarındaki sınıf farkını belirtmek için, temkin ve vakarla, kardeşinin ve yeğenlerinin ellerini sıkarak:

— Ooo! Siz mi geldiniz? dedi.

Sonra, bu adamlarla daha fazla meşgul olmadan, arkasına döndü:

— Girin, girin, mösyö Patoir, dedi... Hayvan burada.

Bu gelen, Cloyes baytarı idi; kanlı, yüzü mosmor, asker suratlı, palabıyıklı, tıknaz bir adamdı. Şakır şakır yağan yağmurun altında, çamurlara bulanan arabasiyle henüz gelmişti.

Madam Charles, ılık fırından bir sepet çıkardı; içinde ihtiyar bir kedi can çekişiyordu.

— Zavallı yavrucuk, dedi, zavallı yavrucuk, dün bir titreme geldi, onun üzerine size mektup yazdım... Eey! Genç değil, yaşı on beşe yaklaştı... Ya, Chartres'da, on beş sene bizim yanımızda yaşadı; geçen sene, kızım başından atmağa mecbur oldu, ben de alıp buraya getirdim. Dükkânın bütün kıyı bucağını pisliyordu.

Dükkân tâbirini, Elodie'den dolayı kullanıyordu; kıza masal okuyorlar, annesiyle babasının bir şekerci dükkânı işlettiklerini, giren çıkan kıyamet gibi olduğu için kendisini içeri alamadıklarını söylüyorlardı. Hoş, köylüler, gülümsemediler bile, çünkü Rognes'da, bu lâf zaten ağızdan ağıza dolaşıyordu: "Hourdequin'in çiftliği, mösyö Charles'ın dükkanının yerini tutamaz" deniliyordu. Gözlerini testekerlek açmışlar, sıska, tüyleri dökük, acıklı ihtiyar sarı kediye, Juifs sokağındaki evin bütün yataklarında hırıldamış olan kediye; beş altı nesil kadının tombul elleriyle okşanmış, gıdıklanmış olan kediye bakıyorlardı. İhtiyar kedi, salonun ve halvet odalarının mahremi, gözde kedi olarak, çok uzun zaman keyif sürmüş, pomata artıklarını yalamış, tuvalet bardaklarındaki suları içmiş, sessiz bir hayalperest halinde, olaylara şahit olmuş, altın sarısı halkalarının ortası elifleşen gözleriyle her şeyi görmüştü!

Madam Charles, sözünü şöyle bitirdi:

— Mösyö Patoir, rica ederim, kedimi iyi edin.

Baytar, burnunu, ağzını kıvırıyor, babacan ve haşin bir çomara benziyen suratını oynatarak gözlerini faltaşı gibi açıyordu.

— O ne! diye haykırdı. Beni bunun için mi rahatsız ettiniz?... Elbette kedinizi iyi edeceğim ya! Boynuna bir taş bağlayın, suya fırlatın!

Elodie, hüngür hüngür ağlamağa başladı; madam, öfkeden boğulacak gibi oluyordu.

— Ayol, bu kedi leş gibi kokuyor! Böyle murdar şey evde tutulur mu? Koleraya yakalanacaksınız!... Fırlatın şunu suya!

Lâkin, ihtiyar kadının öfkesi karşısında, nihayet masanın başına geçti, söylene söylene bir reçete yazdı.

— O da doğru ya! Leş gibi kokular içinde oturmak hoşunuza gidiyorsa, sizin bileceğiniz iş... Benim paramı verin de üst tarafı vız gelir... Buyurun! Bu ilâcı saat başı, gırtlağından kaşık kaşık akıtırsınız; şu da iki tenkiyelik ilâç, birini bu akşam yaparsınız, birini yarın.

Mösyö Charles, tarla kuşlarının ateşte kararmağa başladığını görerek bir müddettir sabırsızlanıyor, hizmetçi kız da omleti çalkalamaktan usanmış, kolları iki yana sarkık, bekliyordu. Mösyö Charles, muayene ücreti olan altı frangı çıkarıp Patoir'a verdi, ötekileri, kadehlerini boşaltmağa dâvet etti.

— Yemek vakti geldi, dedi. Haydi bakalım, güle güle gidin, inşallah yine görüşürüz, değil mi? Yağmur artık dindi.

İstemeye istemeye çıktılar; baytar, sarsak arabasına binerken söylendi:

— Suya atmak için boynuna bağlanacak ip masrafına bile değmez bir kedi!... Ama, insan zengin olunca!

Jésus-Christ, alaycı bir eda ile:

— Orospu parası bu, dedi, haydan gelmiş huya gider!

Fakat hepsi, hattâ, için için bir hasetle benzi solan Buteau bile, başlarını şiddetle sallıyarak itiraz ettiler; içlerinde en aklı başında adam olan Delhomme:

— Ne olursa olsun, insan bir kenara on iki bin frank gelirlik bir para biriktirebilmişse, tembel de değil, budala da değil demektir, dedi.

Baytar, kamçısını şaklatıp hayvanını sürmüştü; ötekiler, sel yatağı haline gelen patikalardan Aigre'e doğru indiler. Taksim edilecek olan üç hektarlık çayırlığa vardıkları zaman, yağmur, bir tufan şiddetiyle tekrar başladı. Ama, açlıktan ölüyorlardı, bu sefer inadettiler, artık işi bitirmek istediler. İki kardeş arasında paylaşılan kısma küçük bir koru düştüğü halde üçüncü kısmın ağaçsız parçaya raslaması gibi bir tek itiraz sebebi yüzünden iş biraz uzadı... Bununla beraber dâva halledildi, karar kabul olundu. Mesahacı, sözleşmenin düzenlenmesi için ölçüleri notere teslim edeceğine söz verdi, kur'anın gelecek pazara bırakılması kararlaştı; kur'a o gün saat onda, babalarının evinde çekilecekti.

Rognes'a girerlerken, Jésus-Christ, birdenbire sövdü:

— Dur hele dur, pis Trouille, şimdi sana gösteririm!

La Trouille, otlu yolun kenarında, şakır şakır yağan yağmurun altında, fütursuzca, kazlarını gezdiriyordu. Sırsıklam ıslanan, sevincine pâyan olmıyan sürünün başında, erkek kaz gidiyor, koskoca sarı gagasını sağa çevirince bütün koskoca gagalar sağa dönüyordu. Fakat kız korktu, çorbayı pişirmek için koşa koşa bayırı tırmandı, erkek kazın ileri uzanan boynunun arkasında, ileri doğru uzanan uzun boyunlar sürüsü de peşinden yürüdü.

IV

Ertesi pazar, tesadüf, Toussaint yortusu olan bir kasım gününe raslıyordu; saat dokuza gelirken, eski Rognes ruhani dairesinin papazlığını da yapmağa memur Bazoches-le-Doyen papazı rahip Godard, küçük Aigre köprüsüne inen yokuşun başında gözüktü. Vaktiyle daha önemli bir yerken, nüfusu sonradan pek pek üç yüze inen Rognes kasabasında senelerden beri papaz yoktu; kasaba, bir papazı bulunup bulunmamasına aldırış eder gibi görünmüyordu; o kadar ki, belediye meclisi, yarı yarıya harap köy papazı evine kır bekçisini oturtmuştu.

Bu seheple, rahip Godard, her pazar, Bazoches-le-Doyen'le Rognes arasındaki üç kilometrelik yolu yaya yürüyüp geliyordu. Şişman, bodur, kırmızı enseli, başı geriye devrilecek kadar kalın gerdanlı bir adam olduğu için sıhhati bakımından, kendisini bu beden hareketine zorluyordu. Fakat o pazar geç kaldığını anlamış, ufacık, yassı, basık burnu ile küçük, gri gözlerini çukura kaçıran yumuk, kanlı suratında bir karış açık ağziyle, müthiş surette soluyor, kar yüklü, kurşuni göğün altında, o hafta yağan selli yağmurlardan sonraki mevsimsiz soğuğa rağmen, ağarmağa başlıyan kızıl, sık saçlı başı açık, üç köşeli papaz şapkasını sallıya sallıya elinde taşıyordu.

Yol, dik bir yokuş halinde iniyordu, Aigre'in, taş köprüden evvel sol kıyısında ancak birkaç ev vardı, bir nevi dış mahalle olan bu kısımdan, papaz, o fırtına yürüyüşü ile geçti, söğüt ve kavak koruları arasından, çayırlar ortasından kıvrıla kıvrıla akan aheste ve duru çayın ne üst başına, ne alt başına bakmadı bile. Fakat suyun sağ kıyısında, yol üstünde, iki keçeli evleriyle kasaba başlıyordu; yamaçta, gelişigüzel oturtulmuş daha başka evler de vardı; köprüyü geçer geçmez belediye dairesiyle okul binası geliyordu; bu bina, üstüne bir kat çıkılmış, kireçle badana edilmiş bir eski zâhire ambarı idi. Papaz bir an tereddüt etti, binanın boş methaline başını uzattı. Sonra döndü, karşıda bulunan iki meyhanenin içini, bir bakışla araştırdı; bu meyhanelerden birinin kavanozlar dizili temiz bir camekânı vardı, camekânın tepesinde asılı, sarı boyalı tahtadan küçük bir tabelâ duruyordu, üzerine, yeşil boya ile "Bakkal Macqueron" ibaresi yazılmıştı. Kapısı sadece bir çoban püskülü dalı ile süslenmiş olan öteki meyhanenin kaba saba sıvanmış olan duvarında, siyah boya ile şu ibare okunuyordu. "Tütüncü Lengaigne". Papaz, bu iki dükkânın arasından geçip dosdoğru kilise önüne çıkan dik, sarp dar yola girmeğe hazırlanırken, ihtiyar bir köylüyü görüp durdu.

— Vay! Siz misiniz, Fouan baba?... İşim acele, yoksa gelip sizi görmek istiyordum... Ne yapıyoruz, söyleyin bakalım? Oğlunuz Buteau, Lise'i bu vaziyette bırakamaz; karnı gittikçe büyüyor, herkesin gözüne batıyor... Kız, Meryem kızıdır, ayıp şey, ayıp şey!

İhtiyar, terbiyeli ve saygılı bir tavırla onu dinliyordu:

— Evet amma, papaz efendi, Buteau inad ediyorsa ben ne yapayım?... Sonra, oğlanın ne de olsa hakkı var. Hiç çeyizi olmıyan bir kızla, o yaşta evlenilir mi?

— Peki ama, çocuk var!

— Malûm... Ama, çocuk da henüz ortaya çıkmış değil. Doğacağını biliyor musunuz?... Asıl kötüsü de bu, sırtına geçirecek gömleği yokken çocuk peydahlamak!

Bu sözleri, hayatın ne olduğunu bilen bir ihtiyar gibi, temkinle söylüyordu. Sonra, aynı ölçülü sesle ilâve etti:

— Hoş, bu iş belki de yoluna girecektir... Çünkü malı taksim ediyorum; birazdan, sabah âyininden sonra kur'a çekilecek... Buteau hissesini alınca, umarım ki kuziniyle evlenmeyi düşünecektir.

Papaz:

— Pekâlâ, dedi, kâfi, size güveniyorum, Fouan baba.

Fakat bir çan sesi, lâkırdısını yarıda kesti, papaz telâşla sordu:

— Bu ikinci çan, değil mi?

— Hayır, papaz efendi, üçüncü.

— Hay Allah cezasını versin! Bu Bécu olacak hayvan herif yine beni beklemeden çan çalıyor.

Söve saya, hızlı hızlı patikayı tırmandı. Tepeye varınca, fenalık geçirdi, göğsü demirci körüğü gibi hırıldıyordu.

Çan hâlâ çalınıyor, ürküttüğü kargalar, Rognes'un eski önemini gösteren on beşinci asırdan kalma çan

kulesinin sivri tepesinde, cıyak cıyak öterek uçuşuyorlardı. Kilisenin ardına kadar açık kapısı önünde birtakım köylüler toplanmış, bekliyorlardı; aralarında dinsiz bir adam olan meyhaneci Lengaigne, piposunu içiyordu; daha ötede, yüzü sert çizgili, yakışıklı belediye reisi çiftçi Hourdequin, mezarlığın duvarına arkasını vermiş, muavini bakkal Macqueron'la konuşuyordu. Papaz, selâm vererek yanlarından geçince, hepsi onun peşinden yürüdü, yalnız Lengaigne, piposunu çekiştirerek, mahsus yapıyormuş gibi arkasını döndü.

Kilisede, iç methalin sağında, bir adam, bir ipe asılmış, durmadan çekiyordu.

Rahip Godard, öfkeden gözü dönmüş bir halde:

— Yeter, Bécu, dedi. Ben gelmeden üçüncü çanı çalmayın diye size yirmi defa tembih ettim.

Kilisenin çancılığını yapan orman bekçisi, emre itaatsizlik ettiği için korkarak, kakıldı kaldı. Elli yaşında, iri kafalı, kavruk, ihtiyar asker yüzlü, kır bıyıklı, kır didon sakallı, hep fazla dar yakaların içinde sıkışıp kalmış gibi dimdik boyunlu, ufak tefek bir adamdı. Daha sabahtan bulut gibi sarhoştu, bir tek söz bulup özür dilemeğe cesaret edemeden, selâm vaziyetinde durdu.

Hoş, rahip sıralara bir göz atarak, kilisenin içinde ilerlemeye başlamıştı. İçeride cemaat azdı. Solda, belediye meclisi âzası sıfatiyle gelmiş bir Delhomme vardı. Sağda, kadınlar tarafında, en fazla on iki kişi idiler; rahip, kuru, sinirli, küstah bir kadın olan Coelina Macqueron'u; mızmız, sünepe, sessiz sedasız, şişko Flore Lengaigne'i; ince uzun, kara kuru, gayet

pis bir mahlûk olan Bécu kadını gördü. Fakat ön sıradaki Meryem kızlarının tavrı, büsbütün öfkelenmesine sebeboldu. Françoise, orada, iki arkadaşının arasında oturuyordu; bunlardan biri, Cloyes'da kibar bir küçük hanımefendi gibi büyütülmüş bir esmer güzeli olan Macqueron'ların kızı Berthe; öteki, anasiyle babasının, Châteaudun'de bir kadın terzisinin yanına çıraklığa verecekleri çirkin, yüzsüz bir sarışın olan, Lengaigne'lerin kızı Suzanne'dı. Üçü de arsız arsız gülüyorlardı. Yan tarafta da, zavallı Lise, şişman, tostoparlak vücuduyla, neşeli edasiyle oturuyor, mihrabın karşısında, karnının kepaze halini ortaya seriyordu.

Nihayet, rahip Godard camegâha girerken. Delphin ve Nénesse'le burun buruna geldi; itişe kakışa oynıyarak, okunmuş yağ şişelerini hazırlıyorlardı. Bécu'nün oğlu olan on bir yaşında Delphin, daha şimdiden yüzü güneşten yanmış, gürbüz, toprak işlerini seven, okuldan kaçıp tarlada çalışmağa giden bir haşarı idi; Delhomme'un büyük oğlu olan Ernest ise, onunla aynı yaşta, narin ve tembel bir sarışın oğlandı, cebinde her zaman bir ayna gezdirirdi.

Rahip:

— Ne oluyor, maskaralar! diye haykırdı. Kendinizi ahırda mı zannettiniz?

Sonra, bir dolabın rafına kitap yerleştirmekle meşgul, solgun yüzünde tek tük sarı tüyler bitmiş, uzun boylu zayıf bir gence döndü:

— Mösyö Lequeu, ben burada yokken bunları uslu durdurabilirdiniz, dedi!

Bu, okul öğretmeni idi, tahsille beraber mensup olduğu sınıfın kinini de benimsemişti. Öğrencilerini hırpalıyor, onlara hayvan muamelesi ediyor, rahiple belediye reisine karşı takındığı dürüst ve katı tavrın altında, yeni fikirler gizliyordu. Rahle başında iyi ilâhi okur, hattâ mukaddes kitapların muhafazsına itina ederdi; fakat usule rağmen, çan çalmaktan kesin olarak kaçınmıştı, bu çeşit bir iş, serbest fikirli bir insana yakışmazdı.

Ters bir cevap verdi:

— Ben kilisenin inzıbatına memur değilim. Okulda olsaydı tokadı atardım!

Rahip cevap vemeden, telâşla, beyaz harmaniyesini ve omuzluğunu giymeye başlayınca, o devam etti:

— Küçük âyin, değil mi?

— Elbette, hem de çabuk!... Büyük âyin için, saat ondan evvel Bazoches'ta bulunmalıyım.

Lequeu, dolaptan, eski bir dua kitabı çıkarmıştı; dolabı kapadı, kitabı mihrabın üstüne bıraktı. Papaz, Delphin'le Nénesse'i sıkılıyor:

— Çabuk olalım, çabuk olalım, diyip duruyordu.

Kutsal kupa elinde, terliye soluya kiliseye girdi. Âyine başladı, iki yumurcak, sinsi ve muzip yan bakışlarla çömezlik ediyorlardı. Kilise, tek sahınlı, yuvarlak kubbeli, duvarları meşe kaplamalı bir kilise idi, belediye meclisinin hiç tahsisat vermemekte inat etmesi yüzünden gitgide harabolmaktaydı. Damın kırık arduvazlarından içeri yağmur suları sızıyor, direklerin fazla çürümüş olduğunu belli eden büyük lekeler gözüküyordu; bir demir parmaklıkla kapalı zâ-

kirler yerlerinde, yüksekte, yeşilimtırak bir akıntı izi, mihrabın freskini kirletiyor, meleklerin tapındığı bir Allah tasvirinin yüzünü ikiye biçiyordu.

Rahip, kollarını açarak, cemaate doğru dönünce, kalabalık geldiğini görüp bir parça sakinleşti; belediye reisi, yardımcısı, belediye meclisi üyelerinden bazı kimseler, ihtiyar Fouan, ilâhili âyinlerde trombon çalan nalbant Clou oradaydılar. Lequeu, vakarlı edasiyle, ön sırada kalmıştı. Bécu, yıkılacak kadar sarhoş bir halde, en geride, kazık gibi kaskatı duruyordu. Hele kadınlar tarafında sıralar dolu idi, Fanny, Rose, la Grande, daha başkaları hep gelmişlerdi, öyle ki, Meryem kızları sıkışmak zorunda kalmışlardı; şimdi, burunlarını dua kitaplarına eğmişler, terbiyeli terbiyeli oturuyorlardı. Fakat rahibin gururunu asıl okşıyan şey, mösyö ve madam Charles'la torunları Elodie'yi görmesi oldu. Mösyö, çuhadan bir redingot giymişti, madamın yeşil ipekli bir fistanı vardı, ikisi de vekarlı ve kerliferli, başkalarına iyi örnek oluyorlardı.

Bununla beraber, rahip Godard, âyini aceleye getiriyor, Lâtince duaları ağzında geveliyor, usulden olan töreni yarım yamalak yapıyordu. Sıra va'za gelince kürsüye çıkmadan zâkirler yerinin ortasında bir iskemleye oturdu, bir şeyler geveledi, lâfın alt tarafını getiremedi. Hitabet onun zayıf tarafıydı, kelime bulamaz, höö höö der durur, cümlelerini bir türlü bitiremezdi; Monsenyörün onu yirmi beş senedir, küçük bir köy papazlığı olan Bazoches-le-Doyen'de niçin unuttuğunu anlatmağa bu kâfiydi. Âyinin alt tarafı toparlanıyordu; tebcil töreninde, çıngıraklar, zembe-

reği gevşemiş elektrik zilleri gibi çalındı, rahip Godard, kırbaç şaklatır gibi bir "İte, missa est" le[1] cemaatî savdı.

Kilise henüz boşalmıştı ki rahip Godard, şapkasını, aceleyle tersine oturtmuş bir halde, tekrar gözüktü. Kapının önünde, Coelina, Flore ve Bécu kadın toplanmışlar, duruyorlardı, böyle aceleye getirilip baştan savuldukları için çok gücenmişlerdi. Rahip Godard, bir büyük yortu günü kendilerine bu kadarcık zaman ayırdığına göre, demek ki onları hor görüyordu.

Coelina onu durdurdu, sert sesiyle:

— Kuzum rahip efendi, dedi, bize dargınmısınız ki böyle paçavra bohçası gibi baştan atıyorsunuz?

Rahip:

— Eey, ne yapalım! dedi. Asıl cemaatim beni bekliyor... Aynı zamanda hem Bazoches'ta hem Rognes'da bulunamam ki... Büyük âyinler istiyorsanız, kendinize bir köy papazı bulun.

Rognes kasabası ile rahip arasında bu, ezelî kavga idi; ahali, kendilerine itibar gösterilmesini istiyordu, rahip de, kiliseyi tamir etmek istemiyen bir nahiyede, vazifesinin dar hududundan kat'iyen çıkmak istemiyordu; zaten, köyde birbirini kovalıyan kepazelikler de gayretini kırıyordu. Hep birlikte uzaklaşmakta olan Meryem kızlarını göstererek devam etti:

— Sonra da, Cenabı Hakkın emirlerine saygı göstermiyen gençlerle âyin yapmak yerinde bir iş midir?

---

[1] Selâmetle gidiniz demek olan Lâtince bir söz.

Coelina dişlerini sıkarak:

— Bunu benim kızım için söylemiyorsunuz, umarım, dedi.

Flore ilâve etti:

— Benimki için de değil, tabii?

Bunun üzerine sabrı tükenen rahip köpürdü:

— Kim için söylüyorsam söylüyorum... Kör kör parmağım gözüne... Sırtında beyaz libaslarla bu iş olur mu? Burada bir tek Meryem kızları alayı görmedim ki içlerinde bir tane gebesi bulunmasın... Yok, yok, siz Allahı bile usandırırsınız!

Böyle dedikten sonra kadınların yanından ayrıldı, lâkırdıya karışmamış olan Bécu kadın, öfkelenip kızlarının kabahatini birbirinin başına kakan iki anneyi barıştırmak zorunda kaldı; fakat bu işi öyle ağulu telmihlerle yapıyordu ki, kavga büyüdü. Berthe'mi? Eh! Kadife korsajlar, piyanolar filân derken sonunda ne mal olacaktı, bak! Ya Suzanne! Onu da, kötü olsun diye Châteaudun'deki terzi kadının yanına göndermenin münasebeti var mıydı?

Nihayet serbestliyen rahip Godard, yola çıkmağa hazırlanırken, karıkoca Charles'ları karşısında buldu. Yüzünde, sevimli, yayvan bir gülümseme belirdi. şapkasını geniş bir hareketle çıkarıp selâm verdi. Bay, azametle selâm aldı, bayan, zarif reveransiyle eğildi. Fakat papazın gidememesi mukadderdi, zira daha meydanın nihayetine varmamıştı ki, başka birine daha rasladı, durdu. Bu rasladığı, otuz yaşlarında kadar iriyarı bir kadındı. Seyrek saçlariyle, yassı, gevşek, samani sarı yüziyle, haydi haydi ellisinde gözüküyor-

du; çetin işler göre göre çökmüş bitmişti, sırtına yüklendiği bir çırpı demeti altında sendeliyordu.

Rahip Godard:

— Palmyre, dedi, bugün Toussaint yortusu olduğu halde niçin âyine gelmediniz? Çok fena.

Kadın inledi:

— Şüphesiz, rahip efendi, ama nasıl geleyim?... Kardeşim üşüyor, evde soğuktan donuyoruz. Çit kenarlarından şunları toplamağa gittim.

— La Grande hâlâ öyle insafsız mı?

— Elbette! Ölür de bize bir lokma ekmek, bir tane odın vermez.

Ağlamalı sesiyle, maceralarını tekrar anlattı, büyük annelerinin, kendilerini nasıl kovduğunu, kardeşiyle beraber, boş bir eski ahıra sığınmağa nasıl mecbur olduğunu söyledi. Üst dudağı yırık, ağzı çarpık, bacağı eğri biçare Hilarion, yirmi dört yaşında olmasına rağmen akılsızdı, öyle aptaldı ki onu hiç kimse işte kullanmak, istemiyordu. Palmyre de, onun yerine, ölesiye çalışıyordu, bu sakat kardeşine candan itinalarla bakıyor, ana gibi gayret ve şefkat gösteriyordu.

Onun bu anlattıklarını dinlerken rahip Godard'ın iri, terli yüzü, cana yakın bir iyilik ifadesi alıyor, öfkeli, ufacık gözleri merhametle dolup güzelleşiyor, iri ağzı acıklı bir câzibe mânasına bürünüyordu. Hep hiddet, şiddet içinde, önüne geleni azarlıyan bu müthiş adam, zavallılara meftûndu, bütün parasını, çamaşırını, esvaplarını onlara verirdi; o derecede ki, tekmil Beauce eyaletinde, cüppesi onunki kadar kızıllaşmış, onunki kadar yamalı bir papaza daha rasla-

mak imkânsızdı. Tasalı tasalı ceplerini araştırdı, Palmyre'in avucuna beş frank sıkıştırdı.

— Alın! Kimse görmesin, çünkü başkalarına verecek param yok, dedi... Mademki bu kadar insafsızlık ediyor, la Grande'la da konuşayım.

Bu sefer, artık savuştu. Aigre'in öte tarafınaki yamacı, soluk soluğa tırmanırken, bereket versin, kasabaya dönmekte olan Bazoches-le-Doyen kasabı onu arabasına aldı; rahip Godard, bulanık göğe akseden şapkası hoplıyarak, sarsıla sarsıla, ova hizasında gözden kayboldu.

Bu arada, kilise meydanı boşalmıştı, Fouan'la Rose evlerine dönmüşlerdi; Grosbois onlardan evvel gelmişti. Saat ondan biraz evvel, Delhomme'la Jésus-Christ de geldiler; fakat Buteau'yu öğleye kadar boşuboşuna beklediler, bu acayip huylu oğlan hiçbir zaman tam vaktinde gelmezdi; herhalde, gelirken yolda bir yere takılmış, karın doyuruyordu. Önce onu beklememek istediler, sonra, dikkafalılığından için için korktuklarından, kur'ayı yemekten sonra, ta ikiye doğru çekmeye karar verdiler. Grosbois, Fouan'ların bir dilim domuz yağı ile bir şişe şarap ikramlarını kabul etti, şişeyi bitirdi, tabiî sarhoşluk haline tekrar geldi, bir başka şişeye girişti.

Saat ikiye geldiği halde Buteau'dan hâlâ eser yoktu. O zaman, Jésus-Christ, yortuya raslıyan o pazar günü, bütün kasaba halkını gevşeten kafa tütsüleme ihtiyacı içinde, Macqueron'un dükkânının önünden geçti, geçerken kafasını içeri uzattı; istediği de oldu, kapı birdenbire açıldı, Bécu gözüktü.

— Gel bakalım, kötü asker, sana bir bardak şarap ikram edeyim! diye seslendi.

Daha fazla dikleşmiş, sarhoşladıkça azametlenmişti. Bir eski sarhoş asker kardeşliği, gizli bir sevgi, onu kaçakçıya doğru çekiyordu; fakat vazife başındayken Jésus-Christ'yi tanımak istemiyor, plâkası kolunda takılı, onu hep suçüstü yakalamağa hazır, vazifesiyle kalbi arasında bocalıyordu. Meyhanede iken, sarhoş olur olmaz, ona kardeşçe ziyafet çekiyordu.

— Bir piket oynıyalım mı? Bedeviler bizi rahatsız ederlerse, kulaklarını keseriz be!

Bir masaya yerleştiler, avaz avaz haykırarak kâğıt oynadılar; bir yandan da, şarap şişeleri dolup dolup boşalıyordu.

Macqueron, bir köşede, palabıyıklı iri suratiyle, göçmüş, bir iş görmeden tembel tembel oturuyordu. Montigny şarapları alışverişinde kazandığı paralarla kendisine bir gelir sağladığından beri işi tembelliğe vurmuştu; ava gidiyor, balık tutuyor, burjuvalık taslıyordu; hem de kızı Berthe, ipekli fistanlar giyip, etrafında salınırken o, partal esvaplar giyiyor, gayet pis geziyordu.

Karısı onun sözünü dinlemiş olsaydı, bakkal dükkını da, meyhaneyi de kapatıp işi bırakacaklardı; çünkü Macqueron gururlanmağa başlamıştı, için için, henüz şuursuz birtakım emeller besliyordu; fakat kadın, paraya karşı, vahşi denecek derecede düşkündü, Macqueron, kendisi de, hiçbir işe el sürmemekle beraber, karısının, tütün bayiliği yapan ve kendileri gibi içki satan komşuları Lengaigne'i kızdırmak için kadehle şarap satmasına ses çıkarmıyordu. Lengaig-

ne'le aralarında, hiç bitmiyen, hep alevlenmeğe hazır eski bir rekabet vardı.

Yine de, haftalarca iyi geçindikleri oluyordu; tam o sırada, Lengaigne, yakında kur'ası çıkacak koskoca, salak bir oğlan olan oğlu Victor'la birlikte içeri girdi. Çok uzun boylu, iri kemikli geniş omuzlarının üstünde ufacık baykuş kafalı, kazık yutmuş gibi dimdik bir adam olan Lengaigne, topraklarını ekip biçme işiyle meşgul oluyor, tütün tartmak, mahzenden şarap çıkarmak işlerine karısı bakıyordu. Lengaigne'e önem veren şey, kasaba halkının sakallarını tıraş etmesi, saçlarını kesmesiydi; askerlikte öğrendiği bu zanaatı, arzuya göre, ya dükkânında, müşterilerin ortasında işliyor, yahut evlere gidiyordu. Kapıdan girer girmez:

— Ey! Şu senin sakalı bugün mü keseceğiz, ahbap? diye sordu.

Macqueron:

— Aa! Sahi, dedi, sana gel demiştim. Vallahi, bilmem ki, istersen hemen kes.

Çiviye asılı eski bir berber tasını aldı, bir sabun çıkardı, ılık su getirdi; beriki de cebinden pala gibi kocaman bir ustura çıkardı, kılıfa takılı bir köseleye sürterek bilemeğe koyuldu. Fakat bitişik bakkal dükkânından ciyak ciyak bir ses geldi. Coelina haykırıyordu:

— Masaların üstünü mü murdarlıyacaksınız, kuzum?... Yoo! Ben, dükkânımdaki bardakların içinden kıl çıkmasını istemem!

Bu, bitişik meyhanenin pisliğine bir telmihti;

Coelina, orada halis şarap içilmekten ziyade saç yeniyor, diyordu.

Karısının, herkesin içinde yaptığı bu hakarete canı sıkılan Macqueron:

— Sen tuzunla biberini sat, bize sataşma! diye cevap verdi.

Jésus-Christ ile Bécu kıs kıs güldüler. Karı ağzının payını almıştı! Bir şişe şarap daha ısmarladılar. Coelina hiçbir şey söylemeden, pürhiddet, şarabı getirdi. Kâğıtları karıştırıyorlar, birbirinin kafasına vururcasına şiddetle, bir koz, bir koz daha, bir koz daha diye masanın üstüne fırlatıyorlardı.

Lengaigne, müşterisinin sakalını sabunlamış, burnunu yakalamıştı; tam o sırada, okul öğretmeni Lequeu kapıyı itti:

— Merhaba ihvan, dedi.

Sobanın yanında ayakta durdu. Hiç konuşmadan, yanını belini ısıtmağa başladı; genç Victor, kâğıt oynıyanların arkasında durmuş, oyunu seyre dalmıştı.

Macqueron, Lengaigne'in, usturasını omuzuna sürerek temizlemekle meşgul bulunduğu bir andan faydalandı:

— Aklıma geldi, dedi; demincek, âyinden önce, mösyö Hourdequin bana yine yoldan bahsetti... Artık bir karar vermek lâzım.

Doğruca Rognes'dan Châteaudun'e gidecek mahut yoldan bahsediyordu; bu yol, aradaki mesafeyi şöyle böyle iki fersah kısaltacaktı. Çünkü şimdi, arabalar Cloyes'dan geçmek zorunda idiler. Tabiî, bu yeni yolun yapılmasında çiftliğin büyük menfaati vardı, belediye reisi, belediye meclisine bu işi kabul

ettirmek için, çabuk bir sonuç almakta kendisinin de menfaati olan muavinine çok güveniyordu. Gerçek, yapılacak iş, yukardan geçecek yolla, aşağıdaki yolu birleştirmekti, arabaların kiliseye kadar gelmeleri böylece kolaylaşacaktı, şimdiki halde, keçi yollarından tırmanmak gerekiyordu. Yeni yol için tasarlanan yer, iki meyhane arasındaki dar sokaktı, yokuşa dokunulmadan, bu sokak genişliyecekti; o zaman bakkalın arazisi yol üstüne çıkacak, on misli değer bulacaktı.

Macqueron:

— Evet, diye devam etti, hükümet bize yardım etmek için, bir miktar ödenek kabul etmemizi bekliyormuş... Sen razı oluyorsun, değil mi?

Belediye meclisi üyesi olan, fakat evinin arkasında avuç içi kadar bahçesi bile bulunmıyan Lengaigne cevap verdi:

— Benim umurumda bile değil! Senin yolundan bana ne?

Sonra, öteki yanağa geçti, rende ile kazır gibi kazımağa başladı, bir yandan da çiftliği diline doladı. Ah! Bu şimdiki burjuvalar, eski zamanın derebeylerinden de beter, diyordu; tabiî ya, toprakların taksiminde hepsini kendilerine ayırmışlar, kanunları hep kendileri için yapıyorlar, sefalet çeken zavallıların sırtından geçiniyorlardı! Ötekiler bir parça sıkılarak onu dinliyorlardı; fakat onun söylemek cesaretini gösterdiği şeylerden dolayı memnundular, toprak sahipleri aleyhinde, köylünün beslediği sönmez, asırlık kini duyuyorlardı.

Macqueron, okul öğretmenine endişeli bir bakış fırlatarak:

— İyi ki biz bizeyiz, diye mırıldandı. Ben, hükümet taraftarıyım... Meselâ, İmparatorun dostu olduğu söylenen bizim mebus mösyö Chédeville...

O böyle derdemez, Lengaigne, usturasını öfke ile salladı:

— O da az teres değil!... Orgères tarafında beş yüz hektardan fazla toprağı olan onun gibi para babası bir adam, nahiyeden para çekmeye kalkacağı yerde, istediğiniz yolu size hediye etmeli değil miydi?... Mendebur herif!

Fakat bakkal bu sefer fena halde korktu, itiraz etti:

— Hayır, hayır, mösyö Chédeville çok namuslu adamdır, hem de kibirsizdir... O olmasaydı, sen tütün bayiliği alamazdın... Bayiliğini geri alırsa ne diyeceksin?

Lengaigne birdenbire sakinleşti, Macqueron'un çenesini kazımaya devam etti. Fazla ileri gitmişti, çok canı sıkılıyordu; karısı, fikirlerin sana kötü bir oyun oynıyacak demekte haklı idi. O sırada, Bécu ile Jésus-Christ arasında bir kavga koptu. Bécu'nün sarhoşluğu fena idi, içtiği zaman kavgacı olurdu, öteki ise, tersine, ayıkken gayet külhanbeyi olduğu halde, her kadeh şarapta biraz daha yumuşar, nihayet, ayyaş bir havari kadar halim selim, babacan hale gelirdi. Siyasi kanaatlerinin taban tabana aykırılığını da buna eklemek lâzımdı. Kaçakçı, cumhuriyetçi idi, kızıl dedikleri nevidendi, 48 vakasında, Cloyes'da, burjuva kadınların canına okuduğunu söyliyerek övünüyordu;

kır bekçisi, koyu Bonapartçı idi, İmparatora bayılır, onu tanıdığını iddia ederdi.

— Vallahi tanırım diyorum sana. Beraber, turşu balığı salatası yedik; bana: sakın ağzını açma, ben imparatorum, dedi... Beş franklık paralardaki resminden mükemmel tanıdım.

— Olabilir!... Ama, yine de hergelenin biridir, karısını döver, anasını da hiç sevmemiştir!

— Sus ulan! Yoksa ağzını, burnunu dağıtırım!

Bécu'nün havaya kaldırdığı şarap şişesini elinden çekip aldılar; Jésus-Christ, gözleri yaşararak, tevekküllü bir gülümseme ile, şişenin kafasına inmesini bekliyordu. Sonra, tekrar, bir koz, bir koz daha, bir koz daha diye, kardeş kardeş oyuna devam ettiler.

Okul öğretmeninin sahte kayıtsızlığı karşısında şaşalıyan Macqueron, nihayet ona da sordu:

— Siz ne diyorsunuz bu işe, mösyö Lequeu?

Lequeu, kansız, uzun ellerini sobanın borusunda ısıtmakla meşguldü; mevkiinden ötürü susmağa mecbur üstün bir insan gibi, soğuk soğuk gülümsedi:

— Ben bir şey demiyorum, bu iş beni ilgilendirmez.

Bunun üzerine, Macqueron, kalktı, bir gerdeldeki su ile yüzünü yıkadı, hınkıra soluya kurulanırken:

— Öyleyse beni dinleyin, bir şey yapmak istiyorum, dedi... Vallahi, billâhi yapacağım! Eğer yol için ödenek ayrılırsa, ben kendi toprağımı bedava veriyorum.

Bu söz, ötekileri hayretler içinde bıraktı. Jésus-Christ ile Bécu bile, sarhoş oldukları halde başlarını kaldırdılar. Bir susma oldu, Macqueron'a, birdenbire

çıldırmış bir adam gibi bakıyorlardı; Macqueron sözlerinin bıraktığı tesirle daha şevke gelerek, fakat giriştiği taahhütten dolayı elleri titriyerek ilâve etti:

— Haydi haydi yarım arpan çıkar... Sözünden dönen kahpedir! Andiçiyorum!

Lengaigne, komşusunun bu cömertliği karşısında pürhiddet ve üzgün, oğlu Victor'la beraber çıktı gitti. Toprak ona bedavaya geldi, elâlemi az soymadı o! diyordu. Macqueron, havanın soğuk olmasına rağmen, tüfeğini duvardan indirdi, bir gün evvel bağının eteğinde gözüne ilişen bir tavşana tekrar rasgelmek umudu ile dışarı çıktı. İçeride, pazarlarını hiçbir şey içmeden orada geçiren Lequeu ile, burunlarını iskambil kâğıtlarına daldırmış, harıl harıl oynıyan iki oyuncudan başka kimse kalmadı. Saatler geçti, daha başka köylüler geldiler, gittiler.

Saat beşe doğru, kapı şiddetle açıldı, Buteau, gözüktü, peşi sıra da Jean geliyordu. Jésus-Christ'yi görür görmez:

— Bir franga bahse girsem girerdim, diye haykırdı... Sen milletle alay mı ediyorsun? Seni bekliyoruz.

Fakat sarhoş, salyalarını akıta akıta güldü:

— Haydi oradan zevzek, asıl ben seni bekliyorum... Sabahtan beri bizi bekletip duruyorsun...

Buteau, la Borderie'ye uğramış, daha on beş yaşından beri saman yığınları üzerine yatırmağa alışık olduğu Jacqueline, Jean'la birlikte kızartma yedirmek üzere onu alıkoymuştu. Çiftçi Hourdequin, âyinden sonra Cloyes'ya, öğle yemeğine gittiği için çok geç vakte kadar yiyip içip eğlenmişlerdi; iki genç çiftlik-

ten ancak şimdi geliyorlardı, artık birbirlerinden ayrılmamışlardı.

Bu arada, Bécu avaz avaz haykırarak, içilen beş litre şarabın parasını ödiyeceğini, fakat oyunun bir parti daha devam etmesi lâzım olduğunu söylüyordu; Jésus-Christ ise, iskemlesinden zahmetle kalkmış, gözleri mülâyımlik dolu, kardeşinin peşinden yürüyordu.

Buteau, Jean'a:

— Sen burada bekle, dedi, yarım saat sonra gel, beni bul... Biliyorsun ya, yemekte, babamın evinde beraberiz.

İki kardeş, Fouan'ların evine gelip oturma odasına girince, tekmil aile efradı tamamlanmış oldu. Babaları, ayakta, başını eğmiş, duruyordu. Anneleri, odanın ortasındaki masanın başında oturuyor, alışkan parmaklariyle örgü örüyordu. Karşısında, Grosbois oturuyordu; öyle yemiş içmişti ki, gözleri yarı kapalı, kendinden geçmişti; biraz ötede, Fanny ile Delhomme, bodur iki iskemleye oturmuşlar, sabırla bekliyorlardı. Masanın üstüne, mesahacının, on seneden beri, yağmurda güneşte hep başında gezdirdiği, rengi siyahtan kızıla dönmüş, koskoca şapkasının yanına, bir tabaka beyaz kâğıt, bir hokka kalem konulmuştu; içinde, temizlene temizlene aşınmış birkaç mutfak takımı bulunan köhne, fakir eşya ile döşeli, isle kararmış bu odada, bunlar, seyrek görülen şeylerdi. Gece karanlığı basıyordu, dar pencerelerden bulanık, son bir ışık *giriyor*, bu ışığın altında, şapka, yassı kenarlariyle, kavanoz biçimiyle, son derece büyük bir önem alıyordu.

Fakat sarhoşluğuna rağmen aklı hep işinde olan Grosbois uyandı, dili dolaşarak konuştu:

— Tamamız... Size, sözleşme hazır, demiştim. Dün mösyö Baillehache'a uğradım, bana gösterdi. Yalnız, isimlerinizin hizasında kur'a numaralarının yerleri açık duruyor... Şimdi kur'ayı çekeceğiz, noter de numaraları kaydediverecek ki, cumartesi günü, onun yazıhanesinde, sözleşmeyi imzalıyasınız.

Silkindi, sesini yükseltti:

— Haydi bakalım, pusulaları hazırlıyalım.

Çocuklar, güvensizliklerini saklamağa lüzum görmeden, âni bir hareketle yaklaştılar. Grosbois'yı gözetliyorlar. hisseleri el çabukluğuna getirebilecek bir hokkabazmış gibi, en küçük hareketlerini dikkatle inceliyorlardı. Grosbois, önce, iri, titrek ayyaş parmaklariyle, kâğıdı üç parçaya ayırmıştı, şimdi kalemi kuvvetle bastıra bastıra, her parçaya, 1, 2, 3 diye koskaca bir rakam yazıyordu; hepsi onun omuzu üzerinden eğilmişler, kalemi takip ediyorlardı, ana ile baba bile, el çabukluğu yapmak imkânı olmadığını görüp memnun olmuşlar, başlarını sallıyorlardı. Pusulalar usul usul katlandı, şapkanın içine atıldı.

Heyecanlı bir susma oldu. İki dakika süren bu susmadan sonra, Grosbois:

— E, haydi de... kim başlıyor? dedi.

Hiçbiri kımıldamadı. Gece karanlığı artıyor, şapka, bu karanlıkta daha büyür gibi oluyordu.

Mesahacı:

— İsterseniz, yaş sırasiyle çekelim, olmaz mi? teklifinde bulundu. Sen başla, Jésus-Christ, büyük sensin...

Jésus-Christ, uysal uysal ilerledi, fakat dengesini kaybetti, az daha, boylu boyunca yere seriliyordu. Sanki bir kaya parçası çekip çıkaracakmış gibi, yumruğunu, şiddetle şapkanın içine daldırmıştı. Pusulayı eline alınca, pencereye yaklaşmak zorunda kaldı.

— İki!

Diye haykırdı. Bu rakamı, herhalde pek acayip bulmuş olacak ki katıla katıla gülmeye başladı.

Grosbois:

— Sıra sende, Fanny! diye seslendi.

Fanny, elini şapkaya soktu, hiç acele etmedi. Şapkayı karıştırıyor, pusulaların birini alıp birini bırakıyor, yokluyor, tartıyordu.

Buteau hırsından boğuluyordu; kardeşinin iki rakamını çektiğini görünce benzi atmıştı. Öfkeyle:

— Sayı seçme yok, dedi.

Fanny:

— Allah Allah, neden? diye cevap verdi. Bakmıyorum ya, elimle pekâlâ yoklıyabilirim.

Babaları:

— Merak etmeyin, diye mırıldandı, iki parçanın da değeri bir; bir pusuladaki ne kadar ağırsa, öbüründeki de o kadar ağır.

Nihayet, Fanny, pusulalardan birini çekti, pencerenin önüne koştu.

— Bir!

Foran:

— Eh, diye devam etti, üç numara da Buteau'nun. Haydi, çek oğlum.

Gitgide artan gece karanlığında, en küçük kardeşlerinin yüzünün değiştiğini görmemişlerdi. Buteau'nun öfkeli sesi gürledi:

— Kat'iyen!

— Nasıl?

— Kabul edeceğimi mi sanıyorsunuç? Yoo! Öyle şey yok!... Üçüncü parça değil mi? Kötüsü! Size vaktiyle söyledim, başka türlü pay edilmesini istiyorum dedim. Yok! Yok! Benimle alay edeceksiniz!... Hem, çevirdiğiniz dolapları görmüyor muyum ben? İlk numarayı en küçüğün çekmesi gerekmez miydi?... Hayır! Hayır! Mademki mızıkçılık var, çekmiyorum!

Annesiyle babası onun çırpınmasını, tepinmesini, yumruk indirmesini seyrediyorlardı. Rose:

— Vah çocuğum, vah, sen çıldırmışsın, dedi.

— Aman, anne, ben biliyorum, siz beni hiç sevmezsiniz. Kardeşime vermek için derimi yüzseniz, yüzersiniz.. Hep bir olup beni mahvedersiniz...

Fouan, sert sert, onun sözünü kesti.

— Çok zırvaladın, yeter artık! Çekecek misin?

— Baştan başlasınlar.

Fakat hep bir ağızdan itiraz ettiler. Jésus-Christ ile Fanny, sanki ellerinden zorla çekip alacaklarmış gibi, pusulalarını sımsıkı tutuyorlardı. Delhomme, kur'anın namus dairesinde çekildiğini söylüyor, Grosbois da, pek alınmış, eğer iyi niyetimden şüphe ediliyorsa çıkıp giderim, diyordu.

Buteau:

— Öyleyse, dedi, babam, benim hisseme, saklı parasından bin frank eklesin.

İhtiyar, bir saniye şaşaladı, dili dolaştı. Sonra direndi, müthiş bir tavır takınarak ilerledi.

— Ne dedin? Beni öldürtmek istiyorsun, öylemi yezit? Evi temelinden yıksınlar, bir para bulamazlar... Pusulayı çek, yoksa hiçbir pay alamazsın ha!

Buteau, inatla surat asmış, babasının havaya kalkan yumruğu karşısında gerilemişti. Tekrar:

— Hayır, dedi.

Yine sıkıcı bir susma oldu. Şimdi, odanın ortasını kaplıyan koca şapka, dibinde, hiç kimsenin el sürmek istemediği tek pusula ile, orada bir fazlalık gibi duruyordu. Mesahacı, işe bir son vermek için, ihtiyara, pusulayı kendisi çekmesini söyledi. İhtiyar, ciddî bir tavırla pusulayı çekti, sanki içinde ne yazılı olduğunu bilmiyormuş gibi, pencerenin önüne gidip okudu.

— Üç!... Üçüncü parça sana çıktı, işitiyor musun? Sözleşme hazırdır, herhalde mösyö Baillehache bir değişiklik yapmıyacaktır, çünkü yapılan şey bozulup baştan yapılmaz... Mademki gece burada kalacaksın, bütün gece düşünmek için sana zaman bırakıyorum... Haydi, artık tamam, bu lâfı bırakalım.

Buteau karanlığa gömülü duruyor, cevap vermiyordu. Ötekiler, yüksek sesle, bu sözü uygun buldular; anneleri, sofrayı kurmak için, nihayet bir mum yakmıştı. Tam o sırada arkadaşiyle buluşmağa gelen Jean, ıssız ve karanlık yoldan, Fouan'ların evinde ne olup bittiğini gözetlemekle meşgul, biribirine sarılmış iki gölge gördü. Kurşuni gökten tüy kadar hafif kar taneleri uçuşmağa başlıyordu.

Tatlı bir ses:

— Aman, mösyö Jean, bizi korkuttunuz! dedi.

Jean, o zaman, bu iki gölgeden birinin, başı kukuleteli Françoise olduğunu, uzun yüzünden, etli dudaklarından tanıdı. Kızkardeşi Lise'e sımsıkı sokulmuş, kolunu onun beline olamıştı. İki kızkardeş birbirlerini çok severler, hep böyle sarmaş dolaş gezerlerdi. Daha iri boylu, şirin bir kız olan Lise, kaba çizgilerine, tostoparlak vücudunun gebelik başlangıcı ile üfürmesine rağmen, felâketi arasında yine güler-yüzlü idi.

Jean, gülerek:

— Adam gözetliyorsunuz ha? dedi.

Lise:

— Elbette, diye cevap verdi. İçeride olup biten şeyler beni ilgilendiriyor... Bakalım, Buteau nihayet razı olacak mı, öğrenmek istiyorum!

Françoise, okşarcasına bir hareketle, öteki kolunu, kızkardeşinin kabarık karnına dolamıştı.

— Olur şey değil, yezit herif, dedi!... Toprağı ele geçirdikten sonra, belki de daha zengin bir kız almak istiyecektir.

Fakat Jean onlara ümit verdi. Taksim, yapılıp bitmiş olmak gerekti, üst tarafı nasıl olsa halledilebilirdi. Sonra, o akşam, ihtiyarların evinde yemek yiyeceğini söyleyince, Françoise:

— Ya, dedi, birazdan sizi tekrar göreceğiz, öyle ise; gecelemeğe buraya geleceğiz.

Jean, karanlıklara dalıp gözden kaybolan kızların arkasından baktı. Kar daha sıklaşmıştı, iki kızkardeşin ayırdedilemiyen esvaplarının kenarlarına, kar taneleri, tüy gibi ince, beyaz bir zıh çekiyordu.

Yemekten sonra, saat yedi olur olmaz, karıkoca Fouan'lar, Buteau ve Jean, Rose'un satacağı iki ineğin yanına, ahıra gitmişlerdi. Dip tarafta, yemliğin önünde bağlı duran bu hayvanlar, ahırı, vücutlarından ve ot yataklıklarından yükselen şiddetli hararetle ısıtıyorlardı; halbuki, mutfak, akşam yemeği için yakılan incecik üç odunun ateşi eridikten sonra, kasım ayının erken gelen soğuklariyle buz kesilmişti. Onun için, kış geceleri, ahırda, toprak zemin üzerinde, sıcacık, rahat rahat oturuluyor, küçük bir tekerlek masa ile bir düzine kadar eski iskemle taşımaktan başka zahmete girmeye lüzum kalmıyordu. Her akşam, bir başka komşunun getirdiği mum yakılıyordu; tavan kirişlerindeki örümcek ağlarına kadar tozdan simsiyah, çıplak duvarlarda, ıri gölgeler kımıldıyordu; sırtlar, yattıkları yerde geviş getiren ineklerin ılık nefesleriyle ısınıyordu.

En önce la Grande, elinde bir örgü ile geldi. Fazla yaşlılığını bahane edip hiçbir zaman mum getirmiyor, kardeşi de ondan o kadar yılıyordu ki, usule uymak gerektiğini hatırlatmağa cesaret edemiyordu. La Grande gelir gelmez, en iyi yere kuruldu, şamdanı kendi önüne çekti, gözleri iyi görmediği için onu kimseye vermedi. Yanından hiç ayırmadığı sopa-

sını iskemlesine dayamıştı. Sıska kuş kafasına benziyen başındaki diken diken sert saçları üzerinde parıltılı kar taneleri eriyordu.

Rose:

— Yağıyor mu? diye sordu.

La Grande, sert sesiyle cevap verdi:

— Yağıyor.

Sonra, elindeki örgüye koyuldu, Jean'la Buteau'ya keskin bir bakış fırlattıktan sonra, lâkırdıdan yana nekes, ince dudaklarını büzdü.

Onun peşi sıra ötekiler geldiler. Delhomme geceleri hiç gelmediği için, Fanny, oğlu Nénesse'i yanına almıştı; onun hemen arkasından, Lise'le Françoise, üzerlerine yığılan karları silkeliyerek, gülüşe gülüşe geldiler. Fakat Lise, Buteau'yu görünce, hafif kızardı. Buteau fütursuzca ona bakıyordu:

— Görüşmiyeli iyi misin, Lise?

— Şöyle böyle, teşekkür ederim.

— Oh, âlâ!

Bu arada, Palmyre, aralık duran kapıdan içeri gizlice süzülüvermişti; büzülüyor, büyük anasından, o cadaloz la Grande'dan mümkün olduğu kadar uzakta bir yere oturmağa çalışıyordu; tam o sırada, yol üzerinde bir patırdı işitti, doğruldu. Öfkeli öfkeli söylenmeler, ağlamalar, gülüşmeler, yuhalar duyuluyordu. Palmyre:

— Ah kâfir çocuklar, yine onun peşine takıldılar! dedi.

Bir sıçrayışta kapıyı açmıştı; birdenbire cesaretlendi, bir dişi arslan gibi homurdanarak, kardeşi Hilarion'u, la Trouille'la Delphin'in ve Nénesse'in

muzipliklerinden kurtardı. Nénesse sakat gencin peşine takılıp avaz avaz haykırışan öbür iki çapkına katılmıştı. Hilarion, eğri bacakları üzerinde paytak paytak yürüyerek, soluk soluğa, sersemlemiş bir halde içeri girdi. Yırık dudağından salyaları akıyor, dili dolaşıyor, derdini anlatamıyordu; yirmi dört yaşında olmasına rağmen, ihtiyar görünüyordu, meczuplara mahsus hayvanımsı bir çirkinliği vardı. Çok huysuzlaşmıştı, peşine düşen yaramazları kovalayıp tutarak pataklıyamadığı için öfkeden kuduruyordu. Bu sefer de bir kar topu yaylımına tutulmuştu.

La Troille, gayet mâsum bir tavırla:

— Aman, ne yalancı şey! dedi. Başparmağımı ısırdı, bakın!

O zaman, Hilarion, kelimeler boğazına takılarak konuşmağa uğraştı; boğulacak gibi oldu; Palmyre onu teskine uğraşıyor, tontonum diye mendiliyle yüzünü siliyordu.

Nihayet, Fouan:

— Eey! Yeter artık! dedi. Peşinden gelmesine mâni olsaydın. Bari, şunu oturt da rahat dursun!... Siz de yumurcaklar, susun bakalım! Kulağınızdan tuttuğum gibi evlerinize götürürüm ha!

Lâkin sakat delikanlı hâlâ kekeliyerek haklı çıkmağa uğraştığı için, la Grande, gözleri ateş saçarak sopasını yakaladı, masaya öyle şiddetle indirdi ki herkes yerinden zıpladı. Palmyre'le Hilarion, dehşete kapılıp sendelediler, bir daha kımıldamadılar. Geceleme faslı başladı. Kadınlar, tek şamdanın etrafında yün örüyorlar, yün eğiriyorlar, bakmağa bile lüzum görmedikleri el işleri yapıyorlardı. Erkekler, geride,

tek tük konuşarak ağır ağır tütün içiyorlar, çocuklar da, bir köşede, kıs kıs gülüşerek işitiyorlar, biribirlerini çimdikliyorlardı.

Arasıra masallar anlatılıyordu. Ağzında kırmızı bir anahtar tutarak bir hazineye bekçilik eden kara domuz masalı; insan yüzlü, yarasa kanadlı, saçları yeri süpüren, biri yakalamağa, öbürü öldürmeğe mahsus iki boynuzlu, iki kuyruklu Orléans canavarı masalı vardı. Bu canavar, Rouen'lı bir yolcuyu yemiş, adamın şapkasiyle çizmelerinden başka bir şeyi sağlam kalmamıştı. Bazan da, asırlar süresince Beauce'u kasıp kavuran yırtıcı kurtlara dair sonu gelmez hikâyeler anlatıyorlardı. Şimdi çıplak ve ağaçsız kalan Beauce'da, eski zamanda, ilk devirlerdeki ormanlardan kalma birkaç koru mevcutken, kışın, aç kalan sayısız kurt sürüleri dışarı fırlıyor, davarlara saldırıyordu. Kurtlara yem olmuş kadınlar, çocuklar vardı. Kasaba ihtiyarları, bol karlar yağdığı zaman, kurtların şehirlere kadar indiklerini hatırlıyorlardı; Cloyes'da kurtların, Saint-Georges meydanında uludukları işitiliyordu; Rognes'da, ahırlarda, mandıraların aralık kapılarının altından soluyorlardı. Sonra, aynı hikâyeler birbirini kovalıyordu. Karşısına çıkan beş tane kocaman kurdu, bir kibrit çakıp kaçırtan değirmenici hikâyesi; bir dişi kurdun, iki fersah uzağa kadar dörtnala kovaladığı, ancak, evinin kapısı önünde, yere düştüğü zaman yiyebildiği küçük kız hikâyesi, daha başka, daha daha başka hikâyeler, gulyabani masalları, hayvan şekline girerek, geç kalmış yolcuların omuzlarına sıçrayıp, onları, ölünceye kadar koşmağa mecbur eden insan masalları anlatılıyordu.

Fakat gece toplantılarında, ölü gözü gibi yanan mum etrafına toplanmış kızların korkudan iliklerini donduran, sokağa çıktıkları vakit karanlıkları gözleriyle araştırarak, pürtelâş kaçırtan şey, altmış sene sonra bile, o havaliyi tir tir titreten Orgères'deki mahut Chauffeurs çetesinin cinayetleri idi. Bu çete efradı, hırsızlıkla, adam öldürmekle, yağma ile geçinen, hepsi yol kesici serseri, dilenci, asker kaçağı, sahte çerçi erkek, kadın, çocuk, yüzlerce kişi idi. Bunlar, silâhlı ve disiplinli eski haydut kıtalarının artıkları idiler; ihtilâlin kargaşalıklarından faydalanıyorlar, ıssız yerlerdeki evleri gereği gibi muhasara ediyorlar, kapıları koç başiyle devirip bomba gibi içeriye dalıyorlardı. Gece olur olmaz, kurtlar gibi, Dourdan ormanından, Conie çalılıklarından, içinde gizlendikleri ağaçlıklı inlerden çıkıyorlardı; Etampes'dan Châteaudun'e, Chartres'dan Orléans'a kadar, tekmil Beauce çiftliklerine, karanlıkla beraber dehşet de çöküyordu. Bu çetelerin efsane haline gelen zulümleri arasında, Rognes'da en sık sözü geçen, Orgères kantonunda, pek pek birkaç fersah mesafedeki Millouard çiftliğinin yağması idi. Fleur d'Epine'in halefi olan meşhur çete reisi Beau-François, o gece, muavini Rouge d'Auneau'yu, Grand-Dragon'u, Breton-le-cul-sec'i, Longjumeau'yu, Sans-Pouce'u, hepsi yüzlerini karaya boyamış daha elli kişiyi yanına almıştı. Bunlar, önce çiftlik adamlarını, hizmetçi kadınları, arabacıları, çobanı, süngülerle mahzene kapattılar; sonra, yanlarında alıkoydukları çiftlik sahibi Fousset babayı "ısıttılar". Adamın ayaklarını ocaktaki korların üstüne uzattıktan sonra, saman demetleriyle, sakalını,

vücudundaki bütün kılları yaktılar; sonra, alev daha iyi girsin diye, tabanlarını bir bıçağın ucu ile yardılar, nihayet ihtiyar, parasının yerini söylemeye razı olunca, kendisini serbest bıraktılar, çok büyük bir ganimet yüklenip gittiler. Fousset, sürüne sürüne, civar evlerden birine gidecek kadar takat bulabilmişti, daha sonra öldü. Bu hikâye, hep aynı şekilde biter, sonunda, Borgne-de-Jouy'nin ele verdiği Chauffeurs çetesinin, Charres'da muhakeme edilip idam olunması anlatılırdı. Bu dâva, muazzam bir dâva olmuştu, tahkikat on sekiz ay sürmüştü, bu süre içinde, sanıklardan altmış dördü, hapishanede, kendi pisliklerinin sebebolduğu bir vebadan ölmüşlerdi; ağır ceza mahkemesine, otuz üçü gıyaben muhakeme edilen yüz on beş sanık verilmişti, jüri yedi bin sekiz yüz sual sormuş, yirmi üç kişiyi idama mahkûm etmişti. İdam gecesi Chartres ve Dreux cellâtları, kanlarla kıpkızıl idam sehpası altında, idam edilenlerin eşyasını paylaşırken dövüştüler.

Janville taraflarında işlenen bir cinayet münasebetiyle Fouan, Millouard çiftliğindeki facıaları bir kere daha anlattı; bizzat Rouge-d'Auneau'nun hapishanede düzdüğü mersiyeyi okumağa sıra gelmişti ki, sokakta birtakım acayip gürültüler, ayak sesleri, itişmeler, küfürler işitildi, kadınlar korktular. Bir sürü kara suratlı adamın "bomba gibi" içeriye daldığını görmek vehmiyle dehşet içinde, benizleri atmış, kulak kabartıyorlardı. Buteau cesaretle yürüdü, kapıyı açtı.

— Kimdir o? diye seslendi.

O zaman, Bécu ile Jésus-Christ'nin geldiğini

gördüler; Macqueron'la bir kavga etmişler, oyuna başka yerde devam etmek için kâğıtları yanlarına almışlar, bir de mum bulmuşlar, meyhaneden çıkmışlardı. Öyle sarhoştular ki, ahırdakiler de öyle korkmuşlardı ki, herkes gülmeye başladı.

Rose, oğlu olacak koca hayduda gülümsiyerek:

— Haydi, girin bakalım, dedi, ama rahat oturun. Çocuklarınız buradalar, giderken onları da götürürsünüz.

Jésus-Christ ile Bécu, ineklerin yanına, yere oturdular, mumu ortaya koydular, bir koz, bir koz daha, bir koz daha diye oyuna devam ettiler. Bu arada, bahis değişmişti, kur'a çekecek olan kasaba delikanlılarından, Victor Lengaigne'den, daha başka üç kişiden konuşuluyordu. Kadınlar ciddileşmişlerdi, bir hüzün, sözlere ahestelik veriyordu.

Rose:

— Hoş bir şey değil, dedi, yok, yok, hiç kimse için hoş bir şey değil!

Fouan:

— Ah bu harb! diye söylendi, yapmadığı fenalık yok! Ziraat ölüyor... Öyle ya, gençler gidince, en fazla yararlı kollar kayboluyor, işten belli; dönüp geldikleri zaman da, tabiî, değişmiş oluyorlar, sabana el sürmek içlerinden gelmiyor... Harb olacağına kolera olsun, daha iyi!

Fanny elindeki örgüyü bıraktı.

— Ben Nénesse'in askere gitmesini istemiyorum, dedi. Mösyö Baillehache bize bir usul öğretti, âdeta piyango gibi bir şey. Birkaç kişi bir araya geliyor,

herkes avucuna bir para koyuyor, kur'ası çıkanlar için bedel veriliyor.

La Grande, sert sert:

— Bu işi yapmak için zengin olmak lâzım, dedi.

Fakat Bécu, yerden bir kâğıt kaldırdığı sırada, kulağına bir kelime çarpmıştı.

— Harb mi, dedi? İnsanı insan eden odur, kuzum!... Harbe gitmeyince, bilinmez. Dünyada, vuruşmaktan daha mükemmel şey yoktur... Arapların memleketinde nasıldı, ha?

Böyle diyerek sol gözünü kırptı. Jésus-Christ'de, bilgiç bir tavırla bıyık altından gülüyordu. İkisi de Afrika seferine gitmişti, kır bekçisi, zaferin hemen ilk devirlerinde, öteki daha sonra, son isyanlar sırasında asker olmuştu. Onun için, aradaki tarih farkına rağmen, kesilip, tesbih gibi ipe geçirilmiş bedevi kulakları, çitler arkasında çımdiklenen, rasgele her kovukta tokmaklanan, zeytinyağına bulanmış vücutlu bedevi kadınları gibi müşterek hâtıraları vardı. Hele Jésus-Christ'nin anlattığı bir hikâye vardı ki, ikide bir söyler, gülmekten, köylülerin kasıklarını çatlatırdı: limon sarısı renginde, at gibi bir karıyı, kıçına bir pipo sokup çırıl çıplak koşturmuşlardı.

Bécu, Fanny'ye hitabederek:

— Allah Allah! dedi, Nénesse'in kız kalmasını mı istiyorsunuz?... Delphin'i ben askere bir yamayım da görün!

Çocuklar oyunu bırakmışlardı, Delphin, toprağın kokusunu şimdiden duymağa başlamış küçük köylü oğlanı gibi, yuvarlak, sağlam kafasını kaldırmıştı. Uluorta, inatçı bir tavırla:

— Olmaz! dedi.

— Ne? Ne diyorsun? Ben sana cesaretin ne olduğunu gösteririm, kötü Fransız seni!

— Ben askere gitmek istemiyorum, evimizde kalmak istiyorum.

Kır bekçisi elini kaldırdığı sırada, Buteau onu durdurdu.

— Şu çocuğu rahat bırak canım! Hakkı var. Onu ne yapacaklar? Daha başkaları var... Zaten, yerimizden yurdumuzdan olup, kimsenin umursamadığı bir sürü işler yüzünden geberip gitmek için dünyaya geliyoruz. Ben memleketten ayrılmadım ama, yine de halimden şikâyetçi değilim.

Gerçek, kur'ada iyi bir sayı çekmişti, toprağa bağlı, halis bir toprak adamıydı, Orléans'la Chartres'dan başka yer bilmiyordu, Beauce'un düz ovasından ötesini hiç görmemişti. Tek başına ve gürbüz bir ağaç inadiyle, kendi toprağında böyle sürüp büyümüş olmaktan gurur duyuyordu. Ayağa kalkmıştı, kadınlar ona bakıyorlardı.

Lise, cesaret gösterip:

— Askerden döndükleri zaman, hepsi sıska oluyorlar, dedi.

İhtiyar Rose:

— Siz de uzağa mı gittinizdi, kaporal? diye sordu.

Jean, konuşmaktansa dinlemeyi tercih eden temkinli bir genç gibi, hiçbir şey söylemeden tütün içiyordu. Piposunu usul usul ağzından çekti:

— Evet, epey uzağa gittim, dedi... Ama, Kırıma kadar da gitmedim. Gitmek üzereydim, Sıvastopol zaptedildi... Ama, daha sonra, İtalyada...

— İtalya nasıl yer?

Bu sual karşısında şaşalar gibi oldu, kararsız kaldı, hâfızasını yokladı:

— İtalya, bizim buraları gibi a canım. Tarım var, ormanlar var, dereler var... Her taraf aynı şey.

— Peki, dövüştünüz mü?

— Ooo! Elbette dövüştüm!

Piposunu tekrar çekiştirmeye başlamıştı, telâş etmiyordu; Françoise da başını kaldırıp gözlerini ona çevirmiş, ağzı açık, bir hikâye bekliyordu. Hoş, hepsi de merak ediyorlardı; la Trouille, bir muziplik icadedip, Hilarion'un koluna, sinsi sinsi bir iğne batırdığı için sakat oğlan vızırdamağa başladığından, la Grande bile onu susturmak üzere, masaya, tekrar şiddetli bir sopa indirdi.

— Solférino'da, muharebe, kıyamet kopuyordu, bir yandan da yağmur yağıyordu, ama ne yağmur!... Islanmadık yerim kalmamıştı, sular sırtımdan giriyor, kunduralarımın içine akıyordu... Hiç yalanı yok, ıslandık!

Berikiler hâlâ bekliyorlardı, fakat o başka şey ilâve etmedi, gördğü muharebe bundan ibaretti. Bir dakika sustuktan sonra, o temkinli edasiyle devam etti:

— Muharebe, zannedildiği kadar zor değil a canım!... Kur'a çekiyoruz, vazifemizi yapmağa mecburuz, tabiî, değil mi ya? Ben askerliği bıraktım, çünkü başka iş daha hoşuma gidiyor. Ama, kendi

zanaatını beğenmiyen, düşman, Fransaya gelip canımızı sıktığı zaman öfkelenen kişiler için, askerliğin iyi tarafları olabilir...

Fouan baba:

— Ne de olsa cenabet bir iş! dedi. Herkes kendi evini savunmalı idi, daha fazlasını değil.

Tekrar sustular. İçerisi çok sıcaktı, ineklerin ot yataklıklarından çıkan keskin kokunun artırdığı nemli ve canlı bir sıcak vardı. İneklerden biri ayağa kalkmış, tersliyordu; yere düşüp yayılan tezeklerin çıkardığı gevşek, ölçülü ses işitiliyordu. Karanlık tavan kirişlerinin arasından, bir cırcır böceğinin melâlli vızıltısı geliyordu; kadınların, örgüleri üzerinde tığlarını hızlı hızlı işleten parmakları, bütün bu karanlığın ortasında, duvarlarda dev ölçülü örümcek ayakları koşturur gibi oluyordu.

O sırada, Palmyre, mumun fitilini düzeltmek için mum maşasını aldı. Fakat fitili o kadar dipten basturdı ki, mumu söndürdü. Herkes haykırıştı, kızlar gülüyorlar, çocuklar, iğneyi Hilarion'un kaba etine batırıyorlardı. Eğer kâğıtları üzerinde uyuklıyan Jésus-Christ ile Bécu'nün şamdanı, kırmızı bir mantar gibi yayılmış uzun fitiline rağmen öteki mumu tekrar yakmağa yaramamış olsaydı, işler berbat olacaktı. Palmyre, beceriksizliğinden dolayı şaşırıp kalmış, kötek yemekten korkan bir küçük çocuk gibi titriyordu.

Fouan:

— Ey, yatma zamanı gelinceye kadar şunu bize kim okuyacak bakalım?... dedi. Kaporal, matbaa baskısı yazıyı siz çok iyi okursunuz, herhalde.

Gidip, yağ lekeleriyle dolu bir küçük kitap getirmişti; bu, imparatorluğun köylere yığın yığın dağıttığı Bonapartçılık propaganda kitaplarından biriydi. Oraya, bir çerçinin çıkınından düşmüştü, eski rejim aleyhinde şiddetli bir hücumdu, köylünün, ihtilâlden önceki ve sonraki halini, facialandırılmış bir masal şeklinde anlatıyor "Jacques Bonhomme'un[1] felâketleri ve zaferi" diye hazin bir isim taşıyordu.

Jean kitabı almıştı; hiç nazlanmadan, noktalama işaretlerini hesaba katmıyan bir mektep çocuğu gibi yüksek sesle, heceliyerek, hemen okumağa başladı. Berikiler huşuğla dinlediler.

Önce. Romalıların esir haline getirdikleri, sonra, Frankların. derebeyliği kurarak, esirken köle yaptıkları hür Gaulois'ların bahsı vardı. Kölelikle beraber, o uzun zulüm devri başlıyordu, toprak işçisi Jacques Bonhomme, asırlarca sömürülüyor, kökünden kazınıyordu. Şehirlerdeki halk isyan ederken, komünü tesis edip burjuvalık hakkını alırken, açıkta kalan, her şeyi, hattâ benliği elinden alınan köylü, ancak çok sonra kölelikten kurtulmağa, insan olmak hürriyetini kendi parasiyle satın almağa muvaffak oluyordu. Hem de nasıl hayalden ibaret bir hürriyetti bu, toprak sahibi, kana, yıkıntıya mal olan vergilerle eziliyor, kıskıvrak bağlanıyordu, mülkiyet, mütemadiyen kurcalanıyor, öyle yükler altında bırakılıyordu ki, toprak sahibine, ancak taş yiyecek kadar gelir bırakılıyordu! Derken, korkunç bir sayım, yoksulları ezen vergiler sayımı başlıyordu. Bu vergileri, tam ve

[1] Türkçemizdeki "Köylü davı" tâbirinin karşılığı.

eksiksiz olarak hiç kimse sayamazdı, kıraldan, piskopostan, derebeyinden, her taraftan yığın yığın vergi, hep birden yağıyordu. Aynı vücudu, üç yırtıcı hayvan birden kemiriyordu. Kıral, cizye ve baç alıyordu, piskopos öşür istiyor, derebeyi her şeye vergi koyuyor, her şeyden para çekiyordu. Ne toprak, ne su, ne ateş, ne de hattâ kokladığı hava köylünün malı idi. Hep para ödemek, hayatı için, ölümü için, sözleşmeleri için, sürüleri, ticareti, zevkı için daima para ödemek zorunda idi. Hendeklerde biriken yağmur sularını kendi topraklarına akıtmak için para veriyor, yazın, şiddetli kuraklarda, koyunlarının ayakları altından havaya yükselen, yollardaki toz için para veriyordu. Para veremiyen köylü, istenildiği gibi haraca ve angaryaya bağlanması mümkün olan vücudunu ve vaktini veriyor, tarla sürmeye, tohum ekmeye, mahsul toplamaya, ekin biçmeye, bağ yetiştirmeye, şatonun hendeklerini ayıklamaya, yolları tesviye ve muhafaza etmeye mecbur oluyordu. Üstelik, aynî mükellefiyetler vardı; derebeyine ait herkese mahsus yerlerde, değirmende, fırında, cenderehanede, mahsullerin dörtte biri bırakılıyordu; kuleler yıkıldıktan sonra bile para olarak devam eden devriye ve muhafaza resmi vardı, kıralın veya derebeyinin geçtiği yerlerde, kulübeleri soyup soğana çeviren, ot minderlere ve yorganlara varıncıya kadar götüren, ev sahibini sokağa attıran, gereği kadar çabuk çıkmazsa kapıları, pencereleri söktüren barınak, iğtinam ve zahire ambarı resmi vardı. Fakat asıl nefret uyandıran, hâtırası köylerde hâlâ ığuldıyan vergi, o menfur tuz vergisi, o tuz ambarları idi; her aile için belirli miktarda tuz pahası

biçilmişti, ne olursa olsun kıraldan o miktar tuzu almak zorunda idiler, bu insafsızca, keyfî vergi, Fransayı ayaklandırmış, kana boyamıştı.

Fouan lâkırdıya karıştı:

— Benim babam, tuzun libresi on sekiz meteliğe çıktığını görmüştür. Eeey! O zamanlar geçim zormuş!

Jésus-Christ, bıyık altından gülüyordu. Küçük kitabın, terbiyeli bir lisanla sadece ima ettiği hâyasızca vergiler üzerinde ısrar etmek istedi.

— Ya bacak vergisi? dedi. Namusum hakkı için! Derebeyi, gelinin yatağına bacağını sokarmış, ilk gecesi de şeyini sokarmış...

Susturdular; kızlar. hattâ koca karniyle Lise bile kıpkırmızı kesilmişlerdi; la Trouille'la öbür iki naşarı, yüzlerini yere kadar eğmişler, kahkahayı koyvermemek için yumruklarını ağızlarına tıkıyorlardı. Hilarion, ağzı bir karış açık, sanki anlıyormuş gibi, bir kelimeyi kaçırmadan dinliyordu.

Jean okumaya devam etti. Şimdi adalet bahsinde idi, derebeyinin arazisinde, kan ter içindeki biçareleri paralıyan, kıralın, piskoposun, derebeyinin o üçüzlü adaletini okuyordu. Gelenek hukuku vardı, yazılı hukuk vardı, bunların hepsinin üstünde, keyfî hareket vardı, kuvvetli tarafın hükmü vardı. Hiçbir teminat, hiçbir istinaf yoktu, kılıcın mutlak kudretinden başka bir şey yoktu. Hattâ sonraki asırlarda bile, hakkaniyet direndiği zaman, memuriyetler satın alınmış, adalet satılmıştı. Hele orduların devşirilmesi işi, o kan vergisi hepsinden beterdi, uzun zaman, yalnız köylerdeki ufak insanları ezmişti. Köylüler ormanlara kaçıyorlardı, onları oradan, dipçikle döve döve,

zincire bağlanmış olarak getiriyorlar, kürek zindanına gönderir gibi askere yazıyorlardı. Rütbe almak hakları yoktu. Zadegân bölüğünden bir genç asılzade, parasiyle satın aldığı bir malmış gibi, bir alayı dilediği şekilde hep sömürüyor, ufak rütbeleri müzayedeye koyuyor, emrindeki geri kalan insanları, davar gibi ölüme sürüyordu. Sonra, bugün bile, yürürlükten kalktığı halde, köylülerin yüreğinde bir kin eseri bırakmış olan av rüsumu, o güvercinlik ve tavşanlık vergisi geliyordu. Av, derebeyine, her tarafta avlanmak izni veren, arazisine girmek cüretinde bulunan münasebetsizi ölümle cezalandırtan çok eski bir imtiyaz, irsî bir kin sebebi idi; serbest hayvan, serbest kuş, bir tek kişinin keyfi için engin semanın altında hapsediliyordu; tarlalar av bölgelerine taksim edilmişti, av hayvanları bu araziyi yiyip bitirdikleri halde, mal sahipleri bir tek serçe vurmağa izinli değillerdi.

Kaçak avcıları tavşan gibi vurmalı, diyen Bécu:

— Buna aklım erer, diye mırıldandı.

Fakat bu av bahsi olunca, Jésus-Christ kulak kabartmıştı, alaycı bir tavırla ıslık çalmaya başladı. Av hayvanı, vurmasını kim becerirse onun malı idi. Rose, derin bir göğüs geçirdi, sadece:

— Ah, Yarabbi! dedi.

Hepsinin yüreği kabarmıştı, bu okunan şeyler, bir hortlak hikâyesi gibi, ağır bir yük halinde yavaş yavaş omuzlarına çöküyordu. Her bahsi anlıyamıyorlardı, huzursuzlukları bu yüzden artıyordu. Mademki vaktiyle böyle işler olmuştu, belki yine olabilirdi.

Jean, o mektepli sesiyle, hecelemeye devam etti: "Merak etme, zavallı Jacques Bonhomme, terini ver, kanını ver, mihnetlerin henüz tükenmiş değildir..."

Gerçek, köylünün çilesi sürüp gidiyordu. İnsanlardan, tabiat unsurlarından, kendi kendisinden, her şeyden eza görmüştü. Derebeylik zamanında, asılzadeler yağmaya giderlerken, köylü kovalanıyor, sıkıştırılıyor, ganimet arasında kaynayıp gidiyordu. İki derebeyi arasındaki her özel harb, köylüyü ya öldürüyor, yahut mahvediyordu. Kulübesini yıkıyorlar, tarlasını kurutuyorlardı. Daha sonra, köylerimizi harabeden âfetlerin en beteri büyük çeteler çıkmıştı; parayı kim verirse onun hesabına iş gören serserilerden ibaret bu çeteler, Fransanın kâh lehine, kâh aleyhine hareket etmişler, geçtikleri yerlerde silâhtan ve ateşten izler, arkalarında çıplak topraklar bırakmışlardı. Şehirler, surları sayesinde dayanıyorlardı, fakat kasabalar, o tarihte bütün bir asır boyunca esen o adam öldürme deliliği içinde, süpürülüp gidiyordu. Kızıl asırlar gelip geçti, düz bölgeler denilen eyaletlerimiz, bu asırlar içinde, durmadan, acı acı feryadettiler, kadınların ırzına tecavüz edildi, çocuklar ezildi, erkekler asıldı. Sonra, harb ara verince, kıralın tahsildarları, yoksullara mütemadiyen eziyet etmeye yetiyorlardı; çünkü, mültezime verilmiş haraç ve tuz resminin adaletsizce, rasgele tarhedilen rüsumun, maliyenin parasını bir harb mükellefiyeti toplar gibi tahsil eden silâhlı askerlerin zorla topladıkları vergilerin bu keyfe bağlı, haşin vergi alma usulü yanında, vergilerin sayısı ve ağırlığı hiç gibi idi. Bu paradan hemen hiçbir şey devlet kasalarına girmiyor, yolda

çalınıyor, geçtiği her çapulcu elde, biraz daha azalıyordu Sonra, işe kıtlık da karışıyordu, ticareti kısan, zâhirenin serbestçe satılmasına engel olan kanunların mânasız zulmü, her on senede bir, âdeta Allahın bir cezasına benziyen fazla sıcak güneş, yahut yağmurları fazla sürekli yıllar, korkunç kıtlıklara sebeboluyordu. Dereleri taşıran bir selli yağmur, kurak bir ilkbahar, ufacık bir bulut, mahsulleri bozan en hafif bir güneş ışığı, binlerce insanı alıp götürüyordu. Açlık belâsı müthiş darbeler indiriyor, her şey birdenbire pahalılaşıyor, korkunç sefaletler başlıyor, insanlar, hayvanlar gibi, hendeklerde otluyorlardı. Harblerden sonra, kıtlıklardan sonra, pek tabiî olarak salgın hastalıklar çıkıyor, kılıcın ve açlığın esirgediği kişileri de onlar öldrüyordu. Cehalet ve pislik, kokmuş bir illeti boyuna diriltiyor, kara veba, eski devirlere dev ölçüde kadidi ile hâkim olduğu görülen salgın ölüm, dertli, solgun benizli köyler ahalisini tırpaniyle biçiyordu.

Derken, Jacques Bonhomme, fazla eziyet çekince, isyan ediyordu. Arkasında korku ve tevekkül dolu asırlar vardı, omuzları köteğe alışıktı, kalbi öyle zebundu ki aşağılığını hissetmiyordu. Uzun zaman dayak atılsa da, aç bırakılsa da, her şeyi çalınsa da, o, ihtiyatlılığı elden bırakmaz, kendince de meçhul birtakım belirsiz şeyleri zihninde evirip çevirerek. içine gömüldüğü uyuşukluktan sıyrılamazdı; bu, son bir adaletsizliğe, son bir eziyete kadar böyle sürer, giderdi; o zaman, fazla dayak yiyip öfkeden kudurmuş bir ev hayvanı gibi, birdenbire, sahiplerinin gırtlağına atılırdı. Asırdan asıra, her zaman, aynı kudurganlık

patlak vermiş, rençperler, ölümden başka çareleri kalmayınca, kan dökmek ihtiyaciyle, yabalarına ve tırpanlarına sarılmıştı. Gaule memleketindeki Hıristiyan Bagaudes'lar, haçlılar, devrindeki Pastoureaux'lar, daha sonra, asillere ve kıralın askerlerine yuha çeken Croquants'larla, Nu-Peids'ler onlardı[1]. Dört yüz sene sonra, Jacques'ların ıstırap ve öfke dolu feryatları, yağma edilmiş tarlalardan yine geçiyor, şatolarında, efendileri korkudan titretiyordu. Sayıları fazla olan bu adamlar, ya bir kere daha öfkelenirlerse, ya, nihayet, hayattan nasiplerini isterlerse? Sonra, o eski zaman hayali diriliyordu; asıp kesme ihtiyaciyle, iştahlarla çılgına dönmüş, partal kıyafetli, yarı çıplak ızbandut herifler, kendileri nasıl mahvedildiler, yok edildilerse, öylece her şeyi mahvederek, yok ederek, kendileri de başkalarının karısının ırzına tecavüz ederek, alabildiğine koşuyorlardı.

Jean, o halim ve dikkatli tavriyle devam ediyordu:

— "Öfkelerini dindir, toprak adamı, zira, yakında, tarihin saati, senin zafer ânını çalacaktır..."

Buteau, her zamanki gibi, omuzlarını şiddetle silkmişti. İsyan etmek bir marifetti sanki! Jandarmalar gelip yakana yapışsın diye, değil mi? Hoş, küçük kitap, atalarını anlatmaya başlıyalı, hepsi, gözlerini yere indirmişler, içlerinde yabancı bulunmamasına rağmen, birbirlerine güvenleri kalmamış, hiç kımıldamadan dinliyorlardı. Bunlar, yüksek sesle konuşulmaması gereken şeylerdi, bunlar hakkında ne düşün-

[1] Muhtelif devirlerde isyan eden köylüler.

düklerini kimsenin bilmesine lüzum yoktu. Jésus-Christ, gelecek isyanda birçoklarının gırtlağını sıkacağını haykırarak lâfa karışmak isteyince, Bécu, şiddetle, bütün cumhuriyetçiler ahlâksız heriflerdir, dedi; Fouan araya girdi, çok şey bilen fakat hiçbir şey söylemek istemiyen ihtiyar bir adam gibi, hüzünlü bir vakarla, ciddiyetle onları susturdu. Öteki kadınlar, ellerindeki örgülerle daha fazla ilgilenir gibi olurlarken, la Grande, okunan şeylerle hiç münasebeti olmıyan şu hükmü savurdu: "Mal canın yongasıdır". Yalnız, Françoise, elindeki işi dizlerinin üstüne bırakmış, Kaporal'e bakıyor, bu kadar devamlı ve yandışsız okuyabilmesine hayret ediyordu.

Rose, daha derin bir göğüs geçirerek, tekrar:

— Ah, Yarabbi! Ah, Yarabbi! dedi.

Fakat kitabın ifadesi değişiyor, şairane bir eda alıyor, ihtilâli öven cümleler başlıyordu. Jacques Bonhomme, 89 yılının şanlı vakalarında zafere ulaşıyordu. Bastille'in zaptından sonra, köylüler şatoları yakarken, 4 ağustos gecesi, beşer hürriyetini ve medeni eşitliği kabul ederek, asırların fütuhatını meşrulaştırmıştı. "Rençper, kâğıt parçalarının hükümlerine dayanarak alınterini içen, uykusuz gecelerinin semeresini öğüten derebeyi ile, bir gece içinde eşit olmuştu". Kölelik sıfatı, asılzadelere has bütün imtiyazlar, kilise ve derebeyi mahkemeleri kaldırılmıştı. Eski haklar para ile satın alınıyordu, vergiler bir seviyeye getiriliyordu; bütün yurttaşlar, mülki ve askerî bütün vazifelere kabul edilecekti. Silsile devam ediyor, bu hayatın eziyetleri âdeta birer birer yok oluyordu; rençper için yeni bir altın devri açılıyor, kitap, renç-

peri, dünyanın hükümdarı ve besleyicisi diye vasıflandırarak bütün bir sahifede övmek suretiyle bu altın devrini yüceltiyordu. Varsa yoksa rençperdi, onun mübarek sabanının önünde diz çökmek gerekti. Sonra, 93 yılı facialarını, ateşli sözlerle ayıplanıyor, kitap, Napoléon hakkında aşırı bir övgüye girişiyor, bu ihtilâl çocuğunun "İhtilâli, hayâsızlığın göreneklerinden çekip çıkararak köylerin saadetini sağlamağı" başardığını söylüyordu.

Jean, son sahifeyi çevirirken, Bécu:

— Bu doğru, dedi.

Fouan baba:

— Evet, doğru, diye cevap verdi. Benim gençliğimde ne de olsa iyi devirler gördük. Şu karşınızdaki ben, bir kere, Napoléon'u Chartres'da gördüm. Yirmi beş yaşında idim... O zamanlar hürdük, toprağımız vardı, gidişat çok iyi görünüyordu!... Hatırlıyorum, babam bir gün, metelik ekip altın biçiyorum demişti. Derken, XVIII. Louis geldi, X. Charles geldi, Louis-Philippe geldi. Hâlâ olup gidiyordu, yiyip içiyorduk, şikâyete mahal yoktu... Şimdi de işte III. Napoléon geldi, geçen seneye kadar işler, yine de pek fena gitmiyordu... Yalnız...

Üst tarafını söylemek istemedi, fakat sözler ağzından kaçıyordu.

— Yalnız, hrriyet, eşitlik dedikleri şeyler, Rose'la benim ne işimize yaradı?... Elli sene didindikten sonra, şimdi daha mı semiziz sanki?

Bunun üzerine, ağır ağır konuşarak, bütün o macerayı, acı sözlerle, şuursuzca hulâsa etti: Kendi malı hiçbir şeye, hattâ kendi cildine bile sahip olmı-

yan çıplak esirin sopa altında, derebeyi hesabına uzun zaman ekip biçtiği toprak; rençperin, kendi gayretiyle bereketlendirdiği, itina ile bakılan, kucaklanan fakat sahip olunamıyan başka birinin karısı gibi, her an devam eden o sıcak mahremiyet içinde şiddetle sevdiği ve özlediği toprak; bu kucak kucağa yaşamanın verdiği, asırlarca süren azaptan sonra, nihayet elde edilen, zaptedilen, kendi malı, kendi zevk vesilesi, biricik hayat kaynağı olan toprak... Bu asırlık arzu, mütemadiyen geciken bu sahiplik, onun, tarlasına karşı duyduğu sevgiyi, toprağa, mümkün mertebe fazla toprağa, elle tutulan, avuçla tartılan özlü toprağa olan iptilâsını anlatıyordu. Halbuki, toprak ne kadar vurdum duymaz ve nankördü! Ne kadar şiddetle sevilirse sevilsin, kızışmıyor, bir fazla tane vermiyordu. Fazla şiddetli yağmurlar tohumları çürütüyor; dolu, filiz halindeki buğdayları biçiyor; bora, sapları yatırıyor, mevsim iki ay kurak gitse, başakları cılızlaştırıyordu. Üstelik, mahsulü böcekler kemiriyor, soğuklar öldürüyor, davarlara hastalıklar geliyor, arsız otların keli, toprağı aşındırıyordu; her şey bir yıkıcı sebep oluyordu, cehalet yüzünden, rastgele, her gün didinmek, hep tetikte bulunmak gerekiyordu. Kendisi, şüphesiz, yorgunluktan kaçmamış, çalışmanın yetmediğini görerek dövünüp durmuştu. Vücudunun adalelerini toprağın uğrunda tüketmişti, kendini olduğu toprağa vermişti, toprak da, onu kıt kanaat beslediktan sonra, sefil, ihtirası sönmemiş ihtiyar aczinden dolayı mahcup bir halde bırakıyor, beklediği zavallı kemiklerine bile acımadan, başka bir erkeğin kucağına gidiyordu.

Fouan baba:

— İşte böyle, ihtiyarladık! diye devam ediyordu. Gençken, insan didinip çabalıyor, güçbelâ iki ucunu bir araya getirdiği zaman da, ihtiyarlamış, yolu tutmuş bulunuyor... Öyle değil mi, Rose?

Rose titrek başını salladı. Elbette ya! Kendisi de, herhalde, erkekten fazla çalışmıştı! Herkesten evvel kalkar, çorbayı pişirir, ortalığı süpürür, temizler; ineklerdi, domuzdu, ekmek yoğurmaktı, bin bir türlü işle beli tutulur, her zaman da herkesten sonra yatardı. Vücudu sağlam olsa gerekti ki, yorgunluktan ölmemişti. Biricik mükâfatı da yaşamış olmaktı. Bu hayatta insanın kazancı, kırışıklardan ibaret kalıyordu, meteliği hesabederek para harcadıktan, karanlıkta yatıp kuru ekmekle, sade su ile geçindikten sonra, ihtiyarlıkta açlıktan ölmiyecek kadar bir şeyler kalmışsa, insan, kendini yine mutlu saymalıydı.

Fouan:

— Ne olursa olsun, şikâyet etmemeliyiz, diye devam etti. Birisi anlattı. Öyle memleketler varmış ki, toprak, adamı ölesiye uğraştırırmış. Meselâ Perche'de, her taraf çakıl taşı dolu... Beauce toprağı yine yumuşaktır, sürekli, gayretli çalışmak yeter.. Ne var ki, gitgide bozuluyor. Eskisi kadar bereketi kalmadı, vaktiyle yirmi hektolitre mahsul alınan tarlalar, şimdi ancak on beş hektolitre veriyor... Hektolitrenin fiyatı da bir senedir azalmakta, vahşilerin memleketinden buğday geliyormuş, diyorlar, kötü bir şey başlıyor, kriz dedikleri şey... Hiç felâketin sonu olur mu? Genel oy dedikleri iş canımıza can katacak de-

ğil ya! Arazi vergisi omuzlarımızı çökertiyor, hâlâ, çocuklarımızı alıp muharebeye gönderiyorlar... Merak etmeyin, ne kadar ihtilâl yapılırsa yapılsın, ha hoca Ali ha Ali hoca, köylü yine köylüdür, vesselâm.

Jean, usul, erkân bilirdi, okumasını bitirmek için lâfın sonunu bekliyordu. Tekrar susulunca, ağır ağır okudu:

— "Mesut rençper, köyden ayrılıp şehire gitme, orada, sütü, eti, zerzevatı, her şeyi para ile satın almaya mecbur olacaksın, türlü sebeplerle, hep, lüzumundan fazla para harcıyacaksın. Köyde, hayvanın, güneşin, sıhhatli çalışman, namus dairesinde eğlencelerin yok mu? Kır hayatının eşi yoktur, sen, yaldızlı kaplamalardan uzakta, gerçek mutluluğa sahipsin; delili şu ki, şehirlerdeki işçiler, eğlenmek için kırlara gidiyorlar; nasıl ki burjuvaların da bir tek emeli vardır, senin yanına çekilmek, çiçek toplamak, yemişi dalından koparıp yemek, çimenlerde yuvarlanmak isterler. Paranın bir hulyadan başka bir şey olmadığını aklına koy, Jacques Bonhomme. Eğer yüreğin rahatsa, servetin sağlanmış demektir."

Jean'ın sesi pürüzlenmişti. Şehirlerde büyümüş, kır hayatının saadetini düşündükçe yüreği hoplamış rikkatli bir delikanlı gibi heyecanlandı, fakat kendini tuttu. Ötekiler, hüzünlü tavırlarını muhafaza ettiler, kadınlar tığlarına doğru eğilmişlerdi, erkekler göçmüşlerdi, yüzleri tasalıydı. Kitap onlarla alay mı ediyordu, acaba? Paradan iyi bir şey yoktu, onlar sefaletten geberiyorlardı. Istırapla, kinle dolu bu ağır sessizlikten sıkıldıkları için, genç adam, mâkul bir fikir ortaya attı:

— Ne de olsa, belki okuma sayesinde işler daha iyi gider... Eskiden, köylünün o kadar zavallı olması, bir şey bilmemesindendi. Şimdi bir şeyler biliyor; durum, herhalde o zamanki kadar kötü değil. Şu halde, iyiden iyiye bilgili olmak, toprağı ekip biçmeyi öğrenmek için okullar açmak lâzım...

Fakat Fouan, göreneğe inatla bağlı bir ihtiyar sıfatiyle, şiddetle sözünü kesti:

— Haydi canım, defedin şu bilgi dediğiniz şeyi! İnsan ne kadar çok şey bilirse, iş o kadar ağır gidiyor, elli sene evvel, toprağın daha fazla verimi vardı, diyorum size! Dürtüşledikçe öfkeleniyor, canı ne kadar vermek isterse o kadar veriyor, kahpe! Şu mösyö Hourdequin'e bakın bir, yeni icat işlere dalacağım diye, ağırlığınca para yedi... Yok, yok, bu işten hayır beklemeyin, köylü yine köylüdür vesselâm!

Saat onu çalıyordu. Bir halta vurur gibi şiddetle bahsi sona erdiren bu söz üzerine, Rose, mutfaktaki sıcak külde bıraktığı, Toussaint gecesi mutlaka yenilmesi şart meyve olan bir kavanoz kestaneyi alıp getirdi. Hattâ ziyafet tam olsun diye, iki şişe de beyaz şarap getirdi. Bunun üzerine masallar unutuldu, herkes neşelendi, tırnaklarla dişler, hâlâ dumanı tüten haşlanmış kestaneleri, kabuklarından çıkarmak için işlemeye başladı. La Grande, kendi payını hemen cebine indirmişti, çünkü herkesten yavaş yiyordu. Bécu ile Jésus-Christ, kestaneleri, kabuklarını soymadan, uzaktan ağızlarına atarak yiyorlardı. Palmyre ise, cesaretlenmiş, son derece itina ile ayıkladığı kestaneleri, kaz besler gibi, Hilarion'a tıkıştırıyordu. Çocuklar oyun icadetmişlerdi, la Trouille, kestaneyi diş-

leyip deldikten sonra sıkıyor, içini fışkırtıyordu; Delphin'le Nésse de yalıyordu. Çok hoş oluyordu. Lise'le Françoise da böyle yapmaya karar verdiler. Mumun fitili bir kere daha kesildi, orada hazır bulunanların hepsinin dostluğu şerefine kadeh tokuşturuldu. Sıcak artmıştı, ineklerin yataklığındaki sidiklerden kızgın bir buhar yükseliyordu. Tavan kirişlerinin kımıldıyan iri gölgeleri arasında, cırcır böceği daha yüksek sesle ötüyordu; ineklere, ziyafet olsun diye, kestanelerin kabuklarını veriyorlardı, hayvanlar bu kabukları, ölçülü ve ağır çiğneyişlerle, çatır çatır yiyorlardı.

Saat on buçukta, dağılmaya başladılar. Önce, Fanny, Nénesse'i alıp gitti. Sonra Jésus-Christ ile Bécu kalktılar, sokağa çıkınca, soğukta, sarhoşlukları tazelendi, kavga ede ede gittiler; la Trouille'la Delphin'in, babalarını, düşmesin diye tuttukları, ahırın yolunu unutmuş serkeş beygir gibi itrek doğru yola getirdikleri işitildi. Kapının her açılıp kapanışında bembeyaz karla örtlü yoldan, buz gibi bir hava geliyordu. Fakat la Grande acele etmiyor, boynuna mendilini bağlıyor, yün terliklerini ayağına geçiriyordu. Partal esvapları içinde vücutları ürpererek, korkak korkak savuşan Palmyre'le Hilarion'a, başını çevirip bakmadı bile. Nihayet, o da gitti, bitişikteki evine girdi, kapının kanadını şiddetle, küttedek kapattı. Ahırda, Françoise'la Lise'den başka kimse kalmadı.

Fouan:

— Kaporal, dedi, çiftliğe dönerken, kızlara yol arkadaşlığı edersiniz, değil mi? Yolunuzun üstündeler.

Kızlar, başlarına atkılarını örterken, Jean, bu teklifi bir işaretle kabul etti.

Buteau ayağa kalkmış, suratı asık, tasalı ve düşünceli adımlarla, ahırda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Kitap okunmaya başlıyalı beri konuşmamıştı, sanki orada yazılı olan şeyler, büyük zahmetlerle kazanılan toprağa ait o hikâyeler zihnini kavrıyordu. Toprağın tamamına niçin sahip olmamalıydı? Paylaşmaya tahammülü yoktu. Kalın kafasının içinde daha başka şeyler, öfke, gurur, tükürdüğünü yalamamak inadı, aldatılmak korkusiyle hem istiyen hem istemiyen öfkeli erkek arzusu gibi belirsiz şeyler de çatışıyordu. Birdenbire kararını verdi.

— Ben yatmaya gidiyorum, adiyö, dedi.

— Adiyö mü? O da nesi?

— Evet, gün doğmadan la Chamade'a döneceğim... Gitmeden evvel sizi göremezsem adiyö.

Babasiyle annesi, yanyana, onun karşısına dikilmişlerdi. Fouan:

— Ey, hisseni kabul ediyor musun? diye sordu.

Buteau kapıya kadar yürüdü; sonra, döndü:

— Hayır! dedi.

İhtiyar köylü, tepeden tırnağa titredi. Direndi, atalar mirası tahakkümü ile, son bir kere daha parladı:

— Pekâlâ, sen hayırsız bir evlâtsın... Erkek kardeşinle kızkardeşine, kendi hisselerini vereceğim, senin hisseni de onlara kiralıyacağım, öldüğüm zaman hissen onlarda kalsın diye de gereken şeyi yapacağım... Hiçbir şey alamıyacaksın, defol!

Buteau, o inatçı tavrını bozmadı, kılı kıpırdamadı. Bu sefer de Rose, onu yumuşatmaya çalıştı.

— Ayol, ötekiler kadar seni de seviyoruz, budala!... Kısmetini ayağınla tepiyorsun. Kabul et!

Buteau, yine:

— Hayır! dedi, çıktı, yatmaya gitti.

Lise'le Françoise, sokağa çıkınca, hâlâ bu olayın tesiri altında, hiç konuşmadan birkaç adım yürüdüler. Tekrar birbirlerinin beline sarılmışlardı; karlı gecenin mavimtırak-lığı içinde, kapkara görünen vücutları, birbiriyle kaynaşıyordu. Fakat, tıpkı onlar gibi hiç konuşmadan peşlerinden yürüyen Jean, biraz sonra, ikisinin de ağladığını işitti. Onlara metanet vermek istedi:

— Düşünüp taşınacaktır, a canım, yarın peki diyecektir.

Lise:

— Ah! Siz onu tanımazsınız, diye haykırdı. Lokma lokma doğranmaya razı olur da yine peki demez... Yok, yok, bu iş bitti artık!

Sonra, meyus bir sesle ilâve etti:

— Şimdi ben onun çocuğunu ne yapacağım, Yarabbi?

Françoise:

— Yapacak bir şey yok, çocuk çıkacak tabiî! diye mırıldandı.

Bu söz onları güldürdü. Fakat çok kederli idiler. yine ağlamaya başladılar. Jean, iki kardeşi evlerinin kapısında bıraktıktan sonra, ovada yoluna devam etti. Kar dinmişti, gök tekrar duru ve parlak, yıldızlarla pırıl-pırıl, engin bir kış seması olmuştu, yere, billûr

duruluğunda, mavi bir ışık serpiyordu; Beauce ovası, bir buz denizi gibi bembeyaz, dümdüz ve durgun, ucsuz bucaksız uzanıp gidiyordu. Uzak ufuktan, hafif bir rüzgâr bile esmiyor, Jean, yalnız kendi kalın kunduralarının katılmış toprakta çıkardığı ölçülü ayak seslerini işitiyordu. Derin bir sükûn, her şeye hâkim soğuğun sükûnu vardı. Okuduğu şeylerin hepsi kafasının içinde fırıl fırıl dönüyordu, kulaklarının arkası ağrıyordu, hiçbir şey düşünmemek ihtiyacında idi, serinlemek için kasketini çıkardı. O gebe kızla kızkardeşinin haline de üzülüyordu. Kalın kunduraları hâlâ takırdıyordu. Gökte bir yıldız kaydı, alevli bir iz bırakarak sessizce uçtu.

La borderie çiftliği, bembeyaz düzlükte, belli belirsiz, hafif bir kabarıklık yaparak, uzakta kayboluyordu; Jean, kestirme patikaya girer girmez birkaç gün evvel, orada tohum attığı tarlayı hatırladı; soluna baktı, toprağı örten beyaz örtünün altında, o yeri tanıdı. Tüy kadar hafif, duru beyaz ve ince bu kar tabakası, çizilerin tümseklerini belli ediyor, toprağın uyuşmuş uzuvları gözle seçilebiliyordu. Tohumlar, kimbilir nasıl uyuyorlardı! İlkbahar güneşinin onları hayata uyandıracağı ılık sabaha kadar, bu buz gibi soğuk böğürlerde ne güzel dinleceklerdi!

İKİNCİ BÖLÜM

I

Saat dörttü, ortalık henüz aydınlanıyor, mayısın ilk sabahlarına mahsus pembe bir şafak söküyordu. Solgun göğün altında, la Borderie çiftliğinin binaları, loşça renkleriyle, hâlâ uyukluyorlardı. Bunlar, dörtköşe, geniş avlunun üç tarafında üç uzun bina idi; dipteki mandıra idi, sağdaki erzak ambarıydı, soldaki binada da inek ağılı ile ahır ve çiftlik sahibinin evi vardı. Dördüncü cephede, arabaların girip çıktığı kapı vardı. Bu kapı bir kol demiriyle kapalı idi. Yalnız, gübre çukurunun üstünde koca bir sarı horoz, borazan gibi cırlak sesiyle ötüyor, sabahı haber veriyordu. İkinci bir horoz ona karşılık verdi, sonra bir üçüncü horoz öttü. Horoz sesleri çoğaldı, çiftlikten çiftliğe geçerek uzaklaştı, Beauce ovasını baştanbaşa kapladı.

Hourdequin, hemen her gece olduğu gibi, o gece de, Jacqueline'in odasına gelmiş, onunla buluşmuştu; burası, çiftlik sahibinin müsaadesiyle, Jacqueline'in, çiçekli bir duvar kâğıdı yapıştırıp basma perdeler takarak, akaju eşya ile döşıyerek süslediği küçük hizmetçi odasıydı. Hourdequin'in ölen karısının yatak odasına onunla birlikte yerleşmeğe her teşebbüs edişinde, Jacqueline, gitgide artan nüfuzuna rağmen.

şiddetli red cevaplariyle karşılaşmıştı; Hourdequin, bu karıkoca odasına, son bir saygı ile kimseyi sokmuyordu. Jacqueline, bu yasaktan dolayı çok müteessirdi, kırmızı pamuklu ile örtülü eski meşe ağacından karyolada yatmadıkça, gerçek metres olamıyacağını anlıyordu.

Şafak sökerken Jacqueline uyandı; gözleri apaçık, sırtüstü yatıyordu, yanıbaşında, çiftlik sahibi, hâlâ horul horul uyuyordu. Jacqueline'in kara gözleri, yatağın o hış gıcıklayıcı sıcağında hulyaya dalmıştı; çıplak, güzel, ince kız vücudü bir ürperti ile gerildi. Lâkin tereddüt ediyordu; derken, kararını verdi, gömleğini yukarı doğru sıyırdı, yavaşça efendisinin üstünden aştı; öyle hafif, öyle kıvrak bir hareketle atlamıştı ki, Hourdequin hiçbir şey hissetmedi, genç kadın, duyduğu âni arzu ile elleri titriyerek, gürültü etmeden, beline bir eteklik taktı. Fakat bir sandalyeye çarptı, Hourdequin de gözlerini açtı.

— Aa! Giyiniyorsun... Nereye gidiyorsun?

— Ekmeği merak ettim de, ona bakacağım.

Hourdequin, ağzında bir şeyler geveliyerek tekrar uyudu; bu bahaneye şaşmıştı, uykunun ağırlığı arasında, kafası için için işliyordu. Ne acayip düşünceydi bu! O saatte, ekmeğin nesine bakacaktı? Derken, sivri bir şeyle dürtülmüş gibi, bir şüphenin tesiriyle sıçrıyarak uyandı; Jacqueline'i yanında göremeyince, bulanık bakışlarını, terlikleri, piposu, usturası içinde bulunan bu hizmetçi odasının dört tarafında, sersem sersem dolaştırdı. Kızgın orospunun aklına yine mutlaka çiftlik yanaşmalarından biri gelmişti!

Hourdequin, aklını başına toplayıncıya kadar aradan iki dakika geçti; sonra, bütün macerası gözünün önüne geldi.

Babası Isidore Hourdequin, on altıncı asırda incelmiş ve burjuvalığa yükselmiş Cloyes'lı eski bir köylü ailesinin çocuğu idi. Hepsi tuz gümrüğünde vazife görmüşlerdi. Bir tanesi, Chartres'da ambar memurluğu etmişti; bir başkası, Châteaudun'de kontrol memuru idi; küçük yaşta yetim kalan Isidore da, altmış bin frank kadar bir servete sahip bulunduğu o sırada, yirmi altı yaşında iken, ihtilâl yüzünden işinden olmuş, millî emlâki satışa çıkaran o cumhuriyetçi haydutların çaldıkları mallarla servet yapmayı düşünmüştü. Havaliyi çok iyi tanıyordu. Zemini yokladı, hesapladı, Rognes-Bouqueval ailesinin eski malikânesinin son artığından ibaret olan yüz elli hektarlık la Borderie'yi, asıl değerinin pek pek beşte birine, otuz bin franga satın aldı. Hiçbir köylü, paracıklarını bu mülke yatırmayı göze alamamıştı; yalnız, adliyeci ve maliyeci bazı burjuvalar, ihtilâl idaresinin icraatından faydalandılar. Hoş, Isidore'un bu yeri satın alması, kârlı bir alışveriş yapmak isteğinden ibaretti, başına bir çiftlik derdi açmak niyetinde değildi. Ortalık düzelir düzelmez, la Borderie'yi değer fiyatına elden çıkarıp parasını böylece beş misli artırmak istiyordu. Fakat direktuar idaresi iş başına geldi; toprak fiatlarının düşüklüğü devam ediyordu. Isidore, çiftliği umduğu fiata satamadı. Toprak onu zaptetmişti, toprağın esiri oldu, öyle ki, inadetti, onu elden çıkarmak istemedi, kendisi işletmeyi düşündü, servete nihayet bu yoldan erişmeyi umdu. O sıralarda,

civar çiftliklerden birinin sahibinin kızını aldı, kız, çeyiz olarak elli hektar toprak getirdi; o zaman, Isidore, iki yüz hektar arazi sahibi oluverdi, köylü aslından sıyrıldı sıyrılalı üç asır olan bu burjuva, tekrar ziraate döndü, fakat derebeyliğin eski mutlak kudretinin yerini tutan büyük tarıma, toprak asılzadeliğine döndü.

Tek erkek evlâdı olan Alexandre Hourdequin 1804 senesinde doğmuştu. Châteaudun kollejinde ilk tahsilini pek nafile yapmıştı. Toprağa meftûndu, tahsili bırakıp babasına yardım etmeyi tercih etti, adamın yeni bir hulyasını daha boşa çıkardı. Isidore, servetin bir türlü gelmek bilmediğini görünce, ne var ne yok satıp oğlunu bir serbest mesleğe sokmayı istiyordu. Genç adam yirmi yedi yaşına geldiği zaman babası öldü. Kendisi la Borderie'ye sahiboldu. Yeni tarım usullerine taraftardı; evleneceği zaman, en fazla önem verdiği şey mülk değil, para aramak oldu, çünkü çiftliğin yerinde sayması, onun fikrince, sermaye yokluğundandı; istediği çeyizi de buldu, yaşı geçkin bir kız olan noter Baillehache'ın, kendisinden beş yaş büyük, son derece çirkin fakat halim selim bir kızkardeşi, ona elli bin frank çeyiz getirdi... O zaman, Alexandre'la sahibolduğu iki yüz hektar toprak arasında uzun bir didişme başladı; ihtiyatkârca başlıyan, yanlış hesaplarla gitgide şiddetlenerek her mevsim, her gün devam eden bu mücadele onu zengin etmemekle beraber, iştahlarını asla dizginlememiye azmetmiş kanlı, göbekli insanlara mahsus geniş bir hayat yaşamasına imkân vermişti. Birkaç seneden beri işler daha bozuluyordu. Karısından iki çocuğu

olmuştu. Birisi erkekti, toprak işlerine garaz olduğu için askerliğe kapılanmış, Solférino muharebesinden sonra yüzbaşı olmuştu; öteki, çok sevdiği, narin, nefîs bir kızdı, nankör oğlu maceralar peşinde koştuğu için, Hourdequin, la Borderie'yi, kızına miras bırakacaktı. Önce, tam hasat mevsiminde, karısını kaybetti. Ertesi sonbaharda kızı öldü. Bu, müthiş bir darbe oldu. Yüzbaşı, artık senede bir kere bile gözükmez olmuştu; Hourdequin, birdenbire yalnız, istikbali tıkanmış olarak kaldı; artık, sülâlesi için çalışma gayreti bile kalmamıştı. Fakat, yarası için için kanamakla beraber, haşin ve sert, dimdik ayakta kaldı. Makineleriyle alay eden, kendi zanaatlarını deniyecek kadar cüretli bu burjuvanın mahvını istiyen köylülerin karşısında, ayak diredi. Zaten ne yapabilirdi? Toprağına gitgide daha fazla esir oluyordu. Biriken iş, bağlanan sermaye, onu her gün daha fazla hapsediyor, artık, işin içinden, ancak bir felâketle çıkmak kabil olacak hale geliyordu.

Geniş omuzlu, kıpkırmızı iri suratlı, burjuvalaşmış olduğu yalnız ellerinin küçüklüğünden belli bir adam olan Hourdequin, maiyetindeki hizmetçi kadınlara karşı, öteden beri, müstebit bir erkek olarak davranmıştı. Karısının zamanında bile, hepsini koynuna almıştı; hem bu işi, gayet tabiî bir şekilde, hiçbir zararlı netice çıkmadan, kendisine karşı bir vazife imiş gibi yapıyordu. Terzi çıraklığına giren fakir köylü kızları, bazan kendilerini kurtarırlarsa da, çiftliklere girenlerden hiçbirisi, erkeğin elinden kurtulamaz, ya uşakların, yahut efendinin eline düşer. Jacqueline merhamet eseri olarak çiftliğe alındığı zaman,

madam Hourdequin henüz hayatta idi. Ayyaş bir ihtiyar olan Cognet baba, dayaktan kızının canını çıkarıyordu; Jacqueline öyle sıska, öyle çelimsizdi ki, sırtındaki paçavraların altından kemikleri sayılıyordu. Üstelik, öyle çirkin görünüyordu ki, mahalle çocukları peşinden yuha çekiyordu. O tarihte on sekiz yaşına yaklaştığı halde, on beşinde yok sanılırdı. Çiftlikte hizmetçi kadına yardım ediyordu, onu aşağılık işlerde kullanıyorlar, bulaşık yıkatıyorlar, avluda çalıştırıyorlar, hayvanların temizliğine baktırıyorlardı, bu işler onu büsbütün murdarlaştırıyordu. Lâkin, çiftlik sahibinin karısı öldükten sonra, Jacqueline, bir parça arınır gibi oldu. Bütün uşaklar onunla, saman yığınları üstünde haşır neşir oluyorlardı; çiftliğe gelen hiçbir erkek yoktu ki onun üstünden geçmesin; o zamana kadar bu kıza tenezzül etmiyen efendi bile, mahzene birlikte indiği bir gün, bu pejmürde kılıklı çirkin kızın tadına bakmak istedi; fakat Jacqueline, kendisini şiddetle korudu, tırmaladı, ısırdı, nihayet Hourdequin, kızı bırakmak zorunda kaldı. O andan sonra Jacqueline'in bahtı açıldı. Kız, altı ay ayak diredi, sonra, çıplak tenini azar azar teslim etti. Avludan mutfağa geçmiş, hizmetçiliğe yükselmişti; sonra, yardımcı olarak yanına bir küçük kız aldı; sonra, büsbütün hanım oldu, kendi hizmetine baktırmak üzere yanına bir hizmetçi kız aldı. Şimdi o eski mutfak paçavrası, koyu esmer, zarif ve şirin edalı, balık etindeki kadınlara hâs diri göğüslü, elâstikî ve sert tenli bir kız olmuştu. İsraflı bir süse düşkünlük gösteriyor, esasında yine murdar olmakla beraber güzel kokulara bulanıyordu.

Rognes kasabası halkı, civar çiftçiler, bu maceraya hayret ediyorlardı; para babası bir adam nasıl olurdu da, hiç güzel olmıyan, etli butlu olmıyan böyle bir sıska kıza, hâsılı, yirmi senedir, yollarda taş kırdığı görülen ayyaş Cognet'nin kızı la Cognette'e tutulurdu? Doğrusu çok kibar kayınpederdi! Kız da yaman orospu idi! Köylüler, bu orospunun, kendi intikamlarını aldığını, kasabanın çiftlikten aldığı, biçare tuz işçisinin, zengin olmuş, kodaman arazi sahibi olmuş burjuvadan aldığı öc olduğunu bile anlıyamıyorlardı. Hourdequin, ihtiyarlık hırsiyle, elli beşinden sonra azıyor, ekmek ihtiyacı, su ihtiyacı kadar kuvvetli bir ihtiyaç, Jacqueline'e karşı ten ihtiyacı duyuyordu. Jacqueline, gönlü olduğu zaman, ona kedi gibi sokulup yaltaklanıyor, orospuların bile göze alamıyacağı kadar tasasız, tiksintisiz bir hâyasızlıkla onu tıka basa doyuruyordu; Hourdequin de, kavgalardan, müthiş irade isyanlarından, onu tekmeliye tekmeliye kapı dışarı atmak tehdidinden sonra, böyle bir an yaşamanın hatırı için zelilleşiyor, gitmemesi, kalması için yalvarıyordu.

Daha bir gün evvel, karısının öldüğü yatakta yatmak için çıkardığı kavgadan dolayı, Jacqueline'i tokatlamıştı; Jacqueline de bütün gece, kendini sakınmış, Hourdequin yaklaştıkça şamar indirmişti; çünkü, çiftlik uşaklarından kendisine bol bol peşkeş çektiği halde, Hourdequin'i hesapla idare ediyor, nüfuzunu artırmak için, onu perhize sokup iştahlarını kamçılıyordu. Onun için, Hourdequin, o sabah o ılık odada, hâlâ Jacqueline'in kokusunu duyduğu o bozulmuş yatakta, yine öfkeye ve arzuya kapıldı. Genç

kadının sürekli ihanetlerini çoktan beri seziyordu. Bir sıçrayışta kalktı, yüksek sesle:

— Ah! Kaltak, seni bir kıstırırsam! diye söylendi, çabucak giyindi, aşağı indi.

Jacqueline, henüz sökmeye başlıyan şafağın hafifçe aydınlattığı sessiz evin içinden süzülerek geçmişti. Avludan geçerken, çoktan kalkmış olan ihtiyar çoban Soulas'yı görüp geriler gibi oldu. Fakat duyduğu arzu o kadar kuvvetli idi ki, ne olursa olsun diye düşündü. Aldırmadı, yürüdü. Çiftlik sabancılarından dördünün yattığı on beş beygirlik ahırın uzağından dolaştı, dip tarafta, Jean'a yatak vazifesi gören yüksek bölmeye doğru yürüdü. Jean'ın yatağı, samandan ve bir yorgandan ibaretti, çarşaf bile yoktu. Jacqueline, onu uykuda kucakladı, ağzını bir öpücükle kapattı, ürpererek, soluk soluğa, gayet yavaş sesle:

— Benim, koca sersem, dedi. Korkma... Çabuk, çabuk, acele edelim!

Fakat Jean korktu, bir baskına uğramak korkusu ile, orada, kendi yatağında böyle bir şey yapmayı katiyen istemedi. Ot ambarının merdiveni oracıkta idi, tırmandılar, ambarın kapağını açık bıraktılar, otların üstüne yuvarlandılar.

Jacqueline, hazzından bayılarak, âdeta can evinden yükselen fıkırtılarla:

— Oh! Koca sersem, koca sersem! iyip duruyordu.

Jean Macquart, iki seneye yakındır, çiftlikte idi. Askerliğini bitirince, kendisi gibi doğramacı olan bir

arkadaşı ile birlikte, Bazoches-le-Doyen'e gelmiş, bu arkadaşının babası olan ve iki üç işçi çalıştıran küçük kasaba mütaahhidinin yanında iş almıştı; fakat içinden, çalışmak isteği gelmiyordu, yedi sene süren askerlik onu paslandırmış, haylazlandırmış, testereden, rendeden soğutmuştu, o derecede ki, kendini başka bir adam sanıyordu. Vaktiyle, Plassans'ta iken, zanaat öğrenmek için kimseden bir kolaylık görmediği halde, tahtayı mükemmel suette işliyordu; az buçuk okuma, yazma ve hesap bilmekle beraber, çok aklı başında, çok çalışkandı, baş belâsı ailesi dışında. kendisine, başına buyruk bir geçim yolu hazırlamak iradesine sahipti. İhtiyar Macquart onu kız gibi baskı altında tutuyor, burnunun dibinde metreslerine sulanıyor, her cumartesi günü, çalıştığı atelyenin kapısına dikilip haftalığını elinden alıyordu. Annesi dayaktan ve yorgunluktan ölünce, o da,bir âşığiyle beraber Paris'e kaçan kızkardeşi Gervaise'i örnek tuttu; babası olacak tembeli beslememek için, o da savuşup gitti. Şimdi âdeta kendi kendini tanıyamıyordu, babası gibi tembel olmuş değildi, fakat askerlik, zihnini genişletmişti. Meselâ, vaktiyle, siyaset canını sıkardı, şimdi ise siyasetle meşgul oluyor, eşitlik ve kardeşlik hakkında mütalâalar yürütüyordu. Sonra, aylak gezintilere, boşuna geçen çetin askerlik nöbetlerine, kışladaki uyuşuk hayata, harbin vahşi itiş kakışına alışmıştı. Onun için, aletler elinden düşüyor, Jean, iştirak ettiği İtalya seferini düşünüyor, büyük bir dinlenme ihtiyaciyle, otların üstüne uzanıp kendini unutmak isteği ile gevşiyordu.

Bir sabah, patronu, bazı tamirler için, onu la Borderie'ye getirip bıraktı. Tam bir aylık iş vardı, bazı odalara parke döşenecek, hemen hemen bütün kapılarla pencereler elden geçirilecekti. Jean, memnun, işi altı hafta uzaktı. O sırada, patronu öldü. evli olan oğlu da, karısının memleketine gidip orada iş tuttu. Doğramacı, la Borderie'de kaldı, boyuna, tamire muhtaç çürümüş tahtalar keşfedilen çiftlikte, kendi hesabına gündelikle çalıştı; sonra, hasat başladığı için, bir parça bu işe yardım etti, altı hafta daha kaldı; öyle ki, çiftlik sahibi, topraktan bu kadar iyi anladığını görünce, onu, büsbütün yanında alıkoydu. Eski işçi, bir seneden daha az bir zaman içinde, nihayet sükûn ihtiyacını tatmin edeceğini umduğu ,toprağın bu huzuru ortasında, saban süren tohum serpen, eken, biçen iyi bir çiftlik yanaşması oldu. Demek ki, artık testere işi, rende işi bitmişti! Jean, akıllı uslu yavaşlığı ile, düzenli işe olan sevgisiyle, annesinden miras çift öküzü mizaciyle, rençperlik için yaradılmış gibi idi. Önce, köylülerin gör mediği kır hayatını tattı, bundan son derece zevk duydu, bu hayatı, okuduğu duygulu yazılardan aklında kalan parçalarla, çocuklar için yazılmış ahlâki, küçük hikâyelerdeki, sadelik, fazilet, eksiksiz saadet fikirleriyle tattı.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, çiftlikten hoşlanmasına sebebolan başka bir şey vardı. Kapıları tamir ettiği sıralarda, la Cognette, onun yongalarına yan gelip serilmişti; Jean'ı asıl baştan çıkaran o oldu; kız, muntazam ve dolgun yüzü güclü kuvvetli bir erkek olduğunu gösteren bu iri oğlanın sağlam vücu-

duna tutulmuştu. Jean, bir kere kapıldı, sonra, budala yerine konmamak için devam etti; zaten erkekleri kışkırtmanın yolunu bilen bu kaltağı o da özlüyordu. Aslında, doğuştan sahibolduğu dürüstlük bu işe isyan ediyordu. Kendisine minnet duyduğu mösyö Hourdequin'in metresiyle yatmak fena bir şeydi. Gerçi, kendince birtakım bahaneler buluyordu: Jacqueline efendinin karısı değildi, odalık vazifesi görüyordu; her köşe bucakta onu aldattığına göre, Jacqueline'i başkalarına bırakmaktansa, zevkini çıkarmak elbette daha doğru idi. Fakat çiftlik sahibinin, Jacqueline'e daha fazla tutulduğunu gördükçe, bu özürler, huzursuzluğunun artmasına mâni olmuyordu. Muhakkak ki bu iş kötü bitecekti.

Jean'la Jacqueline, köşede, otların üstünde, soluklarını bastırmağa uğraşırlarken, kulağı hâlâ kirişte olan Jean, merdivenin gıcırdadığını işitti. Bir sıçrayışta ayağa kalktı, ölüm tehlikesini göze alıp, dışarıya ot atmaya mahsus olan delikten kendini aşağıya koyuverdi. Tam da o sırada, Hourdequin'in başı, öte tarafta, ambar kapağı hizasında gözükmüştü. Hourdequin, ilk bakışta, kaçan adamın gölgesini de, hâlâ bacakları ayrık, sırtüstü yatan kadının karnını da gördü. Öyle bir öfkeyle coştu ki, zamparanın kim olduğunu anlamak için aşağı inmeyi düşünmeden, dizleri üzerinde doğrulmakta olan Jacqueline'i, bir öküzü öldürmeye yetecek kadar kuvvetli bir tokatla yere serdi.

— Ah! Orospu!

Jacqueline, öfkeyle, avazı çıktığı kadar haykırdı, gerçeği inkâr etti.

— Yanlışın var!

Hourdequin, göziyle gördüğü bu karnı, kızgın hayvan vücudu gibi serili gördüğü bu çıplak vücudu, topuklariyle vura vura parçalamamak için, kendini zor tutuyordu.

— Herifi gördüm!.. Doğrudur de, yoksa seni gebertirim!

— Hayır, hayır, hayır, doğru değil!

Sonra, nihayet ayağa kalkıp eteklerini indirince, bütün nüfuzunu kullanmağa azmetmiş bir halde, küstahlaştı, kışkırtıcı sözler söylemeye başladı.

— Hem, senin ne üstüne vazife? Ben senin karın mıyım?... Mademki, yatağında yatmamı istemiyorsun, keyfim nerede isterse orada yatmakta serbestim.

Şehvetli bir alay gibi, o güvercin sesiyle yine fıkırdadı:

— Haydi, çekil şuradan, ineyim... Bu akşam çıkıp gideceğim.

— Derhal git!

— Hayır, akşama... O zamana kadar düşünecek vaktin olur.

Hourdequin, öfkesini kimden alacağını bilmez bir halde, bütün vücudu titriyerek, pür hiddet, orada kaldı. Jacqueline'i derhal sokağa atmak elinden gelmiyordu, ama, zamparayı ne kadar zevkle kapı dışarı edecekti! Fakat onu şimdi nerede yakalamalıydı? Hourdequin, yataklara bakmadan, açık kapılardan geçerek, doğru samanlığa çıkmıştı; tekrar aşağı inerken, ahırdaki dört sabancı da, asma odasındaki Jean da giyiniyorlardı. Zampara, bu beş kişiden hangi

siydi? Şu herif de olabilirdi, şu öteki de, hattâ beşi birden de olabilirdi. Lâkin, zamparanın kendi kendini ele vereceğini umuyordu; o sabah yapılacak işlere dair emirler verdi, tarlalara kimseyi göndermedi, kendisi de bir yere ayrılmadı, yumruklarını sıkarak, bir adam öldürmek ihtiyaciyle yan yan etrafı süzerek, çiftliğin içinde dört döndü.

Saat yedi kahvaltsından sonra, efendinin bu öfkeli teftişi, evi titr tir titretti. La Borderie'de beş saban için beş sabancı, üç harmancı, iki sığırtmaç yahut ahır uşağı, bir çoban, bir de küçük domuz çobanı olmak üzere, hizmetçi kadından başka on iki hizmetkâr vardı. Hourdequin, önce, fırının küreklerini tavana yerleştirmediği için, mutfakta, bu hizmetçi kadını haşladı. Sonra yulaf ambariyle buğday ambarını dolaştı, kilise kadar yüksek, kapıları beş metre olan bu muazzam ambarda, harmancılara çıkıştı, döğenlerinin, samanı çok fazla kıydığını söyledi. Oradan sonra inek ahırını dolaştı, ineklerin otuzunu da iyi halde, orta yolu yıkanmış, yalakları temiz bulup küplere bindi. Neyi bahane edip inekçilere çatacağını düşündüğü sırada, dışarıda, bakımı yine onlara bırakılmış olan su haznelerine bir göz atınca, yağmur oluklarından birinin, kuş yavrulariyle tıkanmış olduğunu gördü. Beauce'daki bütün çiftliklerde olduğu gibi, orada da, yağmur suları, birtakım karışık boru tertibatiyle damlardan toplanıp biriktirilirdi. Hourdequin, sert sert söylendi, suları serçelere içirip bizi susuzluktan mı öldüreceksiniz diye sordu. Fakat, fırtına, nihayet sabancıların başında patladı. Ahırdaki on beş atın altına taze ot serilmiş olmasına rağmen,

Hourdequin, buradan tutturdu, hayvanları böyle murdarlık içinde bırakmanın iğrenç bi şey olduğunu söyledi. Sonra, yaptığı haksızlıktan utanarak, daha fazla öfkelendi; binanın dört köşesinde, tarım aletlerinin yerleştirildiği dört sundurmayı dolaşırken, kolları kırık bir saban gördü, son derece memnun oldu. O zaman, kıyametleri kopardı, siz beş hergele, benim aletlerimi mahsustan kırmak hoşunuza mı gidiyor? Hesabınızı görüp beşinizi birden defliyeceğim, evet, beşinizi birden, ta ki birbirinizi kıskanmıyasınız! diye söylendi. Onlara sövüp sayarken, ateş saçan gözleriyle ciltlerini didik didik ediyor, haini ele verecek olan bir beniz uçukluğu, bir ürperti bekliyordu. Sabancıların hiçbirinin kılı kıpırdamadı, Hourdequin, eliyle geniş bir yeis hareketi yaparak yanlarından ayrıldı.

Hourdequin, ağılı da gezip teftişini bitirirken, çoban Soulas'yı sorguya çekmeyi düşündü. Bu altmış, beşlik ihtiyar, yarım asırdan beri çiftlikte idi, bir para biriktirememişti, nesi var nesi yoksa, ayyaş ve orospu karısı yemişti; adam, onu nihayet toprağa bıraktığı için memnundu. İhtiyarlığından dolayı, neredeyse işinden kovulacağından korkuyordu. Belki de efendi kendisine yardım ederdi; fakat efendilerin, hizmetkârlarından evvel ölmiyeceği ne malûmdu? Adamlarına tütün parası, içki parası verdikleri hiç görülmüş şey miydi? Soulas, Jacqueline'i de kendisine düşman etmişti, bu sonradan gelmenin çabucak yükselmesi karşısında isyan eden hasetçi bir eski hizmetkâr kiniyle, ondan nefret ediyordu. Şimdi. Jacqueline kendisine emir verdikçe, onu vaktiyle paçavralar içinde, pislik içinde gördüğü aklına geliyor, çile-

den çıkıyordu. Jacqueline, eğer kendisinde o kudreti görseydi, Soulas'yı muhakkak ki kovardı; ihtiyar çoban o yüzden ihtiyatlı davranıyor, yerini muhafaza etmek istiyor, efendinin yardımına güvenmekle beraber her türlü çatışmadan sakınıyordu.

Avlunun nihayetinde bulunan ağıl, tekmil binayı kaplıyan seksen mterelik bir galeri idi, çifatliğin sekiz yüz koyunu, burada, tahta parmaklıklardan ibaret engellerle cins cins birbirinden ayrılmış bulunuyordu. Bir tarafta, muhtelif guruplara ayrılmış analar vardı; öte tarafta kuzular, daha ileride koçlar bulunuyordu. Erkek koyunlar iki aylık olunca iğdiş ediliyor, satış için büyütülüyordu; maryaların sürüsünü artırmak için dişiler muhafaza ediliyor, her sene bunların en yaşlıları satılıyordu; aptal ve sakin halleriyle, ihtiraslı insan burnuna benziyen yuvarlak, iri burunlu koca kafalariyle gösterişli hayvanlar olan merinos kırması Dishleys cinsi koçlar, belirli tarihlerde, genç maryalara aşıyorlardı. Mandıraya girildiği zaman, keskin bir koku genzi tıkıyordu; bu, üç ay müddetle üzerine taze saman serpilen eski saman yığınlarından ibaret koyun yataklıklarının amonyaklı kokusu idi. Duvardaki kertikli tertibatla, gübre tabakası yükseldikçe yemlikleri de yukarı almak kabildi. Bununla beraber, içeride hava vardı, pencereler genişti, ağılın üstündeki samanlığın döşemesi sökülürtakılır direklerden yapılmıştı, samanlıktaki ot azaldıkça bu direklerin bir kısmı kaldırılıyordu. Hoş, bu canlı sıcaklığın, fışkıran bu yumuşak ve sıcak tabakanın, koyunların gelişip serpilmesi için şart olduğu söyleniyordu.

Hourdequin, ağılın bir kapısını itip içeri girdiği

sırada, başka bir kapıdan da Jacqueline'in sıvıştığını gördü. Jean'la beraber gözetlendiğine emin olduğu için, o da endişelenerek Soulas'yı düşünmüştü; fakat ihtiyar, onun, âdeti olmadığı halde neden dolayı iltifatlı davrandığını anlamıyormuş gibi yaparak, halinden bir şey belli etmemişti. Genç kadının hiç uğramadığı ağıldan çıktığını görünce, çiftçinin şaşkınlığı arttı.

— E, Soulas baba, diye sordu, bu sabah yeni bir şey yok mu?

Çok iri, çok zayıf, uzun yüzü bağcı bıçağı ile bir meşe budağından yontulmuş gibi çiziklerle dolu çoban, ağır ağır cevap verdi:

— Hayır, mösyö Hourdequin, hiçbir şey yok; yalnız kırpıcılar gelecekler, biraz sonra işe başlıyacaklar.

Çiftlik sahibi, ihtiyarı sorguya çekiyormuş gibi görünmemek için bir lâhza dereden tepeden konuştu. Toussaint yortusunun ilk don havalarından beri orada beslenen koyunlar, neredeyse, mayısın ortalarına doğru, sürüyü yonca tarlalarına götürmek imkânı olur olmaz, ağıldan çıkacaklardı. İnekler ise, ancak basattan sonra otlağa götürülüyordu. Bu Beauce ovası, tabiî otlaklardan yoksun, kupkuru bir yer olduğu halde, yine de iyi et veriyordu; orada, sığır yetiştirme usulünün bilinmemesi, basmakalıp iş görülmesinden ve tembellikten dolayı idi. Hattâ her çiftlik, kendisi için, yemeklik olarak ancak beş altı domuz besliyordu.

Hourdequin, yanına koşup, başlarını kaldırarak şirin ve parlak gözleriyle kendisine bakan koyunları,

ateş gibi yanan elleriyle okşuyordu; daha ötede kapalı duran kuzular, meliyerek, tahta parmaklıkların önüne yığılıyorlardı:

Hourdequin, çobanın gözlerinin ta içine dikkatle bakarak:

— Ey, Soulas baba, bu sabah hiçbir şey görmediniz, öyle mi? iye sordu.

İhtiyar görmüştü, fakat gördüğünü söylemenin ne faydası vardı? Ölen orospu, ayyaş karısı ona kadınların ahlâksızlığını, erkeklerin budalalığını öğretmişti. Ele verse bile, la Cognette belki yine üste çıkacak, o zaman, sıkıcı bir şahitten kurtulmak için, kendisine hücum edilecekti. İhtiyar Soulas, donuk gözleri hareketsiz yüzü ile, yine:

— Bir şey görmedim, hiçbir şey görmedim, dedi.

Hourdequin, tekrar avludan geçtiği sırada, Jacqueline'in, ağılda konuşulan şeylerden dolayı endişe içinde, orada durup sinirli sinirli kulak kabarttığını gördü. Uçuşan, gıdaklıyan, sürekli bir gürültü içinde gübre çukurunu eşeliyen tavuklardan, ördeklerden, güvercinlerden mürekkep altı yüz tane kümes hayvaniyle meşgulmuş gibi görünüyordu; hattâ, küçük domuz çobanı, domuzlara götürdüğü bir su kovasını devirdi diye, onu tokatlıyarak sinirlerini bir parça yatıştırmıştı. Fakat çiftçiye bir göz atınca, içi rahat etti; Hourdequin bir şey bilmiyordu, ihtiyar çoban, dilini tutmuştu. Bunu anlayınca küstahlığı arttı.

Nitekim, öğle yemeğinde, kışkırtıcı bir neşe gösterdi. Büyük işler henüz başlamamıştı, hâlâ günde dört öküz yemek yeniyordu, saat yedide sütle

ekmek, öğleyin kızartma, dörtte peynir ekmek, saat sekizde çorba ile domuz yağı vardı. Geniş bir yer olan mutfakta, iki tarafında iki tahta sıra bulunan uzun bir masada yemek yeniyordu. İlerleme eseri olarak burada bulunan şey, koskoca ocağın bir köşesindeki dökme sobadan ibaretti, dipte fırının karanlık ağzı gözüküyordu; isli duvarlar boyunca dizili tencereler pırıldıyordu, eski zaman mutfak takımları intizamla dizili duruyordu. Çirkin, şişko bir kız olan hizmetçi o sabah ekmek pişirdiği için, üstü açık bırakılan hamur teknesinden, misk gibi sıcak ekmek kokusu geliyordu.

Herkesten sonra gelen Hourdequin'e, Jacqueline, cüretle sordu:

— Ne o, bu sabah canınız yemek istemiyor mu?

Hourdequin, karısı ile kızı öleli beri, yalnız başına yemek yememek için, eski zamanlarda olduğu gibi hizmetkârlarının sofrasına oturuyor, baş kalfa da, öteki başa yerleşiyordu. On dört kişi idiler, sofraya hizmetçi kız bakıyordu.

Çiftlik sahibi, cevap vermeden yerine oturunca la Cognette, kızartmayı hazırlamağa koyuldu. Kızartma denilen şey, kızartılmış ekmek dilimleri idi. Bu dilimler, kızardıktan sonra, bir çorba kâsesine doğranıyor, üstüne şarap dökülüyor, daha sonra da. Beauce'da ripope diye eski bir tâbirle ifade edilen bal şerbeti ekilerek tatlılandırılıyordu. Jacqueline, bu yemekten bir kaşık daha istedi; erkeklere yüz vermemek ister gibi haller takınıyor, hepsini kahkahalarla güldüren şakalar ediyordu. Her söylediği lâkırdı iki mânalı, o akşam çıkıp gideceğini anlatan lâkırdılardı.

İnsanlar birleşir, ayrılır, elindekini kaçırmıyagör, salçadan son bir kere daha bir parmak almadığına pişman olursun, diyordu. Çoban, o sersem tavriyle yemeğini yiyor, çiftlik sahibi de susuyor, söylenen şeyleri anlamıyormuş gibi duruyordu. Jean, canının sıkılmasına rağmen, renk vermemek için, ötekilerle beraber gülmeye mecbur oluyordu; canının sıkılması, bütün bu işlerde, kendisini dürüst görmemesindendi.

Yemekten kalkınca, Hourdequin, öğleden sonra yapılacak işler için emirler verdi. Dışarıda, tamamlanması gereken ancak bir iki küçük iş vardı. Yulaflar taşınıyor, yoncalarla kabayoncalar biçilinciye kadar nadaslı toprakların bellenmesi tamamlanıyordu. Onun için, Hourdequin, Jean'la bir başka adamı daha çiftlikte alıkoyup samanlığı temizletti. Kendisi de, şimdi bitkin bir halde, beynine çıkan kanın tepkisi ile kulakları çınlıyarak, gayet meyus, ne ile meşgul olup derdini avutacağını bilemeden, oradan oraya dolaştı durdu. Kırpıcılar, avlunun bir köşesinde, bir sundurmaya yerleşmişlerdi. Karşılarına geçip onları seyre daldı.

Sırık gibi boylu, sarı benizli beş kişi idiler; ellerinde, çelikten koca makaslariyle yere çömelmişlerdi. Çoban, dört ayağı bağlı, kırbaya dönmüş koyunları getirip sundurmanın dövülmüş toprak zeminine sıralıyor, hayvanlar orada, ancak başlarını kaldırıp melemekten başka bir şey yapamıyorlardı. Kırpıcıların yakaladığı koyun susuyor, yapağı ile tozun kara bir kabuk halinde kapladığı tüylerinin kalınlığı ile davullaşmış vücudunu bırakıyordu. Sonra, hızlı hızlı işliyen makasların altında tüylerini döküyor, koyu

renkli bir eldivenden sıyrılıp çıkmış çıplak bir el gibi, alt kısımdaki pembe beyaz tüylerle, pespesınbe ve taze, ortaya çıkıyordu. İri boylu, zayıf bir kırpıcının, dizleri arasına kıstırdığı bir ana, bacakları ayrık, başı dik ve dümdüz, sırtüstü yatıyor, esvapları soyulan bir insan gibi derisi ürpererek, beyazlığı örtülü kalan karnını gözler önüne seriyordu. Kırpıcılar koyun başına üç metelik kazanıyorlardı, hamarat bir işçi, günde yirmi koyun kırpabiliyordu.

Hourdequin, dalgın dalgın, yünün libresi sekiz meteliğe düştüğünü düşünüyordu; kırpılan yünleri de, fazla kuruyup ağırlığından kaybetmemesi için, acele satmak lâzımdı. Bıldır, dalak hastalığı, Beauce sürülerine kıran sokmuştu. Bütün işler, gitgide kötüleşiyordu, erzak fiyatlarındaki düşüklük aydan aya arttıkça toprak iflâs ediyor, mahva doğru gidiyordu. Hourdequin'in zihni yine ziraatçi tasalariyle dolarak, avluda içine sıkıntılar bastı, çiftlikten çıktı, tarlalara bir göz atmağa gitti. La Cognette'le ettiği kavgalar hep böyle biterdi. Önce kıyametleri koparıp yumruklarını sıktıktan sonra boyun eğer, yüreğini sıkan ıstırabı ancak, ucsuz bucaksız yeşillikler halinde dalgalanan buğdayının ve yulaflarının manzarası dindirebilirdi.

Ah! Bu toprağı nihayet nasıl sevmişti! Hem, içinde yalnız köylünün şiddetli hasisliği bulunan bir vurgunlukla değil, duygulu, âdeta fikir adamına mahsus bir iptilâ ile sevmişti; çünkü, toprağın, hayatını veren, cevherini veren, müşterek ana olduğunu, sonunda tekrar koynuna gireceği ana olduğunu hissediyordu. Önce,

daha ufacıkken, onun sinesinde büyümüştü, okula garaz oluşu, kitaplarını yakmak istekleri duyuşu, hürriyete, ekilmiş tarlalarda alabildiğine koşmaya, ovanın bol rüzgârları içinde, bol hava ile mest, yaşamağa alışmış olmasındandı. Daha sonra, babasının yerine geçtiği zaman, toprağı bir sevdalı gibi sevmiş, onu gebe bırakmak için nikâhla almış gibi, sevdası olgunlaşmıştı. Heveslerini, hattâ ihanetlerini mazur gördüğü iyi ve doğurgan bir kadına verir gibi, zamanını, parasını, bütün hayatını o toprağa verdikçe, bu sevgi eksilmiyor, artıyordu. Toprak verimsizlik gösterdikçe fazla kuru veya fazla ıslak olup mahsul vermeksizin tohumları yediği zaman çoğu defa öfkeleniyordu; sonra bir şüpheye düşüyor, kendi kendisini iktidarsız yahut beceriksiz erkek olmakla itham ediyordu. Ona çocuk doğurtamadı ise, kabahat kendinde olmak gerekti. Yeni tarım usulleri, zihnini o tarihten beri meşgul ediyor, onu yeniliklere götürüyor, kolejde tembel bir öğrenci olduğuna, babasının da, kendisinin de alay ettikleri ziraat okullarından birine devam etmediğine pişman oluyordu. Ne boşuna teşebbüslere, başarısızlığa uğrıyan ne tecrübelere atılmıştı; ya o hizmetkârların bozdukları makineler, piyasanın hile kattığı kimyevi gübreler! Hourdequin, bu işde servetini batırmıştı. La Borderie, ancak ekmek parasına yetecek kadar bir gelir sağlıyordu, bir gün gelecek, toprak işlerindeki buhran onu büsbütün mahvedecekti. Olsun! O, yine de toprağın esiri kalacak, sonuna kadar onu kadını olarak muhafaza edecek, kemiklerini de oraya gömecekti.

O gün, çiftlikten çıkar çıkmaz, yüzbaşı oğlunu

hatırladı. İkisi el ele verseler, ne güzel iş görürlerdi! Fakat belinde kılıç taşımayı tercih eden o budalayı zihninden uzaklaştırdı. Artık çocuğu yoktu, tek başına ömür tüketecekti, Sonra, komşularını, hele Coquart'ları hatırladı; Saint-Juste çiftliğini kendileri ekip biçen mülk sahibi bu adamlar, baba, ana, üç oğul, iki kız hep beraber çalıştıkları halde yine başarı elde edemiyorlardı. La Chamade çiftliği kiracısı Robiquet, kira mukavelesinin bitmesi yaklaştığı için artık gübre serpmiyor, toprağı yüzüstü bırakıyor, harabediyordu. Hal bu idi, her iş fena gidiyordu, ölesiye çalışıp şikâyet etmemek lâzımdı. Lâkin, hizalarından yürüdüğü yemyeşil, koca tarlalardan, iç açıcı bir tatlılık yükseliyordu. Nisanda yağan hafif yağmurlar, otları gürbüzleştirmişti; kızıl yoncalar çok hoşuna gitti. Başka her şeyi unuttu. Şimdi, iki sabancının çalışmalarına bir göz atmak için, ekilmiş tarlalardan kestirme gidiyordu. Toprak, ayaklarına yapışıyordu, onun, özlü, bereketli olduğunu, kendisini kucaklamak, alıkoymak ister gibi sarıldığını hissediyordu. Toprak, onu baştan başa kavrıyor, Hourdequin, otuz yaşındaki erkekliğini, kuvvetini ve neşesini tekrar buluyordu. Topraktan başka kadın varmıydı ki? Cognette'lerin, şunların bunların, herkesin dalıp çıktığı çanakların, mümkün mertebe temiz olursa sîneye çekmek icabeden kadınların lâfı mı olurdu? O Jacqueline şırfıntısına karşı duyduğu kahpeçe ihtiyacı bu derece kuvvetli bir mazerete bağlayınca, büsbütün keyiflendi. Üç saat yol yürüdü; bir eşeğe binmiş, bacaklarını göstere göstere Cloyes'dan dönen Coquart'ların hizmetçisi ile şakalaştı.

Hourdequin, la Borderie'ye döndüğü zaman, Jacqueline'i, avluda, çiftliğin kedileriyle vedalaşır buldu. Çiftlikte, her zaman, on iki tane, on beş tane, yirmi tane, hâsılı sayısı iyice bilinemiyen bir sürü kedi bulunuyordu; çünkü kediler, kimsenin bilmediği saman kovuklarında yavrularlar, sonra, peşlerine, kuyruk gibi beş altı yavru takıp ortaya çıkarlardı.

Jacqueline, kedilerle vedalaştıktan sonra, çiftliğin iki çomarı olan Empereur le Massacre'ın kulübelerine yaklaştı; fakat köpekler hırladılar, ondan nefret ediyorlardı.

Hayvanlarla vedalaşma sahnesine rağmen akşam yemeği her günkü gibi geçti. Efendi, her zamanki haliyle yiyor, konuşuyordu. Akşam olunca, gitme lâfı kalmadı. Herkes yatmağa gitti, sessizleşen çiftliği karanlıklar sardı.

Hemen o gece, Jacqueline, müteveffa madam Hourdequin'in yatak odasında yattı. Kırmızı perdeli yataklıktaki büyük karyolasiyle, bu oda, çiftliğin en güzel odasıydı. İçinde bir elbise dolabı, bir geridon, Voltaire biçimi bir koltuk vardı; çiftlik sahibinin ziraat bayramlarında aldığı madalyalar, çerçevelere geçirilip camlattırılmış, küçük bir akaju büronun tepesine, duvara asılmış, pırıldıyordu. La Cognette, sırtında yalnız bir gömlekle, karı kocanın yatağına girince, kumru gülüşiyle gülerek, karyolayı tamamiyle kaplamak için, kollariyle bacaklarını açarak, sere serpe yayıldı.

Ertesi gün, Jean'ın boynuna atıldığı zaman, Jean onu itti. İş, mademki ciddî bir şekil alıyordu, artık bu hareket doğru değildi, Jean onu artık istemiyordu.

II

Birkaç gün sonra, bir akşam, Jean, yaya olarak Cloyes'dan dönerken, Rognes'a iki kilometre kala, önü sıra kasabaya dönen bir köylü arabasının ilerleyişi tuhafına gitti. Araba boş gzüküyordu, sürücü yerinde kimse yoktu, başıboş kalan at, yolunu bilen bir hayvan ilerleyişiyle, aylak aylak ahırına dönüyordu. Onun için, genç adam, beygire çabuk yetişti. Onu durdurdu, ayaklarının ucuna basıp yükselerek içeriye baktı. Arabada biri vardı; altmış yaşlarında, şişman, tıknaz bir ihtiyardı; sırt üstü serilmiş, yatıyordu; yüzü öyle kırmızı idi ki siyah gibi görünüyordu.

Jean öyle şaşaladı ki, yüksek sesle konuşmaya başladı:

— Hey! Baksana!... Uyuyor mu bu? Yoksa içmiş mi?... A! İhtiyar Mouche'muş, şu bizim kızların babası!... Allah bilir, kuyruğu titretmiş galiba! Al bakalım şimdi, iş çıktı işte!

Fakat Mouche, bir nüzül isabetiyle yere serilmiş, zahmetle, hafif hafif hâlâ soluyordu. Bunun üzerine, Jean, adamı yere uzattı, başını dik koydu, kendisi de sürücü yerine geçip oturdu, hayvanı kırbaçladı, can çekişen Mouche'u, kolları arasında ölür korkusiyle, dörtnala yola çıkardı.

Kilise meydanına vardığı zaman, tesadüf, Françoise'ı, kapısının önünde, ayakta gördü. Kız, delikan-

lıyı, kendi arabalarına binmiş, arabayı sürer görünce şaşaladı.

— Hayır ola? diye sordu.

— Baban fenalaştı da.

— Nerede?

— Burada, işte!

Françoise, tekerleğe basıp arabanın içine baktı. Yarısı aşağıdan yukarı doğru şiddetle çekilir gibi eğrilmiş bu morumtırak yüzün karşısında, durumu anlıyamamış gibi, bir an sersem sersem durdu. Gece karanlığı basıyordu, semayı sarı bir renge boyıyan iri bir kızıl bulut, can çekişen hastayı bir yangın kızıllığı ile aydınlatıyordu.

Sonra, Françoise, birdenbire hıçkırarak ağlamağa başladı, koşa koşa uzaklaştı, gözden kayboldu, kızkardeşine haber vermeye gitti.

— Lise! Lise!... Eyvahlar olsun, Yarabbi!

Jean, yalnız kalınca, bir tereddüt geçirdi. İhtiyarı arabanın içinde bırakamazlardı. Eve, meydana bakan kısımdan, zeminle bir hizada kazılmış üç basamak merdivenle inilerek giriliyordu; bu karanlık kovuğa dalmak, Jean'a pek kolay görünmüyordu. Derken, yol üstünde, sol kolda, zeminle bir hizada, evin avluya açılan bir başka kapısı bulunduğu aklına geldi. Oldukça geniş olan bu avlu, bir yeşil çitle çevrili idi; avlunun üçte ikisini, sarımtırak bir su birikintisi kaplıyordu; üst tarafı yarım arpanlık bir zerzevat ve yemiş bahçesi idi. Jean, beygiri serbest bıraktı, hayvan kendiliğinden avluya girdi, iki ineğin bulunduğu inek damının yanındaki ahırın önünde durdu.

O sırada, Françoise'la Lise, feryatlarla ve gözyaşlariyle, koşarak geldiler. Dört ay evvel doğuran Lise, çocuğunu emzirdiği sırada bu tepeden inme haberi alınca, şaşkınlıkla, yavrucağı kucağından bırakmadan yürüyüvermişti; çocuk da avazı çıktığı kadar ağlıyordu. Françoise, tekerleklerden birinin üstüne çıktı, Lise öbür tekerleğe tırmandı, feryatları yürek parçalayıcı hale geldi; Mouche baba, arabanın içinde hâlâ serili yatıyor, o sıkıntılı soluması devam ediyordu.

— Baba, cevap ver, ne oldu?... Nen var, söylesene! Nen var, a canım!... Başına mı bir şey oldu da lâf bile edemiyorsun? Baba, baba, söyle, cevap ver!

Jean, mâkul bir lâf etti:

— İnin, adamcağızı oradan dışarı alalım, daha iyi olur.

Kızların Jean'a yardım ettikleri filân yoktu, yaygarayı daha arttırmışlardı. Bereket versin, Frimat isimli bir komşu kadın, nihayet gürültüyü işitip geldi. İri kemikli, kurada bir kocakarı idi, iki senedir, kötürüm kocasına bakıyor, sahip oldukları bir arpandan ibaret tarlayı, bir çift hayvanı inadiyle kendisi ekip biçerek adamı yaşatıyordu. Şaşalamadı, meseleyi tabii karşılar gibi göründü; sonra, erkek gibi, Jean'a yardım etti. Jean, Mouche'u omuzlarından yakaladı, Frimat kadın bacaklarından tutabilecek vaziyete getirinciye kadar çekti. Sonra alıp götürdüler, eve soktular.

İhtiyar kadın:

— Nereye bırakacağız? diye sordu.

Peşleri sıra gelen kızlar, zihinleri dağıldığı için, bilemiyorlardı. Babaları, yukarıda, tavan arasından bölünmüş bir küçük odada yatıp kalkıyordu; onu oraya çıkarmak kabil değildi. Aşağıda, mutfaktan sonra, iki karyolalı bir büyük oda vardı ki, kızlarına bırakmıştı. Mutfak zifiri karanlıktı, genç adamla ihtiyar kadın, bir yere çarpmak korkusu ile ahə ileri gidemiyorlar, kolları koparak orada bekliyorlardı.

— Haydi, ne olacaksa olsun, artık!

Nihayet, Françoise bir mum yaktı. Tam o sırada kır bekçisinin karısı Bécu kadın içeri girdi. Meseleyi, seziş kabiliyetiyle anlamış, bir haberi, kasabanın bir ucundan öbür ucuna bir dakika içinde taşıyan o gizli kuvvetle kavramıştı.

— Ne o? Nesi var, zavallı adamcağızın?... Ha! Anladım, kan tutmuş, çabuk, bir iskemleye oturtun.

Fakat Frimat kadın başka fikirdeydi. Ayakta duramıyan bir adam iskemleye oturtulur muydu? En iyisi, onu, kızlarından birinin yatağına uzatmaktı. Tartışma şiddetlenmek üzereyken, Fanny ile Nénesse çıkageldiler:; Fanny, hâdiseyi, Macqueron'un dükkânından şehriye alırken duymuştu; meraklanmış, kuzinlerine yardım etmek için gelmişti.

— Kan aşağı aksın diye belki de oturtmak iyi olur, dedi.

Bunun üzerine, Mouche'u, üstünde mum yanan masanın yanındaki bir iskemleye oturttular. Çenesi göğsüne düştü, kollariyle bacakları sarktı. Yüzünün yarısı aşağıdan yukarı doğru çekildiği için sol gözü açılmıştı, çarpılan ağzının kenarından daha kuvvetli

bir nefes çıkıyordu. Bir sessizlik oldu, dövme toprak zeminli, duvarları çatlaklarla dolu, kapkara, büyük ocaklı, rutubetli mutfağı, ölüm yavaş yavaş kaplıyordu.

Jean, hâlâ üzüntülü duruyor, iki kızla üç kadın, elleri iki yana sarkık, ihtiyarı seyrediyorlardı.

Genç adam:

— Gidip doktoru getireyim, dedi.

Bécu kadın başını salladı, ötekilerden hiçbiri cevap vermedi; eğer önemli bir şey değilse, ne diye vizite parası vermeliydi? Yok, öyle değil de ihtiyarın eceli gelmişse, doktor buna ne yapabilirdi?

Frimat kadın:

— En iyisi yara otudur, dedi.

Fanny:

— Bende kâfurulu ispirto var, diye mırıldandı.

Bécu kadın:

— O da iyidir, hükmünü savurdu.

Lise'le Françoise, şimdi ağlamayı bırakmışlar, sersem sersem duruyorlar, konuşulan şeyleri dinliyorlardı. Biri, çocuğu Jules'ü pışpışlıyor, öteki babasının içmek istemediği bir tas dolusu suyu koyacak yer bulamamış, elinde tutuyordu. Fanny bunu görünce, can çekişen ihtiyarın çarpık yüzünü dalgın dalgın seyretmekle meşgul Nénesse'i dürtüşledi.

— Bizim eve koş, dolapta, sol tarafta duran küçük kâfurulu ispirto şişesini versinler, al getir. Işitiyor musun? Dolapta, sol tarafta duruyor.. Fouan dedeye uğra, la Grande halana uğra, Mouche amca ağır hasta de... Koş, çabuk koş!

Çocuk seğirtti, gözden kayboldu; kadınlar, ihtiyarın hastalığı hakkında mütalâalar yürütmeye devam ettiler. Bécu kadın, üç saat tabanları gıdıklana gıdıklana ölümden kurtarılan bir zat tanıyordu. Frimat kadın, geçen kış, kocası için satın alınan iki meteliklik ıhlamurdan artmış biraz ıhlamuru bulunduğunu hatırladı, onu getirmeye gitti; küçük kese kâğıdı elinde, dönüp geldiği sırada, Lise de, çocuğunu Françoise'ın kucağına vermiş, ateş yakmakla meşguldü; o aralık, Nénesse gözüktü.

— Fouan dede yatmıştı, dedi... La Grande da dedi ki, eğer Mouche amca o kadar içmeseydi, midesi böyle bulanmazdı, dedi...

Fakat Fany, onun getirip verdiği şişeyi muayene ediyordu:

— Budala, diye haykırdı, sana, sol tarafta demiştim!... Kolonya şişesini getirmişsin.

Bécu kadın:

— O da iyidir, dedi.

Kaşığı kısık dişlerinin arasına sokarak ihtiyara zorla bir fincan ıhlamur içirdiler. Sonra, başını kolonya ile oğuşturdular. Mouche bir türlü açılamıyordu, can sıkıcı bir şeydi bu. Yüzü daha kararmıştı, oturduğu yerde göçüyor, yere serilecek gibi oluyordu, iskemlesinin üstünde doğrultmağa mecbur oldular.

Nénesse tekrar kapının önüne çıkmıştı:

— Ooo! eddi. Bir yağmur yağacak ki... Gök yüzünün rengi bir tuhaf olmuş.

Jean:

— Evet, dedi, kara bir bulut gördüm, büyüyordu.

Sonra, ilk düşündüğü şey tekrar aklına gelmiş gibi:

— Zarar yok, dedi, isterseniz, doktoru çağırmaya yine giderim.

Lise'le Françoise, endişeli endişeli bakışıyorlardı. Nihayet Françoise gençliğinin tesiriyle cömert davrandı, kararını verdi:

— Evet, evet, Kaporal, Cloyes'ya gidip mösyö Finet'yi getirin. Babalarına karşı vazifelerini yapmadılar olmasın.

Kargaşalık arasında, beygiri çözmemişlerdi bile; Jean, arabaya atlayıverdi. Arabanın tangırtısı, sarsıla sarsıla uzaklaşan tekerleklerin takırtısı işitildi. O zaman, Frimat kadın, köy papazını getirtsek, dedi; fakat ötekiler, bir el hareketiyle, zaten herkesin yeteri kadar yorulduğunu anlattılar. Nénesse, Bazoches le-Doyen'e kadar olan üç kilometrelik yolu yaya yürümeyi teklif edince annesi öfkelendi; bu kadar tehlikeli, karanlık bir havada, gökyüzü böyle korkunç bir pas rengindeyken, onun, dağ bayır taban tepmesine izin veremiyeceğini söyledi. Zaten, ihtiyar ne işitiyor, ne konuşuyordu. Köy papazını onun karşısına getirmekle, bir sınır taşının karşısına dikmek arasında fark yoktu.

Mahfazası boyalı tahtadan guguklu saat onu çaldı. Şaşırdılar. İki saatten fazladır orada oldukları halde, daha bir iş görememişlerdi, ha? Hiçbirisi de bırakıp gitmek istemiyordu, gördükleri manzara onları oraya bağlıyordu, sonuna kadar seyretmek istiyorlardı. Hamur teknesinin üstünde on librelik bir ekmekle bir bıçak duruyordu. Önce kızlar, üzüntü-

lerine rağmen, açlıktan baygınlık geçirdikleri için, ne yaptıklarını bilmeden dilim dilim ekmek kesip, kuru kuru yediler; sonra, öbür üç kadın da onlara uydu, ekmek azaldı; teknenin başında, hep, ekmek kesip atıştıran biri vardı. Başka mum yakmamışlardı, hattâ yanan mumun fitilini kesmeyi bile ihmal ediyor lardı; bu loş ve çıplak, fakir köylü mutfağı ile, masanın yanındaki iskemleye yığılmış, bırıldıyarak can çekişen bu vücut, hiç de iç açıcı bir şey değildi. Jean gittikten yarım saat sonra, birdenbire, Mouche, tekerlendi, yere serildi. Artık soluğu çıkmıyordu, ölmüştü.

Bécu kadın, sert sert söylendi:

— Ben demedım mi? Bir de inadettiniz, doktora adam gönderdiniz!

Françoise'la Lise, tekrar hüngür hüngür ağlamaya başlaılar. Çok sevişen iki kızkardeş muhabbetiyle, insiyaklı bir atılışla, birbırlerinin boynuna sarılmışlardı, kesik kesik sözler söylüyorlardı:

— Eyvah! İkimiz yalnız kaldık... Artık bitti, ikimizden başka kimsemiz ok... Halimiz ne olacak, Yarabbi?

Fakat ölüyü yerde bırakmak olmazdı. Frimat kadınla Bécu kadın, el çabukluğu ile, gereken şeyleri yaptılar. Cesedi taşımağa cesaret edemedikleri için, karyolanın birinden bir şilte çektiler, mutfağa getirdiler, Mouche'u içine uzattılar, çenesine kadar bir çarşaf örttüler. Bu arada, Fanny, öbür iki şamdanın mumlarını yakmış, sağlı sollu, cesedin başucuna, yere bırakmıştı. Şimdilik, yapılacak başka iş yoktu. Yalnız, baş parmaklariyle dokunup üç defe kapattıkları hal-

de, sol göz, tekrar açılıyor, beyaz çarşafın üstüne rengi şiddetle vuran bu eğri ve morumtırak çehrede, kâinatı seyreder gibi görünüyordu.

Lise, Jules'ü yatırmıştı, cenazeyi beklemeğe başladılar.

Frimat kadın, geceyi kızların yanında geçirmeyi teklif ettiğinden Fanny ile Bécu kadın, iki defa, gitmeye kalktılar; halbuki gitmiyorlar, ölüye, yan gözle baka baka, yavaş sesle konuşmaya devam ediyorlardı; Nénesse de, kolonya şişesini eline geçirmiş, elleriyle başına şakır şakır dökerek kolonyayı bitirmekle meşguldü.

Saat gece yarısını çaldı, Bécu kadın sesini yükseltti:

— Mösyö Finet'ye ne buyrulur? Gelecek diye beklersen öldün gitti... Onu Cloyes'dan buraya kadar getirmek için iki saatten fazla vakit lâzım!

Avluya bakan kapı açık kalmıştı, şiddetli bir rüzgâr esti, ölünün sağında ve solunda yanan ışıkları söndürdü. Bu olay, kadınların hepsini dehşete düşürdü, mumları tekrar yaktılar, fırtına daha şiddetle tekrar esti; aynı zamanda, kırların karanlık derinliklerinden sürekli bir uğultu yükseliyor, gitgide artıyordu. Dalların çatırdısı, yarılan tarlaların iniltisi, ortalığı kasıp kavuran bir düşman ordusunun dörtnala yaklaşan ayak seslerini andırıyordu. Kadınlar, kapının önüne koşuşmuşlardı; bulanık gökte, bakır rengi bir bulutun hızla seğirttiğini, dalgalandığını gördüler. Birdenbire, bir silâh takırtısı işitildi, ayaklarının dibine, yere şiddetle çarpıp zıplıyan bir kur-

şun yağmuru dökülmeye başladı. O zaman, bir feryat kopardılar; bu, felâketin, sefaletin ifadesi olan bir feryattı.

— Dolu yağıyor! Dolu yağıyor!

Afetın karşısında donakalmışlar, isyan halinde, benizleri sapsarı, bakıyorlardı. Dolu, ancak on dakika sürdü. Gök gürültüsü yoktu; fakat yer hizasında, geniş fosforlu izler bırakarak, aralıksız, mavimtırak büyük şimşekler dolaşıyor gibiydi; gece karanlığı azalmıştı, gökten cam parçaları dökülür gibi düşen dolu taneleri, ortalığı, sayısız, donuk ışık çizgileriyle aydınlatıyordu. Gürültü, kulakları tırmalayıcı bir hale geliyordu; sanki bir yaylım ateş açılmıştı, sanki son süratle koşan bir tren, demir bir köprüden, alabildiğine geçiyordu. Rüzgâr azgın bir şiddetle esiyor, yandan çarpan taneler rasgeldikleri şeyi biçiyor, yerde birikiyor, toprağı beyaz bir tabaka ile örtüyordu.

— Eyvah, dolu geldi!... Ne felâket, Yarabbi!... Baksanıza, tavuk yumurtası kadar!

Kadınlar, dolu toplamak için avluya çıkmaya cesaret edemiyorlardı. Kasırga daha şiddetleniyordu, pencerenin bütün camları kırıldı; dolunun inişi o kadar hızlı idi ki, tanelerden biri bir testiye çarpıp kırdı, daha başka taneler, ölünün döşeğine kadar yuvarlandı.

Bécu kadın, taneleri avucuna alıp tartarak:

— Beş tanesi bir libreden fazla gelir, dedi.

Faynn ile Frimat kadın, meyus bir hareketle:

— Ne varsa hepı yuttu, felâket, dediler!

Dolu dinmişti. Saldıran felâketin hızla uzaklaştığını işittiler, bir mezar sessizliği ortalığı kapladı.

Bulut geçtikten sonra, gök, yine zifiri karanlık olmuştu. İnce, sık bir yağmur, sessizce yağıyordu. Yerde, yalnız dolu tanelerinin teşkil ettiği kalın tabaka görülüyordu; bu tabaka, ucsuz bucaksız sahayı kaplıyan milyonlarca gece kandilinin ışığı gibi, âdeta kendine mahsus bir aydınlıkla etrafı aydınlatıyordu.

Nénesse, dışarı fırlamıştı, kendi yumruğu iriliğinde, eğri büğrü, oymalı, âdeta koca bir buz parçasına benziyen bir dolu tanesi getirdi; yerinde duramaz hale gelen Frimat kadın, gidip dışarıyı görmek ihtiyacına daha fazla dayanamadı.

— Gidip fenerimi alayım, zarar ne kadar oldu, görmeliyim, dedi.

Fanny, birkaç dakika daha kendini tuttu. Hâlâ sızlanıp duruyordu. Ah! Ne işti bu! Zerzevatlarla yemiş ağaçları öyle zarar görmştü ki! Buğdaylar, yulaflar, çavdarlar o kadar yükselmiş olmadıkları için fazla zarara uğramamışlardı herhalde. Ama, üzüm kütükleri! Ah, üzüm kütükleri! Fanny, kapının önünde durmuş, hiçbir şey seçilemiyen koyu karanlık geceyi gözleriyle araştırıyor, bir kararsızlık hummasiyle titriyor, zararın derecesini tahmine çalışıyor, mübalâğalandırıyor, kurşunlarla delik deşik kırların bütün kanı yaralarından akıp gittiğini sanıyordu. Nihayet:

— Kızlar, dedi, sizden âriyet bir fener alayım da, bir koşu gidip bizim bağa bakayım, olmaz mı?

İki fenerden birini yaktı, Nénesse'i yanına alıp seğirtti. Toprak sahibi olmıyan Bécu kadının umurunda bile değildi. Mızmız, ağlamış suratlı olduğu için, alışkanlıkla iç geçiriyor, Allaha yalvarıyordu.

Bununla beraber tecessüsünden yerinde duramıyor, ikide bir, kapıya doğru gidiyordu; kasabanın içinde, yıldız yıldız ışıklar dolaşmağa başladığını görünce, şiddetli bir ilgi ile, orada, dimdik kakılıp kaldı. Avlunun, ahırla bir sundurma arasındaki boşluğundan bakınca, tekmil Rognes görülüyordu. Dolu, herhalde köylüleri uyandırmıştı, herkes, sabahı bekliyemiyecek kadar endişede olduğundan, tarlasını gidip görmek için aynı sabırsızlığı duyuyordu. Ondan ötürü, fenerler birer birer çıkıyor, çoğalıyor, zıplıya zıplıya üşüşüyordu. Bécu kadın, evlerin yerini bildiği için, her fenere bir isim verebiliyordu:

— Ay! la Grande'ın evinde ışık yandı, Fouan'lardan da fenerli biri çıkıyor; şu beri taraftaki Macqueron, yanındaki de Lengaigne... Vah vah, zavallıcıklar, insanın yüreği paralanıyor... Aa! Ne olursa olsun giderim!

Lise'le Françoise, babalarının cenazesi karşısında yalnız kaldılar. Yağmur hâlâ yağıyor, rutubetli hafif rüzgâr sağnakları yeri süpürüyor, mumları eritiyordu. Kapıyı kapamak lâzımdı, fakat bunu ne Lise. akıl ediyordu, ne de Françoise; evdeki mateme rağmen, onlar da, dışardaki facia ile ilgilenmiş, sarsılmışlardı. Evlerine ecelin kanad açması yetmiyor mu idi sanki? Allah, rasgele her şeyi mahvediyordu, yiyecek bir lokma ekmek kaldı mı, kalmadı mı belli değildi.

Françoise:

— Zavallı babacığım, diye mırıldandı, kimbilir ne kadar üzülecekti! Bunu görmediği daha iyi.

Kızkardeşinin öteki feneri eline aldığını görünce:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu.

— Nohutlarla fasulyelere bakayım... Şimdi gelirim.

Lise, şakır şakır yağan yağmurun altında avludan geçti, zerzevat bahçesine girdi. İhtiyarın yanında Françoise'dan başka kimse kalmamıştı. O da, fenerin gidip gelişiyle pek fazla heyecanlanmış bir halde, eşikte duruyordu. İniltiler, ağlamalar işitir gibi oldu. Yüreği parçalanıyordu.

— Ne o? Ne olmuş? Ne var? diye seslendi

Hiç cevap alamadı; fener, telâşlı telâşlı, daha hızlı gidip geliyordu.

— Fasulyeler dipten gitmiş mi, söylesene?... Nohutlara bir şey olmuş mu?... Eyvahlar olsun! Yemişler, salatalar?

Fakat açıktan açığa işittiği acı bir feryat üzerine, artık duramadı. Eteklerini topladı, sağanak altında koşarak kızkardeşinin yanına gitti. Kendi haline bırakılan ölü, boş mutfakta, üzerine çekilmiş çarşafın altında, fitilleri tüterek yanan kasvetli iki mumun arasında, kaskatı kaldı. Israrla açık duran sol göz, tavanın köhne kirişlerine bakıyordu.

Ah! Bu toprak köşesi nasıl büyük bir zararla haraboluyordu! Fenerlerin titrek ışıkları altında seçilen felâket, ne feryatlar yükseltiyordu! Lise'le Françoise, kendi fenerlerini gezdiriyorlardı; fener. yağmurdan öyle ıslanmıştı ki, camları etrafı belli belirsiz aydınlatıyordu; feneri ocaklara yaklaştırıyorlar, ışığın teşkil ettiği daracık daire içinde, dibinden biçilmiş fasulyelerle nohutları, kökünden sökülmüş, yaprakları bile işe yaramaz hale gelmiş, kıyılmış salataları belli belirsiz seçiyorlardı. Fakat asıl ağaçlar

berbat olmuştu. İnce dallar, yemişler, bıçakla kesilmiş gibi idi; gövdeler bile zedelenmiş, kabuklarda açılan deliklerden usareleri gidiyordu. Daha ötede, bağlarda durum daha beterdi; feryatlar, küfürler ortasında fenerler kaynaşıyor, deli gibi, oradan oraya koşuşuyordu. Çubuklar sanki tırpanla biçilmişti. filiz halindeki salkımlar, kütük ve hevenk döküntüleriyle birlikte, yerlerde sürünüyordu; yalnız o senenin mahsulü mahvolmakla kalmamış, kütükler de harabolmuştu, mahsul veremiyecek, kuruyacaktı. Yağmuru hiç kimse hissetmiyordu, bir köpek acı acı uluyordu, bir mezar başında imiş gibi hüngür hüngür ağlıyan kadınlar vardı. Macqueron'la Lengaigne, aralarındaki rekabete rağmen, fenerleriyle birbirlerini aydınlatıyorlar, birinin bağından ötekinin bağına geçiyorlar, enkaz, kısa ve bulanık bir manzara halinde gözlerinin önünden geçip, gerilerinde karanlıklara karıştıkça, vay canına! diye söylenip duruyorlardı. İhtiyar Fouan, artık kendi malı bir toprağa sahip bulunmamakla beraber, öfkeleniyor, dolunun yaptığı tahripleri o da görmek istiyordu. Gitgide, hep öfkeleniyorlardı. Bir çeyrek saat içinde, bir senelik emeğin semeresini kaybetmek, olacak iş mi idi? Böyle cezalanmak için ne yapmışlardı? Ne emniyet kalmıştı, ne adalet; sebepsiz âfetlerin, kâinatı öldüren heveslerin kurbanı oluyorlardı. La Grande, birdenbire, küplere bindi, yerden avuçla taş topladı, gözle seçilemiyen gökyüzünü delmek için havaya fırlattı. Avazı çıktığı kadar haykırıyordu:

— Domuz cenabet! Bizi rahat bırakmıyacakmısın sen?

Mutfaktaki döşeğin üzerinde kendi haline bırakılan Mouche, katılıp kalmış gözleriyle tavana bakarken, kapının önünde iki araba durdu. Jean, mösyö Finet'yi, evinde üç saate yakın bekledikten sonra, en sonunda alıp gelmişti; doktor kendi arabasına binmiş, Jean da gittiği araba ile dönmüştü.

İri boylu, zayıf, çehresi mahvolmuş emellerle sapsarı bir adam olan mösyö Finet, hızla içeri girdi. Aslında, bu köylü müşterilerden nefret eder, aşağı sınıf doktor olarak kalışını onlardan bilirdi.

— O ne, kimse yok mu?... Hasta iyileşmiş, demek, öyle mi? dedi!

Sonra, ölüyü görünce:

— Hayır, iş işten geçmiş, dedi... Ben size söyledim, gelmek istemiyordum. Hep böyledir zaten, beni, öldükten sonra çağırırlar.

Gece yarısı, böyle boşuna rahatsız olduğu için öfkeleniyordu; tam o sırada, Lise'le Françoise eve döndüler, iki saat bekledikten sonra kendisini çağırttıklarını öğrenince, doktor, büsbütün çileden çıktı.

— Adamı siz öldürmüşsünüz, kuzum! dedi. Bu ne sersemlik! Nüzüle, kolonya ile ıhlamur ne yapar? Üstelik, yanında da kimse yok. Gerçi, kalkıp savuşacak hali yok ama...

Lise, gözleri yaş dolu, kekeledi:

— Ama, mösyö, dolu yağdı da ondan dışarı çıktık.

Mösyö Finet ilgilendi, sakinleşti. Ay! Demek ki dolu yağmıştı, öyle mi? Doktor, köylüler arasında yaşıya yaşıya, onların ihtiraslarına aynen uymağa başlamıştı. Jean da yaklaşmıştı; ikisi de şaşıyorlar, hay-

ret nidaları yükseltiyorlardı, çünkü, Cloyes'dan gelirken, yolda bir tek dolu tanesi yememişlerdi. İki kilometre ötesi ile Cloyes'lılara bir şey olmamış, buradakiler kasılıp kavrulmuştu; zarara uğrıyan tarafta bulunmak, gerçekten pek talihsizlikti! Derken, Fanny feneri geri getirdi, Bécu kadınla Frimat kadın da onun peşinden geldiler; üçünün de gözleri yaşlı idi, gördükleri faciaları anlata anlata bitiremiyorlardı. O zaman, doktor, ciddî bir tavırla:

— Felâket, büyük bir felâket bu, dedi... Çiftçiler için bundan büyük felâket olamaz...

Boğuk bir gürültü, su fıkırtısına benzer bir ses, sözünü yarıda kesti. Bu ses, iki şamdanın arasında unutulup kalan ölüden geliyordu. Hep sustular; kadınlar ıstavroz çıkardı.

III

Aradan bir ay geçti. İhtiyar Fouan, on beş yaşına girecek olan Françoise'a vâsi tâyin edilmişti; onu da, on yaş büyüğü olan ablasını da, topraklarını iyi ekilip biçilsin ve muhafaza edilsin diye, küçük bir çayırlık müstesna, kuzenleri Delhomme'a kiralamağa razı etti. İki kız, şimdi, babasız, kardeşsiz, evde yalnız kalmışlardı; bir hizmetkâr tutmaları lâzımdı, bu da, işçi ücretleri gitgide arttığından, onlar için zararlı olacaktı. Zaten, Delhomme, tarlayı kiralamakla onlara sadece bir hizmette bulunmuş oluyor, iki kızkardeşten biri evlenir de mirasın aralarında paylaşılması gerekirse, kira mukavelesini derhal feshetmeyi taahhüt ediyordu.

Lâkin, Lise'le Françoise, artık lüzumu kalmıyan beygiri de kuzenlerine verdikten sonra, la Coliche ve Blanchette isimli iki inekle, Gédéon isimli merkebi alıkoydular. Yarım arpanlık zerzevat bahçesini de kenilerine alıkoymuşlardı, buranın bakımını büyük kızkardeş kendi üzerine alıyordu, küçük de, hayvanlara bakacaktı. Gerçi bu da epeyce bir işti; ama, Allaha şükür, sıhhatleri yerinde idi, nasıl olsa, bu işlerin altından kalkarlardı.

İlk haftalar pek çetin oldu, çünkü dolunun yaptığı zararları tamir etmek, toprağı bellemek, zerze-

vatları yeni baştan daldırmak lâzımdı; Jean, bu sebeple, onlara bir parça yardım etti. Babalarını ölüm halinde eve getirdiği günden beri kızkardeşlerle Jean arasında bir münasebet başlamıştı. Cenaze gömüldükten bir gün sonra, gelip onları yokladı. Sonra, birkaç defa konuşmağa geldi, gitgide teklifsizleşti, mültefit olmaya başladı, derken, bir gün, öğleden sonra, Lise'in elinden beli kaptı, bellemekte olduğu tarlayı tamamladı. O günden sonra, çiftlikteki işlerinin doldurmadığı saatleri, dostça, onlara ayırdı. Üç asır evvel, atalardan birinin bina ettiği, ailenin mübarek bir şey gibi saygı gösterdiği, Fouan'ların atalar yadigârı köhne evinin ferdlerinden olmuştu. Mouche hayatta iken, arazinin taksiminde kendi payına kötü toprak düştüğünden şikâyet ettiği ve kızkardeşiyle erkek kardeşini hırsızlıkla suçladığı zaman, onlar "Peki, evi ne yapalım? Evi o almadı mıydı?" diye cevap veriyorlardı.

Çatlaklarla dolu, sarsak, her yanı tahta parçalariyle ve kireçle tamir edilmiş, oturmuş, kırık dökük, biçare bir evdi. Bayağı duvar taşlariyle ve toprakla yapılmış bir bina idi; sonradan, harçlı iki duvar ilâve ettiler; nihayet, asrın ilk yıllarında, saman örtülü damın yerine, küçük arduvaz parçalarından yapılma bir dam oturtmağa razı oldular; şimdi, o dam da çürümüştü. Eski zamanda, zâhir içerisi sıcak olsun diye bir metre derine gömülen her bina gibi o da gömük olduğu için, bu şekilde dayanmıştı, hâlâ da dayanıyordu. Bu bir metre derine gömülmenin bir fenalığı vardı, selli yağmurlarda, içeriyi su basıyordu; bu mahzen gibi yerin dövülmüş toprak zemini ne kadar

süpürülürse süpürülsün, köşelerde bucaklarda hep çamur kalıyordu. Fakat ev, kurnazca yapılmış, sırtı kuzeye, ucsuz bucaksız Beauce ovasına çevrilmişti, kışın müthiş fırtınaları o taraftan eserdi; mutfağın o tarafa bakan duvarına, sokak hizasına gelmek üzere, bir tahta kanadla sımsıkı örtülebilen, dar bir tepe camı açılmıştı. Kapı ile pencereler, güneye bakan öteki yüzde idi. Âdeta, denize bakan, bir tek çatlağı bulunmıyan, sahildeki balıkçı kulübelerine benziyordu. Beauce ovası rüzgârları, bu evi, ite ite, öne doğru eğmişlerdi; iki kat oluyordu, belleri bükülen çok ihtiyar kadınlar gibi idi.

Jean, az zamanda, evin en küçük deliğini deşiğini öğrendi. Ölünün odasını temizleme işine yardım etti. Çatıdan bir tahta perde ile bölünüvermiş bir köşeden ibaret olan bu odada, yatak diye kullanılan, içi saman dolu bir eski sandıkla bir iskemleden bir de masadan başka bir şey yoktu. Jean, aşağı katta, mutfaktan öteye geçmiyor, kapısı daima açık duran, içerisindeki iki karyolalı yataklığı, ceviz ağacından büyük elbise dolabı, herhalde vaktiyle aşırılmış, şatonun döküntülerinden, oymalı, muhteşem yuvarlak masası gözüken yatak odasına, kızkardeşlerle beraber girmekten çekiniyordu. Bu odanın gerisinde bir oda daha vardı, o kadar rutubetli idi ki, kızların babası, yukarda yatmayı daha uygun bulmuştu. Hattâ, bu rutubetli odada, patatesleri muhafaza ettiklerine bile pişman oluyorlardı. Çünkü patatesler, hemen filizlenıveriyordu. Her zaman oturulan yer mutfaktı, uç asırdan beri, Fouan'lar sülâlesinin birbirinden sonra vakit geçirdiği o isli, geniş yerdi. Bu mutfakta, öle-

siye çalıştığı halde ancak açlıktan ölmiyecek kadar geçinebilen, bir yıl sonraki parası bir yıl evvelkinden bir metelik fazla olmıyan bir sülâlenin sürekli çalışmaları, kıt kanaat gıdaları, aralıksız gayretleri seziliyordu. Mutfaktan doğruca ahıra açılan bir kapı, ineklerle insanları arkadaş ediyordu; bu kapı kapalı iken de, inekleri, duvara gömülü bir camdan gözetlemek mümkündü. Sonra, ahır vardı, Gédéon orada yalnızdı; sonra, bir sundurma ile bir odunluk geliyordu; hâsılı, dışarı çıkmağa lüzum kalmadan evin her tarafını dolaşmak mümkündü. Dışardaki havuz, yağmur suları sayesinde hep dolu bulunuyordu, hayvanların içmesi, bahçenin sulanması için bundan başka su yoktu. İçme suyunu tedarik etmek için, her sabah, aşağıdaki çeşmeye kadar inmek gerekiyordu.

Jean, bu evden hoşlanıyor, fakat kendisini oraya çeken sebebin ne olduğunu düşünmüyordu. Yusyuvarlak vücutlu, neşeli bir kız olan Lise, onu güleryüzle karşılıyordu. Fakat yirmi beş yaşında olduğu halde ihtiyarlamağa başlamıştı, hele çocuk doğuralı beri çirkinleşiyordu. Bununla beraber, sağlam, tombul kolları vardı, yumruklıya, haykıra güle öyle çalışıyordu ki, seyri hoşa gidiyordu. Jean ona yaşlı başlı kadın muamelesi ediyor, onunla senli benli konuşmuyor, halbuki, on beş yaşında olduğu için ufacık çocuk gözü ile baktığı Françoise'la, tersine, hâlâ senli benli görüşüyordu. Bol hava ile çetin işlerin henüz çirkinleştiremediği Françoise, inatçı dar alınlı, bakışları ifadesiz kara gözlü, mevsimsiz bir tüyle gölgelenmiş kalın dudaklı uzun, şirin yüzünü hâlâ muha-

faza ediyordu; küçük çocuk sanılmasına rağmen o da kadındı, kızkardeşinin dediği gibi, gebe koymak için fazla yakından gıdıklamağa hacet yoktu. Anneleri öldüğü için, onu Lise büyütmüştü. Ablanın hamarat ve patırdıcı, küçük kardeşin şiddetli ve içten, büyük bir sevgi ile sevişmeleri bundan ilerigeliyordu. Bu küçük Françoise, dik kafalı diye tanınmıştı. Haksızlığa çok kızardı. Bir kere: "Bu senin, bu benim" dedi miydi, kıtır kıtır kesseler dediğinden dönmezdi; bunun dışında, Lise'i taparcasına sevmesi, ona bu sevgiyi borçlu olduğu kanaatini beslemesindendi. Yine de mâkul, çok uslu idi, kötü şeyler düşünmezdi, yalnız, erken kaynıyan kanı onu rahatsız ediyor, gevşetiyor, bir parça oburlaştırıyor ve tembelleştiriyordu. Kendisiyle oynıyan, bazan takılan, mahsus yalan söyliyen, onun, öfkeden cinleri başına çıktığını görüp eğlenmek için haksız iddialarla ayak direyen Jean'la, çok yaşlı ve babacan bir dost gibi, o da bir gün, senli benli konuşmağa başladı.

Yakıcı haziran sıcaklarının başladığı günlerde, bir pazar günü, öğleden sonra, Lise, zerzevat bahçesinde nohut çapalamakla meşguldü; Jules'ü bir erik ağacının altına yatırmış, çocuk orada uyumuştu. Güneş tepesinden vuruyor, Lise, iki büklüm, soluk soluğa otları ayıklıyordu; o sırada, çitin arkasından bir ses geldi.

— O ne? Pazar günü bile dinlenmek yok mu?

Lise sesi tanımıştı, doğruldu, kolları kıpkırmızı idi, yüzüne kan hücum etmişti, ama yine de gülüyordu.

— Elbette! dedi. Bütün hafta gibi, pazar günü de durmak yok, iş kendiliğinden görülmüyor ki!

Seslenen Jean'dı. Çit boyunca yürüdü, avludan geçip zerzevat bahçesine girdi.

— Bırakın şunu, canım, işinizi ben bir çırpıda yapıvereyim!

Fakat Lise razı olmadı, neredeyse bitiyordu; zaten bu işi yapmazsa, başka bir iş yapacaktı; bomboş oturabilir miydi? Sabahın dördünde uykudan kalktığı, geceleri de mum ışığında dikiş diktiği halde, iş bir türlü bitmek bilmiyordu.

Jean onun sözüne karşı gelmemek için, yakındaki erik ağacının gölgesine çekilmişti, Jules'ü ezmemeğe dikkat ederek oturmuştu. Tekrar eğilip, kaba etleri havada, eteğini yukarı sıvıyarak kalın bacaklarını meydana çıkaran Lise'e bakıyordu; genç kadın, göğsü sarkarak, boynunun damarlarını şişiren kanın beynine çıkmasından korkmadan, kollariyle çalışıyordu. Jean:

— Bereket versin, vücudunuzun yapısı çok sağlam, dedi.

Lise, vücudunun sağlamlığı ile bir parça övünürdü, hatır hoşluğu olsun diye güldü. Jean da gülüyor, onu beğenerek seyrediyor, bir erkek çocuk gibi gürbüz ve gayretli buluyordu. Bu havaya kalkık kaba etler, bu gergin baldırlar, kösnemiş bir hayvan gibi kan ter içinde, kokular saçan bu dört ayak olmuş kadın, ona, namusa aykırı hiçbir arzu vermiyordu. Yalnız, böyle sağlam kollara ve bacaklara sahibolan insanın, yaman iş görebileceğini düşünüyordu. Bir

aile yuvasında, bu yapıda bir kadın, elbette kocasiyle bir ayarda olurdu.

O sırada, zihninde herhalde bir tedai olmuş olmalı ki, gizli tutmağa kendince karar verdiği bir haberi ağzından kaçırdı.

— Evvelki gün Buteau'yu gördüm, dedi.

Lise, ağır ağır ayağa kalktı. Fakat Jean'a sual soracak vakit bulamadı. Françoise, Jean'ın sesini almış, ahırın dip tarafındaki süthaneden çıkmış, çıplak kolları bembeyaz süte bulanık, geliyordu. Öfkeli bir tavırla:

— Gördün ha?... Ah! Alçak! dedi.

Françoise'ın, Buteau'ya garazı gitgide artıyor, kuzeninin adını işittikçe, kendinin öcü alınacak bir zararı varmış gibi, dürüstlüğü isyan ediyordu.

Lise, sakin sakin:

— Tabiî, alçağın biri, dedi; ama, şimdi bunu söylemenin hiçbir faydası yok.

Yumruklarını kalçalarına dayamıştı, ciddî bir tavırla sordu:

— E, ne anlatıyor, Buteau?

Jean şaşalamış, dilini tutamadığına canı sıkılmıştı.

— Hiç, a canım. Babası, rasgeldiği yerde, onu mirastan mahrum edeceğini söylüyor ya, onun için, işlerinden bahsettik; Buteau, vaktim var, beklerim, diyor, moruk sağlamdır, hem zaten umurumda bile değil, diyor.

— Jésus-Christ ile Fanny'nin sözleşmeyi imzaladıklarını, herkesin kendi hissesini aldığını da biliyor mu?

— Evet, biliyor, Fouan babanın, Buteau'nun almak istemediği hisseyi damadı Delhomme'a kiraladığını da biliyor; mösyö Baillehache'ın fena halde öfkelendiğini, bundan sonra, kâğıtları imzalatmadan hiç kimseye kur'a çektirmemeye yemin ettiğini de biliyor... Evet, evet, artık her şeyin bittiğini biliyor.

— Ya! E, bir şey söylemiyor mu?

— Hayır, bir şey söylemiyor.

Lise, sessizce eğildi, yalnız şişkin, kaba etlerinin yuvarlaklığı gözükerek bir müddet yürüdü, otları yoldu; sonra, başı hâlâ eğik olarak, boynunu dönürdü, ilâve etti:

— Size bir şey söyliyeyim mi, Kaporal? Artık bu işten hayır yok, Jules yanıma kâr kaldı.

O zamana kadar ona hep ümit veren Jean, başını salladı.

— Vallahi! Galiba doğru söylüyorsunuz, dedi.

Sonra, orada bulunduğunu unuttuğu Juless'e bir göz attı. Çocuk, kundağına sarılı, aydınlığa gömülü ufacık, hareketsiz yüziyle, hâlâ uyuyordu. İşin can sıkan tarafı bu çocuktu işte! Yoksa, Lise mademki serbestti, onunla niçin evlenmiyecekti? Bu fikir, Jean'a oracıkta, birdenbire, onun çalışmasını seyrederken gelivermişti. Belki de Lise'i seviyordu, onu bu eve çeken şey, sırf genç kadını görmekten duyduğu zevkti. Lâkin yine de hayretteydi, onu özlememiş, meselâ Françoise'la oynadığı gibi, onunla hiç bir zaman oynamamıştı. Tam o sırada, başını kaldırınca Françoise'ı gördü; kız, güneş ortasında, pür hiddet, dimdik duruyor, gözleri ihtirasla öyle parlıyor, öyle

acayip gözüküyordu ki, Jean, onu karşısında görmenin verdiği şaşkınlıkla karışık bir sevinç duydu.

O esnada, acayip bir düdük sesi işitildi; Lise, nohutları bırakıp haykırdı:

— Aa! Lambourdieu geldi!... Ona bir başlık ısmarlıyacaktım.

Yolda, çitin öte tarafında, boru çalarak, kır bir atın çektiği uzunn, büyük bir arabanın önü sıra yürüyen kısa boylu bir adam peyda oldu. Bu. Cloyes'da kodaman bir dükkâncı olan Lambourdieu idi; moda eşya ticaretine, yavaş yavaş tuhafiyeyi, çerçiliği, kunduracılığı, hattâ hırdavatçılığı ilâve etmişti, bu bir dükkân dolusu eşyayı, beş altı fersahlık bir çevre içinde, kasaba kasaba gezdiriyordu. Köylüler, tencerelerinden düğün esvaplarına varıncaya kadar her şeyi, gitgide hep ondan satın almağa başlamışlardı. Lambourdieu'nün arabası, açılıp kapanıyor, âdeta bir mağaza tezgâhı gibi, dizi dizi çekmeler meydana çıkıyordu. Lambourdieu, Lise'den siparişi alınca:

— Başlık geledursun, bugün, şu güzel fulardan almak istemez misiniz? dedi.

Bir mukavva kutudan, pırıl pırıl, sarı dallı kırmızı fularlar çıkardı, güneşte şaklattı.

— Nasıl? Üç frank, bedava!... İkisi beş frank!

Lise'le Françoise, üzerine, kurusun diye Jules'ün etek bezleri serilmiş olan çitin üstünden uzanıp fularları almışlar, ellerinde evirip çeviriorlardı; fularlarda gözleri kalmıştı. Fakat hesaplarını biliyorlardı, fulara ihtiyaçları olmadığını söylediler; masraf etmenin ne lüzumu vardı? Fularları satıcıya geri verdikleri sırada, Jean, birdenbire, çocuklu olmasına rağ-

men Lise'le evlenmeğe karar verdi, işi acele halletmek için:

— Hayır, hayır, kalsın, ben hediye ediyorum! dedi... Yoo! Almazsanız gücenirim, gönlümden koptu!

Françoise'a bir şey söylememişti; kız, elindeki fuları hâlâ satıcıya uzatıyordu; Jean bunu görünce, Françoise'ın sarardığını, dudaklarını büktüğünü fark eder gibi oldu, yüreği burkuldu.

— Sen de alsana, budala! dedi. Kalsın... Ben öyle istiyorum, dikkafalılığı bırak!

İki kızkardeş gevşemişler, fularları hem almak istemiyorlar, hem gülüyorlardı. Lambourdieu, çitin üstünden elini uzatmış, beş frangı cebe indirmişti bile. Tekrar yola düzüldü, arkasından, beygir, uzun arabayı çekip götürdü, borunun boğuk sesi, yolun dönemecinde kayboldu.

Jean, Lise'e açılmak suretiyle, işini hemen yoluna koymayı düşünmüştü. Bir hâdise buna engel oldu. Ahırın kapısı herhalde sıkı kapanmamış olacak ki, Gédéon isimli merkebin, birdenbire, zerzevat bahçesinin ortasında bir havuç fidesini çatır çatır yediğini gördüler. Zaten, güclü kuvvetli, kızıl renkli, sırtı haçvari boz çizgili iriyarı bir yaratık olan bu merkep, muzip, düzenbaz bir hayvandı. Kapı mandallarını ağziyle mükemmel surette açıyor, mutfağa ekmek yemeye geliyordu; kusurları yüzüne vurulduğu zaman uzun kulaklarını sallayışı, söylenen şeyi anladığını gösteriyordu. Yakayı ele verdiğini görünce, kayıtsız ve kalender bir tavır takındı; sonra, sesle tehdit edilerek, elle kovularak sıvıştı; fakat avluya döneceği

yerde, ara yollardan geçerek bahçenin öbür ucuna kadar gitti. O zaman, tam mânasiyle bir kovalamaca başladı; Françoise'a nihayet yakalanınca, toparlandı, daha ağır çekmek ve daha yavaş yürümek için, boynu ile bacaklarını kıstı. Ne tekmelere, ne tatlı sözlere, hiçbir şeye aldırdığı yoktu. Jean işe karışmak zorunda kaldı, kuvvetli erkek kollariyle onu arkadan itti; çünkü, iki kadının emri altında kalalı heri, Gédéon, onları tam mânasiyle küçük görüyordu. Jules, gürültüden uyanmış, avazı çıktığı kadar haykırarak ağlıyordu. Fırsat kaçmıştı, genç adam, o gün, hiçbir şey açmadan çekilip gitmeye mecbur oldu.

Aradan bir hafta geçti. Jean büyük bir sıkılganlık duymağa başlamış, artık açılmağa cesaret edemiyordu. Bu, işi zararlı gibi gördüğünden değildi. Düşündükçe, tersine, Lise'le evlenmenin faydalarını daha iyi anlamıştı. Her iki taraf da bunda kazançlı çıkacaktı. Jean'ın gerçi dikili ağacı yoktu; ama, Lise'in de ayakbağı olan bir çocuğu vardı. Böylece, eşit oluyorlardı; Jean böyle düşünmekle hiçbir çirkin hesap yapmıyor, kendi saadeti kadar Lise'in saadetini de düşünerek muhakeme yürütüyordu. Sonra, evlenmenin bir faydası daha olacak, onu, çiftlikten ayrılmağa mecbur etmek suretiyle, zevkını feda edememek yüzünden hâlâ düşüp kalktığı Jacqueline'den kurtulacaktı. Bu sebeple aklına koymuştu, Lise'e açılmak için fırsat kolluyor, askerlik etmiş olmasına rağmen kadınların karşısında pısırık kalmış bir genç olduğu için, söyliyeceği sözleri araştırıyordu.

Nihayet, bir gün, saat dört sularında, artık konuşmak azmiyle, Jean çiftlikten savuştu. O saatte,

Françoise, ineklerini, akşam için otlağa götürürdü; Jean, Lise'le yalnız kalmak için bu saati seçmişti. Fakat bir aksilik oldu, önce ona canı sıkıldı. Frimat kadın, yardımsever komşu olduğu için oraya gelmiş, genç kadına yardım ediyor, mutfakta boğata yapıyordu. Bir gün evvel, iki kızkardeş, çamaşırı ılık suya bastırmışlardı. Susen çiçeği kökleriyle kokulandırılan küllü su, parıl parıl yanan bir kavak ateşi üstünde, çengele asılı bir kazanda kaynıyordu. Lise, kolları çıplak, eteklerini sıvamış, sarı bir toprak maşrapa ile bu kazandan küllü su alıyor, ağzına kadar tekneye bastırılmış çamaşırın üstüne döküyordu. En altta çarşaflar, onun üstünde mutfak paçavraları, gömlekler, en üstte yine çarşaflar vardı. Hâsılı, Frimat kadın, pek fazla işe yaramıordu; fakat çene çalıyor, her beş dakikada bir, teknenin altında duran, içine boyuna çamaşırın suları süzülen kovayı kaldırıp kazana boşaltmakla yetiniyordu.

Jean, Frimat kadının kalkıp gideceğini umarak sabretti. Halbuki kadın gitmiyor, zavallı kocasından, artık yalnız bir elini kımıldatabilen o kötürümden bahsediyordu. Bu, çok büyük bir felâketti. Öteden beri zaten zengin değillerdi; ama, kocası, henüz çalıştığı sıralarda, kira ile toprak tutuyor, işletiyor, para kazanıyordu; halbuki, şimdi, kendi malları olan bir arpan büyüklüğündeki tarlayı yalnız başına ekip biçmekte, Frimat kadın çok zahmet çekiyordu; ölesiye çalışıyor, davarı olmadığından, yollardan hayvan pislikleri toplayıp tarlasını gübreliyor, salatalarına, fasulyelerine, nohutlarına, her fidesine ayrı ayrı itina gösterrek bakıyordu, üç eriği ile iki kayısısına varın-

cıya kadar suluyor, bu bir arpanlık yerden çok fazla faydalanmanın yolunu buluyordu; öyle ki, her cumartesi günü, koskoca iki sepetin yükü latında iki kat, Cloyes pazarına gidiyordu, bir komşunun arabasına yükleyip taşıdığı iri parça zerzevatlar da bu hesabın dışında idi. Hele yemiş mevsiminde, on beş frank almadan döndüğü pek seyrekti. Fakat her zaman şikâyet ettiği şey gübresizlikti. Ne sokaklardan topladığı hayvan tersleri, ne beslediği birkaç tavşanla birkaç tavuğun kümeslerinin kazıntısı, ona yeteri kadar gübre sağlamıyordu. Gitgide, moruğu ile kendisinin bütün becerdiklerini, köylerde bile çok hakîr görülen, herkesin midesini bulandıran o insan gübresini kullanmağa başlamıştı. Bu, etraftan duyulmuştu, bu yüzden, Frimat kadına takılıyorlardı, ona kakanine diye ad takmışlardı, bu lâkap, pazarda zararına oluyordu. Tiksinerek yüzlerini buruşturan, sattığı iri iri havuçlardan, lâhanalardan yüz çeviren kadınlar olmuştu. Frimat kadın, çok sessiz olmakla braber, bundan dolayı çileden çıkıyordu.

— Kuzum, siz söyleyin, Kaporal, akıllı işi mi bu?... Cenabı Hakkın bize ihsan ettiği her şeyi kullanmak mübah eğil mi? Hem hayvanların tersi sanki daha mı temiz?... Yok yok, bütün bunlar hasetten. Rognes'lular beni çekemiyorlar, çünkü benim zerzevatlarım daha gürbüz yetişiyor... Söyleyin, Kaporal, siz iğreniyor musunuz?

Jean tereddütle cevap verdi:

— Eyy! Pek de imrenmiyorum... Alışık değiliz, yani... Ama, belki de yanlış düşünüyoruz.

Bu tok sözlülük, ihtiyar kadının canını sıktı. Dedikoducu olmadığı halde, yüreğindeki derdi gizliyemedi.

— Pekâlâ, sizi de benim aleyhime döndürmüşler... Ah! Bilseniz, ne kadar kötü insanlardır, sizin aleyhinizde neler söylediklerini bir tahmin etseniz!

Böyle diyerek, Rognes'luların, genç adam hakkındaki dedikodularını söyleyiverdi. Önce, işçi olduğu için, toprağı belliyeceği yerde tahta testerelediği, tahta rendelediği için ondan nefret etmişlerdi. Sonra, saban sürmeğe başlayınca, kendi memleketi olmıyan bir yerde, başkalarının ekmeğini yiyor diye töhmet yüklemişlerdi. Nenin nesi olduğu malûm mu idi? Belki de memleketinde bir halt yemişti de oraya dönmeğe bile cesaret edemiyordu. Onun la Cognette'le olan münasebetlerini gözetliyorlar, gecenin birinde, parasını çalmak için el ele verip Hourdequin babaya zehir içirecekler, diyorlardı.

Jean, öfkeden sapsarı kesilerek:

— Vay alçaklar vay! dedi.

Lise, kazandan, kaynar kaynar bir maşrapa kaynama suyu almakla meşguldü; bazan kendisinin de Jean'a takılmak için diline doladığı bu la Cognette adını işitince gülmeye başladı.

Frimat kadın, sözüne devam etti:

— Mademki bir kere başladım, sonuna kadar anlatayım bari; bilmiş olun, siz bu eve gidip gelmeye başlıyalı beri, söylenmedik alçakça lâf kalmadı... Geçen hafta, bunların ikisine de birer fular hediye etmişsiniz, pazar günü kilisede görmüşler... Çok namussuzca şeyler söylüyorlar, kızların ikisini de koy-

nuna alıyor, diyorlar!...

O zaman, Jean, tepeden tırnağa titriyerek, fakat azimli bir tavırla ayağa kalktı.

— Bana bakın, analık, dedi. Bunun cevabını sizin yanınızda vereceğim, çünkü kimseden çekindiğim yok... Evet, Lise'e soracağım, benimle evlenmek ister mi?... İşitiyor musunuz, Lise? Sizinle evlenmek istiyorum, peki derseniz beni çok memnun edersiniz.

O sırada, Lise, maşrapayı tenekeye boşaltmakla meşguldü. Fakat acele etmedi, çamaşırı itina ile ıslattı; sonra, çıplak kolları buğudan nemli nemli, ciddileşmiş bir tavırla, Jean'a dikkatle baktı.

— Ciddî mi söylüyorsunuz?

— Çok ciddî.

Lise şaşmış görünmüyordu. Jean'ın teklifi tabiî bir şeydi. Lâkin, ne peki, ne hayır diyordu, herhalde kararsızlığına sebebolan bir düşüncesi vardı

Jean devam etti:

— La Cognette var diye olmaz demeyin, çünkü la Cognette...

Lise, bir el işaretiyle onun sözünü yarıda kesti; çiftlikteki fingirtinin önemi olmadığını biliyordu.

Jean ilâve etti:

— Gerçi, ben ancak kendi kendimi getireceğim, halbuki, sizin bu eviniz var, bir de toprağınız var.

Lise bir işaret daha yaptı, çocuğu olduğu için, kendisi de onun gibi düşündüğünü, durumlarının birbirine uygun düştüğünü söyledi. Sonra:

— Yok, yok, bütün bunlar bir şey değil, dedi. Yalnız, Buteau var, o mesele...

— Ama, Buteau mademki istemiyor.

— Tabiî; aramızda dostluk kalmadı, çünkü çok çirkin davrandı. Ama ne de olsa, Buteau'ya danışmak lâzım.

Jean, bir dakika uzun uzun düşündü. Sonra, uysal uysal:

— Nasıl isterseniz... dedi. Arada çocuk var, danışmak uygun olur...

Frimat kadın da, tekneden sızan suları, ciddî bir tavırla kazana boşaltmakla meşguldü; Buteau'ya benzemiyen, onun gibi inatçı, kaba bir adam olmıyan, dürüst bir çocuk olan Jen'ın tarafını tutarak, bu teşebbüsü uygun buluyordu; tam o sırada, Françoise'ın, evin iki ineğiyle beraber, otlaktan döndüğünü işittiler. Françoise:

— Lise, gelip baksana kuzum, diye seslendi... Coliche'in ayağı incinmiş.

Hep çıktılar; Lise, hayvanın topalladığını, sol ön ayağının kan içinde olduğunu görünce birdenbire öfkelendi; kızkardeşini, küçüklüğünde bir kabahat işlediği zaman tartakladığı gibi, şiddetle tersledi.

— Yine senin ihmalciliğin yüzünden oldu, değil mi?... Geçen seferki gibi, mutlaka çayıra uzanıp uyumuşsundur.

— Vallahi değil... Ne yaptı da böyle oldu, bilmiyorum. Kazığa bağlamıştım, ipini ayağına dolamış olacak.

— Haydi sus, yalancı... Günün birinde ineğimi öldüreceksin!

Françoise'ın kara gözleri ateş saçtı. Sapsarı kesilmişti, isyan halinde, dili dolaşarak:

— İneğin mi? dedi. İneğin mi?... İneğimiz desene.

— Nasıl, ineğimiz mi dedin? Senin ineğin var ha, yumurcak?

— Evet, burada ne varsa yarısı benim. Keyfim isterse her şeyin yarısını alırım, kırar dökerim, benim hakkımdır, bu!

İki kızkardeş, karşı karşıya, tehdit dolu gözlerle düşmanca, birbirini süzdüler. Çocukluklarından beri sürüp gelen sevgilerine rağmen, biri, kendinden küçüğün isyanı karşısında öfkeli, öteki, gördüğü haksızlık karşısında inat ve şiddetle direnerek, senindi benimdi dâvasının kışkırtması ile, ilk defa olarak böyle üzücü bir kavgaya tutuşuyorlardı. Abla, küçüğü tokatlamamak için sesini kesti, mutfağa döndü. Françoise, inekleri ahıra soktuktan sonra, içeri girip de teknedeki ekmekten bir dilim kesmeğe geldiği zaman, bir susma oldu.

Lâkin Lise sakinleşmişti. Şimdi, kızkardeşinin somurtup kaskatı oturması canını sıkıyordu. Lâkırdıya ilkin o başladı, dargınlığa, akla hayale gelmedik bir haberle son vermek istedi.

— Haberin var mı? dedi. Jean benimle evlenmek istiyor.

Pencerenin önünde, ayakta, ekmeğini yemekte olan Françoise, bu habere ilgisiz kaldı, dönüp bakmadı bile.

— Bana ne?

— Bana ne olur mu? Beni alırsa senin de enişten olacak, onu beğenir misin diye öğrenmek istiyorum.

Françoise omuzlarını silkti.

— Beğenmişim ne olacak, beğenmemişim ne olacak! Ha o olmuş, ha Buteau, koynuna girecek değilim ya!... Yalnız, doğru doğru dosdoğru, bunlar güzel şeyler değil.

Françoise, böyle dedikten sonra, ekmeğini bitirmek için avluya çıktı.

Jean bir huzursuzluk duydu, şımarık bir çocuğun somurtmasına güler gibi, zoraki güldü; Frimat kadın da, benim gençliğimde, böyle bir yumurcağı, vücudundan kan fışkırtıncıya kadar döverlerdi, dedi. Lise ise, ciddileşmişti, bir lâhza hiç konuşmadı, tekrar çamaşırına daldı. Sonra kararını bildirdi:

— Pekâlâ, bu iş bu kadarla kalsın, Kaporal!... Olmaz da demiyorum, olur da demiyorum... Ot kurutma zamanı geliyor, bizimkileri göreyim, sorup öğreneyim, ne yapacağımı bileyim, o zaman bir karar veririz... Olur mu?

— Olur!

Jean elini uzattı, Lise'in uzattığı eli sıktı. Genç kadının sıcak buğu ile sırsıklam tekmil vücudundan, kadın kadıncık bir ev hanımı kokusu, süsen rayihası sinmiş bir kül kokusu yükseliyordu.

Jean, bir gün evvelinden beri, la Borderie'nin, Aigre suyu kıyısındaki birkaç arpanlık çayırında turpan makinesini işletmekle meşguldü. Seher vaktinden gece karanlığına kadar, makine kanadlarının biteviye şakırtısı işitilmişti; o sabah da işi bitiriyordu, son kesim otlar dökülüyor,, tekerleklerin gerisinde, tatlı yeşil, ince saplı bir tabaka halinde birikiyordu. Çiftlikte ot derme makinesi bulunmadığı için, ot derici iki kadın tutmasına izin vermişlerdi; bunlardan biri Palmyre'di, ölesiye çalışıyordu; öteki de, bu iş hoşuna gittiği için heves edip gelen Françoise'dı. İkisi de sabahın ta beşinde gelmişler, gece yağan çiğden korunmak için bir akşam evvel yığın yapılan yeni kurumuş otları, ellerindeki uzun yabalarla yaymışlardı. Güneş, kızgın ve bulutsuz bir semada yükselmişti, serin bir meltem esiyordu. Ot kurutmak için gerçekten münasip bir hava idi. Öğle yemeğinden sonra Jean, ot derici kızlarla beraber dönüp geldiği zaman, biçtiği ilk bir arpan çayırın otu kıvama gelmişti. Otları eliyle yokladı, tıkır tıkır kuru olduğunu gördü.

— Bana bakın, diye seslendi, bu otu bir daha altüst edeceğiz; akşama da yığınlara başlarız.

Françoise, gümüşi bezden bir fistan giymiş, başına mavi bir mendil bağlamıştı; mendilin bir ucu

ensesinde sallanıyor, öbür iki ucu iki yanağından aşağı sarkarak yüzünü güneşten koruyordu. Kız, elindeki yabayı bir sallayışta bir kucak ot yakalıyor, havaya savuruyor, ottan sarı bir toz yükseliyor, rüzgârla dağılıyordu. Kırıntılar uçuşuyor, keskin ve kuvvetli bir koku, biçilmiş ot, solmuş çiçek kokusu yükseliyordu. Hoşuna giden bu devamlı savruntunun ortasında ilerledikçe, Françoise, terlemeğe başlıyordu.

Palmyre ağlamaklı sesiyle:

— Ah! kızım, dedi, genç olduğun nasıl belli... Kollarının sızısını yarın duyarsın.

Fakat yalnız değillerdi. Tekmil Rognes ahalisi, etraflarındaki çayırlarda ot biçiyor, ot kurutuyordu. Delhomme, gün doğmadan oraya geliyordu, çünkü çiy ile ıslanan otlar, taze ekmek gibi kolay kesiliyor, halbuki güneşte ısındıkça sertleşiyordu. Şimdi, çıplak kollariyle mütemadiyen sağa sola salladığı tırpanın altında, otların, keskin bir ses çıkararak zor kesildiği işitiliyordu. Daha yakında, çiftliğin otlağına bitişik iki parsel vardı ki, biri Macqueron'un, öteki Lengaigne'indi. Birinci parselde Berthe vardı, kibar bir hanım kız gibi sırtına volanlı bir fistan, başına bir hasır şapka giymiş, vakit geçirmek için, ot deren kızlarla birlikte gelmişti; fakat yorulmuştu bile, yabasına yaslanmış, bir söğüdün gölgesine çekilmiş, duruyordu. Öteki parselde de, Victor, babası hesabına ot biçiyordu; şimdi, oturmuş, dizleri arasına sıkıştırdığı örste tırpanını dövüyordu. Beş dakikadan beri, havanın ürperti dolu sessizliği içinde, çekicin demiri döven bu ısrarlı takırtısından başka gürültü işitilmiyordu.

O sırada Françoise, Berthe'in yanına geldi.

— Ne o? Yoruldun mu? diye sordu.

— Eh, bir parça yorulmağa başlıyorum... Alışık olmayınca!

Konuştular, Victor'un kızkardeşi Suzanne'dan bahsettiler; Lengaigne'ler onu Châteaudun'de bir terzi atelyesine vermişlerdi, altı ay sonra, kız, hayata atılmak için başını alıp Chartres'a savuşmuştu. Bir noter kâtibi ile kaçtığı söyleniyordu, tekmil Rognes kızları bunun dedikodusunu yapıyorlar, hayallerinde türlü teferruat yaratıyorlardı. Hayata atılmak, bir alay erkeğin, şarapçı dükkânlarının arka taraflarında insanın üstünden geçen düzinelerle erkeğin ortasında, fenik üzümü şurubu ve gazozla içki âlemi yaşamak demekti.

— Ya, kardeşim, böyle işte... Suzanne öyle fingirdiyor ki, sorma!

Françoise, Berthe'den daha küçük olduğu için hayretle gözlerini açıyordu. Sonunda.

— Amma da eğleniyor ha, dedi! Ama, dönüp gelmezse, Lengaigne'ler demek ki yalnız kalacaklar; öyle ya, Victor'un kur'ası çıktı.

Babasiyle aynı kini güden Berthe omuz silkti; Lengaigne'in de pek umurundaydı! Onun üzüldüğü bir tek şey vardı, tütüncü dükkânının müşterisini çoğaltmak için, kızının, kendi yanında kalıp fingirdememesine canı sıkılıyordu. Zaten Suzanne, Châteaudun'e gitmeden önce, kırklık, yaşlı bir adam olan bir amcası, bir gün beraber havuç ayıklarlarken onun ırzına geçmiş değil miydi? Sonra

Berthe, sesini alçaltarak, bu işin nasıl olduğunu, her şeyi adlı adınca söyliyerek anlattı. Anlattığı bu şeyler Françoise'ın o kadar tuhafına gidiyordu ki, kız, kasıklarını tutarak, katıla katıla gülüyordu.

— Aman Yarabbi, insan birbirine böyle şeyler yapar mı, ne acayip iş bu?

Sonra uzaklaştı, tekrar işe koyuldu; otları yaba dolusu kaldırıyor, güneşte savuruyordu. Demiri döven çekicin ısrarlı gürültüsü hâlâ duyuluyordu. Françoise, birkaç dakika sonra, oturan genç adamın yanına yaklaştı.

— Ey, demek ki askere gidiyorsun, öyle mi? diye sordu.

— Ooo! Ta ekim ayında... Daha vakit var, acelem yok.

Françoise, ona kızkardeşini sormak istiyor, fakat kendini zorluyor, sormuyordu; nihayet dayanamadı.

— Suzanne, Chartres'da imiş diyorlar, sahi mi?

Fakat genç adam gayet tasasız, cevap verdi:

— Öyle imiş... Keyfi öyle istemiş, olur a!

Victor, bu cevabı verdikten sonra, uzaktan, geze geze gelir gibi yapan okul öğretmeni Lequeu'nün belirdiğini görünce hemen ilâve etti:

— Hah! Macqueron'un kızına bir müşteri çıktı... Nasıl, ben demedim mi? Durdu işte, burnunu saçlarına sokuyor... Haydi, haydi, soytarı suratlı mendebur herif, istediğin kadar kokla, kokusundan başka bir şey alamazsın!

Françoise tekrar gülmeye başlamıştı. Victor da şimdi, ailece besledikleri kinin tesiriyle, Berthe'i diline doluyordu. Okul öğretmeni matah bir şey değil-

di, çocukları tokatlıyan öfkecinin biriydi, içinden pazarlıklı bir sinsi idi, babasının paracıklarına konmak için kızının karşısında köpek gibi salta duracak tıynette idi. Ama Berthe de, şehirde büyümüş kibar küçük hanım edalarına rağmen sağlam ayakkabı değildi. Evet, istediği kadar volanlı eteklikler, kadife korsajlar giysin, havlular doldurup gerisini kabartsın, içi hiç de iyi değildi, tersine, çok kötü idi, bilmediği yoktu, insan, köyünde kalıp inek çobanlığı ederse bir şey öğrenmez, asıl, Cloyes'daki yatılı okulda yetişirse daha çok şey bellerdi. Bu Berthe'in öyle çabucak çocuk kapmak tehlikesi yoktu. Sıhhatini kendi kendine mahvetmek daha hoşuna gidiyordu.

Bu sözden bir şey anlamıyan Françoise:

— Nasıl şey o? diye sordu.

Victor bir el hareketi yaptı, Françoise ciddileşti, sıkılganlık duymadan:

— Desene, onun için herkese münasebetsiz münasebetsiz lâflar ediyor, insanı kertiyor! dedi.

Victor, tekrar demirini dövmeğe başlamıştı. Gürültü arasında, alaya başladı, hem orağı dövüyor, hem konuşuyordu.

— Sonra da, biliyor musun, *N'en a pas*[1].

— Ne?

— Berthe, a canım!... *N'en a pas,* delikanlıların ona taktıkları lâkap, çünkü Berthe'de bir şeyler bitmemiş.

---

[1] N'en a pas: o şeyden onda yok demektir. Burada, "Tüysüz" tâbiriyle tercüme edilebilir.

— Ne bitmemiş?

— Vücudunun her tarafında tüy bitmemiş... Orası, küçük kızlarınki gibi imiş, avuç içi kadar dümdüzmüş!

— Haydi oradan, yalancı!

— Sahi söylüyorum!

— Sen gördün mü?

— Hayır, ben görmedim, başka görenler var.

— Başka görenler, kimler?

— Bazı delikanlılar görmüş, benim tanıdığım delikanlılara yeminle söylemişler.

— Nerede görmüşler? Nasıl görmüşler?

— Allahallah! O şeyle burun buruna gelince, yahut, bir tahta aralığından gözetleyince nasıl görülürse öyle görmüşler, bilir miyim ben?... Koynuna girmedilerse bile, insanın bazı yerlerde, bazı zaman eteklerini kaldırdığı olur, öyle değil mi?

— Gözetledilerse tabiî görmüşlerdir!

— Neyse, nasıl görmüşlerse görmüşler! Cascavlak, öyle mendebur, öyle çirkinmiş ki, âdeta, yuvalarında gagalarını açan çirkin, tüysüz, yavru iskete kuşlarının en çirkinine benziyormuş. Öyle çirkin, öyle çirkin ki, adamın, üstüne kusacağı geliyormuş!

Bu tüysüz iskete kuşu lâfı Françoise'ın o kadar tuhafına gitmişti ki, yine kahkahalarla gülmeye başladı. Ancak, kızkardeşi Lise'in yoldan çayırlığa doğru indiğini görünce sakinleşti, otunu savurmağa devam etti. Lise, Jean'ın yanına yaklaştı, Buteau meselesi için amcasına gitmekte olduğunu söyledi. Üç günden beri, bu teşebbüsü aralarında kararlaştırmışlardı, Lise, oradan alacağı cevabı kendisine bildirmek üzere

tekrar uğrıyacağını haber verdi. Oradan uzaklaştığı zaman, Victor hâlâ orağını dövüyor, Françoise, Palmyre ve öteki kadınlar, engin, mavi göğün göz kamaştıran parlaklığı içinde, boyuna ot savuruyorlardı; Lequeu ise, gayet kaypak, Berthe'e ders veriyor, yabayı ot yığınına batırıyor, talim yapan bir asker gibi kaskatı bareketlerle, indirip kaldırıyordu. Uzakta, orakçılar durmadan ilerliyorlar, aynı ölçülü hareketlerle, gövdelerinin yukarı kısmı sağa sola salınarak, oraklarını boyuna ileri geri savuruyorlardı. Delhomme, bir dakika durdu, öteki orakçıların arasında, upuzun boyu ile, ayakta kaldı. Belinde asılı mahfazadan biley taşını çıkarmış, hızlı hızlı sürterek orağını biliyordu. Sonra, beli tekrar büküldü, bilenen orağın, otları daha sert bir hışırtı ile kestiği işitildi.

Lise, Fouan'ların evinin önüne gelmişti. Ev öyle ıssız görünüyordu ki, önce, içerde kimse yok zannetti. Rose, iki ineğini elden çıkarmıştı; ihtiyar, atını satmıştı, binalarla avlunun boşluğu içinde ne hayvan kalmıştı, ne iş, ne de bir kıpırtı. Lâkin, kapı, itince açıldı; Lise, dışarda havanın günlük güneşlik olmasına rağmen, sessiz ve karanlık olan odaya girince, Fouan babayı, ayakta, peynir ekmek yemekle meşgul buldu; karısı da, işsiz gücsüz, oturmuş ona bakıyordu.

— Sabahlar hayır olsun, yenge... İşler istediğiniz gibi yolunda mı?

İhtiyar kadın bu ziyaretten memnun oldu, yüzü güldü.

— Yolunda, yolunda, dedi. Artık, burjuva olduk, sabahtan akşama kadar yan gelip oturmaktan başka yapacak işimiz kalmadı.

Lise, amcasına de iltifat etmek istedi:

— Bakıyorum, iştahınız yerinde.

İhtiyar:

— Evet, dedi, aç olmasına aç değilim... Yalnız, bir lokma bir şey yeyince insan meşgul oluyor, vakit geçiriyor da.

İhtiyarın öyle tasalı bir hali vardı ki, Rose, artık çalışmak zorunda bulunmadıkları için mesut insanlar olduklarını söylemek mecburiyetini duydu. Doğrusu, bunu hak etmişlerdi, başkalarının harıl harıl didinmesini seyrederek gelirlerini yemenin artık zamanı gelmişti. Uykudan geç kalkmak, tembel tembel oturmak, sıcağa soğuğa kulak asmamak, hiçbir şeyi tasa etmemek, onları büsbütün başkalaştırıyordu, muhakkak ki cennette gibi yaşıyorlardı. Fouan da canlanmış, Rose gibi o da neşeli konuşmağa çalışıyor; onun sözlerini tasdik ediyordu. Ama, bu zoraki neşenin altında, söyledikleri bu heyecanlı sözlerin altında, kolları birdenbire duraklayınca, hurda demirler arasına atılmış köhne makineler gibi, dinlendikçe bozulan bu iki ihtiyarın duyduğu derin can sıkıntısı, işkence halindeki işsizlik azabı hissediliyordu.

Nihayet, Lise, ziyaretinin sebebini söyleyiverdi:

— Amca, dedi, geçen gün Buteau'ya rastgeldiğinizi söylediler...

Fouan birdenbire öfkelendi, Lise'in lâfını bitirmesine meydan bırakmadan haykırdı:

— Buteau, hergelenin biri! Kızıl eşek gibi inadetmeseydi, Fanny ile başıma bu iş gelir miydi?

Bu, çocuklariyle arasında çıkan ilk bozgunluktu, bunu gizliyordu, şimdi, bu acı hâdiseyi ağzından ka-

çırmıştı. Fouan, Buteau'nun hissesini Delhomme'a emanet ederken hektarını seksen franga kiralamak istemişti, halbuki Delhomme, kendi hissesi için iki yüz frank, öteki hisse için de iki yüz frank olmak üzere, sadece çift irat vermek niyetinde idi. Bunda Delhomme haklı idi, ihtiyar, hatalı bir iş yaptığı için öfkeden kuduruyordu.

Lise:

— Hangi iş bu? diye sordu. Delhomme'lar paranızı vermiyorlar mı?

Rose cevap verdi:

— Yoo, veriyorlar. Her üç ayda bir, elifi elifine on ikide, para şurada, masanın üstünde hazır... Yalnız, para vermekten para vermeğe fark var, değil mi ya? Bizim ihtiyar alıngandır, hiç değilse terbiyeli davransınlar, diyor... Fanny, icra dairesine gider gibi bize geliyor, sanki biz parasını çalıyoruz.

İhtiyar ilâve etti:

— Evet, parayı veriyorlar, o kadar. Bence, bu kadarı yetmez. Saygılı olmak lâzım... Paraları verince her türlü ödevi yerine getirmiş mi oluyorlar? Şimdi düpedüz alacaklıdan başka bir şey değiliz... Üstelik de, şikâyet edince haksız çıkıyoruz. Bari hepsi borçlarını ödeseydi!

Sustu, sıkıntılı bir sessizlik oldu. Hissesini parça parça rehine koyup aldığı parayı içkiye veren, o zamana kadar anasına babasına hâlâ bir metelik ödememiş olan Jésus-Christ'ye bu telmih, ciğerparesi haydut oğlunu her zaman korumaya hazır anneyi üzüyordu. Bu yaranın da ortaya serileceğinden korktu, hemen atıldı:

— Böyle mânasız şeyler için kendini üzüp durma!... Mademki halimizden memnunuz, üst tarafından sana ne? İnsanın parası yetiyorsa, artık başka şey aramaz.

Kocasına hiç böyle kafa tutmamıştı. Fouan, karısına dik dik baktı.

— Fazla konuşuyorsun, ihtiyar!... Halimden memnun olabilirim, ama canımı sıkmamalı benim!

Rose, aylak aylak çöküp oturduğu iskemlenin üstünde, tekrar büzüldü, ufaldı; Fouan, ekmeğini yemeye devam etti, eğlenceyi uzatmak için son lokmayı ağzında uzun uzun çevirdi. Kasvetli odaya uyuşukluk çöküyordu.

Onlar susunca, Lise sözüne devam edebildi:

— Buteau, benimle çocuğu için ne yapmak niyetinde, onu öğrenmek istiyorum... Kendisini hiç rahatsız etmedim, bu işe bir karar vermenin zamanı geldi.

İki ihtiyar, artık hiçbir şey söylemiyorlardı. Lise, doğrudan doğruya Fouan'a sual sordu.

— Mademki onu görmüşsünüz, size benden bahsetmiştir... Ne diyor?

— Hiç, ağzını bile açmadı. Bana kalırsa, söyliyecek bir sözü de yoktur! Papaz, bu işi yoluna koyayım diye başının etini yiyor, oğlan hissesini almamakta inadettikçe, sanki yoluna konabilirmiş gibi!

Lise, büyük bir kararsızlık içinde, düşünüyordu.

— Bir gün olur, kabul eder mi dersiniz?

— Henüz edebilir.

— Beni alır mı acaba?

— Belki de; olmaz şey değil.

— Beklemek mi tavsiye ediyorsunuz?

— Eyy, bu senin tahammülüne bağlı, herkes kendi duygusuna göre davranır.

Lise, Jean'ın teklifinden bahsetmek istemediğinden, kesin bir cevap almak için de ne yapacağını bilmediğinden, sustu. Sonra, son bir gayret sarf etti:

— Anlıyorsunuz ya, ne yapacağımı bilmediğim için artık rahatsız oluyorum. Ya evet, y hayır, bir cevap almak istiyorum... Buteau'ya siz sorsanız, amca, rica ederim.

Fouan omuz silkti.

— Bir kere, ben bu hergele ile bir daha katiyen konuşmam... Sonra da, a kızım, sen ne kadar sâfsın! Bu inatçı oğlana hayır dedirtmenin ne lüzumu var? Sonra, boyuna hayır diyecek. Rahat bırak şunu da, eğer menfaati gerektiriyorsa, günün birinde evet desin!

Rose, tekrar kocasının hınk deyicisi olmuştu.

— Elbette ya! diye kestirip attı.

Lise onlardan, daha kesin bir lâf koparamadı. İki ihtiyarı yalnız bıraktı, yeniden uyuşukluğa gömülen odanın kapısını örtüp çekildi; ev tekrar boşmuş gibi gözüktü.

Aigre suyu kenarındaki çayırlıkta, Jean'la yanındaki ot derici iki kız, ilk ot yığınını yapmağa başlamışlardı. Yığını istifliyen Françoise'dı. Ortaya, bir büyük demetin üstüne oturmuş, genç adamla Palmyre'in, yabılarla taşıyıp getirdikleri kuru otları çepeçevre etrafına sıralıyordu. Yığın, azar azar büyüyor, yükseliyor, Françoise hep ortada duruyor, etrafındaki duvar, dizlerine kadar yükseldikçe, içinde bulunduğu kovukta, ayaklarının altına yeni demetler koyuyordu.

Saman yığını şekil almağa başlamıştı. İki metre yükselmişti bile; Palmyre'le, Jean, ellerindeki yabaları yükseğe kaldırmağa mecbur oluyorlardı; açık havanın, samanın misk kokusu içinde birbirlerine seslenerek şakalaşmanın verdiği neşe ile, kahkahalarla gülerek çalışıyorlardı. Hele Françoise, saçlarına bağladığı mendil kaymış, çıplak başı güneş içinde, üstüne otlar konan saçları uçuşarak, bacaklarına kadar gömülü olduğu bu kaygan yığının ortasında neşe saçıyordu. Çıplak kolları yığına dalıyor, aşağıdan atılan her demet, onu bir saman kırıntısı yağmuruna gömüyor, Françoise, gözden kayboluyor, girdaplara batmış gibi yapıyordu.

— Aman, aman, bir şey battı!

— Nerene?

— Gömleğimin altından yukarı doğru.

— Örümcektir, sıkı dur, bacaklarını kıs!

Arkasından, daha yüksek kahkaha atıyorlar, açık saçık kelimeler söylüyorlar, katıla katıla gülüyorlardı.

Uzaktan, Delhomme, bu gürültüleri işitip merak etti, bir an, başını çevirdi, orağını sallamağa devam ederek baktı. Ah! Bu kâfir kız, böyle güle oynaya çalışırsa yaptığı işten hayır mı gelirdi? Şimdi, kızlar şımarıyorlardı, yalnız eğlence olsun diye çalışıyorlardı. Sonra, orağını hızlı hızlı sallıyarak, geçtiği yerlerde boşluktan ibaret bir iz bırakarak, otları kesmeğe devam etti. Güneş ufukta alçalıyor, orakçılar, otlarını biçtikleri yerlerde daha geniş boşluklar bırakıyorlardı. Victor, orağını artık dövmüyor, fakat davranmıyordu da; o sırada, la Trouille'un, kazlarını güderek geçtiğini görünce, sinsi sinsi sıvıştı, ırmağın

kıyısındaki bir sıra söğüdün koyu gölgesinde onunla buluştu. Jean:

— Hah! diye haykırdı, bilemeğe gidiyor. Bileyici kız, orada onu bekliyor.

Françoise, bu telmihe, yine kahkaha ile güldü.

— Kıza göre fazla yaşlı.

— Fazla yaşlı mı?... Hele bir dinle bak, beraber biliyorlar mı, bilemiyorlar mı?

Böyle diyerek dudaklarını büzdü, hafif bir ıslıkla, bıçağın ağzını aşındıran taşın sesini taklidetti. Bunu o kadar güzel yapıyordu ki, Palmyre bile. sancılanmış gibi, karnını tutarak kıvrana kıvrana güldü.

— Bugün bu Jean'a ne olmuş böyle? Amma da maskaralığı üstünde ha!

Yabalara takılı otlar, gitgide daha yükseğe atılıyor, yığın yükseliyordu. Lequeu ile Berthe, nihayet oturmuşlardı; onlarla alay edildi. Belki de, N'en a pas, kendini bir saman çöpü ile uzaktan gıdıklatıyordu; hem, okul öğretmeni, fırına dalsa da nafile, peksimeti pişiremiyecekti[1].

Gülmenin ne olduğunu bilmiyen, boğula boğula gülen Palmyre:

— Aman, ne rezil şey! dedi.

O zaman, Jean, Palmyre'e takıldı:

— Sanki, otuz iki yaşına girdiğiniz halde, sırtınız hiç yere gelmedi, değil mi?

— Benim mi, katiyen!

— Ne? Hiçbir delikanlı, malınızı elinizden almadı mı? Sevdalınız yok mu?

---

[1] Berthe ondan zevk alacak değildi.

— Hayır, yok.

Palmyre'in daha şimdiden solmuş, çalışmaktan serseme dönmüş, derin bir fedakârlık ifadesiyle dolu sadık köpek gözlerine benziyen parlak gözlerinden başka hiçbir güzelliği kalmamış sefil, uzun yüzü sapsarı kesilmiş, çok ciddileşmişti. Belki de, her türlü dosttan, her türlü sevgiden mahrum, ağlamakla geçen ömrünü, kırbaç altında çalışıp, akşamları, ahırda, yorgunluktan ölü gibi serilip yatan çift öküzü yaşayışından farksız hayatını gözünün önüne getiriyordu; ayakta, yumruklarını yabasına dayamış, duruyor, gözleri uzaklara, o zamana kadar görmeyi bile aklına getirmediği kırlara bakıyordu.

Bir susma oldu. Françoise, ot yığınının tepesinde, kımıldamadan oturuyor, dinliyor, Jean da, nefes nefese, hâlâ alaya devam ediyor, dilinin ucuna kadar gelen şeyi söylemekte tereddüt ediyordu. Sonra, ne olursa olsun dedi, baklayı ağzından çıkarıverdi.

— Demek ki, kardeşinizle yattığınızı söyliyenler yalan atıyorlar, öyle mi?

Palmyre'in sapsarı yüzü kızardı, yanaklarına hücum eden bir kan dalgası onu gençleştirdi. Şaşalamış, öfkelenmiş, dili dolaşıyor, yalanlamak için söylemek istediği sözü bulamıyordu.

— Ah! Hainler... Olur şey mi bu...

Françoise'la Jean, yine gürültülü kahkahalarla gülmeğe başlamışlardı, ikisi birden konuşuyor, onu sıkıştırıyor, şaşırtıyorlardı. Öyle ya a canım! Kardeşiyle beraber yatıp kalktıkları yıkık ahırda, bir parça kımıldasa, insan birbirinin üstüne düşerdi. Ot min-

derleri, yerde birbirine bitişikti, geceleri mutlaka yataklarını şaşırıyorlardı.

— Haydi canım, doğru işte, doğru de... Zaten, herkes biliyor.

Şaşkın bir halde dimdik duran Palmyre, birdenbire öfkelendi, acı acı haykırdı:

— Farzedin ki doğru, sizin ne vazifeniz? Zavallı yavrucağın zaten yüzü güldüğü yok. Ben kızkardeşiyim, mademki bütün kızlar ondan kaçıyorlar, pekâlâ karısı da olabilirim.

Sakat kardeşine karşı beslediği, kızılbaşlığa[1] kadar giden ana şefkatinin verdiği şiddetli hüzün arasındaki bu itiraf üzerine, yanaklarından iki damla yaş yuvarlandı. Kardeşinin ekmek parasını kazandıktan sonra, akşamları, ona bu zevki de verebilirdi; başkaları, kendileri için hiçbir şeye mal olmadığı halde bu zevkı ondan esirgiyorlardı; iki kardeş, toprağa yakın birer yaratık, aşkın tenezzül etmediği birer sefil olarak, karanlık dimağlarının içinde, bu işin nasıl oluverdiği sualine bir cevap arasalar bulamazlardı; Hilarion, arzu ile kıvranarak hayvani hislerine; Palmyre, her şeye boyun eğen, her şeye razı olan mizacına uymuş, şuurlu bir muvafakat olmaksızın, içgüdü ile yaklaşmışlar, sonra, her ikisi de, içinde tir tir titredikleri o izbede, vücutlarını ısıtmak ihtiyaciyle bu işe devam edip gitmişlerdi.

Jean, Palmyre'in bu kadar fazla müteesir olduğunu görünce acıdı, babacan tavriyle:

[1] Kızılbaşlığı "İnceste" karşılığı olarak kullanıyorum.

— Hakkı var, dedi, bizim ne vazifemiz? Kendi bilecekleri bir iş, kimseye zararı yok.

Zaten, o sırada, bir başka olay onları meşgul etti. Jésus-Christ, şatodan, yani bayırda, çalılıklar arasında mesken edindiği eski mahzenden çıkmış, aşağı doğru iniyordu; yolun üst başından, avazı çıktığı kadar haykırarak la Trouille'u çağırıyor, sövüp sayıyor, kızım olacak bu kahpe akşamın çorbasını düşünmeden yine iki saattir ortada yok, diye söyleniyordu.

Jean ona seslendi:

— Kızın söğütlerin altında, Victor'la beraber ayseyrediyor[1].

Jésus-Christ yumruklarını havaya kaldırdı.

— Hay Allah belâsını versin bu kaltağın, namusumu lekeliyor!... Gidip kırbacımı alayım.

Koşa koşa bayırı tırmandı. Bu dediği, koskoca bir arabacı kırbacı idi, böyle zamanlarda kullanmak için, evinin kapısının arkasına, sola asmıştı.

Fakat la Trouille, onun sesini işitmiş olsa gerekti. Yaprakların altında sürekli bir hışırtı, bir kaçışma oldu; iki dakika sonra da, Victor, sakin adımlarla gözüktü. Orağını muayene etti, nihayet işe koyuldu. Jean, uzaktan ona seslenip, korkudan sancılandın galiba diye sorunca, cevap verdi:

— Hə şunu bileydin!

Saman yığını bitmek üzere idi, dört metre yüksek, sağlam, arı kovanı biçimi, yuvarlak bir yığın olmuştu. Palmyre, sıska, uzun kollariyle son demetleri fırlattı, Françoise da, yığının tepesinde, batan güne-

[1] Sırtüstü yatıyor, mânasına.

şin kızıl aydınlığında, solgun semaya boyu daha büyümüş gibi aksederek, ayakta gözüktü. Harcadığı gayretten nefes nefese, kan ter içinde idi, saçları cildine yapışıyordu, üstü başı da öyle perişandı ki, korsajı çözülmüş, ufacık, sert memeleri gözüküyor, kopçaları çözülen etekliği belinden düşüyordu.

— Aman, ne yüksek!... Başım dönüyor.

Ürpererek gülüyor, tereddüt ediyor, inmeğe cesaret edemiyor, bir ayağını uzatıp çabucak geri çekiyordu.

— Yok, fazla yüksek, git bir merdiven getir.

Jean:

— Budala mısın yahu, dedi, otur, kendini bırak, kayıver.

— Hayır, hayır, korkuyorum, yapamam!

Bunun üzerine, yaygaralar, teşvikler, açık saçık şakalar başladı. Yüzükoyun kayılmazdı, adamın orası şişerdi! Arka üstü kaymak lâzımdı ama, o zaman da, çatlak olmamasına dikkat etmeliydi! Jean, aşağıda, başını kaldırmış, yukarı bakıyor, kızın bacaklarını seyrettikçe halleniyor, onu bu kadar yüksekte, erişemiyeceği kadar uzakta görüp titizleniyor, onu yakalamak, kolları arasında tutmak için şuursuz, erkekçe bir ihtiyaç duyuyordu.

— Bir yerin kırılmaz diyorum sana!... Bırak kendini, kollarımın arasına düşeceksin.

— Olmaz, olmaz.

Jan, ot yığınının önünde durmuş, kollarını iki yana ayırmış, Françoise atılsın diye ona kucağını açıyordu. Françoise, nihayet gönlü olup da, gözlerini kapıyarak kendini bırakınca, otların kaygan ve me-

yilli sathından o kadar hızla indi ki, bacakları, ata biner gibi, Jean'ın iki yanına daldı, genç adam sırtüstü devrildi. Françoise, yuvarlandığı yerde, gömleği yukarı doğru sıyrılmış, katıla katıla gülüyor, bir yeri acımadığını söylüyordu. Fakat Jean, kızın kızgın ve terli vücudunu ta yüzünde hissedince, onu sımsıkı kucaklamıştı. Bu burcu burcu kız kokusu, bol hava ile savrulan bu keskin koku onu sarhoş ediyor, âni bir istek azgınlığı ile bütün adalelerini geriyordu. Sonra, başka bir şey daha vardı, bu küçük kıza karşı duyduğu, kendi de bilmediği iptilâ, birdenbire patlak vermişti; uzun zaman evvel başlayıp, oyunlariyle, kahkahalarıyle beraber artan, yürekten ve tenden gelme bir sevgi bu arzuya, Françoise'a oracıkta, otların üstünde sahibolmak arzusuna gelip dayanıyordu.

— Oof! Jean, yeter! Kemiklerimi eziyorsun!

Jean'ın oyun yaptığını zannederek hâlâ gülüyordu. Jean, gözleri Palmyre'in testekerlek açılan gözleriyle karşılaşınca ürperdi, apaçık bir çukur görüp ayılan sarhoş gibi, şaşkın bir tavırla, ürpererk doğruldu. Ne oluyordu? Demek ki, Lise'i değil, bu küçük kızı özlüyordu, öyle mi? Lise'in cildinin kendi cildine temas ettiğini düşünüp asla yüreği çarpmış bile değildi; halbuki, Françoise'i sadece öpmeği düşünmekle, kanı başına hücum ediyordu. İki kızkardeşi ziyaret etmekten, onlara faydalı olmaktan niçin bu kadar zevk duyduğunu şimdi anlıyordu. Fakat kız çok küçüktü. Bu düşünce Jean'ı derdlendiriyor, utandırıyordu.

Tam o sırada, Lise'de Fouan'lardan dönmüş, geliyordu. Yolda gelirken düşünüp taşınmıştı. Buteau'-

yu tercih ediyordu, çünkü ne de olsa çocuğunun babasıydı. İhtiyarlar haklı idiler, itişmekte ne fayda vardı? Buteau, olmaz dediği gün, Jean hazırdı, peki diyecekti. Jean'ın yanına gelir gelmez:

— Cevap yok, amcam bir şey bilmiyor... Bekliyelim, dedi.

Jean, vücudu hâlâ ürpertiler içinde, ona bakıyor, ne demek istediğini anlıyamıyordu. Sonra, hatırladı. Evlenme meselesi, çocuk meselesi, Buteau'nun razı olması meselesi, daha iki saat önce, Lise için de, kârlı sandığı bütün bu mesele aklına geldi. Telâşla cevap verdi:

— Evet, evet, bekliyelim, daha iyi.

Ortalık kararıyordu, menekşe rengi gökte, ta uzakta bir yıldız pırıldamağa başlamıştı. Gitgide artan alacakaranlıkta, yalnız, dümdüz çayırlarda öbek öbek yükselen ilk ot yığınlarının belli belirsiz yuvarlak şekilleri seçiliyordu. Fakat durgun havada, sıcak toprağın kokuları daha keskin duyuluyor, gürültüler, bir müzik berraklığı ile, uzun uzun aksediyor, daha fazla işitiliyordu. Kadın sesleri, erkek sesleri, hafif gülüşmeler, bir hayvanın tıksırması, bir aletin bir yere çarpması gibi gürültülerdi bunlar; çayırın bir ucunda da, orakçılar, inadediyorlar, durmadan, boyuna ot biçiyorlardı; gözle görülemiyen bu çalışmadan, orakların sesi, geniş, mutazam hışırtılar halinde, hâlâ yükseliyordu.

Kırların bu biteviye, hamarat hayatı içinde. iki sene geçmişti; Rognes kasabası, mevsimlerin ölçülü gelip geçişi ile, olayların ezeli akışı ile aynı işleri görüp, aynı uykuları uyuyarak yaşamıştı.

Aşağıda, yol üstünde, okul binasının köşesinde bir çeşme vardı, evlerde, hayvanlara içirmek ve bahçeleri sulamak için ancak havuzlar bulunduğundan, bütün kadınlar, içme sularını o çeşmeden doldurıyorlardı. Akşam saat altıda, kasabanın ayaklı gazeteleri orada toplanırlardı; en küçük olaylara varıncaya kadar her şey orada konuşulur, filâncalar et yediler diye, falancaların kızları Chandeleur yortusundan beri gebe diye, sonu gelmez dedikodular yapılırdı; bu iki sene içinde, mevsimlerle beraber aynı dedikodular hep tekrarlanıp durmuş, hep erken doğan çocuklardan, ayyaş kocalardan, dayak yiyen kadınlardan, çok çalışıldığı halde çok sefalet çekildiğinden söz edilmişti. ne kadar çok şey olmuştu da, yine ortada hiçbir şey yoktu!

Mallarını ellerinden çıkardıktan sonra herkese garaz olan Fouan'lar, öyle uyuşuk bir halde kıt kanaat geçinip gidiyorlardı ki unutulmuşlardı. İş, bu kadarla kalmıştı, Buteau inat ediyor, çocuğunu büyütmekte olan Mouche'ların büyük kızını hâlâ alını-

yordu. Jean'a da, Lise'le yatıyor diye töhmet yüklemişlerdi; belki de yatmıyordur, diyorlardı, ama, yatmıyorsa, iki kızkardeşin evine hâlâ niçin girip çıkıyordu? Bu, şüpheli görünüyordu. Bécu kadının, barıştırmak bahanesiyle birbirine saldırttığı Coelina Macqueron'la Flore Lengaigne arasındaki rakiplik olmasa, çeşme başı sefası, bazı günler tatsız geçecekti. Derken, ortalık süt liman gittiği bir sırada, iki büyük olay, yaklaşan seçimlerle mahut Rognes - Châteaudun volu meselesi patlak vermiş, müthiş bir dedikodu fırtınası koparmıştı. Dolu testiler, dizi dızı, çeşme başında kalıyor, kadınlar çekilip gitmiyordu. Bir cumartesi akşamı, az kaldı, dövüşüyorlardı.

Tesadüf, ertesi gün de, seçim devresi sona eren mebus mösyö de Chédeville, öğle yemeğini la Borderie'de, Hourdequin'de yiyordu. Seçim dairesini dolaşmağa çıkmıştı, resmî aday unvanı sayesinde, tekrar seçileceğine emin olmakla beraber, o nahiye köylüleri üzerinde çok büyük nüfuz sahibi olan Hourdequin'in yüzüne gülüyordu. Bir kere Compiègne'e gitmişti, bütün bölge ona, İmparatorun dostu diyordu, bu kadarı yeterdi. Lâfını ederken, sanki her gece Tuileries sarayında yatarmış gibi konuşuyorlardı. Eski züppelerden olan bu mösyö de Chédeville, Louis Philippe devrinin kalbur üstü gelenlerindendi, için için Orléans'cılara sevgi besliyordu. Servetini kadınlarla tüketmiş, elinde, Orgères dağlarındaki la Chamade çiftliğinden başka bir şey kalmamıştı; oraya, yalnız seçim zamanları uğrardı, zaten çiftlik kiralarının düşmesinden memnun değildi, neden sonra iş hayatına atılarak, kaybettiği serveti tekrar ele geçir-

mek gibi pratik bir düşünceye saplanmıştı. Uzun boylu, hâlâ süslü, endamı dik, saçları boyalı bir adamdı, kor gibi yanan gözlerine rağmen, en aşağılık dişiye iltifat ederdi; ziraat meselelerine dair önemli nutuklar hazırladığını söylüyordu.

Hourdequin, ziyafette hazır bulunmak istiyen Jacqueline'le bir gün evvel şiddetli bir kavga etmişti. Jacqueline:

— Artık bu senin mebusun da!... Onu yiyeceğimi mi zannediyorsun?... Bundan dolayı utanıyor musun yoksa? diyordu.

Fakat Hourdequin ağır bastı, sofraya iki kişilik takım kondu; Jacqueline, mösyö de Chédeville'in iltifatlı tavırlarına rağmen somurtuyordu; beriki, genç kadını görmüş, işi anlamış, gözlerini, boyuna, Jacqueline'in gururla girip kapandığı mutfağa çevirip bakıyordu.

Baş yemek olarak yenen bir omletten, sonra güvercin kızartmasından, onun arkasından da Aigre suyunda tutulmuş bir alabalıktan mürekkep öğle yemeği sona ediyordu.

Mösyö de Chédeville:

— Bizi öldüren, İmparatorun fazla kapıldığı bu ticaret serbestliğidir, dedi. Gerçi, 1861 muahedelerinden sonra, işler iyi gitti, herkes, bir harika karşısında kaldığını sandı. Fakat bugün, asıl etkiler kendini gösteriyor. Tekmil fiatlar nasıl düşüyor, bakın. Ben himaye taraftarıyım, yabancılara karşı korunmalıyız.

Hourdequin, iskemlesine yaslanmıştı, artık bir şey yemiyordu, gözleri dalgın, ağır ağır konuştu:

— Hektolitresi on sekiz frank olan buğday, müstahsile on altı franga mal oluyor. Daha düşerse, sonu iflâstır... Amerika, her sene, zâhire ihracatını artırıyor, diyorlar. Piyasayı düpedüz zâhireye boğmaları tehlikesi var. O zaman halimiz nice olacak?... Bakın ben, öteden beri terakki, ilim, hürriyet taraftarıyım. Ama, namusum hakkı için söylüyorum, inanın sarsıldı! Vallahi böyle! Açlıktan ölecek değiliz ya, bızı korusunlar, efendim!

Tabağındaki güvercin butunu tekrar yemeğe başladı, devam etti:

— Rakîbiniz mösyö Rochefontaine, şu Châteaudun'deki inşaat atelyeleri sahibi, kıyasıya bir serbest mübadele taraflısıdır, biliyor musunuz?

Bunun üzerine, bir lâhza, bu sanayiciden bahsettiler; bin iki yüz işçi kullanıyordu, zeki ve hamarat bir gençti, çok da zengindi, imparatorluğa hizmet etmeğe âmade idi, fakat validen yardım görmediği için o kadar gücenikti ki, seçimlerde, inadetmiş, bağımsız adaylığını koymuştu. Kazanması ihtimali hiç yoktu, köylerdeki seçmenler kendisini halk düşmanı sayıyorlardı, çünkü çiftçiler tarafında değildi. Mösyö Chédeville:

— A canım, dedi, onun bir tek isteği var. ekmek ucuz olsun da işçilerine daha az para versin, o kadar.

Kadehine bordo şarabı koymağa hazırlanan çiftçi şişeyi masanın üstüne bıraktı:

— İşte asıl müthiş olan bu, dedi. Bir tarafta bizler varız, zâhiremizi iyi bir fiate satmak ihtiyacında olan köylüler. Öte tarafta, sanayi var, ücretleri

indirmek için fiatleri düşürmeğe uğraşıyor. Kıyasıya bir boğuşma; bu boğuşma nasıl bitecek, söylesenize bana?

Gerçekten, sosyal bünyeyi çatır çatır yıkmakta olan rekabet, günün en korkunç meselesiydi. Bu mesele, eski züppenin idrâkini çok aşıyordu, kaçamaklı bir el hareketi yaparak başını sallamakla yetindi.

Hourdequin kadehini doldurmuştu, bir dikişte boşalttı:

— Bu işin sonu gelmez, dedi... Eğer köylü, buğdayını iyi fiatle satarsa işçi açlıktan ölür, işçinin karnı doyarsa, bu sefer köylü açlıktan geberir... Peki, ne olacak? Bilmiyorum, birbirimizi yiyelim, vesselâm!

Sonra, dirseklerini masaya dayadı, coştu, şiddetle içini döktü; toprağı ekip biçmiyen, sayesinde yaşadığı toprağa dair hiçbir bilgisi olmıyan bu çiftlik sahibine karşı için için duyduğu istihfaf, sesindeki alaycı titremeden anlaşılıyordu.

— Nutuklarınızda bahsetmek için, benden olayları öğrenmek istediniz, dedi... Söyliyeyim! Bir kere, la Chamade'ın kayıpta olması sizin kabahatiniz. Oradaki çiftlik kiracınız Robiquet işi seriyor, çünkü kira sözleşmesi sona ermek üzere, kirayı artırmak niyetinde olmanızdan şüpheleniyor. Yüzünüzü hiç gören yok, size aldırmıyorlar, sizi soyuyorlar, bundan daha tabiî bir şey olmaz... Sonra, mahvınızın daha basit bir başka sebebi var: Hepimiz mahvoluyoruz. La Beauce tükeniyor. Evet, bereketli Beauce, bu besleyici toprak, hepimizin anası olan bu toprak tükeniyor!

Devam etti. Meselâ gençliğinde, Loir taraflarındaki la Perche, fakır bir memleketti. Pek verimsizdi,

âdeta hiç buğday yetiştirmiyordu, ahalisi, hasat zamanında Cloyes'ya, Châteaudun'e, Bonneval'e gelip gündelikle çalışıyordu; şimdi, işçi ücretlerinin mütemadiyen artması sayesinde la Perche gelişiyordu, yakında Beauce'u geçecekti; üstelik, hayvan yetiştirerek de zengin oluyordu, Mondoubleau, Saint-Calais, Courtalain pazarları düz ova bölgesine, at, sığır, domuz veriyordu. La Beauce ise, yalnız koyun yetiştiriyordu. İki sene evvel, dalak hastalığı yüzünden koyun sürülerine kıran girdiği zaman, memleket müthiş bir kriz geçirmişti. öyle ki, bu taun devam etmiş olsaydı, Beauce mahvolacaktı.

Sonra, kendi mücadelesini, kendi macerasını, toprakla otuz sene süren didinmesini anlattı, bu mücadeleden, eskisinden daha fakir bir halde çıkmıştı. Öteden beri, hep sermaye yokluğu içinde idi, bazı tarlaları, dilediği gibi ıslah edememişti, yalnız toprağa kis karıştırma işi ucuza geliyordu, kendisinden başka da hiç kimse bu işle uğraşmıyordu. Gübreler meselesi de aynı idi, herkes yalnız çiftlik gübresi kullanıyordu, halbuki bu yetmezdi. Bütün komşuları, onun kimyevi gübre tecrübesi yaptığını görüp alay ediyorlardı; hoş, kimyevi gübrenin kötü evsafı, alay edenlere, çoğu zaman hak verdiriyordu. Suni çayırlar ve muzır otları ayıklanmış bitki tarımı yapılmağa başlıyalı, toprak değiştirme bahsindeki düşüncelerine rağmen o havalide tatbik edilmekte olan üç senede bir nadassız toprak değiştirme usulünü tatbik etmek zorunda kalmıştı. Benimsenmeğe başlanan bir tek makine vardı, o da harman makinesiydi. Görenek, memleketi öldürücü, muhakkak bir uyuşukluğa götü-

rüyordu; kendisi ilerleme taraftarı, zeki bir adam olduğu halde böyle kapılıp giderse, kalın kafalı, yeniliklere düşman küçük mülk sahiplerini bir düşünmeliydi. Bir köylü, açlıktan ölürdü de, yine tarlasından bir avuç toprak alıp, ne gibi bir fazlalığı veya eksikliği olduğunu, ne türlü gübreye ihtiyacı olduğunu, ne çeşit ekime elverişli bulunduğunu söyliyecek bir kimyagere tahlile götürmezdi. Köylü, asırlardan beri hep topraktan almış, toprağa bir şey vermeği aklından bile geçirmemişti; yalnız, iki ineğiyle bir beygirinin, kıskana kıskana kullandığı gübresini bellemişti; sonra, işin üst tarafı Allaha emanetti, tohum, rasgele her toprağa atılıyor, rasgele filizleniyor, filizlenmezse, tabiate sövülüp sayılıyordu. Köylü, nihayet, bir şeyler öğrenip akla ve fenne dayanarak ekip biçmeğe başladığı zaman mahsul bir misline çıkacaktı. Fakat o güne kadar, cahillik, inatçılık edecek, bir metelik peşin para almadan toprağı öldürecekti. Fransanın eski devirlerden beri zahîre ambarı olan la Beauce, buğdaydan başka bir şeyi olmıyan dümdüz, susuz la Beauce, böylece, bütün damarlarının kanını akıtmaktan ve budala bir milleti beslemekten usanıyor, azar azar tükeniyor, ölüyordu.

Hourdequin, sert sert haykırdı:

— Ah! Her şey hapı yutuyor! Evet, oğullarımız görecekler bunu, toprağın iflâs ettiğini görecekler... Biliyor musunuz ki, vaktiyle, senelerce tamah ettikleri bir parça toprağı satın almak için metelik metelik para biriktiren köylülerimiz, bugün, İspanyol eshamı, Portekiz eshamı, hattâ Meksika eshamı satın alıyorlar? Halbuki, bir hektar toprağı ıslah etmek

için yüz frangı gözden çıkaramazlar! Güvenleri kalmamış; babalar, ayakları tutuk beygirler gibi, basmakalıp işler içinde dönüp duruyorlar; kızlarla oğlanlar, inekleri bırakıp gitmekten, tarlanın toprağından silkinip şehre savuşmaktan başka bir şey düşünmüyorlar... Fakat asıl fenası şu ki, tahsil, malûm ya her şeyi kurtaracak olan mahut tahsil, çocuklara budalaca bir gurur, sahte bir vakar çeşnisi vererek, bu göçü, köylerin bu boşalmasını hızlandırıyor... Meselâ, Rognes'da bir okul öğretmeni var, şu Lequeu denilen herif, sabandan kaçmış bir adam, handiyse ekip biçmekten dar kurtulduğu toprağa karşı kinden kuduran bir herif. Şimdi bu adam, öğrencilerine her gün yabani muamelesi, hödük muamelesi ederse, okuyup yazmış bir adam gibi onları hor görüp babalarının gübresine hakaret ederse, onlara, yaşadıkları hayatı nasıl sevdirir? Bunun ilâcı elbette, daha başka okullar açmak, pratik bir bilgi öğretmek, dereceli tam tahsili yaptırmaktır. İşte, efendim, size bir vaka zikrediyorum. Bunun üzerinde ısrar edin, eğer iş işten geçmemişse, selâmet belki bu okullardadır.

Mösyö de Chédeville, dalgın dalgın dinlemiş, bu şiddetli vesikalar yığını altında büyük bir huzursuzluk duyarak, acele cevap vermişti:

— Şüphesiz, şüphesiz.

O sırada, hizmetçi kız, yağlı peynirle yemişten ibaret çerezi getirdiği sırada mutfak kapısını ardına kadar açık bıraktığı için, de Chédeville, Jacqueline'in güzel profilini gördü, eğildi, gözlerini kıstı, bu sevimli yaratığın dikkatini çekmek için kıpırdandı.

Sonra, eski zamparalığını ele alıp, tatlı sesiyle ilâve etti:

— Ama, bana küçük mülk sahiplerinden bahsetmediniz?

Harcıâlem fikirler ileri sürüyor, 89 senesi ihdas edilen, medenî kanunla himaye edilen, ziraati kalkındıracak olan küçük mülkiyet hakkından bahsediyordu; herkes mal sahibi olacaktı, herkes, zekâsını ve kuvvetini, kendine ait toprak parçasını ekip biçmeğe hasredecekti.

Hourdequin:

— Haydi oradan efendim, dedi. Bir kere, küçük mülkiyet, 89 dan evvel de vardı, hem de, hemen hemen aynı geniş nispette. Sonra da, toprağı parçalamak usulünün lehinde de, aleyhinde de söylenecek çok şey var.

Dirseklerini tekrar masaya dayadı, kiraz yiyerek, çekirdeklerini tükürerek teferruata girişti. La Beauce'da, küçük mülkiyet, yirmi hektardan aşağı miras toprak, yüzde seksen nispetinde idi. Bir senedir, çiftliklerde gündelikle çalışan rençperlerin hemen hepsi, ifraz edilmiş büyük mülklerden parçalar satın alıyorlar, boş zamanlarında ekiyorlardı. Bu, gerçi mükemmel bir şeydi, çünkü, işçi, bu suretle toprağa bağlanıyordu. Küçük mülkiyet lehine söylenecek bir söz daha vardı ki, o da, daha haysiyetli, daha vakarlı, daha bilgili insanlar yetiştirmesi idi. Sonra, mal sahibi bütün gayretini toprağa verdiği için, küçük mülk, büyük mülke nispetle daha fazla ve daha iyi evsafta mahsul yetiştiriyordu. Fakat, öte yandan da, ne çok mahzurları vardı! Bir kere bu üstünlük aşırı bir

çalışma sayesinde mümkün olabiliyor, baba, ana, çocuklar, ölesiye çalışıyordu. Sonra, toprağın parçalanması, taşıt işini çoğaltıyor, yolları bozuyor, istihsal masraflarını artırıyordu, kaybedilen zaman da caba idi. Ziraat makineleri kullanmak keyfiyetine gelince, çok fazla küçük parçalar için bu imkânsız görünüyordu; bu parçaların, bir de, üç senede bir toprak değiştirmek zarureti gibi bir kusuru vardı, fen, bu usulün tatbikını herhalde menedecekti, çünkü, arka arkaya, hem yulaf, hem buğday gibi iki mahsul almağa kalkışmak mantıksız bir şeydi.

Hâsılı, aşırı derece ifraz öyle bir tehlike haline gelir gibi görünüyordu ki, ihtilâlin ertesi, büyük mülkiyetlerin tekrar kurulmasından korkularak bu iş desteklendiği halde, şimdi vergiyi hafifletcrek mübadeleyi kolaylaştırmak zorunda kalınmıştı.

— Dinleyin, diye devam etti, büyük mülkle küçük mülk arasında çekişme başlamıştır, hem de şiddetlenmektedir. Bazı kimseler, benim gibi büyük mülk lehindedirler, çünkü, ziraat makinelerinin gitgide daha geniş ölçüde kullanılması, büyük sermayelerin işletilmesi suretiyle, fennin ve terakkinin tuttuğu yönde gider gibi görünüyor... Bazı kimseler de, tersine, ferdin himmetine taraftar bulunuyorlar, küçük mülkü tutuyorlar, bilmem nasıl bir küçültülmüş ölçüde ziraat tahayyül ediyorlar; herkes, kendi gübresini kendisi elde edecek, çeyrek arpandan ibaret toprağını ekip biçecek, tohumlarını birer birer ayıklıyacak, bu tohumları, hangi toprak elverişli ise oraya ekecek, sonra her bitkiyi, cam kapak altında ayrı ayrı yetiştirecek... Bu iki usulden hangisi üstün gelecek,

tahmin edebiliyorsam arap olayım! Demin de söylediğim gibi, her sene, etrafımda iflâs eden büyük çiftliklerin, kara çetelerin elinde parçalara ayrıldığını, küçük mülkiyetin, muhakkak surette mesafe kazandığını biliyorum. Ayrıca, Rognes'da, çok meraka değer bir örnek tanıyorum, bir arpandan daha az topraktan, kendisiyle kocası için, gerçekten bir refah sağlıyan bir ihtiyar kadın var, hattâ leziz yemişler bile yetiştiriyor. Kaka nine diye lâkap takmışlar, çünkü, çinli usulüne göre, moruk kocasının oturağı ile kendi oturağını zerzevatlara boşaltmaktan pervası yokmuş. Ama, bu, olsa olsa bahçıvanlıktan ibaret, hububatın, şalgam gibi ocak ocak yetişeceğine akım ermez; sonra, köylü kendi yağiyle kavrulmak için her şey yetiştirecekse, dama tahtası gibi hanelere bölünmüş şu bizim Beauce'da, Beauce köylüleri, topraklarının yetiştirdiği biricik mahsul olan buğdayla ne yapsınlar?... Neyse, ömrümüz varsa görürüz, bakalım, istikbal büyük mülkiyetin midir, küçük mülkiyetin mi?...

Sözüne ara verdi, seslendi:

— Fey, kahve nerede kaldı, bugün içebilecek miyiz?

Sonra piposunu yakarak, lâkırdıyı şöyle bağladı:

— Meğer ki, onu da ötekini de hemen mahvetsinler; şu aralık, yapılan iş de zaten budur... Bilmiş olun, mebus bey, ziraat can çekişmektedir, imdadına koşulmazsa ölecektir. Vergiler, ecnebi rekabeti, işçi ücretlerinin durmadan artması, sanayie ve malî eshama doğru akan paranın gelişimi, her şey onu ezmekte.

Ooo, vaitten yana herkes cömert, valiler, nazırlar, İmparator. herkes bol bol vaitte bulunuyor. Arkasından, bakıyorsunuz, yolda tozdan başka bir şey yok, ne gelen var ne giden... Size gerçeği olduğu gibi söyliyeyim mi? Bugün, bu hale dayanan bir çiftçi, ya kendi parasını yiyor, ya başkalarının parasını yiyor demektir. Benim, ihtiyat beş on param var, âlâ. Ama, nicelerini tanıyorum, toprakları bire üç bile vermezken, yüzde altı ile ödünç para kaldırıyorlar! Bunun sonunda tekerlenme muhakkak. Borç para alan köylü mahvolmuş bir adamdır, sırtındaki gömleğe varıncaya kadar bu uğurda verecektir. Daha geçen hafta, komşularımdan biri, davarını, toprağını, evini adliyeciler yedikten sonra, baba, ana, dört de çocuk, sokağa atıldı... Halbuki, bizlere ehven faizlerle bir tarım kredisi ihdas edileceği vadini, yıllardan beri dinliyoruz. Ölme eşeğim ölme, yonca bitsin!... Çalışkan insanlar bile artık ürküyor, karılarını gebe bırakmadan önce kendilerini şöyle bir yokluyorlar. Bir fazla gırtlak eksik olsun, diyorlar! Herkese yetecek kadar ekmek bulunmazsa, çocuk yetiştirilemez, millet de geberir!

Rahatsız olmağa başladığı besbelli görülen mösyö de Chédeville, üzüntülü bir gülümseme ile:

— Ortalığı iyi görmüyorsunuz, diye mırıldandı.

Hourdequin, gülerek:

— Doğru, diye cevap verdi, bazı gün oluyor, ne var ne yok darmadağın etmek istiyorum. Otuz senedir bu sıkıntılar sürüp gidiyor!... Ne diye inadettim, bilmem, çiftliği haraç mezat satıp başka iş görmeli idim. Zâhir, alışkanlık, sonra da, belki düzelir ümidiy

hırs da var, tabiî, ne diye gizliyeyim? Bu toprak denilen kaltak insanı bir kere yakaladı mıydı, bir daha bırakmaz... İşte! Şu masanın üstüne bakın, meselâ; belki saçma şey ama, bunu gördüğüm zaman teselli buluyorum.

Elini uzatmış, sineklerden muhafaza için üstüne tül geçirilmiş bir gümüş kupayı gösteriyordu; bu kupa, bir ziraat bayramında mükâfat olarak aldığı şeref kupasıydı. Hep mükâfat kazandığı bu ziraat bayramları, gururunu okşıyan, bu işde inadetmesine sebep olan âmillerden biri idi.

Misafirinin, dinlemekten usandığı hesbelli görülmesine rağmen, o, kahvesini ağır ağır içiyor, yerinden kımıldamıyordu; kadehine üçüncü defa konyak doldurduğu sırada saatini çıkarıp baktı, sıçrıyarak yerinden kalktı.

— Vay canına! Saat iki olmuş, belediye meclisi toplantısına gidecektim!... Bir yol meselesi var da. İnşaat masrafının yarısını vermeğe razıyız, ama, üst tarafı için devletten tahsisat almak istiyoruz.

Mösyö de Chédeville, yakayı kurtardığına memnun, sandalyesinden kalkmıştı.

— Bu işte benim faydam dokunabilir, istediğiniz ödeneği koparırım... Mademki işiniz acele imiş, sizi arabamla Rognes'a kadar götüreyim mi?

— Çok iyi olur.

Mösyö Hourdequin, avluda kalan arabayı koşturmak için dışarı çıktı. Dönüp geldiği zaman, mebusu odada göremedi; nihayet, mutfakta gözüne ilişti. Kapıyı itmiş, orada, Jacqueline'in karşısında durmuş,

gülümsüyor, iltifat ediyordu; Jacqueline'in de ağzı kulaklarında idi, birbirine o kadar yakındılar ki âdeta yüzyüze değiyorlardı. Karşılıklı mahiyetlerini sezmişler, anlaşmışlar, belirli bir bakışla, birbirlerine bunu anlatıyorlardı.

Mösyö de Chédeville arabasına binerken, la Cognette, Hourdequin'i bir lâhza alıkoydu, kulağına şu sözleri fısıldadı:

— Görüyor musun? O senden daha nazik, beni başkalarından gizlenecek bir insan saymıyor!

Yolda, araba, buğday tarlaları arasından geçerken, çiftçi, ezelî tasası olan toprak bahsine tekrar döndü. Şimdi, yazılı notlar, rakamlar, veriyordu, çünkü kendisi, birkaç seneden beri bir muhasebe tutuyordu. Beauce'da, onun gibi hesap tutanların sayısı üçü bulmazdı, küçük mülk sahibi köylüler ise omuz silkip geçiyorlar, bu işe akıl erdiremiyorlardı. Halbuki durumu ancak muhasebe belli ediyordu, kâr bırakan mahsuller hangileridir, zarar verenler hangileridir, ancak bu sayede anlaşılıyordu. Muhasebe, ayrıca, maliyet fiatini, dolayısiyle satış fiatını da gösteriyordu. Onun çiftliğinde, her uşağın, her hayvanın, her mahsulün, hattâ her aletin kendine mahsus sayfası, biri zimmet, biri matlûp iki sütunu vardı, öyle ki, yaptığı işlerin, iyi veya kötü, bütün neticelerini her zaman öğrenebiliyordu.

Kaba gülüşiyle:

— Hiç değilse, dedi. ne şekilde mahvolduğumu biliyorum.

Sustu, dişleri arasından bir küfür savurdu. Birkaç dakikadan beri, araba ilerledikçe, o, uzakta, yol ke-

narında cereyan eden bir sahneyi seçmeğe uğraşıyordu. Günlerden pazar olmasına rağmen, acele derilmesi icabeden bir yonca tarlasını dermek üzere, yeni satın aldığı son sistem bir makineyi oraya göndermişti. Çiftlik yanaşması, hiç kuşkulanmadığı, bu yabancı araba ile gelenin kendi efendisi olduğunu anlıyamadığı için, yolda durdurduğu üç köylü ile beraber, makine ile alay ediyordu.

— Şu külüstür şeye bakın, diyordu... Otu kırıyor, zehirliyor. Namusum hakkı için söylüyorum, bu yüzden şimdiye kadar üç koyun öldü.

Köylüler alay ediyorlar, muzip, zararlı bir hayvan seyreder gibi, ot derme makinesini seyrediyorlardı. İçlerinden biri:

— Bu makineler, dedi, biçare yoksulların aleyhinde kullanılmağa mahsus şeytan icadı şeyler... Kadınlarımıza ot derdirmekten vazgeçilirse, zavallılar ne yapacaklar?

Yanaşma, makineye bir tekme savurarak:

— Mal sahiplerinin pek umurundaydı! Yuuh! Teneke! dedi.

Hourdequin bu sözleri işitmişti. Arabadan dışarı şiddetle sarktı:

— Çiftliğe dön, Zéphyrin, diye haykırdı, söyle, hesabını görsünler!

Yanaşma afalladı, üç köylü, yüksek sesle, hakaretli gülüşlerle, alaylarla, çekilip gittiler.

Hourdequin, tekrar yerine oturdu:

— İşte gördünüz, dedi. Sanki tekemmül etmiş aletlerimiz ellerini yakıyor... Beni burjuva yerine ko-

yuyorlar, fazla ücret verecek kadar param olduğunu bahane edip, başka çiftliklere göre bende daha az çalışıyorlar; komşularım olan çiftçiler de onları destekliyorlar, memleket ahalisine baştan savma çalışmak öğrettiğimi söyleyip bana kabahat yüklüyorlar; nerdeyse, bolluk devrinde olduğu gibi, işlerini gördürecek adam bulamıyacaklarını söyleyip öfkeden kuduruyorlar.

Araba, Bazoches-le-Doyen yolundan Rognes'a girmek üzere idi ki, mebus, rahip Godard'ı gördü; papaz, o pazar, sabah âyininden sonra Macqueron'un evine gitmiş, öğle yemeğini orada yemiş, çıkıyordu. De Chédeville'in tekrar mebus seçilme derdi depreşti, sordu:

— Peki, köylerimizde din meselesi ne âlemde?

Hourdequin, kayıtsızca şu cevabı verdi:

— Adam sende! İbadet yerinde, ama içten gelme bir şey aramayın!

Arabayı, Macqueron'ların meyhanesinin önünde durdurdu; Macqueron, rahiple beraber, meyhanenin kapısının önünde durmuş, konuşuyordu. Hourdequin, sırtında yağlı, eski bir palto bulunan muavinini mebusa takdim etti. O esnada, Coelina, ailenin övünme vesilesi olan kızları Berthe'i önüne katmış, tertemiz basma entarisiyle seğirtmişti; kız, ince, mor çizgili ipekliden bir tuvalet giymişti, kibar bir matmazel kıyafetinde idi. Bu arada, o pazar gününün güzel havasiyle tembelleşmiş, ölü gibi sessiz duran kasaba, bu beklenmedik ziyaretin şaşkınlığı ile uyanıyordu. Köylüler, birer birer ortaya çıkıyorlar, çocuklar, annelerinin eteklerinin arkasından başlarını

uzatıyorlardı. Hele Lengaigne'in dükkânında bir kargaşalık vardı, Lengaigne, usturası elinde, başını uzatmış, bakıyordu; karısı Flore, dört meteliklik tütün tartmakla meşgulken, işini bırakıp sutatını cama dayanıştı. Hourdequin'le mebusun, rakiplerinin kapısı önünde arabadan indiklerini görünce, ikisinin de yüreğinden kan gitmiş, ikisi de öfkeden kudurmuştu. Azar azar yaklaşanlar oluyor, kalabalık toplanıyordu, bu büyük olayı Rognes, baştanbaşa haber almıştı.

Maqueron kıpkırmızı kesilmiş, dili dolaşarak:

— Mebus bey, bana gerçekten saadet bahşettiniz, deyip duruyordu.

Fakat mösyö de Chédeville onu dinlemiyordu, altları hafifçe morarmış parlak gözleriyle, kendisine cüretle bakan Berthe'in güzel yüzüne hayran olmuştu. Annesi kızının yaşını söylüyor, tahsilini nerede yaptığını anlatıyordu; kız, kendisi de, gülümsiyerek selâm verdi, de Chédeville'i, tenezzül edip içeri girmeğe dâvet etti.

De Chédeville:

— Hay hay, memnunlukla yavrucuğum! dedi.

Bu arada, rahip Godard, Hourdequin'i yakalamış, Rognes kasabasında, nihayet yerli bir papaz bulunması için belediye meclisini, bütçeye ödenek koymağa razı etmesini, bir kere daha rica ediyordu. Her altı ayda bir bu bahsi ele alır, sebeplerini de gösterirdi: yoruluyordu, kasaba halkı ile mütemadiyen çekişiyordu, üstelik, dinin menfaati de böyle emrediyordu.

Çiftçinin kaçamaklı bir hareket yaptığını görünce, telâşla devam etti:

— Olmaz demeyin, hele bir kere lâfını açın. Cevabını bekliyorum.

Tam mösyö de Chédeville, Berthet'in peşi sıra içeri gireceği sırada atıldı, o inatçı ve kalender tavrı ile, onu durdurdu:

— Affedersiniz, mebus bey, dedi. Buranın biçare kilisesi öyle bir haldedir ki!... Onu size göstermek istiyorum, tamirini sizden beklerim. Beni katiyen dinliyen yok... Gelin, gelin, rica ederim.

Eski züppenin canı sıkılmıştı, gitmek istemiyordu; o sırada, Hourdequin, belediye meclisi âzasından birçoğunun yarım saatten beri, belediyede kendisini beklediklerini Macqueron'dan öğrenince, fütursuz bir adam tavriyle:

— Âlâ, haydi siz gidin, kiliseyi görün, dedi... Ben işimi bitirinciye kadar vakit geçirmiş olursunuz, sonra beni tekrar çiftliğe götürürsünüz.

Mösyö de Chédeville, papazla birlikte gitmek zorunda kaldı. Kalabalık artmıştı, birçok kimseler, mebusun peşinden yürüdüler. Herkese bir cesaret geliyordu, hepsi ondan bir şey istemeğe niyetleniyordu.

Hourdequin'le Macqueron, karşıdaki belediye binasının toplantı odasına girdikleri zaman belediye meclisi âzasından üçünü, Delhomme'la iki kişiyi daha orada bulduılar. Duvarları kireç badanalı geniş bir yer olan salonda, boyasız tahtadan uzun bir masa ile on iki hasır sandalyeden başka eşya yoktu; yola bakan iki pencerenin arasına, bir dolap konulmuştu, içinde, eksik gedik idari vesikalarla resmî evrak duruyordu. Duvar diplerine kalaslar uzatılmış, üzer-

lerine bezden yangın kovaları dizilmişti; bu kovalar bir burjuvanın hediyesiydi. nereye koyacaklarını bilmedikleri için, yangın tulumbası da bulunmadığı için, orada boşuboşuna yer kaplıyordu.

Hourdequin, nezaketle:

— Baylar, dedi, affınızı dilerim, mösyö de Chédeville, öğle yemeğinde bende idi de...

Hiçbiri cevap vermedi, bu mazereti kabul edip etmedikleri anlaşılamadı. Mebusun geldiğini pencereden görmüşlerdi, yakında yapılacak seçimin de heyecanı içinde idiler; fakat söz söylemekte acele etmenin mânası yoktu.

Çiftlik sahibi:

— Vay canına! dedi, beş kişiden ibaretsek hiçbir şeye karar veremeyiz.

Bereket versin, o sırada Lengaigne içeri girdi. Yol meselesi onu ilgilendirmediği için, önce, meclise gitmemeğe karar vermişti; hattâ, kendi bulunmayınca, ödenek işinin bozulacağını umuyordu. Sonra, mösyö de Chédeville'in gelişi merakını gıcıkladığından, işi anlamak için belediyeye gitmeyi kararlaştırmıştı. Belediye reisi:

— Âlâ, dedi, altı kişi olduk, oy verebiliriz.

O sırada, kâtiplik vazifesi gören Lequeu, karar defteri koltuğunda, öfkeli ve somurtkan bir yüzle içeri girdi, oturumun açılmasına hiçbir engel kalmadı. Fakat Delhomme, kara kuru, iri boy bir adam olan, yanındaki nalbant Clou ile konuşmağa başlamıştı. Hepsi, onları dinledikleri için, sustular. Lâkin, dinliyenlerin kulağına bir isim, bağımsız aday mösyö

Rochefontaine'in ismi çarpmıştı; o zaman, birbirlerini yokladıktan sonra, bir kelime ile, bir alayla, sadece bir yüz buruşturması ile, kim olduğunu dahi bilmedikleri bu adaya çullandılar. Asayişin muhafazasına, halihazır durumda değişiklik olmamasına, satışı sağlıyan hükümet makamlarına boyun eğilmesine taraftardılar. Bu zat, kendisini hükümetten daha mı kuvvetli sanıyordu? Buğdayın hektolitresini otuz franga mı yükseltecekti? Hiçbir yere, hiçbir kimseye bağlı değilken, öteye beriye el ilânları gönderip bol bol vaitlerde bulunmak yaman cüretkârlıktı. Oyle ileri gidiyorlardı ki, bu adayı, elâlemin parasını çalar gibi oyunu da çalmak için kasaba kasaba dolaşan bir serseri, bir namussuz haline getiriyorlardı. Hourdequin, serbest mübadele taraftarı olan mösyö Rochefontaine'in, aslında İmparatorun fikirlerini taşıdığını onlara izah edebilecek durumda olduğu halde, Macqueron'u, Bonapart'çılık gayreti gütmekte, Delhomme'u da, mahdut fikirli adam kanaatiyle hüküm yürütmekte serbest bırakıyordu. Tütüncü dükkânı işletmek imtiyazından dolayı dilini tutmak zorunda bulunan Lengaigne ise, bir köşede, homurdana homurdana oturup belirsiz cumhuriyetçi fikirlerini içine atmağa mecbur oluyordu. Mösyö de Chédeville'in adı bir kere bile geçmemiş olmakla beraber, her söylenen söz onu ima ediyor, onun resmî aday unvanı karşısında bir dalkavukluk gibi oluyordu.

Belediye reisi:

— Ey, baylar, dedi, müzakereye başlasak iyi olacak.

Masanın başındaki başkan koltuğuna oturmuştu. Bu koltuk, ötekilerden daha geniş arkalıklı, dirsek dayıyacak yerleri olan bir sandalye idi. Yalnız, muavini onun yanına oturdu. Dört üyeden ikisi ayakta kaldılar, öbür ikisi bir pencerenin kenarına ilişti.

O sırada, Lequeu, belediye reisine bir kâğıt vermişti; aynı zamanda, kulağına bir şeyler söylüyordu; sonra, azametli bir tavırla odadan çıktı.

Hourdequin:

— Baylar, dedi, okul öğretmeni bize bir mektup yazıyor.

Mektup okundu. Öğretmen, sarfettiği faaliyeti ileri sürerek maaşına senede otuz frank zam istiyordu. Bütün suratlar asılmıştı, sanki her biri, hem de okul için, kendi cebinden masraf edecekmiş gibi, nahiyenin parasını esirgiyorlardı. Müzakere bile olmadı, dilek, düpedüz geri çevrildi.

— Pekâlâ, söyleriz, beklesin. Bu genç fazla acele ci... Haydi, şimdi yol işimize gelelim.

Macqueron, reisin sözünü kesti:

— Affedersiniz, başkan, dedi; benim, köy papazlığı hakkında söyliyecek bir sözüm var.

Hourdequin, rahip Godard'ın, meyhanecinin evinde öğle yemeği yemesinin sebebini o zaman anladı. Bu da hangi emel peşinde koşuyordu da, kendini böyle öne sürüyordu, acaba? Hoş, onun tekliği de okul öğretmeninin dilekçesinin âkıbetine uğradı. Kasabanın, kendine mahsus bir papaza sahibolacak kadar parası bulunduğunu, Bazoches-le-Doyen'in artığı ile geçinmenin hiç de şerefli bir şey olmadığını ne kadar söylediyse de dinletemedi; hepsi omuz sil-

kiyorlar, ayrı papaz bulunursa, sabah âyini daha mı iyi yapılacak diye soruyorlardı. Hayır, hayır, sonra kilise evini tamir ettirmek icabederdi, ayrı bir papaz fazla pahalıya mal olacaktı; pazardan pazara, öbür kasaba papazının, yarım saat vaktini buraya ayırması yeterdi.

Belediye reisi, yardımcısının kendiliğinden giriştiği bu teşebbüse canı sıkılarak kesip attı:

— Müzakereye mahal yok, meclis hükmünü vermiştir... Şimdi yol meselesine gelelim; bu işe bir son vermek lâzım... Delhomme, lûtfen mösyö Lequeu'yü çağırır mısınız. Akşama kadar kendi mektubunu mu müzakere edeceğiz zannediyor, bu salak?

Lequeu merdivende bekliyordu, vekarla içeri girdi; dilekçesinin neticesi kendisine bildirilmediği için kaşları çatık, endişeli, için için hakaretlerle dolu, bekledi. Ah! bu köylüler, ne mendebur mahlûklardı! Dolaptan, ister istemez, yolun plânını çıkardı, getirdi, masanın üstüne serdi.

Meclis üyeleri bu plânı çok iyi biliyorlardı. Senelerden beri orada sürünüp duruyordu. Fakat yine de hepsi yaklaştılar, dirseklerini dayadılar, bir kere daha düşündüler. Belediye reisi, bu yolun, Rognes için ne gibi faydaları olacağını sayıp dökülyordu. Bir kere, arabalar, tatlı bir meyilden çıkarak kiliseye kadar varabileceklerdi; sonra, Cloyes'dan geçen şimdiki Châteaudun yolundan iki fersah kazanılmış olacaktı; bu yolun, ancak üç kilometresi için nahiye masraf edecekti, komşu Blanville bucağı, Châteaudun'den Orléans'a giden büyük yolun kavşağına kadar öteki kısım için zaten ödenek kabul etmişti.

Başkanı dinliyorlar, gözlerini kâğıda dikmişler, ayırmıyorlardı, fakat hiç kimse ağzını açıp bir söz söylemiyordu. Tasarının gerçekleşmesine mâni olan şey, en başta, istimlâk meselesiydi. Her biri bu işten bir servet umuyor, yol, kendi arazisi içinden geçiyor mu geçmiyor mu diye merak ediyor, toprağından bir kısmını, nahiyeye beher perş'i[1] yüz frango satabilmek endişesiyle hareket ediyordu. Eğer kendi tarlası kesilmiyecekse, başkalarını zengin etmek için ne diye rey verecekti? Meyil daha tatlı olmuş, yol daha kısalmış, ne umuru idi? Beygiri biraz daha fazla yorulurdu, vesselâm!

Hourdequin, fikirlerini anlamak için onları konuşturmak ihtiyacında değildi. Kendisinin, bu yolu bu kadar şiddetle istemesinin sebebi, yolun kendi çiftliği önünden geçmesi, tarlalarından birçoğunun yol üzerinde bulunması idi. Toprakları, onunki gibi, yolun kenarına tesadüf edecek olan Macqueron'la Delhomme da bu işe taraftardılar. Böylece üç kişi oluyorlardı; fakat Colu'nun da, öteki üyelerin de bunda bir menfaati yoktu; Lengaigne'e gelince, o, yol tasarısına şiddetle karşı koyuyordu, zira bir kere bunda hiçbir kazancı yoktu, sonra da, rakîbi olan reis muavininin kazançlı çıkacağına kızıyordu. Eğer, şüpheli olan Clou ile öteki, aleyhte oy verirlerse, üçe karşı üç oy olacaklardı. Hourdequin endişelendi; nihayet, müzakere başladı.

Lengaigne:

---

[1] Eski bir ölçü.

— Neye yarıyacak? Neye yarıyacak? deyip duruyordu. Zaten bir yolumuz var. Zevk için boşuna para sarfetmekten başka bir şey değil, Jean'ın cebinden al, Pierre'in cebine koy!... Hem, sen arazini hediye edeceğini vadettindi.

Bu sinsice lâf, Macqueron'a söylenmişti. Fakat bir lâhzalık cömertliğine acı acı esef eden Macqueron, uluorta yalan söyledi:

— Ben hiçbir şey vadetmedim... Sana bunu kim söyledi?

— Kim mi? Kendin be yahu!... Hem de herkesin yanında! Nah! Mösyö Lequeu oradaydı, söylesin... Öyle olmalı mi, mösyö Lequeu?

Okul öğretmeni, kendi âkıbetini bekliye bekliye öfkeden kuduruyordu, sert bir istihfaf hareketi yaptı. Onların murdar işleri onun üstüne vazife miydi?

Lengaigne:

— Doğrusu, dedi, yeryüzünde namuslu insan kalmadıysa, gidip ormanlarda yaşıyalım, daha iyi!... Hayır, hayır! Yolunuza benim ihtiyacım yok! Bal gibi hırsızlık bu!

Belediye reisi, işin sarpa sardığını görünce hemen lâfa karıştı:

— Bütün bunlar gevezelikten ibaret. İşi şahıs kavgasına dökmeğe lüzum yok... Âmme menfaati, halkın müşterek menfaati rehberimiz olmalıdır.

Delhomme, akıllı uslu tavriyle:

— Elbette, dedi. Yeni yol, bütün nahiyeye büyük faydalar sağlıyacaktır... Yalnız, bilinmesi gereken bir nokta var. Vali bize hep: "Siz bir tahsisat kabul edin, hükümetin size nasıl yardımda bulunabileceğini

sonra düşünürüz" diyor. Ya hiçbir şey yapmazsa, ödenek kabul edip oy vermek için ne diye vakit kaybedelim?

Bunun üzerine, Hourdequin, ihtiyaten sona sakladığı büyük müjdeyi vermenin zamanı geldiğine hükmetti.

— Bu münasebetle size bir haber vereceğim, baylar, dedi; mösyö Chédeville, masrafların yarısı nispetinde hükümetten tahsisat sağlamağı taahhüt ediyor... Bilirsiniz ki kendisi İmparatorun dostudur. Yemekte ona bizden bir bahsetse, yeter.

Lengaigne bile afalladı, bütün yüzler, âyinde şaraplı ekmek sunulmuş gibi, huşulu bir ifade almıştı. Mebusun tekrar seçilmesi, herhalde, temin edilmiş bulunuyordu. İmparatorun dostu demek, tam işe yarıyan adam demekti, mevkilerin ve paranın kaynağında bulunan adam, tanınmış, şerefli, nüfuzlu adam demekti, efendi demekti! Hoş, sadece baş sallamakla yetindi. Bu işler malûmdu, söylemeğe ne lüzum vardı?

Lâkin, Hourdequin'in, sessiz davranışından endişeleniyordu. Kalktı, sokağa bir göz attı; kır bekçisini görünce, gidip Loiseau babayı bulmasını, diri veya ölü, alıp getirmesini emretti. Bu Loiseau, sağır bir ihtiyar köylü idi, Macqueron'un amcasıydı, Macqueron onu belediye meclisi âzalığına getirmişti, fakat toplantılara hiç gelmez, orada kafam şişiyor, derdi. Oğlu, la Borderie'de çalışıyordu; ihtiyar, belediye reisine canla başla bağlı idi. Şaşkın şaşkın içeri girer girmez, Hourdequin, onun kulağına haykırarak, kendisini, yol meselesi için çağırttığını söyledi. Herkes,

burnunu kâğıdının üstüne eğmiş, yanındaki görüp okumasın diye kolunu alabildiğine yaymış, acemi acemi oy pusulasını yazıyordu. Sonra, bir kilise keşkülüne benziyen, boyasız tahtadan küçük bir kutuya pusulalar atılarak masrafların yarısı için ödenek oyu toplandı. Büyük bir çoğunluk oldu, bir muhalif oya karşı altı muvafık oy verilmişti, o muhalif oy da, Lengaigne'in oyu idi. Clou hergelesi, muvafık oy vermiş bulunuyordu. Hepsi, okul öğretmeninin, oy neticesini açık bırakarak önceden hazırladığı defterdeki zaptı imzaladıktan sonra oturuma son verildi. Birbirlerine bir selâm bile vermeden, el bile sıkışmadan, hep birden dağılıp, hantal adımlarla merdivenden inerlerken, Hourdequin, hâlâ bekliyen Lequeu'ye:

— Ha, az daha unutuyordum, dedi. Zam isteğiniz reddedildi... Meclis, okul için yapılan masrafı zaten çok fazla buluyor.

Genç adam, yalnız kalınca, yüzü öfkeden sapsarı kesilerek:

— Hayvan herifler! diye haykırdı. Gidin de domuzlarınızın ayninda yaşayın!

Oturum iki saat sürmüştü. Hourdequin, kasabayı dolaşmaktan henüz dönen mösyö de Chédeville'i, yine belediyenin önünde buldu. Önce, papaz, kilisenin ona göstermedik hiçbir sefaletini bırakmamış, delik damını, kırık camlarını, çıplak duvarlarını, hepsini göstermişti. Sonra, boyası tazelenmek istiyen camegâhtan, nihayet savuşacağı sırada, büsbütün cesaretlenen ahali onu kapışmıştı; her birinin bir şikâyeti, her birinin bir haceti vardı, hepsi onu bir tarafa çekip götürüyordu. Birisi, Chédeville'i, parasızlık yü-

zünden artık ayıklanmaz hale gelen genel havuza sürüklemişti; başka biri, Aigre suyu kıyısında, kendi gösterdiği bir yere, üstü örtülü bir çamaşırhane yapılmasını istiyordu; bir üçüncüsü, arabası dönebilsin diye, yolun. kendi kapısı önündeki kısmının genişletilmesi dileğinde idı; hattâ ihtiyar bir kadın, mebusu kendi evine zorla sokmuş, şiş bacaklarını göstermiş, Paris'te, bu hastalığa bir ilâç bilip bilmediğini sormuştu. De Chédeville, şaşkına dönmüş, soluk soluğa kalmış, yine de gülümsüyor, çok yumuşak davranıyor, ne istenirse boyuna vadediyordu. Yoo! Doğrusu mert adamdı, yoksullara karşı kibir taslamıyordu!

Hourdequin:

— Ey, gidiyor muyuz? diye sordu. Çiftlikte beni bekliyorlar.

Fakat tam o sırada, Coelina ile kızı Berthe, tekrar koşarak kapılarının önüne çıkmışlar, bir dakika içeri girmesi için mösyö de Chédeville'e yalvarıyorlardı; Mebusun canına minnetti, nihayet derin bir nefes almıştı, genç kızın parlak, altı çürümüş gözlerine kavuştuğu için yüreği rahat etmişti.

Çiftlik sahibi:

— Olmaz, olmaz! dedi. Vaktimiz yok, başka sefere.

De Chédeville'i arabaya binmeğe zorladı, adam sersem olmuştu; Hourdequin, o sırada orada bulunan papazın bir sualine de, belediye meclisinin, kilise meselesini yüzüstü bıraktığını söyledi. Arabacı beygiri kırbaçladı, teklifsiz ve memnun kasaba halkının ortasından geçip gitti. Yalnız kalan rahip, pür hidde:,

Rognes'dan Bazoches-le-Doyen'e kadar olan üç kilometrelik yolu, tersyüzü, yine yaya yürüdü.

On beş gün sonra, mösyö de Chédeville, büyük bir çoğunlukla seçilmişti; hemen ağustos sonunda da vâdini tutmuş, yeni yolun açılması için, bucağa ödenek verilmişti. İnşaata hemen başlandı.

İlk kazma vurulduğu günün akşamı, karakuru Coelina, çeşme başında, ellerini önlüğünün altında birleştirip hiç durmadan konuşan sırık boylu Becu kadını dinliyordu. Bir haftadan beri, çeşme başında, çok büyük bir iş olan bu yol meselesinden dolayı kıyametler kopuyordu. Kimine verilen paralardan, kiminin öfkeci iftiracılığından başka lâf yoktu. Becu kadın, her gün, Flore Lengaigne'in söylediklerini gelip Coelina'ya haber veriyordu; maksadı aralarını bozmak değildi, tabiî; tersine, birbirlerine hesap sormalarını istiyordu, çünkü, anlaşmak için, en iyi yol bu idi. Kadınlar, dolu testileri yerde, ayaklarının dibinde, kolları iki yanlarına sarkık, ayakta, durup duruyorlardı.

— Ya, işte böyle, diyor ki, muavinle belediye reisi anlaşmışlar, maksatları, araziden çalmakmış. Bir de sizin kocanızın ikiyüzlü olduğunu söylüyor...

O sırada Flore, testisi elinde, evinden çıkıyordu. Şişko, pelte vücudu ile çeşme başına gelince, çok çabuk ağzını bozan Coelina, yumruklarını kalçalarına dayadı, sert namuskârlığına güvenerek onu bir güzel haşladı, kızının orospuluğunu yüzüne karşı haykırdı, kendisinin de müşterilerin koynuna girdiğini söyledi; öteki, şıptıklarını sürükliyerek, ağlamaklı sesiyle, boyuna:

— Şu şıllığa bakın! Şu şıllığa bakın! deyip duruyordu.

Bécu kadın aralarına girdi, onları, kucaklaşmağa zorlamak istedi; bu yüzden, az daha saç saça başbaşa geliyorlardı. Sonra, ortaya bir havadis attı:

— Haberiniz var mı ayol, Mouche'un kızları beşyüz frank alacaklar.

— Yok canım!

Kavga hemen unutuldu, testileri darmadağın bırakıp birbirlerine yaklaştılar. Evet, mesele öyle idi. Tepedeki des Cornailles yolu, Mouche'un kızlarının tarlalarının yanından geçiyor, tarladan iki yüz elli metre alıyordu. Metresi kırk metelikten, tam beş yüz frank ediyordu: üstelik, yola çıkan arazinin değeri artıyordu. Talih meselesiydi.

Flore:

— Öyleyse, dedi. çocuklu olduğu halde, Lise'e çok alıcı çıkacak... O Kaporal olacak koca aptal, yine anlayışlı imiş ki bu işte ayak diredi.

Coelina:

— Meğer ki, diye devam etti, Buteau eski yerini alsın... Bu yol sayesinde, onun hissesi de epeyce para edecek.

Bécu kadın dönüp baktı, yanındakileri dirseğiyle dürttü:

— Şşt! Susun!

Lise, testisini sallıyarak, neşeli neşeli, o tarafa geliyordu. Çeşme önünde, geçit tekrar başladı.

VI

Lise'le Françoise, fazla yağlanan, artık buzağılamıyan Blanchette'i sattıkları için, o cumartesi günü, Cloyes pazarına gidip başka bir inek satın almağa karar vermişlerdi. Jean, onları çiftliğin bir arabasiyle götürmeyi teklif etti. Öğleden sonra izin almış, çiftlik sahibi de, onun, Mouche'ların büyük kiziyle evleneceğine dair ortada dolaşan rivayetleri bildiği için, arabayı almasına izin vermişti. Gerçekten, evlenme kararı verilmişti; daha doğrusu, Jean, öbür hafta Buteau nezdinde teşebbüste bulunup meseleyi söz konusu edeceğine söz vermişti. İkisinden biri Lise'i almalı, bu işe bir son vermeliydi.

Saat bire doğru yola çıktılar; Jean, Lise'le birlikte önde oturuyordu, Françoise, tek başına, arka sıradaydı. Jean, arasıra, arkasına dönüp bakıyor, dizleri beline değip vücudunu ısıtan Françoise'a gülümsüyordu. Kızın, kendisinden on beş yaş küçük oluşu ne kadar yazıktı; birçok düşündükten, savsakladıktan sonra, ablasiyle evlenmeye razı oluşu, hısım olarak küçükle bir arada yaşıyacağını için için düşünmesinden ilerigeliyordu. Sonra da, insan bazan gevşek davranıyor, günün birinde, şu işi yapacağım deyince, sebebini bilmeden ne işler yapıyordu!

Cloyes kasabasının ağzında freni bağladı, hayvanı mezarlığın dik yokuşundan aşağı bıraktı; arabayı

Bon-Laboureur hanında ahıra çekmek için Grande sokağı ile Grouaise sokağının teşkil ettiği dört yol ağzına çıktığı zaman, birdenbire, bu Grouaise sokağına girmek üzere olan, arkası kendilerine dönük bir adamı eliyle işaret etti:

— Aa! Tıpkı Buteau'ya benziyor.

Lise:

— Ta kendisi, dedi. Mutlaka mösyö Baillehache'in yazıhanesine gidiyordur. Acaba hissesini kabul mü edecek?

Jean, kamçısını şaklattı. Gülerek:

— Bilinmez, çok kurnazdır! dedi.

Buteau onları uzaktan tanıdığı halde görmemezliğe gelmişti. Sırtını kamburlaştırmış, yürüyordu. İkisi de onun uzaklaşmasını seyrettiler, birbirlerine bir şey söylemeden, belki de görüşüp anlaşmak mümkün olacağını düşündüler. O zamana kadar hiçbir şey söylememiş olan Françoise, Bon-Laboureur hanının avlusunda, yaylının tekerleklerinden birine basarak, ötekilerden önce indi. Bu avlu, atları çözülmüş, okları dikilmiş arabalarla dolu idi, hanın köhne binaları bir faaliyet uğultusu içindeydi.

Jean, atını ahıra götürüp bıraktıktan sonra, döndü:

— Ey, gidiyor muyuz? diye sordu.

— Elbette, hemen.

Lâkin, handan çıktıktan sonra, Temple sokağından geçerek doğruca Saint-Georges meydanında kurulan hayvan pazarına gidecekleri yerde, genç adamla iki kız, Grande sokağında, iki keçeli yayılmış zerzevatçılarla yemişçilerin arasında dolaştılar. Jean, başına

ipekli bir kasket giymişti, sırtında uzun, mavi bir köylü gömleği, ayağında siyah çuhadan bir pantalon vardı; kızlar da yabanlıklarını giymişlerdi, başlarında küçük, yuvarlak boneleri vardı, fistanları birbirinin aynı idi, koyu külrengi bir etek üstüne yine koyu renkli yünlüden birer korsaj geçirmişler, pembe, ince çizgili pamukludan büyük birer önlük bağlamışlardı. Kol kola girmiyorlar, kalabalığın itiş kakışı ortasında, kollarını sallıyarak arka arkaya yürüyorlardı. Birer ikişer tane sepet alıp gelmiş, kapaklarını açıp yere oturuvermiş çömelik köylü kadınların etrafında, hizmetçilerle ev kadınları, itiş kakış dolaşıyorlardı. Jean'la iki kızkardeş, orada Frimat kadını gördüler, yükünün ağırlığından kolları kopmuştu, tıklım tıklım dolu iki sepetinde, salatalar, fasulyeler, erikler, her şey vardı, hattâ diri diri üç de tavşan getirmişti. Yanıbaşında, bir ihtiyar, bir araba patetesi yıkmış, ölçekle satıyordu. Ana kız iki kadın, meşhur bir sürtük olan Norine'le anası, topal bir masanın üstüne, fıçı dibinde kalmış morina balıkları, tuzlu balıklar, turşu balıkları seriyorlardı, salamuranın keskin kokusu genizleri tıkıyordu. Süslü mağazalarına, eczanesine, hırdavatçı dükkânına, hele Lambourdieu'nün, Paris yapısı moda eşya satan mağazasına rağmen hafta içinde çok ıssız olan Grande sokağı, her cumartesi adam almıyor, dükkânlar tıklım tıklım doluyor, kaldırım, eşya yığınından geçilmez hale geliyordu.

Lise'le Françoise önde, Jean arkada, böylece Beaudonnière sokağındaki tavuk pazarına kadar uzandılar. Oraya, çiftliklerden, kafes sandıklar gönderil-

mişti; içlerinde horozlar ötüyor, şaşkın ördek kafaları uzanıyordu. Dizi dizi daha başka sandıklar içinde, kesilip yolunmuş, yığın yığın piliçler vardı. Sonra, her biri dört beş libre tereyağını, birkaç düzine yumurtasını, "grande maigre", "petit gras" denilen peynirlerini, külrengi "ffiné" peynirlerini alıp gelmiş birtakım köylü kadınları daha vardı. Birçoğu, ayaklarından çifter çifter bağlı tavuklar getirmişlerdi. Birkaç kibar madam pazarlık etmekle meşguldü, "Au rendez-vous des Poulaillers" isimli bir hanın önüne, bir büyük parti yumurta gelmiş, etrafına kalabalık birikmişti. Yumurtaları boşaltanların arasında Palmyre de vardı; çünkü, cumartesi günleri, Rognes'da iş olmadığı zaman Cloyes'ya gelip gündelikle çalışıyor, belini çökertecek kadar ağır yükler taşıyordu.

Jean:

— Bak, ekmek parasını kazanıyor işte, dedi.

Kalabalık boyuna artıyordu. Mondoubleau yolundan hâlâ arabalar geliyordu. Köprüden tıkış geçiyorlardı. Sağda solda, Loir nehri, tatlı dönemeçleriyle kıvrıla kıvrıla, çayırların kenarından akıyor, şehrin, sol kıyısındaki bahçelerinden, leylâklarla sarı salkımların dalları, sularının içine sarkıyordu. Nehrin yukarı başında, takır takır işliyen bir palamut değirmeni, bir de un değirmeni vardı; geniş bir bina olan bu değirmen, damlarının tepesindeki püskürme borularından savrulan unlarla, hepbeyaz bir toza bulanıyordu. Jean tekrar:

— Ey, gidiyor muyuz? dedi.

— Evet, evet.

Grande sokağından tekrar geçerek geri döndüler, Saint-Lubin meydanında, belediye karşısında durdular; buğday pazarı orada kuruluyordu. Lengaigne, dört çuval buğday getirmiş, elleri cebinde, orada, ayakta duruyordu. Başları eğik, halka olup susadurmuş birtakım köylülerin ortasında, Hourdequin, öfkeli hareketlerle konuşuyordu. Fiyatlarda bir yükselme umulmuştu; fakat fiyat on sekiz franktan da aşağı düşüyordu, sonunda yirmi beş santim bir düşüş olmasından korkuluyordu. Macqueron, kızı Berthe'i koluna takmış, geçti; kendi sırtında yağlı bir palto vardı, kızı muslin bir fistan giymiş, şapkasına bir demet gül ve inci çiçeği takmıştı.

Lise'le Françoise, Temple sokağına saptıktan sonra, zerzevatçıların, tuhafiyecilerle hırdavatçıların, kumaş satıcılarının, önüne tezgâhlarını kurdukları Saint-Georges kilisesi yanından geçtikleri sırada:

— A! Rose hala! diye haykırıştılar.

Gerçek, ihtiyar Fouan kadını görmüşlerdi. Kızı Fanny, yulaf teslim etmek için kocası Delhomme'un yerine oraya gelirken, sırf eğlensin diye, onu da arabasına alıp beraber getirmişti. İhtiyar kadının, makasını biletmeğe verdiği bir bileycinin tekerlekli tezgâhı önünde, ikisi de dikilmiş, bekliyorlardı. Fouan kadın, otuz senedir o makası biletir, biletir, kullanırdı.

— Ay! Siz misiniz?

Fanny, dönmüş, Jean'ı görmüştü:

— Gezmeğe geldiniz, öyle mi? diye sordu.

Fakat kuzinlerin, Blanchette'in yerine yeni bir inek alacaklarını öğrenince, ilgilendiler, yulafı verecekleri yere vermiş oldukları için, onlara arkadaş oldular. Açıkta kalan Jean, sokağı enliliğine kaplıyarak yürüyen dört kadının arkasına kaldı; böylece, Saint-Georges meydanına vardılar.

Geniş, dörtköşe bir meydan olan bu yer, kilisenin baş tarafının gerisine isabet ediyor, kilisenin, saatli, eski taş kulesi, bu meydana tepeden bakıyordu. Meydanın dört cephesinde, sık ıhlamur ağaçları dikili yollar vardı, bu yollardan ikisi, sınır taşlarına perçinlenmiş zincirlerle kapalı idi, öbür ikisinin ağzında, uzun tahta sıralar vardı, bu sıralara hayvanları bağlıyorlardı. Meydanın, bahçelere bakan bu kısmında, otlar sürmüştü, insan kendisini bir çayırda sanırdı; iki yanından iki yol geçen "Saint-Georges", "A la Racine", "Aux bons Moissonneurs" isimli meyhaneler bulunan karşı taraf ise çiğnene çiğnene sertleşmiş, beyaz bir tozla örtülmüştü, rüzgâr estikçe bu tozlar havalanıyordu.

Lise'le Françoise, kalabalığın yığılıp durduğu dörtköşe meydandan ötekilerle beraber, zahmetle geçtiler. Yeni alınmış bezin çiğ mavisinden, yirmi defa yıkanıp rengi atmış bezlerin soluk mavisine kadar mavinin her çeşidinden, karmakarışık köylü gömlekleri kalabalığı içinde, küçük boneler yer yer beyaz benekler halinde gözüküyordu. Birkaç kibar madam, parlak ipekli şemsiyeleriyle dolaşıyorlardı. Arasıra, at kişnemeleriyle, inek böğürtüleriyle kesilen, canlı, engin uğultunun içinde kaybolan gülüşmeler,

âni haykırışmalar oluyordu. Bir merkep, avazı çıktığı kadar anırmağa başladı.

Lise başını çevirdi:

— Bu taraftan, dedi.

Atlar, dıp tarafta, sırığa bağlı duruyorlardı, yalnız boyunlarına ve kuyruklarına bir ip bağlanmıştı, çıplak sırtları seğiriyordu. Sol tarafta, ineklerin hemen hiçbirisi bağlı değildi. Yalnız, satıcılar, bunları ipte gezdiriyor, daha iyi göstermek için, oradan oraya dolaştırıyorlardı. Küme küme insanlar duruyorlar, inekleri seyrediyorlardı; orada, gülüşme yoktu, hiç kimse konuşmuyordu.

Dört kadın, o tarafa doğru yürür yürümez, bir karıkocanın satmağa getirdikleri beyazlı siyahlı bir Cotentin ineği karşısında, seyre daldılar. Çok esmer olan kadın, inatçı bir tavırla önde duruyor, ineği tutuyordu, erkek, arkada, hareketsiz, yüzü ifadesiz, bekliyordu. Hayvanı, beş dakika, derin, dikkatli bir muayeneden geçirdiler; fakat ne bir şey konuştular, ne bakıştılar; sonra yürüyüp gittiler, yirmi adım ötede, bir başka ineğin karşısında, aynı şekilde durdular. Bu, kapkara, koskoca bir inekti; sahibi elindeki tındık değneğiyle, âdeta çocuk denecek yaşta, şirin bir genç kızdı; bu ineğe de baktıktan sonra, satılık hayvanlar dizisinin bir ucundan öbür ucuna kadar, yedi sekiz yerde daha durup aynı derecede uzun, aynı derece sessiz muayeneler yaptılar. Nihayet, dördü birden, ilk gördükleri ineğin yanına döndüler, tekrar seyre daldılar.

Ama, bu seferki muayene daha ciddî idi. Bir sıraya dizilmişler, delici ve sabit bir bakışla, ineğin

ta içini görmeğe çalışıyorlardı. Hoş, satıcı kadın da bir şey söylemiyordu, sanki onların dönüp geldiklerini, oraya dizildiklerini görmemiş gibi, başka tarafa bakıyordu.

Fanny eğildi, Lise'e gayet yavaş sesle bir şey fısıldadı. İhtiyar Fouan kadınla Fraçoise da, birbirlerinin kulağına birer fikir söylediler. Sonra tekrar sustular, kımıldamadan durdular, muayene devam etti.

Lise, birdenbire sordu:

— Kaça?

Köylü kadın:

— Kırk pistol, diye cevap verdi.

Kaça gibi yaptılar; Jean'ı araştırdıkları sırada, Buteau ile ikisinin, iki eski ahbap gibi, arkalarında, çene çalmakla meşgul olduklarını görüp şaştılar. Buteau, bir domuz yavrusu satın almak için la Chamade'dan gelmiş, orada pazarlıkla meşguldü. Domuzlar, içinde geldikleri arabanın dibindeki seyyar ahırda, birbirlerini ısırıyorlar, kulakları patlatacak kadar yüksek sesle haykırışıyorlardı. Buteau, domuzcuya sordu:

— Yırmi frank vereyim mi?

— Olmaz, otuz.

— Nah sana! Koynuna al da yat!

Böyle dedikten sonra, gülerek, kadınların yanına geldi; annesinin, kızkardeşinin, iki kuzininin yüzlerine bakıp keyifli keyifli gülüyordu, sanki, daha bir gün evvel yanlarından ayrılmıştı. Hoş, onlar da, iki yıldır sürüp giden kavgaları ve dargınlığı hatırlamıyorlarmış gibi, soğukkanlı davranmışlardı. Yalnız, Buteau'ya önce Grouaise sokağında rasgeldiklerini haber verdikleri annesi, çipil gözleriyle ona bakıyor,

notere niçin gittiğini anlamağa çalışıyordu. Fakat Buteau'nun halinden bir şey belli olmuyordu. İkisi de ağızlarını açıp bir şey söylemediler:

Buteau:

— Ey, kuzin, inek mi alıyorsun? diye sordu... Jean bana anlattı... Bakın, şurada bir tane var, ama, bugün pazardaki ineklerin hepsinden daha gürbüz, tam mânasiyle inek!

O da, beyazlı siyahlı Cotentin ineğini gösteriyordu. Françoise:

— Kırk pistol, yerinde kalsın! diye mırıldandı.

Buteau, Françoise'a takılmak için, sırtına bir şaplak indirdi.

— O sana göre kırk pistol, küçük, dedi!

Fakat kız öfkelendi, kinci ve öfkeli bir tavırla, o da ona mukabele etti, bir şaplak indirdi.

— Çek arabanı şuradan, anladın mı? Ben erkeklerle şakalaşmam.

Buteau bu sefer daha fazla gülmeğe başladı, yüzü biraz solgun, çok ciddî duran Lise'e döndü:

— Ben bir bakayım mı, ister misin? dedi. İneği otuz pistol'e alacağıma bahse girerim... Sen beş frank bahse girer misin?

— Peki, öyle olsun... İstiyorsan, bir tecrübe et...

Rose'la Fanny, başlarını sallıyorlar, Buteau'nun işe karışmasını uygun buluyorlardı; çünkü oğlanın, pazarlık işinde bir malı değerinden üç misli fazlaya satacak, hiçbir şey vermeden her şeyi kendisi alacak kadar yırtıcı, inatçı, küstah, yalancı, hırsız olduğunu biliyorlardı. Onun için, kadınlar, beraber oldukları

anlaşılmasın diye geride durdular, Jean'la ikisi ilerlediler.

Hayvanların bulunduğu tarafta, kalabalık artıyor, insan kümeleri güneşli meydandan çekilip ağaçlıklı yollara doğru gidiyordu. Orada, devamlı bir gidiş geliş vardı, köylü gömleklerinin mavi rengi, ıhlamurların gölgesinde daha koyulaşıyor, yaprakların kımıldıyan gölgeleri, pembe yüzleri yeşil gösteriyordu. Hoş, kimsenin henüz bir şey satın aldığı yoktu, pazar açılalı bir saat olduğu halde, daha bir tek satış yapılmamıştı. Herkes düşünüp taşınıyor, birbirini yokluyordu. O sırada, ılık ılık esen rüzgârla, başların üstünden bir gürültü geçti. Yanyana bağlı iki beygir, şahlanmışlar, azgın kişnemelerle, kaldırımda eşine eşine, birbirlerini ısırıyorlardı. Korkanlar oldu, kadınlar kaçıştılar; küfürlerle karışık, tüfek gibi şaklıyan kırbaçlar, patırdıyı yatıştırdı. Kaçışanların boş bıraktıkları meydana, bir güvercin sürüsü indi. Hızlı hızlı yürüyerek, gübrelerin içindeki yulafları gagalamağa koyuldu.

Buteau, köylü kadına sordu:

— Ey, söyle bakalım analık! İneği kaça veriyorsunuz?

Kadın, deminki fiskosu görmüştü, fütursuzca cevap verdi:

— Kırk pistol.

Buteau, önce işi alaya aldı, takıldı, hep geride, sessiz sadasız duran erkeğe döndü:

— Söyle bakalım, ihtiyar! Bu fiyata, senin bacıyı da beraber mi veriyorsun?

Fakat hem alay ediyor, hem ineği yakından muayeneden geçiriyor, kemikli kafasiyle, ince boynuzları iri gözleriyle, iri damarlarla yol yol, büyücek karniyle, vücuduna göre ince ayaklariyle, çok dik duran ince kuyruğu ile, bu hayvanın, halis sütlü bir inek olması gerektiğine hükmediyordu. Eğildi, memelerin uzun, emziklerin biçimli ve iri delikli, elâstiki olduğunu gördü. Sonra, bir elini hayvanın sırtına dayadı, sağrı kemiklerini, belli etmeden yoklıyarak pazarlığa girişti.

— Kırk pistol, şaka ediyorsun tabii, değil mi?... Otuz pistol vereyim mi?

Aynı zamanda, eliyle, hayvanın kemiklerinin sağlamlığını ve biçimini muayene ediyordu. Elini oradan indirdi, hayvanın bacaklarının arasına, bol süte delâlet eden açık safran rengi tüysüz derinin bulunduğu kısma soktu.

— Otuz pistol, işinize geliyor mu?

Köylü kadın:

— Hayır, kırk, diye cevap verdi.

Buteau arkasını döndü, sonra tekrar geldi, bu sefer köylü kadının gönlü oldu, konuştu:

— İyi hayvandır, halis sütlü inektir. Trinite yortusunda iki yaşına girecek, on beş güne kadar doğuracak... Hiç şüphesiz işinize çok iyi gelecektir.

Buteau, tekrar:

— Otuz pistol, dedi.

Köylü kadın onun uzaklaştığını görünce, kocasına bir göz attı, seslendi:

— Haydi gelin! Gideceğim de ondan yoksa... Otuz beşe veriyorum, oldu mu?

Buteau durmuş, ineği kötülüyordu. Yapısı kuvvetli değildi, kalçaları yoktu, hâsılı iyi beslenmemişti, iki sene zararına beslemek lâzımdı. Sonra, hayvanın ayağında yara var, diye iddia etti, halbuki yalandı. Satıcı kadını öfkelendirip şaşırtmak ümidiyle, aşikâr bir kötü niyetle, yalanı sırf yalan olsun iye söylüyordu. Fakat kadın omuz silkiyordu.

— Otuz pistol.

— Hayır. otuz beş.

Buteau çekildi, kadın da tekrar seslenmedi. Buteau, kadınların yanına tekrar geldi, yanaşıyor, başka bir inek pazarlık etmeli, dedi. Hep birden, ipini güzel bir kızın tuttuğu büyük kara ineğin karşısına geçip dikildiler. Bu ineğin fiati, ancak üç yüz franktı. Buteau, bu fiati pek fazla bulmuyormuş gibi yaptı, hayvanın karşısında hayran hayran durdu, birdenbire, öteki kadına doğru döndü.

— Ey, param başkasına kısmet olacak, ne diyorsunuz?

— Ne yapalım, idare etseydi verirdik, ama idare etmez... Siz bir parça daha gayret edin.

Köylü kadın eğildi, ineğin memesini avuçladı:

— Şuna bakın hele, ne minik şey!

Buteau yanaşmadı, tekrar:

— Otuz pistol, dedi.

— Hayır, otuz beş.

Artık iş iyice bozulmuş gibiydi. Buteau, büsbütün vazgeçtiğini iyice anlatmak için Jean'ın koluna girmişti. Kadınlar da onların yanına geldiler; heyecanlanmışlardı, onların fikrince, inek, sahibinin istediği iç yüz elli frank fiyata değerdi. Hele Françoise, ineği

pek sevmişti, onu bu fiyata almak istiyordu. Fakat Buteau öfkeleniyordu. İnsan, kendisini böyle soydurur muydu? Böylece, bir alıcı çıkıp da ineğin karşısında durdukça, her seferinde ürpertiler geçiren kuzinlerinin heyecanı arasında, bir saate yakın ayakdiredi. Hayvanı, kendisi de gözden kaçırmıyor, göz ucu ile hep ona bakıyordu; ama, kumar işiydi bu, dayanmak lâzımdı. Hiç şüphesiz, kimse öyle çabucak çıkarıp para vermezdi. Üç yüz faranktan fazla veren bir enayi, bakalım çıkacak mıydı. Gerçekten, pazar sona yaklaştığı halde, ortaya para çıktığı yoktu.

Şimdi, yol üstünde, atları deniyorlardı. Bir tanesi, bembeyaz bir at, ipini tutup yanıbaşında koşan bir adamın boğuk feryatlariyle coşmuş, koşuyordu; şiş ve kırmızı yüzlü baytar Patoir, alıcı ile birlikte, meydanın köşesinde, elleri cebinde duruyor, bakıyor, yüksek sesle akıl veriyordu. Meyhaneler, bitmez tükenmez pazarlıklar arasında, giren, çıkan, tekrar giren sürekli bir müşteri kafilesinin uğultusu ile dolu idi. İtiş kakışın, patırdının öyle bir civcivli anı idi ki, kimse kimsenin söylediğini anlıyamıyordu. Anasından ayrı düşmüş bir buzağı, durmadan böğürüyordu; ahali arasına karışıp ayakları çiğnenen sert tüylü cinsinden İngiliz köpekleri, uzun, kıvırcık tüylü koca fino köpekleri, uluya uluya kaçışıyorlardı; sonra, birdenbire ortalığı kaplıyan sessizlik içinde, gürültüden, rahatsız olup kilisenin çan kulesi etrafında fırıl fırıl dönerek haykırışan bir karga sürüsünün feryadından başka bir şey işitilmedi. Bu arada, köylülerin, pazardan faydalanarak beygirlerini nallattırdıkları civardaki bir nalbant dükkânından çıkan leş

gibi bir koku, keskin bir yanık boynuz kokusu, davarların kızgın kokusunu bastırıyordu.

Buteau, köylü kadına tekrar yaklaştı, usanmadan bir daha sordu:

— Otuz! Var mısın?

— Hayır, otuz beş.

O sırada, başka bir müşteri çıkıp da pazarlığa girişince, Buteau, ineğin çenelerini tuttu, zorla açtı, dişlerine baktı. Sonra, yüzünü buruşturarak bıraktı. Tam o sırada, hayvan terslemeğe başlamıştı, tezekler patır patır dökülüyordu; Buteau, bu tezeklerin dökülüşünü seyrediyor, yüzünü daha fazla buruşturuyordu. Uzun boylu, saz benizli bir adam olan müşteri, tesir altında kalıp uzaklaştı.

Buteau:

— Vazgeçtim, dedi. Bu hayvanın karnında bozukluk var.

Bu sefer, satıcı hata etti, öfkelendi; Buteau'nun istediği de bu idi; köylü kadın ağzını bozdu, Buteau da, bir sürü küfürle karşılık verdi. Etraftan birikenler, gülüşenler oldu. Köylü kadının kocası, hâlâ geride duruyor, hâlâ kımıldamıyordu. Nihayet, karısını dirseğiyle dürttü, kadın, birdenbire haykırdı:

— Otuz iki pistole alıyor musunuz?

— Hayır, otuz!

Buteau, yine dönüp gitmeğe hazırlanıyordu ki, kadın, boğuk bir sesle onu geri çağırdı:

— Haydi bakalım, Allahın cezası, al, götür!... Ama, bir daha karşıma çıkarsan, suratına şaplağı indiririm!

Kadın, öfkeden kendini kaybetmiş bir halde, tir tir titriyordu. Buteau kahkahayla gülüyor, çapkınca lâflar ediyor, paranın üst tarafını ödemek için kadının koynuna girmeyi teklif ediyordu.

Lise, hemen yaklaşmıştı. Köylü kadını bir kenara çekti, bir ağacın arkasında, üç yüz frangı verdi. Françoise, ineği yakalamıştı bile, fakat hayvan yürümek istemediği için, Jean arkadan itmek zorunda kaldı.

İki saatten beri dolaşıp duruyorlardı, Rose'la Fanny, ses çıkarmadan, usanmadan, işin sonunu beklemişleri. Nihayet, ayrılıp gidecekleri zaman, ortadan kaybolan Buteau'yu aradılar, domuzcunun karnını okşarken buldular. Seçtiği domuz yavrusunu yirmi franga almıştı; domuzun bedelini vereceği zaman, önce parasını cebinin içinde saydı, tıpatıp para çıkardı, yarı kapalı avucunda bir daha saydı; sonra, domuzu, köylü gömleğinin altına saklayıp getirdiği bir torbaya sokmak istediği zaman, bu bir mesele oldu. Torbanın bezi yatkındı, patladı, hayvanın bacaklarıyle burnu delikten dışarı çıktı. Buteau, torbayı bu şekilde sırtladı, götürdü; domuz homurdanıyor, tıksırıyor, müthiş yaygaralar koparıyordu.

Buteau:

— Haydi bakalım, Lise, benim beş frank nerede? dedi. Bahsi kazandım.

Lise, almıyacak zanniyle, lâf olsun diye beş frangı verdi. Fakat Buteau, parayı pekâlâ da aldı, cebe indirdi. Hep birlikte, ağır ağır, Bon-Laboureur hanına doğru ilerlediler.

Pazar bitmişti. Paralar güneşte pırıldıyor, şarapçı dükkânlarının masaları üstünde şıngırdıyordu. Son dakikada, bütün işler halledilmişti. Saint-Georges meydanının köşesinde, satılmıyan birkaç hayvandan başka bir şey kalmamıştı. Kalabalık, yavaş yavaş, Grande sokağına doğru çekilmişti, orada, yemişçilerle zerzevatçılar, kaldırımı boşaltıyorlar, boş sepetlerini alıp götürüyorlardı. Tavuk pazarında da, samandan ve tavuk tüyünden başka bir şey kalmamıştı. Yaylılar, birer birer yola çıkmağa başlamıştı bile; hanlarda, beygirler koşuluyor, kaldırımlardaki halkalara bağlanmış atların dizginleri çözülüyordu. Her taraftan, bütün yollara doğru tekerlekler koşuşuyor, kaldırımlarda sarsıla sarsıla giden mavi köylü gömlekleri tüzgârla şişiyordu.

Lengaigne, oraya kadar zahmet edip geldiğine göre, fırsattan istifade bir tırpan satın almış, küçük, siyah beygirinin çektiği araba içinde bu şekilde geçip gitti. Macqueron'la kızı Berthe, hâlâ dükkânlarda dolaşıyorlardı. Frimat kadına gelince, o yaya dönüyordu, sepetleri yolda topladığı hayvan pislikleriyle dolu olduğu için, geldiği gibi yüklü gidiyordu. Palmyre, Grande sokağındaki eczanede, yaldızlı süsler arasında, yorgun argın, ayakta duruyor, bir haftadır hasta olan kardeşi için hazırlanan ilâcı bekliyordu. Bin zahmetle kazandığı kırk metelikten yirmisi bu mendebur ilâca gidecekti. Sallana sallana giden Mouche'un kızlariyle yanlarınkadiler, Jésus-Christ'yi, bulut gibi sarhoş, yolun ortasını tutmuş görünce, adımlarını hızlandırdılar. O gün, toprağının son parçasını da rehine koyup ödünç para kaldırdığını duy-

muşlardı. Jésus-Christ kendi kendine gülüyor, kocaman ceplerinde beş franklık paralar şıngırdıyordu

Nihayet, Bon-Laboureur hanına vardıkları zaman, Buteau, neşeli, gayet tabiî bir tavırla:

— Ey, gidiyorsunuz ha?... dedi. Bana bak, Lise, kızkardeşinle sen kalsan da beraber bir lokma bir şey yesek?

Lise şaşırdı, Jean'a dönüp baktı; o zaman, Buteau ilâve etti:

— Jean da kalsın, memnun olurum.

Rose'la Fanny bakıştılar. Oğlanın muhakkak bir düşündüğü vardı. Yüzünden, her zamanki gibi, bir şey belli olmuyordu. Her neyse, işi bozmamak lâzımdı. Fanni:

— Hay hay, siz kalın, dedi... Ben, annemi alır, giderim. Pızi bekliyorlar.

Françoise, ineğin ipini elinden bırakmamıştı, soğuk bir tavırla:

— Ben de gideceğim, dedi.

Sözünde inadetti. Handa canı sıkılıyor, hayvanını hemen alıp götürmek istiyordu. Öyle huysuzlanıyordu ki, razı olmak zorunda kaldılar. Beygir arabaya koşulunca, ineği arabanın arkasına bağladılar, kadınların üçü de bindi. Oğlunun kendisine açılmasını bekliyen Rose, ancak o zaman cesaretlenip bir sual sorabildi:

— Babana bir diyeceğin yok mu?

Buteau cevap verdi:

— Hayır, hiçbir diyeceğim yok.

Rose, onun gözlerinin içine bakıyordu. Israr etti:

— Demek ki, yeni bir şey yok, öyle mi?

— Yeni bir şey olursa, öğrenmeniz gerektiği zaman öğrenirsiniz.

Fanny atını kırbaçladı, hayvan yürüdü, inek de, boynunu uzatmış, çekile çekile arkadan geliyordu. Lise, Buteau ile Jean'ın arasında yalnız kaldı.

Saat altı olur olmaz, üçü birden, hanın kahveye açılan bir salonunda bir masanın başına geçmişlerdi. İkramın kendisinden gelip gelmediği belli olmadan, Buteau mutfağa gitmiş, bir omletle bir tavşan yemeği ısmarlamıştı. Lise, bu aralık, artık işi bir karara bağlaması ve Buteau'yu görmek üzere ayrıca zahmete girmekten kurtulması için, Jean'ı konuşmağa teşvik etmişti. Fakat omleti bitirip tavşan yahnisine başladıkları halde, Jean, hâlâ sıkılıyor, bir şey söyliyemiyordu. Hoş, beriki de, bu işleri aklına getirmiyor gibiydi. Şapır şupur yiyor, ağzı kulaklarına vararak gülüyor, kuzini ile arkadaşını masanın altından, diziyle, ahbapça dürtüyordu. Sonra, daha ciddî konuştular, Rognes'dan, yeni yoldan bahsettiler; beş yüz frank tazminata, arazinin artan değerlerine dair bir kelime konuşmamakla beraber, o andan itibaren, bütün söyledikleri sözlerin esası buna dayanıyordu. Buteau, tekrar şakalaşmağa başladı, kadeh tokuşturdu; bu güzel işi, kârlı bir hale gelen bu üçüncü toprak parçasını, kendi toprağının bitişiğindeki tarlası hemen hemen bir misli değer bulan bu eski gözağrısiyle evlenmeği düşündüğü, gri gözlerinin bakışından belli oluyordu.

— Yahu, kahve içmiyor muyuz? dedi.

Jean:

— Üç kahve! diye seslendi.

Bir saat, kahve içmekle, rakı sürahisini boşaltmakla vakit geçirdikleri halde, Buteau hâlâ kararını söylemiyordu. İlerliyor, geriliyor, hâlâ ineği pazarlık ediyormuş gibi işi uzattıkça uzatıyordu. Esas itibariyle kararını vermişti, ama, hele dur bakalım, diye düşünüyordu. Birdenbire, Lise'e döndü, sordu:

— Çocuğu niçin getirmedin?

Lise, işin artık yoluna girdiğini anladı, gülmeğe başladı; Buteau'ya bir şaplak indirdi, memnun, hoş görür bir eda ile, sadece şöyle mukabele etti:

— Ah! Bu kâfir Buteau!

Bu kadarla olup bitti... Buteau da gülüyordu. Evlenme kararı verilmişti.

O ana kadar sıkıntılı olan Jean, içi ferahladığını belli eden bir tavırla, onlarla beraber neşelendi. Hattâ, nihayet konuştu, her şeyi anlattı.

— Geri döndüğüne iyi ediyorsun, biliyor musun, az daha senin yerini ben alacaktım.

— Evet, anlattılar, biliyorum... Yoo! içim rahattı. Elbette bana önceden haber verirdiniz!

— Ooo! Elbette... Kaldı ki, arada çocuk olduğu için, sen daha münasipsin. Biz hep böyle düşünüyorduk, değil mi Lise?

— Hep; doğru doğru dosdoğru!

Üçünün de yüzünde derin bir rikkat ifadesi vardı; kardeşçe bir samimilik duyuyorlardı, hele Jean, hiç kıskançlık hissetmiyor, bu evlenme işini teşvik ettiğine kendi de şaşıyordu; Buteau: ulan bir şey daha içeriz be! deyince, tekrar bira ısmarladı. Şimdi, aralarında Lise olduğu halde, dirseklerini masaya

dayamışlar, başakları kıran son yağmurlardan bahsediyorlardı.

Fakat Jésus-Christ, yanıbaşlarındaki kahvehanede, kendi gibi sarhoş ihtiyar bir köylü ile birlikte bir masada oturuyor, tahammül edilmiyecek derecede patırdı ediyordu. Zaten, arkalarında köylü gömlekleriyle, hepsi, lâmbaların kızıl dumanı içinde, içki içiyorlar, tütün içiyorlar, tükürüyorlar, bağırmadan konuşamıyorlardı; Jésus-Christ'nin sesi, boru gibi çıkıyor, kulakları tırmalıyor, öteki sesleri bastırıyordu. Chouine denilen kâğıt oyunu oynuyordu, arkadaşiyle aralarında kavga çıkmıştı, çünkü, beriki son elde, kazandığını iddia etmiş, bu iddiasında pervasızca ısrar ediyordu; halbuki, haksız gibi görünüyordu. Kavganın sonu bir türlü gelmiyordu. Jésus-Christ, öfkeden kudurarak öyle avaz avaz haykırmağa başladı ki, kahvehane sahibi araya girdi. O zaman, Jésus-Christ ayağa kalktı, masa masa dolaştı, oyunu öteki müşterilere göstermek için, bir sarhoş inadiyle, kâğıtlarını gezdirdi, durdu. Herkesi rahatsız ediyordu. Tekrar haykırmağa başladı, haksız olduğu halde hakkına güvenip hakaretler karşısında gayet soğukkanlı duran ihtiyarın yanına döndü.

— Alçak! Düzenbaz! Hele dışarı bir çık da sana haddini bildireyim!

Sonra, birdenbire, ihtiyarın karşısına oturdu; sakinleşmişti:

— Ben bir oyun biliyorum, dedi... Bahse girelim, ister misin?

Cebinden bir avuç beş franklık para çıkarmıştı, on beş yirmi kadar vardı, bunları bir tek küme halinde önüne koydu.

— Bak nasıl oyun bu. Sen de bu kadar para koy.

İhtiyar merak etmişti, hiçbir şey söylemeden kesesini çıkardı, onunki kadar bir küme de o yaptı.

— Şimdi, ben senin önündeki kümeden bir tane beş franklık alıyorum, bak ne yapacağım!

Parayı aldı, kutsal şaraplı ekmek gibi, ciddî bir tavırla dilinin üstüne koydu, bir hamlede yutuverdi.

— Sıra sende, benim önümdeki kümeden bir tane de sen al... Kim kimin parasından en fazla yerse, yediği onun olur. İşte oyun bu!

İhtiyar, gözlerini alabildiğine açarak oyuna razı oldu, ilk parayı güçlükle yuttu. Ama, Jésus-Christ, benim acelem yok diye haykırıyor, bir yandan da, paraları erik gibi yutuyordu. Beşincide, kahvenin içinde bir kaynaşma oldu, oyuncuların etrafında, hayretten donakalmış bir halka birikti. Vay kârata vay! O ne gırtlaktı o, paraları yok ediyordu! İhtiyar, dördüncü parayı yutarken, yüzü mosmor kesildi, arkaya doğru devrildi, tıkanıyor, hırıldıyordu; bir an geldi ki öldü zannettiler. Jésus-Christ, gayet rahat, alaycı bir tavırla ayağa kalktı. Kendi hesabına, midesinde on tane sikke vardı, ne de olsa otuz frank kazanmıştı.

Buteau, ihtiyar kurtulmazsa başına iş açılacağından korkarak masadan kalkmıştı; dâvet kendi tarafından geldiği halde, hesap görmeğe yanaşmadan, dalgın gözlerle duvarlara bakındığı için, paraları Jean

verdi, beriki, bunun üzerine, büsbütün uysallaştı. Avluda, arabaya hayvan koşulduktan sonra, Jean'ın omuzlarından tuttu:

— Bana bak, düğüne geleceksin ha, dedi. Üç hafta sonra düğün yapacağız... Notere uğradım, sözleşmeyi imzaladım, bütün evrak hazırdır.

Sonra, Lise'i kendi arabasına bindirdi.

— Hoop! yallah! Seni götüreyim!... Rognes'dan dolaşacağım, yolum uzamaz.

Jean, çiftliğe, kendi arabasiyle yalnız döndü. Bunu tabii buluyordu, onları takibetti. Cloyes, sokak fenerlerinin yıldız yıldız yanan ışıklariyle aydınlanarak, tekrar ölü sessizliğine gömülmüş, uyuyordu; pazar yerindeki hayhuydan, şimdi, yalnız, gecikmiş sarhoş bir köylünün sarsak ayak sesleri kalmıştı. Sonra, yol, ilerde, simsiyah, uzanıyordu. Fakat Jean, biraz sonra, karıkocanın bindiği öteki arabayı gördü. Böylesi daha iyi diye düşündü, çok âlâ olmuştu. Jean, böyle düşünerek, vücudu gecenin serinliğiyle rahatlamış, serbest, neşeli, keskin bir ıslık tutturmuş, gidiyordu.

VII

Ot biçme mevsimi yine gelmişti, gök masmavi, hava çok sıcaktı, serin meltemler esiyordu; düğün için, o sene bir cumartesiye raslıyan Saint-Jean yortusu günü seçilmişti.

Fouan'lar, düğün dâvetlerine, ailenin büyüğü olan la Grande'dan başlamasını, Buteau'ya sıkı sıkı tembih etmişlerdi. La Grande, etrafa korku salmış zengin bir kıraliçe gibi, saygı görmek istiyordu. Onun için, Buteau ile Lise, bir akşam, ikisi de yabanlıklarını giyinip, nikâha, düğüne, sonra gelinin evinde verilecek olan düğün yemeğine gelmesini rica etmek üzere, onun evine gittiler.

La Grande, mutfağında yalnız başına oturmuş, yün örüyordu; şişlerini durdurmadan, dikkatle yüzlerine baktı, söylediklerini dinledi, aynı cümleleri üç defa tekrar ettirdi. Nihayet, cırlak sesiyle:

— Düğüne mi? Yoo, gelemem! dedi. Düğüne gelip de ne yapacağım?... Düğün, eğlenenlere mahsustur.

Bedavadan yeyip içeceğini düşününce, sahtiyan renkli suratının pembeleştiğini görmüşlerdi; kabul edeceğine emindiler; ama, usuldendi, çok yalvarmaları lâzımdı.

— Yoo, doğrusu, bu olmadı halacığım! Sizsiz olmaz.

— Hayır, hayır, düğün benim harcım değil. Vaktim var mı, giyeceğim var mı? Ne olsa masraf... İnsan, düğüne gitmeden de yaşıyabilir.

Dâveti on defa tekrarlamağa mecbur oldular, nihayet, somurtkan bir suratla:

— Pekâlâ, mademki mecburiyet var, gelirim, dedi. Ama, siz olduğunuz için bu rahatsızlığa katlanıyorum.

Buteau ile Lise'in kalkıp gitmediklerini görünce, la Grande'ı bir düşüncedir aldı, çünkü âdetti, böyle dâvet ziyaretlerinde, bir kadeh şarap ikram edilirdi. Nihayet, gönlü olup kalktı, mutfakta, açılıp birazı içilmiş bir şişe bulunduğu halde, mahzene indi. Çünkü, aşağıda, bu gibi hallerde kullanılmak üzere sakladığı, sirkeleşmiş bir şarabı vardı, öyle ekşi idi ki, kendisi de içemiyordu, adını akraba kaçıran koymuştu. İki bardak doldurdu, getirdi, yeğenlerine öyle dik dik baktı ki, onu gücendirmemek için, yüzlerini buruşturmadan kadehleri boşaltmak zorunda kaldılar. Boğazları kor düşmüş gibi yanarak, onun yanından ayrıldılar.

Aynı akşam, Buteau ile Lise, Rose-Blanche'a, Charles'ların evine gittiler. Fakat orada, feci bir macera ile karşılaştılar. Mösyö Charles, bahçesindeydi, çok heyecanlı idi. Sarmaşık gülünü ayıklarken şiddetli bir teessüre kapılmış olsa gerek ki, bahçe makasını hâlâ elinde tutuyor, merdiven de duvara dayalı duruyordu. Yine de kendini tuttu, onları salona aldı; Elodie, salonda, o mütevazı edasiyle nakış işliyordu.

— Ya, demek ki, haftaya evleniyorsunuz, öyle mi? Çok güzel, çocuklar... Fakat biz aranızda bulunamıyacağız, madam Charles, Chartres'a gitti, on beş gün kadar orada kalacak.

Şiş göz kapaklarını kaldırdı, genç kıza baktı.

— Çünkü, büyük panayırlarda, kalabalık bastırdığı zamanlar, madam Charles, beri tarafa gidip kızına bir parça yardım eder. Bilirsiniz, ticaret ticarettir, gün olur, müessesede ahali birbirini çiğner. Estelle, işin hünerini ne kadar almış olursa olsun, annesinin ona çok faydası dokunuyor, kaldı ki damadımız Vaucogne'dan hiç hayır yok... Sonra da, madam Charles, müesseseyi gördüğü için memnun. Ne yaparsınız? Hayatımızın otuz senesi orada geçti, dile kolay!

Rikkate geliyor, gözleri dalıyor, ta uzağa, geçmişe takılıp kalıyor, yaşarıyordu. Dediği doğru idi, karısı, çiçeklerle, kuşlarla, güneşle dolu, çok rahat, çok mükellef bu kibar inziva köşesinden, Juifs sokağındaki küçük evi sık sık özlerdi. Gözlerini kapadığı zaman, katedral meydanından Eure suyu kıyısına kadar. bayır aşağı uzanan eski Chartres'ı hayalinde görüyordu. Oraya varıyor, Pie sokağına, Porte-Cendreuse sokağına giriyordu; sonra, kestirmeden gitmek üzere Ecuyers sokağına sapıyor, Tertre du Pied-Piat'dan aşağı iniyordu; son basamağa gelince, Juifs sokağiyle Planche-aux-Carpes sokağının köşesini teşkil eden 19 numaralı ev, beyaz cephesiyle, her zaman kapalı yeşil pancurlariyle gözüküyordu. Bu iki sokağın ikisi de sefil sokaklardı, madam Charles, bu sokakların köhne evleriyle murdar ahalisini, sokağın ortasından akan kapkara çirkefi otuz sene seyretmiş,

durmuştu, fakat, kendi evinin loşluğu içinde, kapı eşiğini bile aşmadan, ne haftalar, ne aylar geçirmişti! Salondaki sedirlerle aynalar, odalardaki yatak takımlariyle akaju eşya, bütün bu debdebe, servetlerini borçlu bulundukları kendi yaratmaları, kendi eserleri olan bu ağırbaşlı ve rahat lüks, hâlâ kolktuklarını kabartıyordu. Tuvalet sularının çıkmıyan kokulariyle, bir hasret ifadesi gibi cildinde muhafaza ettiği, tekmil eve mahsus olan o koku ile dolu bazı mahrem köşeleri hatırladıkça, yüreğine melâlli bir ezginlik doluyordu. Onun için, fazla iş olduğu mevsimleri bekliyor, hemen o akşam şekerci dükkânında annesine iade etmek vadiyle torunundan iki iri öpücük aldıktan sonra, daha gençleşmiş olarak, püt neşe yola çıkıyordu.

Charles'ların düğünde bulunamıyacaklarına gerçekten üzülen Buteau:

— Vah vah! Çok yazık, çok yazık! deyip duruyordu. Ama, kuzin, halamıza bir mektup yazıp çağırsak olmaz mı?

On beşini süren Elodie, seyrek saçlı başını kaldırdı, şiş, kansız, bâkire yüziyle onlara baktı; kanı öyle azdı ki, kırların bol havası ile daha da azalıyor gibiydi.

— Yoo, olmaz, diye mırıldandı, büyük annem, bana, iki haftadan fazla şekerleme işleriyle uğraşacağım, dedi. Hattâ, uslu otururşam bana da bir küiâh şekerleme getirecek.

Bu meşru bir yalandı. Her seyahatte, kıza, şekerlemeler getiriyorlardı, bunları, anasiyle babasının mağazasında yapılıyor zannediyordu.

Nihayet, Lise:

— Pekâlâ, o halde onsuz gelin, amca, dedi; küçüğü alın, gelin.

Fakat mösyö Charles artık dinlemiyordu, tekrar heyecana kapılmıştı. Pencereye yaklaşıyor, birini gözetler gibi görünüyor, taşmak üzere olan bir öfkeyi içine atıyordu. Kendini daha fazla tutamadı:

— Haydi git, bir parça oyna, yavrucuğum, diyerek genç kızı odadan çıkardı. Büyükler konuşmağa başlar başlamaz bu şekilde odadan çıkmağa alışık olan Elodie gidince, Charles, odanın ortasında dikildi. Emekliye ayrılmış bir adliyeci yüzünü andıran dürüst, etli, solgun yüzü nefretle titriyerek kollarını kavuşturdu.

— İnanılır şey midir bu? Böyle bir rezalet hiç gördünüz mü?... Gül ağacı aynıklıyordum, son basamağa bastım, öte tarafa, şöyle eğiliverdim, ne görsem beğenirsiniz? Honorine, evet, o pırlanta gibi Honorine'im, bir erkekle beraber eğil mi? Üstüste çıkmışlar, bacakları havada, rezaletle meşguller... Ah, yezitler, yezitler! Hem de benim duvarımın dibinde!

Charles'ı hafakanlar boğuyordu, asîl lânet hareketleri yaparak, bir aşağı bir yukarı dolaşmağa başladı.

— Bekliyorum, gelsin, kapı dışarı atacağım, orospu, alçak!... Hiçbirisini zaptedemiyoruz. Hepsini gebe bırakıyorlar. Altı ay geçti miydi, tamam, namuslu bir aile evinde, karnı burnunda, oturmalarına imkân kalmıyor... İşte bizimkini de iş üstünde yakaladım, hem öyle can ve gönülden meşguldü ki! Dün-

yanın sonu geldi, muhakkak, ahlâksızlığın artık hududu yok!

Buteau ile Lise, hayretten ağızları bir karış açık, onun öfkesine, hatır için hak verdiler.

— Elbette, yakışık alır iş değil bu! Yok, hiç yakışık alır iş değil!

Fakat Charles, tekrar karşılarına gelip durmustu:

— Bir düşünün, ya Elodie merdivene çıksa o manzarayı görüverse! Hiç mi hiçbir şey bilmiyen, düşüncelerine varıncıya kadar göz altında tuttuğumuz çok mâsum bir yavrucak!... İnsanın tüyleri ürperiyor, namusum hakkı için!... Madam Charles burada bulunsaydı ne müthiş bir şey olacaktı!

Tam o sırada, pencereden dışarı bir göz atınca, çocuğun, merak sevkiyle, ayağını merdivenin alt basamağına koymuş olduğunu gördü. Atıldı, onu bir uçurumun kenarında görmüş gibi, korkudan kısılmış bir sesle:

— Elodie! Elodie! diye haykırdı. İn, Allah aşkına oradan uzaklaş!

Dizlerinin bağı çözülmüştü, bir koltuğa serildi, hizmetçi kadınların hâyasızlıklarından acı acı şikâyete devam etti. Bir başka hizmetçiyi de, kümeste, tavukların gerisi ne biçim olduğunu kıza gösterirken yakalamıştı ya! Zaten köylülerin terbiyesizce sözlerinden, hayvanların hâyasızlıklarından, dışarıdaki bütün bu münasebetsizliklerden çocuğu koruyacağız diye çektikleri dert yeterdi! Bir de üstelik, evinin içinde devamlı bir ahlâksızlık yuvası bulunacaksa, artık, bütün ümidi kırılıyordu. Birdenbire:

— İşte eve geliyor, şimdi görürsünüz, bak, dedi.

Zili çaldı, Honorine'i, oturduğu yerde, sert bir tavırla karşıladı; kendini zorlamış, vakarını ve sükûnetini tekrar ele almıştı.

— Matmazel, eşyanızı toplayın, derhal gidin. Bir haftalık tazminatınızı vereceğim.

Çelimsiz, sıskacık, biçare ve utangaç tavırlı hizmetçi kız, izahat vermek, özürler gevelemek istedi.

— Boşuna yorulmayın, yapabileceğim yegâne iyilik, sizi, genel ahlâkı bozuyor diye zabıtaya teslim etmemektir.

O zaman, hizmetçi kız isyan etti:

— Desenize, mürüriye vermeği unuttuk da ondan!

Charles, dimdik ayağa kalktı, parmağını kapıya doğru uzatarak, şahane bir işaretle onu kovdu. Sonra, o gidince, haşin sözlerle içini döktü.

— Şu orospuya bakın hele, evimin namusunu kirletiyor!

Lise'le Buteau, hatır için:

— Muhakkak öyle, hem de halis muhlis! dediler.

Buteau ilâve etti:

— Kabul, değil mi amca? Küçüğü alıp geleceksiniz, değil mi?

Mösyö Charles, hâlâ titriyordu. Endişeli bir tavırla, gidip aynaya bakmıştı; sonra içi rahat edip tekrar onların yanına geldi!

— Nereye? Ha, evet, düğününüze... Evlendiğinize çok iyi ediyorsunuz, çocuklar... Söz veriyorum, gelirim: ama, Elodie'yi getireceğimi vâdedemem; malûm ya, düğün bu, herkes ağzına geleni söyler... Nasıl? Kaltağı kapı dışarı ettim! Kadınlar canımı

sıkarsa dayanamam!... Haydi güle güle, mutlaka gelirim.

Buteau ile Lise'in, mösyö Charles'dan sonra evlerine gittikleri Delhomme'lar, usulden olan redlerden, ısrarlardan sonra, dâveti kabul ettiler. Aileden, dâvet edilmiyen bir Jésus-Christ kalmıştı. Fakat o da, sahiden çekilmez bir hale geliyordu; herkesle dargındı, akrabalarının haysiyetini kırmak için, icadetmediği rezillik kalmıyordu; bir kepazelik çıkartıp öc almasından korka korka, onu açıkta bırakmağa karar verdiler.

Tekmil Rognes, düğünü bekliyordu. Çok uzun zamandan beri geciktirilen bu evlenme işi bir hâdise oldu. Belediye reisi Hourdequin, zahmet edip düğüne geldi; fakat akşam yemeğinde bulunması rica edilince, özür diledi, çünkü, tesadüf, o gün bir dâva için geceyi Chartres'da geçirmek zorunda idi; fakat madam Jacqueline'i de dâvet etmek nezaketini gösterdikleri için. onun geleceğini vâdetti. Düğünde, kibar takım da bulunsun diye, bir aralık rahip Godard'ı dâvet etmeği düşünmüşlerdi. Fakat daha ağızlarını açar açmaz, töreh için Saint-Jean yortusu gününü seçtiklerinden dolayı, rahip köpürdü. O gün, Bazoches-le-Doyen'de hayrat bir büyük âyin vardı. Sabahleyin, nasıl olurdu da Rognes'da bulunabilirdi? Bunun üzerine, kadınlar, Lise, Rose ve Fanny ısrar ettiler; dâvetten bahsetmediler, nihayet kabul etti. Öğle üstü, o kadar hiddetli bir halde geldi ki, âyini, bir öfke nöbeti içinde derleyip toparlayıverdi, hepsi son derece gücendiler.

Birçok müzakerelerden sonra, gelinin, neredeyse üçüne basacak olan bir çocuğu bulunduğu için, düğünün, aile içinde, gayet sade yapılmasına karar verilmişti. Lâkin, yine de Cloyes'daki pastacıya gidip bir pasta ile tatlı ısmarlamışlar; sırasında para yemesini bildiklerini göstermek için, bu tatlıya çok masraf etmişlerdi. Sainte-Juste'deki çiftçi Coquart'ların büyük kızının düğününde olduğu gibi, sofrada, bir yemişli pasta, iki krema, dört tabak şekerleme ve pötifur bulunacaktı. Evdeki düğün yemeğinde, bir etli çorba, domuz sucukları, dört tane piliç sote, dört tavşan yahnisi, sığır ve dana kızartması vardı. Bu yemekler, aşağı yukarı on beş kişiye göre hesabedilmişti, dâvetli sayısı henüz tamamı tamamına bilinmiyordu. Akşamdan artan yemek olursa, onu da ertesi gün yeyip bitireceklerdi.

Sabahleyin, bir parça bulutlu olan hava açılmıştı, gün, lâtif bir ılıklık ve duruluk içinde kavuşuyordu. Sofrayı, geniş mutfağın ortasına, etlerin kızardığı, salçaların kaynadığı ocakla fırının karşısına kurmuşlardı. Yanan ateşler, mutfağı öyle ısıtıyordu ki, iki pencere ile kapıyı açık bırakmışlardı, taze kesilmiş otların misk kokusu içeri doluyordu.

Bir gün evvelinden beri, Fanny ile Rose, Mouche'un kızlarına yardım ediyorlardı. Saat üçte, kasaba kadınlarını evlerine bırakan pastacının arabası gözüktüğü zaman, heyecanlı bir an oldu. Tatlıları, seyrine bakmak için, hemen masanın üstüne dizdiler. Tam o sırada, la Grande, vaktinden evvel çıkageldi. Oturdu, sopasını dizlerinin arasına sıkıştırdı, hain bakışlı gözlerini yiyeceklere dikti, bir daha ayırmadı.

Bu ne kadar masraf! diye düşünüyordu. Akşam üstü daha fazla sömürmek için, sabahleyin hiçbir şey yememişti.

Buteau, ona şahitlik eden Jean, ihtiyar Fouan, Delhomme'la oğlu Nénesse, bütün erkekler, hepsi redingotlarını, siyah pantalonlarını giymişler, ipekli yüksek şapkalarını başlarından çıkarmadan, avluda kâğıt oynuyorlardı. Mösyö Charles geldi, yalnızdı, Elodie'yi bir gün evvel Châteaudun'deki yatılı okula götürüp bırakmıştı; oyuna katılmadı, seyretti, yerinde mütalâalar yürüttü.

Fakat saat altı olup da her şey hazırlandığı halde, Jacqueline'i beklemek zorunda kaldılar. Kadınlar, ocak başında kirlenmesin diye, yukarı kaldırıp iğnelerle tutturdukları eteklerini indiriyorlardı. Lise maviler, Françoise pembeler giymişlerdi; bu modası geçen cırlak renkli ipeklileri Lambourdieu, Paristen gelme son moda kumaşlar diye, onlara, değerlerinin bir misline satmıştı. Fouan nine, kırk senedir kasaba düğünlerine giydiği mor poplin fistanını sandıktan çıkarmış, Fanny yeşiller giymiş, kösteği ile saatini, broşunu, yüzüklerini, küpelerini, bütün mücevherlerini takmıştı; ikide bir, kadınlardan biri yol üstüne çıkıyor, çiftlikteki madam geliyor mu, gelmiyor mu diye, kilisenin köşesine kadar koşup bakıyordu. Etler yanıyor, sofraya getirmekte hata ettikleri etli çorba, tabaklarda soğuyordu. Nihayet, birisi seslendi:

— Geliyor, geliyor!

O sırada araba gözüktü. Jacqueline, çevik bir sıçrayışla, indi. Kendi güzelliğini bildiği için, zevkli giyinmişti, sırtında kırmızı benekli, beyaz alelâde

kretondan bir elbise vardı, o haliyle nefisti; mücevher namına da hiçbir şey takmamıştı, çıplaktı, yalnız kulaklarında pırlantalar vardı, Hourdequin'in hediyesi olan bu pırlantalar, civar çiftlikleri birbirine katmıştı. Fakat onu getiren uşağa yardım edip arabayı ahıra çektikten sonra, Jacqueline'in, bu adamı geri göndermeyişine şaştılar. Beyaz tenli, kızıl saçlı, çocuk tavırlı, dev gibi bir adamdı, adı Tron'du. Perche'ten gelmişti, on beş günden beri la Borderie'de yanaşmalık ediyordu.

Jacqueline:

— Tron kalacak ha, dedi, sonra beni çiftliğe götürecek.

Beauce'lular, Perche'lileri sevmezler, sahtekâr, sinsi olduklarını söylerler. Herkes bakıştı. Bu koca aygır, la Cognette'in yeni âşığı mı idi acaba? Sabahtan beri şakacılığı pek üstünde olan Buteau, gayet nazik davrandı, cevap verdi:

— Tabiî kalacak! Sizinle beraber gelmiş olması kâfi.

Lise, yemeğe başyıyalım diyince, bağrışa çığrışa, itiş kakış, sofraya oturdular. Üç iskemle eksikti, koştular, hasırları dökülmüş iki kahve iskemlesi getirdiler, üstlerine bir kalas uzattılar. Kaşıklar, tabakların dibini şakır şakır dövmeğe başlamıştı bile. Çorba soğumuş, yağları yıldız yıldız donmuştu. Ama, zararı yoktu, ihtiyar Fouan, karnımızda ısınır diye ortaya bir fikir attı, bir kahkaha fırtınası kopardılar. Derken, bir kapışma, bir sömürmedir gitti. Piliçler, tavşanlar, etler, müthiş bir ağız şapırtısı ortasında, bir gözüküp bir kayboldu. Kendi evlerinde gayet kanaatkâr olan

bu insanlar, başkalarının evinde mide fesadına uğruyorlardı. La Grande, daha fazla yiyebilmek için lâkırdı etmiyor, durmadan çiğniyor, alabildiğine yiyordu. Bu kupkuru, yamyassı, seksenlik acuze vücudunun, hiç şişmeden göçürttüğü yemeklerin miktarı korkunç bir şeydi. Âdaba uygun olsun diye, gelinin sofradan kalkmaması için, Françoise'la Fanny'nin hizmet görmeleri kararlaşmıştı; fakat Lise yerinde duramıyor, ikide bir, iskemlesinden kalkıyor, kollarını sıvıyor, büyük bir itina ile bir salça boşaltıyor, yahut kızartmayı şişten çıkartıyordu. Hoş, biraz sonra, bütün sofra halkı hizmet etmeğe başladı; birinden biri hep ayakta idi, kâh ekmek kesiyor, kâh bir tabağı yakalamağa uğraşıyordu. Buteau şarap dağıtma işini üzerine almıştı, artık işe yetişemiyordu; şişelerin mantarını açıp kapıyarak vakit kaybetmemek için, bir fıçıya delik açıvermişti; fakat, adamı yemek yemeğe bırakmıyorlardı, Jean'ın, onunla nöbetleşe iş görmesi, şişeleri doldurması icabetti. Delhomme, yan gelip oturmuş, o akıllı uslu edasiyle, boğulmamak için sulu bir şey içmek lâzım geldiğini söylüyordu. Saban tekerleği gibi kocaman bir şey olan börek sofraya geldiği zaman, herkes bir toparlandı, kıymalı börek rağbet görüyordu; mösyö Charles, nezaketi o kadar ileri götürdü ki, Chartres'da bile bundan daha güzel bir börek görmediğine, şerefi üzerine yemin etti. Derken, keyfi pek yerinde olan Fouan baba, başka bir cevahir yumurtladı:

— Yahu, insan bunu kıçına yapıştırsa, çatlakları iyi eder!

Masa halkı, katıla katıla gülmeğe başladı, hele Jacqueline'in gözlerinden yaş geliyordu. Kekeler gibi bir şeyler söylüyor, fakat söylediği sözler, kahkahaları arasında kayboluyordu.

Gelinle güvey karşılıklı oturuyorlardı, Buteau, annesiyle la Grande'ın, Lise, Fouan baba ile mösyö Charles'ın arasında idiler; öteki misafirler, canları istediği yere oturmuşlardı, Jacqueline, kendisine sakin ve sersem bakışlı gözleriyle yiyecek gibi bakan Tron'la yanyana idi; Jean, Françoise'ın yanında idi, aralarında yalnız küçük Jules vardı, ikisi de ona gözkulak olacaklarına söz vermişlerdi. Fakat börek gelir gelmez, şiddetli bir hazımsızlık kendini gösterdi, gelin, çocuğu götürüp yatırmak zorunda kaldı. Böylece, Jean ve Françoise, yemeğin sonuna kadar yanyana oturdular. Françoise, ocakta yanan bol ateşten yüzü kıpkırmızı, yorgunluktan harap, lâkin yine de çok heyecanlı idi, yerinde duramıyordu. Jean, atılıyor, onun yerine kendisi kalkıp hizmet görmek istiyordu; fakat Françoise sıvışıyor, üstelik, keyfi yerinde iken çok muzip olduğu için, yemeğin başından beri kendisine takılıp duran Buteau'ya kafa tutuyordu. Françoise yanından geçerken Buteau çimdik atıyor, kız, pür hiddet, ona bir şaplak indiriyordu; sonra, câzibeye tutulmuş gibi, yine çimdiklenmek ve onu tokatlamak için, bir şey bahane edip tekrar ayağa kalkıyordu. Kalçalarım morardı, diye şikâyet ediyordu.

Jean:

— Yerinde otursana, a canım! diyordu.

Françoise:

— Yoo! hayır, diye haykırıyordu, Lise'in kocasıyım diye, kendisini benim de kocam zannetmesin.

Gece olunca altı tane mum yakmışlardı. Üç saatten beri yemek yiyorlardı, nihayet, saat ona doğru, tatlıya giriştiler. Arkasından, kahve içtiler, ama, öyle bir fincan, iki fincan değil, kâseler dolusu, durmadan içtiler. Şakalaşmalar artıyordu. Kahve sinirleri kuvvetlendirir, fazla uyuyan erkeklere birebirdir, diyorlardı; sofradaki evli erkeklerden biri, bir yudum kahve içti miydi, hepsi kasıklarını tutarak gülüyorlardı. Fanny pek neşeli idi, her zamanki çekingenliğini bırakmıştı, Delhomme'a:

— Sen kahve içmekte haklısın, dedi.

Delhomme kızardı, temkinli bir tavırla, mazeret olarak, fazla çalıştığını ileri sürdü; oğulları Nénesse, karıkoca arasındaki bu itirafın sebep olduğu, dizleri döve döve atılan kahkahalar tufanı ortasında, ağzı bir karış açık, gülüyordu. Oğlan, o kadar çok yemişti ki, patlıyacak gibi idi. Bir aralık ortadan kayboldu, ancak çıkıp giderlerken, onu, iki ineğin yanında yatıp uyumuş buldular.

Yine en fazla dayanan la Grande oldu. Vakit gece yarısı olduğu halde o, hepsini bitirememenin verdiği sessiz üzüntü ile, pötifurları atıştırıyordu. Krema tabaklarının dibini kazımışlar, yemişli pastanın kırıntılarını silip süpürmüşlerdi. Gitgide artan sarhoşluğun verdiği rehavetle, korsajların kopçaları çözülüyor, pantalonların belleri gevşetiliyordu, herkes yer değiştiriyor, salça yağları dökülmüş, şarap lekeleriyle dolu sofranın etrafında, küçük gruplar halinde konuşuluyordu. Şarkı denemelerinin sonu çık-

mamıştı, yalnız, ihtiyar Rose, gözleri dalgın, geçen asırdan kalkma açık saçık bir şarkı, gençlik çağına ait bir nakarat mırıldanmağa devam ediyor, sarsak başiyle tempo tutuyordu. Sayıları da dans edemiyecekleri kadar azdı, erkekler, pipolarını tüttürerek şişe şişe rakı içmeği tercih eiyorlar, pipolarını örtünün üstüne vurarak küllerini boşaltıyorlardı. Fanny ile Delhomme, bir köşeye çekilmişler, yeni evlilerin para durumu nasıl olacağını ve neler ümit edebileceklerini, Jean'la Tron'un yanında, meteliğine kadar hesap ediyorlardı. Bu lâkırdı, bitip tükenmeden devam etti; toprağın her santimetre murabbaına paha biçiliyordu; çamaşırların değerine varıncıya kadar, Rognes kasabasındaki servet sahiplerinin hepsinin servetini biliyorlardı. Öte ucta, Jacqueline, mösyö Charles'ı yakalamış, kahpelik dolu güzel gözleri tecessüsle tutuşarak, mukavemeti kıran bir tebessümle yüzüne bakıyor, sualler soruyordu:

— Ey, Chartres hoş bir yer midir? Eğlencesi var mıdır?

Mösyö Charles cevap veriyor, Chartres'ı çepeçevre gölge ile kuşatan ihtiyar ağaçlar dikili mesireyi methediyordu. Hele aşağı kısımda, Eure suyu kıyısında, bulvarlar yazın pek serin olurdu. Sonra, katedral vardı; mösyö Charles, malûmat sahibi, diye saygı gösteren bir kimse olarak, katedrali uzun uzadıya tarif ediyordu. Evet, şehrin en güzel anıtlarından biriydi, bu dinsiz Hıristiyanlar asrında lüzumundan fazla geniş kalmıştı; hafta ortası, yalnız sofu kadınların geçtiği ıssız meydanın ortasında, hemen hemen daima bomboştu; mösyö Charles, bu koca harabe

hüznünü. bir pazar günü ikindi duası zamanı oradan geçerken, katedralin içine girdiği vakit hissetmişti; içerde insan soğuktan tir tir titriyordu, renkli camlardan dolayı içerisi çok loştu, öyle ki, bir avuç karınca gibi kaybolmuş, kubbelerin altında düdük gibi ince sesleriyle şarkı söyliyen iki küçük kız okulu öğrencilerini, ancak gözleri karanlığa alıştıktan sonra seçebilmişti. Ah! Kiliseleri böyle bırakıp meyhanelere gidenlerin hali, gerçekten yürek üzücü şeydi!

Jacqueline, heyret içinde, gülümsiyerek hâlâ dikkatle onun yüzüne bakıyordu. Nihayet:

— Peki amma, Chartres'da kadınlar... diyecek oldu.

Mösyö Charles, onun ne demek istediğini anladı. Çok ciddî bir tavır takındı, ama yine de, genel sarhoşluğun neşesi arasında, açıldı. Jacqueline, yüzü pembe pembe, kıkır kıkır gülerek ona sokuluyor, sanki, her gece sürü sürü erkeğin gelip geçişinin sırrına ermek istiyordu. Fakat mösyö Charles, ona umduğu şeyi değil, işin çetinliğini anlatıyordu, çünkü içtiği zaman melâlli ve kalender olurdu. Sonra Jacqueline, Châteaudun'deki evi merak edip bir gün önünden geçtiğini, Davignon sokağı ile Loiseau sokağının köşesinde, yarı çürük pancurları örtülü, harap bir küçük ev olduğunu söyleyince ateşlendi. Evin arkasında, bakımsız bir bahçe içinde, içi kalay kaplı büyük bir cam yuvarlak, cepheyi aksettiriyordu; güvercinlik haline konulan çatı pencerelerinin önünde de, güneşte, güvercinler uçuşuyor, dem çekiyorlardı. O gün, merdivenli kapının önünde çocuklar oynuyordu, süvari kışlasının duvarının arkasından da,

kumanda sesleri geliyordu. Mösyö Charles, onun sözünü kesti, coşuyordu. Evet, evet, o dediği yeri biliyordu, orada iğrenç, zebun iki kadın vardı, aşağı katta ayna bile yoktu. Bunlar, zanaatın şerefini lekeliyen batakhanelerdi. Nihayet sakinleşti, üstün bir insan tavriyle, müsamahalı bir kalenderlik gösterdi.

— Ama, bir kaza merkezinde, bundan daha fazla ne yapılabilir ki?

Saat bir olmuştu, gidip yatmalı, dediler. Önceden bir çocuk peydahlamış olduktan sonra, yorgan altına girmek için nazlanmağa lüzum yoktu, değil mi ya? Yeni evlilere, gerdeğe girdikleri gece yapılan, şilteye kaşıntı tozu ekmek, karyolanın vidalarını sökmek, yatağa, üstüne basınca öten oyuncaklar koymak gibi muziplikler de bu gelinle güvey için, bayramdan sonra bayramın mübarek ola gibi kalırdı. En iyisi, yine, birer kadeh daha çekip, Allah rahatlık versin diyerek gitmekti.

O sırada, Lise'le Fanny bir feryat kopardılar. Açık pencereden içeriye bir avuç pislik atılmış, bir çitin dibinden toplanıp içeri fırlatılan bu necaset, kadınların fistanlarını, tepeden tırnağa zifoslamış, mahvetmişti. Bunu hangi edepsiz yapmıştı, acaba? Koştular, meydana, yola, duvarın arkasına baktılar. Kimseler yoktu. Hoş, hepsi aynı şeyi söyledi. Bunu yapan Jésus-Christ idi, dâvet edilmediği için öc alıyordu.

Fouan'larla Delhomme'lar gittiler, mösyö Charles da gitti. La Grande, masanın etrafında dolaşıyor, artmış bir şey var mı diye aranıyordu; nihayet, Jean'a,

Buteau'lar kuru tahta üstünde sürünecekler dedikten sonra o da gitti. Ötekiler, bulut gibi sarhoş, ayakları taşlara takıla takıla giderlerken, onun, sopasını muntazam takırtılarla yere vura vura uzaklaşan sağlam ve sert ayak sesleri işitildi.

Tron, madam Jacqueline için arabayı koşmuştu. Jacqueline, arabanın basamağında döndü:

— Jean, siz çiftliğe bizimle beraber gelmiyorsunuz, değil mi? diye sordu.

Arabaya binmeğe hazırlanan Jean vazgeçti. Jacqueline'i memnunlukla berikine bıraktı. Onun, yeni âşığının iri vücuduna sokuluşunu seyretti, araba gözden kaybolunca kendini tutamadı, güldü. Kendisi yaya dönecekti; geldi, avludaki taş peykeye, Françoise'in yanına bir lâhza ilişti; kız, sıcaktan ve yorgunluktan serseme dönmüş, misafirler gidinciye kadar oraya oturuvermişti. Buteau'lar odalarına girmişlerdi bile, Françoise, yatmadan önce kapıları, pencereleri kapıyacağını vâdetmişti.

Beş dakika sustuktan sonra, Françoise içini çekerek:

— Ooh! Burası ne güzel, dedi.

Sonra, derin bir durgunluk içinde, sessizlik tekrar başladı. Yıldızlı, serin, lâtif bir geceydi. Aigre çayırlarından öyle keskin bir ot kokusu yükseliyordu ki, yabani bir çiçek kokusu gibi havayı dolduruyordu.

Neden sonra, Jean da:

— Evet, çok güzel, dedi. İnsanın içi açılıyor.

Françoise cevap vermedi, Jean onun uyuduğunu anladı. Kız, yana doğru kayıyor, omuzuna yaslanıyordu. Bunun üzerine, Jean, bir saat daha öylece

oturdu, müphem şeyler düşündü durdu. Aklına kötü kötü fikirler geldi, sonra, bu düşünceler dağıldı. Kız fazla küçüktü, beklerse, yalnız Françoise yaşlanacak, kendi yaşına yaklaşacakmış gibi geliyordu.

— Françoise, bana bak, gidip yatalım, hasta olacağız.

Françoise sıçrıyarak uyandı.

— Aa! sahi, yatağımıza yatsak daha iyi olacak... Allaha ısmarladık, Jean.

— Güle güle, Françoise.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

Buteau hissesini, istekten, kinden, inattan ibaret bir kuduz öfke ile iki buçuk seneden fazla reddettiği, şiddetle özlenen o toprağı, nihayet almıştı. Niçin böyle inadettiğini kendisi de bilmiyordu; halbuki aslında sözleşmeyi imza etmeye can atıyor, aldatılmış olmaktan korkuyor, tekmil mirası, şimdi parçalanmış ve darmadağın olmuş o on dokuz arpan toprağı tamamiyle ele geçirememekten duyduğu kederin tesellisini bir türlü bulamıyordu. Hissesini kabul ettiği günden beri büyük bir ihtirasını doyurmuş, mal sahibi olmanın şiddetli zevkını tatmıştı; bu zevkı bir misli artıran bir şey vardı, o da kızkardeşiyle erkek kardeşini zarara soktuğunu, şimdi, yeni yol kendi tarlasının eteğinden geçtiği için hissesinin daha değerlendiğini düşünmesiydi. Onlara ne zaman rastlasa, bıyık altından kurnazca gülüyor, göz kırparak:

— Şunları yine tongaya oturttum ya! diyordu.

Hem, hepsi bu kadar değildi. Çok uzun zaman geri bırakılan evlenmesiyle, Lise'in çeyiz olarak getirdiği, kendi tarlasına bitişik iki hektar toprakla da övünüyordu; çünkü bu toprağın, iki kızkardeş arasında paylaşılması gerektiği aklına gelmiyordu; ya-

hut, daha doğrusu, bu taksimi o kadar uzak bir zamana atıyordu ki, o tarihe kadar bu mecburiyetten sıyrılmanın bir kolayını bulacağını umuyordu. Françoise'ın hissesini de hesabetmek şartiyle, elinde sekiz arpanlık tarla, dört arpanlık çayır, şöyle böyle iki buçuk arpanlık bağ vardı; bunların hepsini de muhafaza edecekti, etinden et koparırlardı da yine kımseye vermezdi, hele yol kenarındaki des Cornailles parselini de katiyen bırakmıyacaktı, o kısım şimdi üç hektara yakın büyüklükte idi... Ne kız kardeşinde, ne erkek kardeşinde bunun bir benzeri yoktu, o yerden bahsederken yanaklarını şişire şişire konuşuyor, koltuklarını kabartıyordu.

Aradan bir sene geçti, bu ilk mal sahipliği yılı, Buteau için, zevk dolu bir yıl oldu. Başkalarının yanında yanaşmalık ettiği tarihte, hiçbir zaman, toprağı bu kadar derinden bellememişti; toprak şimdi onundu, içine girmek, ta can evine kadar ulaşıp onu bereketlendirmek istiyordu. Akşam olunca, demiri gümüş gibi parlıyan sabanı ile, eve yorgun argın dönüyordu. Martta buğdaylarını, nisanda yulaflarını ekti, gayretini artırdı, kendini tamamiyle toprağa verdi. Tarlalarda yapılacak iş kalmayınca, sevdalı gibi, onları seyre gidiyordu. Etraflarında dolaşıyor, alışık olduğu hareketle eğilip bir avuç özlü toprak alıyor, avucunda ezip ovalıyarak parmakları arasından yere akıtmaktan zevk duyuyor, hele, bu toprağın ne fazla kuru, ne fazla nemli olduğunu, yetiştirdiği buğday gibi misk koktuğunu görünce mesut oluyordu.

Böylece, kasımdan temmuza kadar, başakların yeşil uçları gözükmeye başladığından, yüksek saplar sararıncıya kadar, tekmil Beauce ovası, onun karşısında, yemyeşiş dalgalandı. Evinden dışarı çıkmadan ovayı gözleri önünde görmek istiyordu; mutfağın ovaya bakan, arka taraftaki penceresinin parmaklıklarını sökmüştü; oraya dikilip duruyor, gök kubbenin altında, çırçıplak, geniş, enine boyuna uzanan on fersahlık sahayı görüyordu. Bir tek ağaç yoktu; yalnız, Châteaudun'den Orléans'a giden yol üzerinde, göz alabildiğine, dümdüz sıralanan telgraf direkleri görünüyordu. Önce, koyu renkli dörtköşe toprak parçaları üzerinde, yerle bir, belli belirsiz yeşilimtırak bir gölge belirdi. Sonra, bu tatlı yeşil renk koyulaştı, âdeta bir örnek, yeşil kadife kumaş parçaları gibi bir hal aldı. Arkasından, filizler yükseldi ve kalınlaştı, her ot kendine mahsus rengi aldı, Buteau uzaktan bakınca, kızıl yoncaların yer yer kırmızı renkleri arasında, dört tarafa yayılan ucsuz bucaksız tarlalardaki buğdayın sarımtırak yeşilini; yulafın mavimsi yeşilini; çavdarın gümüşi yeşilini seçmeğe başladı. Beauce ovasının, biteviye, dümdüz ve taptaze görünüşiyle, böyle bahar kıyafetine bürünmüş, gençlik ve güzellik çağı idi. Saplar daha büyüdü, bir deniz oldu, dalgalı, derin, engin bir hububat denizi. Hava güzel olduğu günler sabahları, pembe bir sis yükseliyordu. Güneş yükseldikçe, duru havada muntazam, geniş sağanaklarla bir meltem esiyor, tarlalarda gömükler yapıyor, bu gömükler ufuktan başlayıp yayılıyor, ta öte başta kayboluyordu. Renkler bir sallantı ile so-

luyor, başakların üstünde eski altın hareleri dolaşıyor, yulaflar mavileşiyor, titreşen çavdarlar morumsu akisler alıyordu. Bir salıntı öbürünü kovalıyor, enginin rüzgârı altında bitmez tükenmez dalgalar, tarlaları dövüyordu. Akşam karanlığı çöktüğü zaman, keskin ışıklarla aydınlanan uzaktaki evlerin cepheleri, beyaz yelkenlere benziyor, tümseklerin gerisinde yükselen çan kuleleri, gemi direklerini andırıyordu. Geceleri soğuk oluyordu, karanlıklar, rutubetli ve haşırtılı açık deniz intıbaını artırıyor, uzakta bir koru, ıssız bir kara parçası gibi silikleşiyordu.

Balıkçı, fırtınası ekmeğini çalan azgın danize, kayalıktan nasıl bakarsa, Buteau da, fena havalarda, ayakları dibinde açılan bu Beauce ovasına öyle baktı. Orada, şiddetli bir bora seyretti, ovayı donuk, kurşuni bir renge bürüyen kara bir bulut, yıldırım gürültüleri arasında, başkaların tepesinde tutuşan kırmızı şimşekler gördü. Altı fersahı aşan bir mesafeden, önce halat gibi bükülmüş, kızıl, ince bir bulut halinde iken sonra uluya uluya, canavar hıziyle koşarak gelen bir yığın, bir hortum gördü; hortum geçtikten sonra, arkasında, üç kilometre genişliğinde bir iz, hepsi çiğnenmiş, kırılmış, kökünden kazınmış mahsuller gördü. Buteau'nun kendi tarlalarına zarar gelmemişti, için için sevinerek, alay ederek, başkalarının uğradığı felâkete acımıyordu. Başaklar yükseldikçe zevki artıyordu. Ufukta bir kasabanın teşkil ettiği adacık, yeşilliklerin gitgide yükselen sevivesi gerisinde, kaybolmuştu. Görünürde yalnız la Borderie'nin damları kalmıştı, sonra onlar da battı. Sadece, gemi enkazı gibi, kanadlariyle beraber bir

değirmen kaldı. Her tarafta buğday vardı, etrafı kaplıyan, taşan, toprağı ucsuz bucaksız yeşilliği ile örten buğday denizi vardı.

Buteau her akşam, sofraya otururken:

— Eeeh! diyordu, eğer yaz fazla kurak gitmezse her zaman ekmek bulacağız.

Buteau'ların evinde herkes yerli yerini bulmuştu. Karı-koca, aşağıdaki büyük odayı almışlardı, Françoise onların üstündeki, Mouche babanın eski küçük odasiyle yetinmişti. Bu oda yıkanmış, bir ot minderle, bir eski konsolla, bir masa, iki sandalye ile döşenmişti. Françoise ineklere bakıyor, eskisi gibi yaşıyordu. Ama bu huzur içinde, için için bir anlaşmazlık sebebi, iki kızkardeş arasında askıda bırakılan o hisse bölüşme meselesi vardı. Büyük kız evlenir evlenmez, küçüğün vasîsi olan ihtiyar Fouan baba, ilerde her türlü üzücü şeyleri önlemek üzere, bu taksimin yapılmasında ısrar etmişti. Fakat Buteau itiraz etmişti. Ne lüzum vardı? Françoise'ın yaşı çok küçüktü, toprağına ihtiyacı yoktu, hiçbir şeyde değişiklik olmuş muydu? Françoise eskisi gibi, ablasının evinde yaşıyordu, yiyip içiyor, giyinip kuşanıyordu; hâsılı, halinden bir şikâyeti olamazdı. Bütün bu sebepler karşısında, ihtiyar, başını sallıyordu. İlerde ne olacağı bilinmezdi, iyisi mi, işi halletmeliydi; genç kız, kendisi de ısrar ediyor, hissesini bilmek istiyordu; bir kere öğrendikten sonra onu yine eniştesine emanet edecekti. Lâkin Buteau, inatçı ve alaycı, dobra dobra, kalender haliyle yine kendi dediğini yaptırdı. Artık taksim lâfı etmiyorlardı, Buteau bu şekilde, güzel güzel ailece yaşamanın zevkini övüp duruyordu.

— İnsan dostça anlaşmalı, başka lâf bilmem! diyordu.

Gerçekten de, ilk altı ayın sonuna kadar, iki kızkardeş arasında da, karı-koca arasında da henüz kavga çıkmamıştı; derken iş, yavaş yavaş bozuldu. Önce aksilenmeler başladı. Biribirlerine surat ediyorlardı, gitgide sert sözler söylemeye başladılar; senindi, benimdi dâvasının sebep olduğu kin, dirliklerini bozmaya devam ediyor, dostluğu yavaş yavaş ortadan kaldırıyordu.

Lise'le Françoise, muhakkak ki birbirlerini eskisi kadar sevmiyorlardı. Şimdi onları, gün kavuşurken, aynı atkıya bürünmüş, birbirlerinin beline sarılmış dolaşır gören yoktu. Onları âdeta birbirlerinden ayırmışlardı, aralarında gitgide artan bir soğukluk vardı. İçlerine bir erkek gireli beri, Françoise'a, ablasını elinden almışlar gibi geliyordu. Eskiden her şeyi Lise'le paylaştığı halde, şimdi bu erkeği paylaşamıyordu. Bu yüzden, Buteau yabancı bir cisim, Françoise'ın, içinde yalnız yaşadığı kalbe set çeken bir engel olmuştu. Ablasını, Buteau öptüğü zaman, kendisi öpmeden çıkıp gidiyor, sanki başka birisi, bardağından su içmiş gibi tiksiniyordu. Mal sahipliği bakımından, çocukça telâkkilerini muhafaza ediyor, şiddetli bir ihtiras besliyor, senin malın senin, benim malım benim iddiası güdüyordu. Ablası şimdi mademki başka birine aitti, onu o başka kimseye bırakıyor, fakat kendisine ait olan şeyi, toprağın yarısı ile evin yarısını istiyordu.

Françoise'ın bu öfkesine bir başka sebep daha vardı ki, sorsalar ne olduğunu kendi de söyliyemezdi.

O zamana kadar Mouche babanın dul erkek hayatı ile buz kesilen, içinde kimsenin sevişmediği evde, dürtücü hiçbir soluk duymamıştı. Halbuki şimdi, bu evde bir erkek, hendek diplerinde kızların eteklerini sıvamaya alışık, cümbüşleri oda bölmelerini sarsan, solukları kaplama tahtalarının çatlaklarından geçip öte taraftan işitilen bir erkek oturuyordu. Françoise, hayvanlardan öğrenmiş, her şeyi biliyordu, bu bildiği şeylerden de hem tiksiniyor, hem bunlara öfkeleniyordu. Gündüzleri, Buteau ile kızkardeşini, rahat rahat kepazelik etsinler diye yalnız bırakmak için evden çıkmayı tercih ediyordu. Geceleri, sofradan kalkarken gülmeye başlasalar, bari ben bulaşığı yıkayıncıya kadar bekleyin diye haykırıyordu. Sonra, kapıları şiddetle vurarak, hakaretler geveliyerek, dişleri arasından:

— Pis cenabetler! Pis cenabetler! diye söylenerek odasına çekiliyordu. Bunlara rağmen, aşağıda olup biten işleri gene işitir gibi oluyordu. Başını yastığa gömüyor, yorganı gözlerine kadar çekiyor, ateşler içinde yanıyor, kulaklariyle gözleri hayaletlerle doluyor, isyan halindeki büluğunun hamleleri içinde rahatsız oluyordu.

Daha fenası şu ki, Buteau, Françoise'ı bu işle bu kadar meşgul görünce muziplik olsun diye ona takılıyordu. E, ne olmuş? ne var sanki? bu senin de başına geldiği zaman ne diyeceksin? diyordu. Lise de, bunda ayıp bir şey görmüyor, o da gülüyordu. O zaman Buteau, bu önemsiz şey hakkındaki fikrini açıklıyordu: Mademki Allah bu bedava eğlenceyi herkese vermişti, bundan kabil olduğu kadar,

tıkabasa faydalanmak lâzımdı. Ama, çocuk çıkartmamak şartiyle. Yo! İşte o yoktu! Çocuk lâzım değildi! İnsan evli değilken, budalalık ediyor, fazlasiyle çocuk yapıyordu. İşte meselâ Jules, kötü bir sürprizdi, onu kabul etmek zorunda kalmıştı. Ama evli olunca, adam aklını başına topluyordu, çocuk olmasın da, kendisini, kedi gibi hadım etmeye razı oluyordu. Evde, zaten ekmek yetiştiremezken, bir boğaz daha çıkacaktı, eksik olsundu!... Onun için, gözünü açıyor, kendini kolluyor, karısı için: kâfir öyle semiz ki, lüp diye yutacak diyor, adamakıllı çift sürüyorum ama, tohum ekmiyorum diye takılıyordu. Buğday! Ooo, o başka idi, toprak şiş karnından ne kadar cok buğday fışkırtabilirse o kadar iyi idi! Ama çocuk, sakın ha, hiç lüzumu yoktu!

Françoise'in heyecanı, bu sürüp giden tafsilât arasında, sürtünüp geçtiği ve sezinlediği bu çiftleşmeler ortasında, gitgide artıyordu. Mizacının değiştiğini söylüyorlardı; gerçek, izahı imkânsız huysuzluklar ediyor, neşeli iken birdenbire kederleniyor, sonra surat asıyor, aksileniyordu. Sabahları, Buteau'nun, yarı çıplak, fütursuz, mutfaktan geçişine fena fena bakıyordu. Françoise'ın bir fincan kırması gibi önemsiz şeylerden dolayı iki kardeş arasında kavgalar çıkmıştı. O fincan, hiç değilse yarısı, Françoise'ın da malı değil miydi? Canı isterse, her şeyin yarısını kıramaz mıydı? Bu mal sahipliği meseleleri üzerinde başlıyan kavgalar şiddetleniyordu, günlerce birbirlerine garaz oluyorlardı.

O tarihlerde, Buteau'nun kendi huyu da berbatlaştı. Müthiş bir kuraklık vardı, bir buçuk aydan

beri bir damla yağmur yağmamıştı; Buteau, mahsulün bozulduğunu, çavdarların cılız, yulafların zayıf kaldığını, buğdayların tane haline gelmeden kavrulduğunu görüp üzülüyor, yumruklarını sıkarak eve dönüyordu. Kuraklıktan buğdaylar gibi, o da maddeten rahatsız oluyordu; midesi büzülüyor, kollarının, bacaklarının sinirleri geriliyor, üzüntüden, öfkeden küçülüyor, kuruyordu. Derken bir sabah, ilk defa olarak Françoise'la kapıştı. Hava sıcaktı, Buteau, kuyudan elini yüzünü yıkadıktan sonra, gömleğinin önü açık, pantolonu, ayağından düşecek gibi düğmeleri çözük, çorbasını içmek üzere sofraya oturacağı sırada, ona hizmet etmekle meşgul olan Françoise bir müddet arkasında dolaştı. Nihayet, kıpkırmızı kesilerek köpürdü:

— Bana bak, gömleğini içeri sok, iğreniyorum.

Buteau'nun o sabah sinirliliği üzerinde idi, öfkelendi:

— Hey Yarabbi sen bilirsin! Sen benimle uğraşmaktan vazgeçmiyecek misin?... Hoşuna gitmiyorsa bakma... Galiba tadına bakmayı pek istiyorsun ki, hep aklın orada, değil mi uyuz?

Françoise daha fazla kızardı, bir şeyler geveledi; Lise'de de kabahat oldu.

— Buteau'nun hakkı var, dedi, artık canımızı sıkıyorsun... Kendi evimizde serbest yaşıyamıyacaksak, çık git.

Françoise pür hiddet:

— Evet, tabii, gideceğim elbette.

Dedi, kapıyı hızla vurdu çıktı. Fakat Buteau, ertesi gün yine yumuşamış, uysallaşmış, alaycılığını

ele alınıştı. Geceleyin hava bulutlanmıştı, on iki saattir ince, ılık, delici bir yağmur, kırlara taze hayat veren bir yaz yağmuru yağıyordu; Buteau, ovaya bakan pencereyi açmış, şafak vaktinden beri, elleri cebinde, memnun, bu yağmuru seyrediyor:

— Kibarlaştık, Allah bizim hesabımıza çalışıyor, deyip duruyordu... Anasını satayım! böyle sabahtan akşama kadar yan gelip oturmak, hiç kazanç olmadan yorgunluktan geberdiğimiz günlerden daha iyi.

Yağmur, aheste, tatlı, sonsuz, hâlâ dökülüyordu; Buteau, Beauce ovasının, susuzluktan yanmış o ırmaksız, pınarsız Beauce ovasının bu suyu içtiğini duyuyordu. Engin bir şırıltı, bütün bölgeyi kaplıyan, ferahlık veren bir gırtlak sesiydi bu. Her şey bu suyu içiyor, her şey ıslanıyor, sağanağın altında, her şey yeni baştan yeşeriyordu. Buğday, bir gençlik sıhhatine kavuşuyor, sıklaşıp dikleşiyor, şişip koskocaman olacak, tıklım tıklım un dolacak başağı yükseltiyordu. Toprak gibi, buğday gibi, Buteau da bütün mesamatiyle bu yağmuru içiyor, gergin sinirleri düzeliyor, tazelik buluyor, iyileşiyor, ikide bir pencerenin önüne gelip dikiliyor:

— Haydi, bakalım, haydi bakalım!... Para yağıyor, para! diye haykırıyordu.

Birdenbire, kapıyı birinin açtığını işitti, döndü. İhtiyar Fouan'ı görünce şaştı.

— Vay! Baba geldi!... Kurbağa avından mı geliyorsunuz?

İhtiyar, büyük, mavi bir şemsiye ile bir hayli cenkleştikten sonra, kunduralarını kapının önünde bırakıp içeri girdi. Sadece şu sözleri söyledi.

— İyi yağıyor. Lâzımdı.

Toprak bölüşmesi işi kesin olarak bitip imzalanalı ve kayda geçeli bir sene olmuştu; o zamandan beri Fouan babanın aklı fikri eski tarlalarını gezip görmekte idi. Hep bu tarlaların etrafında dolaştığı, onlarla ilgilendiği, mahsulün durumuna göre üzüntülü veya memnun olduğu, çocuklarına atıp tuttuğu, eski bereket kalmadı, işler kötü gidiyor, kabahat hep onlarda diye söylendiği görülüyordu. Bir yağmur onu da neşelendirmişti. Buteau:

— Ey, demek ki geçerken bizi görmek için şöyle bir uğradınız, öyle mi? dedi.

O zamana kadar hiç konuşmıyan Françoise ilerledi, birdenbire:

— Hayır, gelsin diye amcama ben rica ettim, dedi.

Lise masanın yanında ayakta duruyor, nohut ayıklıyordu; yüzü birdenbire sertleşti, elindeki işi bıraktı, kollarını sarkıtarak bekledi. Önce yumruklarını sıkmış olan Buteau, öfkelenmemek azmi ile, yine güleryüzlülüğünü ele almıştı. İhtiyar, ağır ağır açıkladı.

— Evet, küçük dün benimle konuştu... İşleri hemen halledin demekte haklı imişim, görüyorsunuz ya. Herkes kendi payına razı olmalı, bunda darılmak olmaz. Tersine, bu paylaşma, kavgayı önler... Artık bu işe bir son vermek lâzım. Kendi hissesine ne düştüğünü bilmek Françoise'ın hakkıdır, değil mi ya? Sonra ben vebal atlında kalırım... Onun için, bir gün söyliyelim, o gün hep beraber mösyö Baillehache'a gidelim.

Fakat Lise, kendini daha fazla tutamadı:

— Ne hacet, buraya zaptiyeleri göndersin, dedi. Sanki biz onun malını çalıyormuşuz, yahu!... Ben onun, neresinden tutacağımızı şaşırdığımız iki ucu boklu bir değnek olduğunu elâleme söylüyor muyum?

Françoise aynı şekilde cevap vermeye hazırlanırken, Buteau, şakalaşmak ister gibi, onu arkasından yakalamıştı.

— Amma da saçma şeyler bunlar ha!... diye haykırdı. Birbirimizi tartaklarız ama yine de seviyiriz, böyle değil mi? İki kızkardeş aralarında anlaşmazlarsa doğrusu pek güzel bir şey olur bu!...

Genç kız bir silkinişte sıyrılmıştı, kavga yine başlamak üzere idi ki Buteau, kapının tekrar açıldığını görüp sevinçle haykırdı:

— Jean geldi!... Aman, ne sırsıklam! Islak tavuğa dönmüş!

Gerçek, Jean, sık sık olduğu gibi, çiftlikten koşar adım gelmiş, yağmurdan korunmak için omuzlarına sadece bir çuval örtmüştü. Sırsıklamdı, üstünden başından sular akıyor, buram buram tütüyor, fakat her şeyi hoş gören haliyle kendisi de gülüyordu. O silkinirken, Buteau, tekrar pencerenin önüne gitmiş, ısrarlı yağmurun karşısında, gitgide daha fazla ağzı kulaklarına vararak:

— Eeh! ne yağıyor, ne yağıyor! diyordu. Rahmet, mübarek!.... Ama biliyor musunuz, sahiden tuhaf şey, öyle çok yağıyor ki!

Sonra ötekilerin yanına döndü, Jean'a:

— Sen tam zamanında geldin, dedi. Bunlar ikisi birbirini yiyordu... Françoise, bizden ayrılmak için, malın taksimini istiyor.

Jean hayretle:

— Ne? Bu yumurcak mı? diye haykırdı.

Eski arzusu şiddetli, gizli bir iptilâ haline gelmişti; bu tutkunluğunu da, dost sıfatiyle devam ettiği bu evde François'ı görmekten başka şekilde tatmin edemiyordu. Yaşı çok küçük olan bu kıza nispetle kendisini çok yaşlı bulmasa, şimdiye kadar belki yirmi defa onu istemiş olacaktı. Ne kadar beklese aradaki on beş yaş fark dolmuyordu. Ne Françoise'ın kendisi, ne kızkardeşi, ne eniştesi, hiç kimse Jean'ın aklı onda olduğuna ihtimal vermez görünüyordu. Ondan dolayıdır ki Buteau işin âkibetinden korkusu olmadığı için Jean'ı bu kadar dostça karşılıyordu. Babacan bir tavırla omuzlarını silkerek:

— Yumurcak, ta kendisi! dedi.

Fakat Françoise gözlerini yere dikmiş inadediyordu:

— Hissemi istiyorum.

İhtiyar Fouan:

— En akıllıca iş budur, diye mırıldandı.

O zaman Jean, Françoise'ı bileklerinden usulca yakaladı, dizlerine doğru çekti; cildinin temasını duyarak elleri titriyordu; onu o vaziyette tuttu, ablasının yanında kalması için yalvardıkça titremeye başlıyan tatlı sesiyle konuştu. Nereye gidecekti? Yabancıların yanına mı gidecekti, Cloyes'ya, yahut Châteaudun'e gidip yanaşmalık mı edecekti? İçinde büyüdüğü bu evde, kendisini seven insanların arasında rahatı daha

iyi değil miydi? Françoise dinliyor, kendisi de rikkate geliyordu, Jean'a bir âşık gözüyle bakmayı aklından hiç geçirmemekle beraber, çoğu dostluk duygusiyle, bir parça da Jean'ı çok ciddî bualarak kendisinden çekindiği için, her zaman onun sözünü dinlerdi.

İnadı biraz sarsılmıştı; yine:

— Hissemi istiyorum, dedi; ama, buradan gideceğim dediğim yok.

Buteau lâfa karıştı:

— Peki, a sersem, mademki gitmiyorsun, hisseni ne yapacaksın? Kızkardeşin gibi, benim gibi, sen de malın bütününe sahipsin. Ne diye yarısını istiyorsun?... E vallahi, kahkahalarla gülünecek şey! İyi dinle. Evlendiğin gün taksimi yaparız.

Jean gözlerini dikmiş, Françoise'a bakıyordu; baygınlık geçiriyor gibi gözleri bulandı.

— İşitiyorsun ya! Evlendiğin gün, dedi.

Françoise üzüntü içinde idi, cevap vermiyordu. Jean:

— Haydi, benim küçük Françoise'ım, şimdi git, ablanı öp. Böylesi daha iyi, dedi.

Lise, etli canlı, şakrak kadın halini muhafaza ediyor, fena hisler beslemiyordu; Françoise boynuna sarılınca ağladı. Buteau işi atlattığına memnundu; anasını satayım, bir iki kadeh içeriz, diye haykırdı. Beş kadeh getirdi, bir şişe şarap açtı, gitti, ikinci bir şişe daha getirdi. İhtiyar Fouan'ın sarı benzine renk gelmişti; ben, herkesin, ödevini yerine getirmesi taraflısıyım diyordu. Kadınlar da, erkekler de hepsi birbirlerinin ve topunun şerefine içtiler.

Buteau, kadehini küt diye masanın üstüne bırakarak:

— Şarap iyi şey, dedi, ama ne derseniz deyin, şu yağan yağmura benzemez... Şuna bakın yahu, hep yağıyor, boyuna yağıyor! Bereketli şey vesselâm!

Hepsi birden pencerenin önüne yığılmışlar, tapınırcasına vecd içinde, ılık, aheste, sonsuz yağmuru seyrediyorlar, sanki bu şifalı suyun altında yüksek, yeşil başakların sürdüğünü görüyorlardı.

II

Zafiyet halleri geçirmiş olan ve bacakları artık tutmıyan ihtiyar Rose kadın, o yaz, bir gün evi yıkatmak için yeğeni Palmyre'i getirtti. Fouan, tarlaları dolaşmak için her zamanki gibi dışarı çıkmıştı; biçare Palmyre diz çökmüş, sırsıklam, yeri temizlemek için ölesiye uğraşırken, öteki onu adım adım izliyordu; ikisi de aynı meseleleri dillerine dolamışlardı.

Önce Palmyre'in felâketi söz konusu oldu. kardeşi Hilarion şimdi onu dövmeye başlamıştı. Evet, bu meczup oğlan, bu sakat yaratık, şimdi ahlâksızlaşmıştı; yumrukları taşı ezecek kadar kuvvetli olduğu halde bu kuvvetinin farkında olmadığı için Palmyre onun, kendisini yakaladığı zamanlar öldüreceğini sanıyordu. Fakat bu işe kimsenin karışmasını istemiyordu; yardıma gelen olursa uzaklaştırıyor, kardeşini, ona beslediği sevgi sayesinde, teskin etmeye muvaffak oluyordu. Bir hafta önce, bütün Rognes kasabasında hâlâ söylenen öyle bir rezalet olmuş, Palmyre öyle bir dayak yemişti ki komşular koşuşmuşlar, Hilarion'u, kızkardeşine taarruz eder bir durumda bulmuşlardı.

Rose kadın, onu deşmek için:

— Kuzum kızım, bu yabanı seni zorla koynuna mı almak istiyordu? diy sordu.

Palmyre, yerleri silerken durdu, zırıl zırıl suları akan partal esvaplariyle çömeldi, öfkelenmeden, sorulan suale cevap vermeden:

— Başkalarının ne vazifesiydi? dedi. Evimize girip bizi gözetlemelerine ne lüzum vardı?... Biz kimseyi istemiyoruz.

İhtiyar kadın:

— Elbette! dedi. Ama, dedikleri gibi, kardeşinin koynuna giriyorsan bu çok fena bir şey.

Biçare kız bir lâhza sustu, yüzü tasalandı, gözleri uzaklara daldı; sonra, yine iki büklüm oldu, sıska kolları ileri geri gidegele, kekelercesine konuştu:

— Çok fena bir şey diyorsunuz ama, ne malûm?... Papaz beni çağırttı, cehenneme gidersiniz, dedi. Herhalde zavallı yavrucak gitmez... O meczuptur, papaz efendi, dedim, üç haftalık bir bebek kadar bile aklı yoktur, dedim; eğer ben beslemesem şimdiye kadar açlıktan ölürdü, bu haliyle saadetin yüzünü görmedi!... Benden yana düşünürseniz, o da benim bileceğim iş, değil mi ya? Bugünlerde azgınlıklar geçiriyor, bu arada, günün birinde beni boğarsa Allah beni affediyor muymuş, etmiyor muymuş, görürüz.

İşin aslını çoktan beri bilen Rose, yeni hiçbir şey öğrenemiyeceğini anlayınca, akıllı uslu bir tavırla ona son sözünü söyledi:

— Bir yoldur tutulmuş, değişmez tabiî... Ne olursa olsun, hayatın hayat değil, kızım.

Sonra, herkesin kendine göre bir derdi olduğunu söyliyerek sızlandı. Meselâ kocasiyle kendisi, iyi kalbli davranıp, çocuklarının hatırı için mallarını

mülklerini vereli beri çekmedikleri sefalet kalmıyordu! Arkasından, çenesi açıldı, susmak bilmedi. O bitmez tükenmez, aynı şikâyeti diline dolamıştı.

— Peki, haydi hatır saymasınlar, ondan vazgeçtik. İnsanın evlâtları hayırsız oldu muydu hayırsızdır vesselâm... Ama, bari gelirimizi verseler...

Üç aydan üç aya elli frank parayı yalnız Delhomme'un getirdiğini, hem de, dakikası dakikasına getirdiğini belki yirminci defa anlattı. Buteau hem geciktiriyor, hem de getirdiği paradan tırtıklamak istiyordu. Nitekim, bu taksit zamanı geçeli on gün olduğu halde, daha onun gelmesini bekliyorlardı. O akşam gelip borcunu ödiyeceğini vâdetmişti. Jésus-Christ'ye gelince, o işin kolayını bulmuştu, hiçbir şey verdiği yoktu, parasının yüzünü kat'iyen görmüyorlardı. Hattâ daha o sabah, la Trouille'ü gönderip para istiyecek kadar yüzsüzlük etmişti; kız sızlanmaya başlamış, hasta babasına et suyu kaynatmak için beş frank ödünç istemişti. Hastalığı malûmdu: Burnunun altındaki ağız değil, delikli taştı, mübarek! Hoş, şırfıntıyı lâyığı gibi karşılamışlar, kardeşi Buteau gibi, elli frank borcunu bu akşam getirmiyecek olursa icraya vereceğiz, babana böylece söyle, demişlerdi

Rose büyük oğlunu ötekilerden fazla sevdiği için rikkatle ilâve etti:

— Maksat gözdağı vermek, zavallı yavrucak, fena çocuk değildir.

Ortalık kararırken, Fouan eve, yemeğe geldi: sofrada, başı eğik, hiç konuşmadan karnını doyururken Rose, aynı bahsi yine ele aldı. Altı yüz frank gelirlerinden, yalnız Delhomme'un verdiği iki yüz

frankla, bir de Buteau'nun verdiği yallah yallah yüz frankla kalıyorlardı; Jésus-Christ hiçbir şey vermiyordu, ellerine geçen, gelirin tam yarısı idi, olacak şey miydi bu? Hem de keratalar noterde imza vermişlerdi, mukavele yazılmış, adliyeye verilmişti. Adliyeye kulak astıkları yoktu ki!

Karanlıkta, mutfağın taşlarını silmekte olan Palmyre, onun her sızlanışında, bir sefalet nakaratı gibi, aynı cümle ile karşılık veriyordu:

— Ah, ah! dertsiz insan yok, dertten ölüyoruz!

Rose, nihayet gönlü olup lâmbayı yaktığı sırada la Grande, elinde örgüsiyle içeri girdi. O uzun günlerde, geceleme âdeti yoktu; fakat la Grande bir parçacık mum bile yakmamak için ortalık kararıktan sonra kardeşinin evine geliyor, biraz oturuyor, sonra gidip el yordamiyle yatıyordu. Hemencecik oturdu, daha kapkacakları da temizliyecek olan Palmyre, büyük anasını görünce donup kaldı, artık bir kelime konuşamadı. Rose:

— Kızım, dedi, sıcak su lâzımsa bir demetten çalı çekiver.

Bir müddet kendini tuttu, başka şeylerden söz etmeye çalıştı; çünkü Fouan'lar, mallarını ellerinden çıkarttıklarından dolayı açıktan açığa sızlandıkları vakit la Grande'ın memnun olduğunu bildikleri için onun yanında şikâyet etmekten sakınırlardı. Fakat hırs üstün geldi.

— İstersen bütün demeti tutuşturabilirsin; demet olup da demet değil ya, kurumuş çöp parçaları, çit kırıntıları!... Fanny mutlaka odunluğu kazıyıp bize bu süprüntüleri yolluyor.

Masanın başında, dolu bir bardak şarabın karşısında oturup kalan Fouan, içine gömülmek ister gibi göründüğü sessizlikten o zaman ayrıldı, köpürdü:

— Demet lâfını hâlâ bitiremedin mi, be yahu? Süprüntü, anladık... ya Delhomme'un bana şarap diye verdiği şu külüstür üzüm suyuna ne diyeyim?

Kadehini kaldırdı, mumun ışığında baktı:

— Şuna bak! İçine ne sokuşturdu acaba? Fıçı kazıntısı bile değil... Hem de bu, namuslusu! Öbür ikisi olsa, bizi susuzluktan gebertirler de, gidip çaydan bir şişe su getirmezler.

Nihayet, kadehini bir dikişte bitirdi. Fakat öfke ile tükürdü.

— Öf! Zehir! Belki de çabucak cavlağı çekeyim diye veriyorlar bunu!

Artık, Fouan'la Rose hiç çekinmeden, hınçlarını ortaya döktüler. Yaralı yürekleri ferahlıyordu. biri bırakıp öteki sızlanıyor, ikisi de nöbetleşe, kendi şikâyetini söyleyiyordu. Meselâ, şu haftada on litre süt meselesi vardı. Bir kere, altı litre bile süt alamıyorlardı. Sonra. bu süt papaz efendinin elinden geçmiyordu ama, yine de dini bütün Hıristiyan olmaması gerekmezdi. Yumurtalar keza; mutlaka, tavuklara özel olarak sipariş ediliyordu; çünkü tekmil Cloyes piyasasında, bu kadar küçük yumurta bulunamazdı; evet, görülecek şeylerdi, hem de öyle istemiye istemiye veriliyordu ki, nerede ise yolda bozulacaktı. Peynire gelince, oo! İşte o bir âlemdi! Rose ne zaman yese sancıdan kıvranıyordu. Rose koştu, bir toprak peynir getirdi, tadına bakması için Palmyre'i zorladı. Nasıl?

İğrenç değil mi? Öc alır gibi bir şey, değil mi? İçine mutlaka un, belki de alçı karıştırıyorlardı. Bu sefer de Fouan, günde bir metelikten fazla tütün içemiyecek hale geldiğinden sızlanıyordu; o böyle der demez, Rose, alışık olduğu acı kahveden yoksun kaldığını söyliyerek sızlandı; sonra, karıkoca, ihtiyar, sakat köpeklerinin ölümünden çocuklarını kabahatli buldular; bir gün evvel hayvanı suda boğmak zorunda kalmışlardı, çünkü artık onlara çoğa mal oluyordu.

İhtiyar:

— Ne var ne yok hepsini onlara verdim, teresler beni hiçe sayıyorlar! diye haykırdı... kendimizi böyle sefalet içinde gördükçe öyle çileden çıkıyoruz ki, bu yüzden öleceğiz.

Nihayet sustular, o zamana kadar hiç ağzını açmadan, testekerlek, yırtıcı kuş gözleriyle bir ona, bir ötekine bakan la Grande:

— Pekâlâ olmuş! dedi.

Fakat tam o sırada, Buteau içeri girdi. Palmyre, o aralık işini bitirdiğinden, bu fırsattan faydalandı, Rose'un, avucuna sıkıştırdığı on beş meteliği alınca sıvıştı. Buteau, ilk lâkırdıyı asla kendisi söylemek istemiyen köylü ihtiyatkârlığı ile susarak odanın ortasında, ayakta, kımıldamadan durdu. Aradan iki dakika geçti. Babası lâfı açmak zorunda kaldı.

— Demek ki nihayet gönlün oldu ha?... Hele şükür... on gündür bekletiyorsun.

Beriki, salınıyordu.

— Var evi, kerem evi. Nasıl geçindiğini herkes kendi bilir.

— Olabilir, ama böyle devam ederse, sen geçinirken bizler gebereceğiz... imza verdin, gününde, saatinde ödemen lâzım.

Babasının öfkelendiğini görünce, Buteau işi şakaya döktü.

— Bana bakın, eğer çok geç kaldımsa dönüp gideyim... Para verdiğim yeter bir nimet değil mi? Hiç vermiyenler de var!

Jésus-Christ'yi ima eden bu söz üzerine Rose endişelendi, kocasının eteğini çekmekle yetindi. İhtiyar Fouan öfkesini tuttu.

— Pekâlâ, dedi, elli frangı ver, makbuzu hazırladım.

Buteau, telâşsızca arandı. La Grande'ın orada bulunduğunu görünce sıkılmış, ona üzüntülü bir bakış fırlatmıştı. La Grande, elindeki örgüyü bırakmış, parayı görmek için, gözlerini dikmiş, bakıyordu. Ana ile baba da yaklaşmışlar, gözlerini oğullarının elinden ayırmıyorlardı. Buteau, iri iri açılmış bu üç çift gözün karşısında, ilkin bir beş franklık sikke çıkarmaya nihayet razı oldu. Parayı masanın üzerine koydu.

— Bir, dedi.

Arkadan, gitgide artan bir yavaşlıkla öteki paralar çıktı. Buteau her defasında daha ağır ağır, yüksek sesle sayıyordu. Beşinciden sonra durdu, bir tane daha bulmak için ceplerini dibine kadar araştırmak zorunda kaldı; sonra, metinleşmiş bir sesle, gayet üst perdeden:

— Bu da altı! dedi.

Foun'lar hâlâ bekliyorlardı, ama arkası gelmedi. Nihayet babası:

— Nasıl altı? dedi. On vereceksin... sen bizimle alay mı ediyorsun? Geçen üç aylıktan kırk verdin, bu seferki otuza indi!

Buteau hemen sızlanmaya başladı. Ah, ah! işler fena gidiyordu! Buğday yine düşmüştü, yulaflar cılızdı. Beygiri bile hasta idi, karnı şişiyordu, hattâ iki defa baytarı çağırtmak zorunda kalmıştı. Hâsılı harap bir halde idi, iki ucunu bir araya getiremiyordu.

İhtiyar öfke ile:

— Bana ne, diyip duruyordu. Ya elli frangı verirsin, ya seni mahkemeye veririm.

Lâkin, otuz frangı alelhesap kabul etmek şartiyle sükûnet buldu; makbuzu yeniden yazmaya hazırlandı.

— Öyle ise, kalan yirmi frangi gelecek haftaya verirsin... onun için de bir kâğıt yazacağım.

Fakat Buteau, el çabukluğu ile masanın üstündeki parayı geri almıştı.

— Hayır, hayır! Öyle şey yok!... Ben borcumu verip kurtulmak isterim, makbuzdan vazgeçin, yoksa çeker giderim... Yo! Size yine borçlu kalacaksam olan biten paramı vermemin ne faydası var?

Derken, kapıştılar, baba oğul işi inada bindirdiler, bıkıp usanmadan aynı sözleri söylemeye başladılar; biri, parayı hemen cebe indirmediği için öfkeleniyor, öteki, ancak tamamına makbuz alırsa vermek kararıyle, parayı avucunda sımsıkı tutuyordu. Rose,

kocasının eteğini bir kere daha çekmek zorunda kaldı, Fouan bir kere daha razı oldu.

— Al, hırsız kerata, al kâğıdı! Bunu senin suratına bir tokatla yapıştırmalıydım ama, neyse... Ver parayı.

Bir elleriyle verip öbür elleriyle aldılar; Buteau yapacağını yaptıktan sonra gülmeye başladı. Hepsine hayırlı geceler diledi, güleryüzle, memnun, çıktı gitti. Fouan, bitik bir halde, masanın başına oturmuştu. O zaman la Grande örgüsünü tekrar eline almadan omuz silkti, ona şiddetle şu iki kelimeyi söyledi:

— Koca öküz, seni!

Bir sessizlik oldu, derken kapı tekrar açıldı. Jésus-Christ girdi. Kardeşinin o akşam para vereceği haberini la Trouille'dan aldığı için sokakta onu gözlüyordu, içeri girme sırası kendisine gelsin diye, onun evden çıkmasını beklemişti. Yüzü sakindi, yalnız bir gün evvelinden kalma hafif bir sarhoşluk izi taşıyordu. Kapıdan girer girmez, gözleri Fouan'ın tekrar masa üstüne koymak tedbirsizliğinde bulunduğu paralara gitmişti.

Rose, Jésus-Christ'nin içeri girdiğini görünce sevindi:

— Hah!... Hyacinthe geldi! diye haykırdı.

— Benim ya... Hep iyisiniz inşallah!

İlerledi; mumun aydınlığında, her biri birer ay gibi parlıyan beyaz sikkelerden gözlerini ayırmıyordu. Babası başını öteye çevirmişti, oğlunun baktığı yere baktı, parayı gördü, yüreği hop etti. Saklamak için, üzerine hemen bir tabak koydu. Ama, iş işten geçmişti! İhmalciliğine öfkelendi: "Koca öküz seni! La

Grande'ın hakkı var" diye düşündü. Sonra yüksek sesle, uluorta konuştu:

— Para vermeye geldiğine iyi ettin, çünkü, Hüda hakkı için yarın seni icraya veriyordum.

Jésus-Christ gayet naçiz bir halde sızlandı:

— Evet, la Trouille söyledi, ben de onun için geldim; çünkü, bunu yaparsanız öldüm demektir, siz de bunu istemezsiniz tabiî, değil mi ya? Ver, peki, anladık ama, neyle? Yiyecek ekmek bile bulamıyorum, neyle vereyim?... Nemiz varsa sattık, inanın ki şaka söylemiyorum, şaka zannediyorsanız gelin, kendiniz görün. Ne yataklarda çarşaf kaldı, ne eşya, ne bir şey... Üstelik de hastayım...

Sözüne inanmadılar, güldüler, alay ettiler. Beriki işitmedi, devam etti:

— Belki görünmüyor, ama içim fena. Öksürüyorum, yolcuyum, farkındayım... Bari içecek bir et suyu bulsam! Ama, et suyu olmayınca, insan cavlağı çeker, işin doğrusu bu, değil mi?... Param olsaydı elbette verecektim. Paranın yerini söyleyin de size de vereyim, kendime de bir yahni pişireyim. On beş günden beri et yüzü görmedim.

Rose, rikkate gelmeye başlıyor, Fouan daha fazla öfkeleniyordu.

— Bütün paranı içkiye verdin, haylaz serseri, ne halt edersen et! Senelerden, senelerden beri bu ailenin malı olan güzelim toprakları rehine koydun... Tabiî ya, aylardan beri, sen de, kızın olacak şırfıntı da vur patlasın eğleniyorsunuz, şimdi paralar bittiyse geberin!

Jésus-Christ artık tereddüt etmedi, hıçkırmaya başladı:

— sözleriniz bir baba ağzına yakışmaz; insan soysuz olmalı ki evlâdını reddetsin... Ben yufka yürekliyimdir, zaten o yüzden mahvolacağım ya... Parasız olsaydınız, haydi neyse! Ama, mademki paranız var, insan, oğlundan bir sadakayı esirger mi?... Gidip başkalarından dileneceğim, o zaman iyi olacak; eveeet, iyi olacak!

Gözyaşlariyle karışık her cümlede tabağa yan gözle bakıyor, ihtiyarı korkudan tir tir titretiyordu. Sonra hıçkırıklarla boğuluyormuş gibi yaptı, boğazlanan bir adam gibi kulak tırmalayıcı faydalarla haykırmaya başladı.

Rose pek üzülmüş, oğlu ile beraber hıçkırmaya başlamıştı; ellerini bitiştirdi, Fouan'a yalvardı:

— Ne olur, kocacığım...

Fakat Fouan çırpınıyor, hep ayak diriyordu; karısının sözünü kesti:

— Hayır, hayır, bizimle alay ediyor... Susacak mısın hayvan? Böyle avaz avaz haykırmanın mânası var mı? Komşular gelecekler; hepimizin sinirlerini bozuyorsun.

Bu sözler sarhoşun feryatlarını eksilteceği yerde artırdı.

— Size söylemiştim, diye ulumaya başladı... Yarın icradan gelip evimde haciz yapacaklar. Lambourdieu'ye bir senet vermiştim, onun için... Ben alçağın biriyim, sizin şerefinizi kirletiyorum, artık bu işe bir son vermeliyim. Ah! Alçak! bana lâyık olan şey,

gidip kendimi Aigre suyuna atmak, ta ki bir daha susamıyayım... Otuz frankçık param olsaydı.

Fouan'ın sabrı tükendi, bu hal karşısında gevşedi. Otuz frank rakamını işitince ürperdi. Tabağı çekti. Kerata, mademki paraları görüyor. tabağın kenarından sayıyordu, saklamak neye yarardı?

— Paranın hepsini istiyorsun, insaf yahu!... Artık canımızı sıkıyorsun, haydi yarısını al, defol git!

Birdenbire ağlaması geçen Jésus-Christ, zihninde bir hesap yapar gibi oldu, sonra:

— Yok, on beş frank çok az, işi görmez, dedi.... Şunu yirmi yapalım da sizi rahat bırakayım.

Sonra, paraları ele geçirince, Bécu'ye oynadığı bir oyunu anlatarak hepsini güldürdü; Aigre suyunun, balık avlamak yasak olan kısmına, dibe sahte ağ atmış, kır bekçisi bu ağı çekmek isteyince suya düşmüştü. Nihayet, Delhomme'un kötü şarabından bir kadeh içtikten, babasına bu zehir gibi şeyi verdiği için ona namussuz hergele dedikten sonra çıkıp gitti. O, kapıyı örttükten sonra, Rose:

— Ne olursa olsun, iyi çocuktur, dedi.

La Grande ayağa kalkmış, örgüsünü topluyor, gitmeye hazırlanıyordu. Gelinine, sonra kardesine dik dik baktı; uzun zaman zaptettiği bir öfke ile:

— Bir metelik vermem, koca öküzler! Bendem sakın ha bir metelik istemeyin, kat'iyen vermem!

Diye bağırdı, o da gitti. Sokağa çıkınca Buteau'ya rasgeldi; Buteau Macqueron'un meyhanesinden geliyordu; Jésus-Christ'nin cebi şıkır şıkır paralarla dolu olduğu halde oraya girdiğini görmüş, hayret

etmişti. Meseleyi bir parça sezinler gibi olmuştu. La Grande:

— Ha şunu bileydin, dedi, o hergele senin paraları alıp gitti. Seninle alay ede ede, öyle bir çekiştirecek ki!

Buteau, öfkeden kudurmuş bir halde, Fouan'ların kapısını iki yumruğu ile dövdü. Açmasalardı kapıyı kıracaktı. İki ihtiyar yatmak üzere idiler; annesi, gecelik hotozu ile etekliğini çıkartmıştı, kır saçları şakaklarına dökülmüştü, kapıyı açtıkları zaman Buteau aralarına atıldı. Boğula boğula haykırdı:

— Benim paralarım! Benim paralarım!

Korktular, gerilediler; sersemlemişlerdi, işin iç yüzünü hâlâ anlıyamıyorlardı.

— Kardeşim olacak hergele için mi geberesiye çalışıyorum zannediyorsunuz? Hem havyar kesecek, hem de ben besliyeceğim ha?... Yo! yağma yok!

Fouan inkâr etmek istedi, fakat beriki, şiddetle sözünü kesti.

— Ne? Şimdi de yalan söylüyorsunuz öyle mi?... Benim paramı aldı diyorum size... Farkına vardım, şıkır şıkır cebinde duydum, keratanın! Alnımın teriyle kazandığım parayı gidip meyhaneye verecek!... Dediğim doğru değilse, gösterin bana parayı. Tabii ya, paralar hâlâ burada ise, gösterin bakalım... Ben verdiğim parayı bilirim, görünce tanırım, gösterin bana paraları!...

Ayak diredi. Söyledikçe öfkesini artıran bu cümleyi belki yirmi defa tekrarladı, nihayet, masaya yumruklar indirmeye başladı; paraları hemen istiyor, geri almıyacağına yemin ediyor, yalnız görmek istiyordu.

Sonra, ihtiyarlar korkudan titriyerek kekelemeye başlayınca, işi azıttı:

— Paralar onda, meydanda bir şey!... Eğer bundan sonra size bir para getirirsem Allah beni kahretsin! İkiniz için olsa aç kalır, yine verirdim; ama, bu iti doyurmaktansa, bileklerimi kesmeye razıyım!

Fakat, babası da öfkelenmişti.

— Eyy, yeter artık! diye çıkıştı. Bizim işlerimize ne karışıyorsun? Senin verdiğin para bana ait, nasıl istersem öyle kullanırım.

Buteau sapsarı kesildi, yumruklarını sıktı, babasının üstüne yürüdü:

— Ne dediniz? Baklayı ağzımdan çıkartmak istiyorsunuz, belli... Söyliyeyim öyle ise!... Geçinecek paranız olduğu halde çocuklarınızdan para çekmeniz, bence ahlâksızlık, evet, çok büyük ahlâksızlık... Oo! Siz istediğiniz kadar inkâr edin, paracıklar, buralarda bir yerde, biliyorum ben.

İhtiyar pek şaşalamış, sesi kısılıyor, kolları gevşiyor, eski tahakkümünü bulamıyor, Buteau'yu kovamıyordu.

— Hayır, hayır, bir metelik bile yok... Sen defolup gideceksin!

Buteau, çekmeleri açmaya, duvarları vurarak yoklamaya başlamıştı:

— Ararsam bulurum! Ararsam bulurum! Diyordu.

O zaman, Rose dehşet içinde kaldı, baba ile oğul arasında bir kavga çıkacağından korktu, Buteau'nun omuzuna asıldı:

— Hain çocuk, bizi öldürmek mi istiyorsun? dedi.

Buteau birdenbire ona döndü, bileklerinden yakaladı, kadıncağızın kırçıl, harap, yorgun zavallı yüzüne karşı, âdeta görmeden haykırdı:

— Kabahatin büyüğü sende! Parayı Hyacinthe'e veren sensin. Beni oldum bittim sevmezsin, sen hain acûzenin birisin!

Anasını öyle sert bir itişle itti ki, kadıncağız geri geri gitti, sırtı duvara dayanarak yere çöktü. Boğuk boğuk inlemişti. Buteau, paçavra gibi oracığa yığılan anasına bir lâhza baktı; sonra deli gibi fırladı, kapıyı küttedek kapatıp:

— Vay anasını sattığımın be!

Diye söylene söylene çıktı gitti.

Ertesi gün, Rose yataktan kalkamadı. Doktor Finet'yi çağırdılar, üç defa geldiği halde ihtiyar kadını iyi edemedi. Üçüncü gelişinde, Rose'u can çekişir bir halde bulunca Fouan'ı bir kenara çekti, defin ruhsatiyesini hemen yazıp bırakmayı, bir lûtuf ister gibi teklif etti. Böylece oraya kadar bir daha gelmekten kurtulmuş oluyordu. Uzak köyler için bu kolaylığı bulmuştu. Lâkin, Rose kadın otuz altı saat daha yaşadı. Fouan, soranlara, ihtiyarlık, yorgunluk, vücut tükenince insan tabiî göçer, diye cevap veriyordu. Fakat Rognes kasabası meseleyi bildiği için herkes, Rose kadının kan beynine hücum etti, diyordu. Cenaze çok kalabalık oldu, Buteau ile ailenin öteki fertleri, cenazede çok dürüst hareket ettiler.

Mezarlıkta, kabrin üstü toprakla örtülüp tıkandıktan sonra, ihtiyar Fouan, elli sene karıkoca bir arada yaşayıp ıstırap çektikleri eve yalnız döndü. Ayakta bir lokma peynir ekmek yedi. Sonra, bomboş binalarda ve bahçede dolaştı, kederini nasıl avutacağını bilemedi. Artık yapacak işi yoktu, bakalım başaklar büyüyor mu diye görmek için, eski tarlalarına gitmek üzere yaylaya çıktı.

Bütün bir sene, Fouan ıssız evde, böyle sessiz yaşadı. Hep ayakta, elleri titriyerek, aşağı yukarı dolaşıyor, hiçbir iş görmüyordu. Ahırın küflenmiş yalakları karşısında saatlerce duruyor, oradan boş ambarın kapısı önüne geliyor, derin bir hulyaya dalıp mıhlanmış gibi orada dikilip duruyordu. Bahçe onu bir parça meşgul ediyordu; fakat gitgide halsizleşiyor, onu kendine çağırır gibi olan toprağa doğru gitgide daha fazla eğiliyordu; kendisini iki defa, salata fideleri üzerine yüzükoyun serilmiş bir halde bulup imdadına koştular.

Jésus-Christ'ye verilen yirmi frank meselesinden beri, Fouan babaya gelir veren yalnız Delhomme kalmıştı; çünkü Buteau bir metelik bile vermemekte inadediyor, parasının, kardeşi olacak hergelenin cebine indiğini görmektense mahkemeye gitmeyi tercih ettiğini söylüyordu. Gerçek, Jésus-Christ, gözyaşlariyle yüreği paralanan babasından, arasıra zorlukla yine bir sadaka koparıyordu.

İşte o sırada, Delhomme, ihtiyarın böyle hasta ve kimsesiz bir halde silkilip atıldığını, istismar edildiğini görüp onu yanına almayı düşündü. Niçin kızının evine gelip onunla beraber oturmıyacaktı? Orada hiçbir eksiği olmazdı. Kendisine iki yüz frank gelir

vermeye de lüzum kalmazdı. Ertesi gün, Buteau, bu teklifi haber alınca koştu, kendisi de aynı teklifte bulundu, evlâtlık vazifelerini sayıp döktü. Para verip ziyan ettiremezdi, yoo, bu işine gelmezdi, ama mademki tek başına babası söz konusu idi, o gelebilirdi, rahat rahat yer içer, yatar uyurdu. Aslında, kızkardeşinin, ihtiyarı sırf o şüphe ettikleri birikmiş parayı ele geçirmek niyetiyle yanına çekmek istediğini düşünmüş olsa gerekti. Halbuki kendisi bile, boşuboşuna araştırılan bu paranın varlığından şüphe etmeğe başlıyordu. Onun için pek kararsızdı, kibrine yedirememiş olduğundan babasını evine çağırıyor, ihtiyarın, bu teklifi kabul etmiyeceğine güveniyor, bir yandan da Delhomme'un teklifini kabul etmesi ihtimalini düşünerek rahatsız oluyordu. Hoş, Fouan bu iki teklifin birincisini de, ikincisini de, büyük bir isteksizlikle, âdeta korku ile karşıladı. Yok, yok! Başkalarının evinde kızartma yemektense, kendi evinde kuru ekmek yemek daha iyi idi. İnsana kendi kuru ekmeği daha tatlı gelirdi. Orada yaşamıştı, orada ölecekti.

Rognes kasabasının koruyucu ermiş yortusu olan, temmuz ortasındaki Saint-Henri yortusuna kadar, işler bu biçim devam etti. Bu yortuda âdetti, Aigre çayırlığına, tente örtülü, güzel bir panayır kurulurdu; yol üzerine, belediyenin karşısına da üç baraka yerleştirilir, birinde nişan talimi yapılır, ötekinde, kurdelâya varıncıya kadar her şey satan bir çerçi bulunur, üçüncüsünde de fırıldak oyunu oynanır, lokum kazanılırdı. O gün öğle yemeğini la Borderie'de yiyen mösyö Baillehache, Delhomme'la görüşmek üzere kasabaya indiği için, Delhomme, Fouan babayı vola

getirsin diye, kendisiyle birlikte ihtiyarın evine kadar gelmesini ondan rica etti. Rose'un ölümünden beri, kızının yanına çekilmesini, artık kendisine fazla büyük gelen, işine yaramıyan evini satmasını, ihtiyara, noter de tavsiye edip duruyordu. Ev, üç bin frank haydi haydi ederdi, hattâ mösyö Baillehache, ev parasını kendi yanında alıkoymayı, gelirini, ufak tefek ihtiyaçları oldukça, kendisine azar azar vermeyi teklif bile ediyordu.

İhtiyarı, her zamanki gibi şaşkın haliyle, aşağı yukarı rasgele dolaşır buldular; bir yığın odunun karşısına geçmiş, sersem sersem bakıyor, gücü yetmiyeceği halde, bu odunları kesmek istiyordu. O sabah elceğizleri her zamankinden fazla titriyordu; çünkü bir gün evvel, Jésus-Christ'nin şiddetli bir hücumuna uğramıştı; ayyaş oğlu, ertesi günkü yortu münasebetiyle ondan yirmi frank koparmak için, gelip en büyük numarasını yapmış, adamcağızı deli edecek derecede ulumuş, yerlerde sürüklenmiş, mahsustan kol yenine saklayıp getirdiği bir bıçağı kalbine daldırarak kendini öldüreceği tehdidini savurmuştu. Fouan o yirmi frangı vermişti. Bunu, üzüntü ile, notere hemen itiraf etti.

— Söyleyin bakayım, siz olsanız ne yapardınız? Benim artık tahammülüm kalmadı, kalmadı!

O zaman mösyö Baillehache fırsattan faydalandı:

— Bu çekilir şey değil, hayatınız elden gidecek, dedi. Siz yaşta bir insanın yalnız başına yaşaması tedbirsizliktir; eğer yiyim yeri olmak istemiyorsanız kızınızı dinleyin, satın savın, onun yanına gidin.

Fouan·

— Ya, siz de mi bunu tavsiye ediyorsunuz? diye mırıldandı.

Lâkırdıya karışmak istemiyormuş gibi duran Delhomme'a yan gözle bakıyordu. Fakat Delhomme bu kuşkulu bakışı görünce, konuştu:

— Bakın, baba, dedi; ben bir şey söylemiyorum, çünkü sizi yanıma almakta belki menfaatim var zannedersiniz... Ne münasebet! Tersine, bizim için çok rahatsızlık olacak... Ne var ki, rahat yaşıyacağınız yerde bu kadar rahatsız olduğunuzu görüyorum da canım sıkılıyor. Anlatabildim mi?

İhtiyar:

— Peki, peki, daha düşünmek lâzım, diye cevap verdi... Karar verdiğim gün, tabiî söylerim.

Ne damadı, ne noter, ağzından daha başka lâkırdı alamadılar. İtilip sümüldüğünden şikâyet ediyor, otoritesinin azar azar mahvolduğunu gördükçe, kendi rahatına aykırı olduğunu bile bile, bu ihtiyar adam inadına gömülüyordu. Zaten toprakları elinde kalmadığı için üzgündü, üstelik, evsiz kalacağını da düşündükçe, için için duyduğu dehşet bir tarafa, hepsi ona peki dedirtmek istedikleri için hayır diyordu. Bu kerataların bu işte bir kazançları mı olacaktı acaba? Canı ne zaman isterse o zaman peki diyecekti.

Bir gün evvel, Jésus-Christ, pek sevinerek, o beşer franklık dört sikkeyi la Trouille'a göstermek za'fında bulunmuş, paraları avucunda sımsıkı tutarak uykuya yatmıştı; çünkü ondan evvelki sefer, kız, mutlaka kendisi kaybetmiştir diye iddia edebilmek

için, Jésus-Christ'nin eve sarhoş gelmesinden istifade ederek paralardan birini yastığının altından yürütmüştü. Jésus-Christ, uyandığı zaman dehşet içinde kaldı, uykuda avucu açılmış, paralar dökülmüştü; fakat onları kaba etlerinin altında buldu, sıcacık olmuşlardı; o zaman büyük bir sevinç duydu, paraları Lengaigne'in meyhanesinde ezeceğini düşünerek, önceden ağzı sulanmaya başladı; keyfedecekti, eve cebinde para ile dönerse alçaktı! La Trouille o sabah, paralardan bir tanesini, miniminicik bir tanesini kendisine vermesi için ona boşuboşuna yaltaklandı. Jésus-Christ, bütün ricalarını geri çeviriyordu, hattâ çaldığı yumurtalarla omlet yapıp kendisine yedirdiği halde, yine minnettar olmadı. Hayır! Evlâdın babayı sevmesi kâfi değildi, para erkeklere mahsustu. Bunun üzerine, la Trouille, öfkeli öfkeli giyindi, hovardalık zamanlarının hediyesi olan mavi poplin fistanını sırtına geçirdi, ben de gidip eğleneceğim, dedi. Kapıdan çıkıp daha yirmi metre uzaklaşmamıştı ki döndü:

— Baba, baba! Bak! diye haykırdı.

Elini yukarı kaldırmış, ince parmaklarının ucunda tuttuğu güneş gibi pırıl pırıl yanan çil çil bir beş franklığı gösteriyordu.

Jésus-Christ, parasının çalındığını zannetti, benzi atarak arandı. Fakat yirmi frangı cebinde idi, kaltak herhalde kazlariyle ticaret yapmış olsa gerekti; kızının bu marifeti hoşuna gitti, baba bir tavırla kis kis güldü, la Trouille'un gitmesine ses çıkarmadı.

Jésus-Christ, yalnız bir noktada sertti, o da ahlâk meselesiydi. Onun için, yarım saat sonraki bir

olaya, pek öfkelendi. Kendisi de çıkıp gitmek üzere sokak kapısını örttüğü sırada, aşağı yoldan geçmekte olan, yabanlıklarını giymiş bir köylü ona seslendi.

— Jésus-Christ! Hey, Jésus-Christ!

— Ne var?

— Kızın sırtüstü yatıyor.

— E, sonra?

— Sonrası, üstünde bir de erkek var.

— Nerede bu?

— Şurada, hendekte, Guillaume'un tarlasının kenarında!

O zaman, Jésus-Christ öfke ile, yumruklarını havaya kaldırdı.

— Peki! Teşekkür ederim! Şimdi kırbacımı alıp gidiyorum! Ah, Allahın cezası kaltak, namusumu kirletiyor!

Ancak böyle zamanlarda kullandığı koca sürücü kırbacını, kapının arkasında, sol tarafta asılı bulunduğu yerden almak için tekrar eve girmişti; kırbacı koltuğuna kıstırdı, görülmeden âşıkların üstüne çullanmak için, avda imiş gibi, eğilerek fundalıklar boyunca yürüdü.

Fakat yolun dönemecine varınca bir taş yığını üstünde gözcülük etmekte olan Nénesse onu gördü. La Trouille'un üstündeki Delphin'di, işi nöbete bindirmişlerdi. Biri fingirdeşirken öteki ileri karakol nöbetçiliği ediyordu.

Nénesse:

— Dikkat! Jésus-Christ geliyor! diye haykırdı.

Kırbacı görmüştü, tavşan gibi tabanları kaldırdı, tarlalara daldı.

La Trouille, içinde otlar bitmiş hendekte, bir silkinişte, Delphin'i yana devirmişti. Ah! Kör talih; babası geliyordu! Lâkin yine de atik davrandı beş frangı oğlana verdi.

— Şunu gömleğinin cebine sakla, sonra bana verirsin... Çabuk, fırlasana be yahu!

Jésus-Christ, fırtına gibi geliyor, adımları yeri sarsıyor, koca kamçısını savuruyor, tüfek gibi şaklatıyordu.

— Ah, şırfıntı! Ah, kaltak! Şimdi görürsün sen!

Kır bekçisinin oğlunu görüp tanıdığı halde, öfkesinden, elinden kaçırdı; oğlan, pantolonunu ayağına yarım yamalak geçirmiş, çalılar arasından emekleye emekleye kaçıyordu. La Trouille, etekleri beline dolanmış, birden toparlanamamış, hali inkâr edemiyordu. Jésus-Christ, kızın bacaklarına bir kamçı indirip onu ayağa kaldırdı, hendekten dışarı çıkarttı. Sonra, kovalamaya başladı.

— Al sana, orospu çocuğu!... Al, orana tıkaç yap!

Böyle koşulara alışık olan la Trouille hiç ağzını açmadan keçi gibi zıplıya zıplıya koşuyordu. Babasının her zaman tatbik ettiği usul onu böyle kovalıyarak eve getirip hapsetmekti. Onun için, kız, Jésus-Cihrist'yi yormak ümidiyle ovaya doğru kaçmaya yeltendi. Bu sefer, bir tesadüf sayesinde az daha istediği oluyordu. Mösyö Charles'la Elodie, bir müddettir orada, yol üstünde dikilmiş duruyorlardı. Mösyö Charles, kızını panayıra götürüyordu. Olup bitenleri hep görmüşlerdi, yavrucak mâsum bir hayretle, gözlerini fal taşı gibi açmış; babası kibar insanlara has

bir nefretle, utançtan yüzü kızarmış, bakıyorlardı. Asıl fenası, bu hayâsız la Trouille'un, mösyö Charles'ı görünce, himayesine sığınmak istemesi oldu. Charles kızı itti, fakat kamçı geliyodu; la Trouille kamçıdan kurtulmak için amcasiyle kuzininin etrafında dönmeye başladı; babası da yakası açılmadık küfürler ve terimlerle onun kabahatini yüzüne vuruyor, fırıl fırıl dönüyor, var kuvvetiyle kırbacını savuruyor, şaklatıyordu. Bu iğrenç dairenin içinde mahpus kalan, sersemliyen, şaşalıyan mösyö Charles, Elodie'nin başını göğsüne bastırıp yüzünü saklamaktan başka çare bulamadı. Aklı o kadar perişan oldu ki, kendisi de gayet kaba konuştu:

— Ulan, götü boklu, bizim yakamızı bırakacak mısın sen? Kim ekti bu aileyi bu kerhaneci memlekete be?

La Trouille açıkta kalınca mahvolduğunu anladı. Koltuk altlarından kavrıyan bir kamçı indi, onu topaç gibi çevirdi; bir başka kamçı, başından bir demet saç yolup kızı yere devirdi. O zaman, la Trouille yola geldi. alelâcele ine dönmekten başka bir şey düşünmez oldu. Çitlerden atladı, hendeklerden aştı, sırıkların bir yerine batmasından korkmadan bağlara dalıp kestirmeden gitti. Fakat ufacık bacakları yarışamıyordu, kırbaçlar yuvarlak omuzlarına, hâlâ ürpertiler geçiren beline, mevsimsiz gelişmiş bütün bu genç kız tenine yağmur gibi yağıyor, hoş, la Trouille bu kamçılara aldırmıyor, bu kadar sert okşanmak bir bakıma hoşuna gidiyordu. Sinirli sinirli gülerek bir sıçrayışta eve girdi. Uzun kırbacın erişemiyeceği bir köşeye sığındı. Babası:

— Sendeki beş frangi ver. Ceza olsun diye elinden alacağım, dedi.

La Trouille, koşarken parayı düşürdüğüne yemin etti. Fakat Jésus-Christ inanmadı, bıyık altından güldü, kızın üstünü aradı. Bulamayınca tekrar öfkelendi.

— Zamparana verdin, değil mi?... Vay aptal vay! Hem keyiflerini getiriyor, hem üste para veriyor!

Öfkeden kudurmuş bir halde, la Trouille'u eve kapadı, kendisi dönmek niyetinde olmadığı için, ertesi güne kadar orada yapayalnız oturacağı tehdidini haykırarak çıkp gitti.

O gittikten sonra, la Trouille, vücudunu muayene etti; yalnız iki üç mor çizik vardı; saçını başını topladı, tekrar giyindi. Arkasından, fütursuzca kilidi söktü; bu işte son derece usta olmuştu; sonra, kapıyı örtmeye lüzum bile görmeden sıvıştı; hırsız gelecek olursa boşuna zahmete girmiş olacaktı! La Trouille, Nénesse'le Delphin'i nerede bulacağını biliyordu, Aigre kıyısında, küçük bir koruda bekileyeceklerdi. Gerçek, bekliyorlardı da, bu sefer, sıra, kuzeni Nénesse'te idi. Onun üç frangı, ötekinin altı meteliği vardı. Delphin beş frangı geri verince, la Trouille paraları hep beraber yiyeceklerini söyledi; iyi kızdı. Panayır yerine döndüler, la Trouille, kendisine kırmızı satenden koca bir fiyango alıp saçlarına taktıktan sonra, onlara acıbadem kurabiyesi niyeti çektirdi.

Öte yandan, Jésus-Christ, Lengaigne'in meyhanesine gelirken, yolda, plâkasını parlatıp, yeni gömleğinin üstüne takmış olan Bécu'ye rasgeldi:

— Baksana bana, sen böyle mi devriye gezersin?... Oğlun Delphin'i nerede buldum, biliyor musun?

— Nerede buldun bakayım?

— Kızının üstünde... Valiye mektup yazacağım, seni azlettireceğim, domuzun babası domuz seni!

Bécu fena halde öfkelendi.

— Senin kızını ne zaman görsem, bacakları hep havada zaten... Ya! Delphin'i ayarttı ha? Şunu jandarmalara yakalattırmazsam Allah beni kahretsin!

— Hele bir dene de görelim, haydut herif!

Karşılıklı durmuşlar, suratları birbirine değercesine yakından hırlaşıyorlardı. Sonra, birdenbire sakinleştiler. öfkeleri geçti. Jésus-Christ:

— Konuşup anlaşmalı, dedi, girip birer tek atalım.

Bécu:

— Bende metelik yok, dedi.

O zaman beriki, gayet neşeli, cebinden bir beş faranklık sikke çıkardı, avucunda hoplattı, gözüne yapıştırdı.

— Sefa pezevengi, şunu ezelim mi, ne dersin?... Gir bakalım, hergele eskisi! İkram sırası bende, paraları her zaman sen veriyorsun.

Keyifli keyifli gülerek, birbirlerine muhabbetli şaplaklar indirerek Lengaigne'in dükkânına girdiler. Lengaigne o sene bir şey düşünmüştü. Panayır balosu sahibi, bildir, masrafını çıkaramadığı için o yıl barakasını kurmak istemediğinden, meyhaneci, arabalık kapısı yola açılan, dükkânına bitişik kendi sa-

manlığını baloz yapmaya kalkışmıştı. Hattâ aradaki bölmeyi de delmişti, şimdi samanlıkla dükkân, içiçe geçilebilecek şekilde idi. Bu fikir sayesinde, tekmil kasaba müşterilerini çekmişti. Rakîbi Macqueron, karşıdan bakıyor, kendi dükkânına uğrıyan olmadığı için öfkeden kuduruyordu.

Jésus-Christ avazı çıktığı kadar seslendi:

— Çabuk, iki şişe şarap, herkesin kendi şişesi kendine!

Fakat bu kadar kalabalık müşteriyi görüp sevinen, telâşa düşen Flore ısmarlanan şarabı getirdiği sırada Jésus-Christ, Lengaigne'in, etrafına toplanmış birtakım köylülerin ortasında, ayakta, yüksek sesle okuduğu bir mektubu yarıda bıraktırdığının farkına vardı. Okuduğu şeyin ne olduğunu sorunca Lengaigne kasıldı, oğlu Victor'un kıtadan gönderdiği bir mektup olduğunu söyledi. Bécu ilgilendi:

— Vay aslan! dedi. E, ne anlatıyor? Baştan oku da biz de dinliyelim.

O zaman Lengaigne mektubu baştan okudu:

— "Sevgili anneciğim, sevgili babacığım, bir aydan bir hafta eksik bir zamandan beri Flandre'da, Lille'de olduğumuzu haber vermek için size bu mektubu yazıyorum. Burası fena yer değil, yalnız şarap pahalı, litresi on altı meteliğe kadar şarap var..."

Özene bezene bir yazı ile yazılmış olan dört sayfa dolusu mektupta başka lâf yoktu. Dönüp dolaşıp aynı lâkırdı, uzayıp giden cümleler halinde bitip tükenmeden tekrarlanıyordu. Şarap fiatı bahsi geçtikçe, her defasında, hep birden haykırışıyorlar, demek ki böyle yerler de var ha, amma berbat garnizon! di-

yorlardı. Son satırlarda, Victor'un bir para koparma teşebbüsü sırıtıyordu, kaybettiği bir çift kunduranın yerine yenisini almak için on iki frank istiyordu.

Kır bekçisi tekrar:

— Vay aslan! dedi. İşte erkek dediğin böyle olur be!

İçtikleri iki şişeden sonra, Jésus-Christ, bu sefer yirmi meteliklik, ağzı mühürlü cinsinden iki şişe şarap daha istedi; etrafta hayret uyandırmak için, şişeler geldikçe parasını veriyor, parayı masaya çarpıyor, meyhanenin içini allak bullak ediyordu; ilk beş franklık şarap içilip bittikten sonra, ikinci bir beş franklık daha çıkardı, yine gözüne yapıştırdı, bu da biterse daha var, diye haykırdı. Öğleden sonra, saatler, gitgide artan sarhoşlukla karışık, girip çıkan içici müşterilerin hayhuyu arasında, böylece geçti. Hafta içinde çok tasalı, çok akıllı uslu olan bu adamların hepsi avaz avaz haykırarak, yumruklar indirerek, bol bol tükürerek konuşuyorlardı. Sırık gibi bir herif tıraş olmaya kalkıştı, Lengaigne, onu hemen oraya, kalabalığın ortasına oturtuverdi, derisini öyle sert sert kazıdı ki, domuz kazıyormuş gibi usturanın yanakta çıkarttığı ses işitiliyordu. Onun arkasından, başka birisi oturdu, bu sefer alay başladı. Diller çözülmüştü, dükkânından dışarı çıkmaya artık cesaret edemiyen Macqueron'a veriştiriyorlardı. Balozcunun panayıra gelmek istememesi bu yardımcı taslağının kabahati değil miydi? İnsan bir çaresini arar, bulurdu. Ama, verdiği topraklara değerinin üç misli para almak için yol ödeneğine oy vermeği besbelli tercih ediyordu. Bu telmih, bir kahkaha tufanı ko-

pardı. O günkü gün kendisi için bir şeref günü olan şişman Flore, karşıki camların gerisinde, Coelina'nın, sararmış yüzü ile dolaştığını gördükçe her seferinde kapıya koşuyor, hakaretli bir neşe ile kahkaha atıyordu. Jésus-Christ, gürliyen bir sesle haykırdı:

— Yaprak sigarası, madam Lengaigne! diye emretti. Pahalısından olsun! On santimlik cinsinden!

Gece olmuştu, petrol lâmbaları yakılıyordu, o sırada Bécu kadın kocasını çağırmaya geldi. Fakat Bécu ile Jésus-Christ, kıyasıya bir iskambil oyununa oturmuşlardı.

— Geliyor musun? saat sekizi geçti. Artık yemek yiyeceğiz.

Bécu, azametli bir sarhoş edasiyle, karısına dik dik baktı:

— Hassiktir ordan! dedi.

O zaman, Jésus-Christ coştu.

— Madam Bécu, sizi dâvet ediyorum... Üçümüz birlikte kendimize bir ziyafet çekelim, ne dersiniz?... İşitiyor musunuz, patron madam! En âlâsından neniz varsa, jambon, tavşan, yemiş... hem korkmayın, hele biraz yaklaşın... dikkat!

Cebelerini uzun uzun araştırır gibi yaptı. Sonra birdenbire üçüncü beş franklık sikkeyi çıkardı, havada tuttu.

— Ce'e! yakaladım işte!

Kahkahadan kırıldılar; bir şişko, az kalsın tıkanıyordu. Kim ne derse desin, bu Jésus-Christ kerataası çok tuhaftı! Birkaç kişi, alay olsun diye, onu tepeden tırnağa yokluyorlar, sanki, susuzluğunu tıkabasa gi-

derinceye kadar böyle durmadan para çıkardığına göre, etine gömülü olması icabeden paraları bulmak istiyorlardı.

Jésus-Christ, yemekte, belki on defa üst üste:

—Ee, Bécu kadın, Bécu razı olursa beraber yatalım, olur mu?... diye sordu.

Kadın gayet pisti, panayır yerinde kalacağını bilmediği için böyle kıyafetsiz geldiğini söylüyordu; aynı zamanda eski, paslı bir dikiş iğnesi kadar sıska vücudu, kara tilki suratiyle, gülüyordu; Jésus-Christ de vakit kaybetmeden, masanın altından, onun çıplak bacaklarını avuçlıyordu. Kadının zil zurna sarhoş kocası, salyalarını akıtarak gülüyor, alay ediyor, şırfıntıya iki erkek fazla gelmez diye avaz avaz haykırıyordu.

Saat ona gelmişti, baloz başladı. Ara kapıdan, kirişlere demir tellerle asılı dört büyük lâmbanın alev alev yandığı görünüyordu. Nalbant Clou, trombonunu alıp gitmişti, Bazoches-le-Doyen'li bir ipçinin yeğeni de keman çalıyordu. Giriş serbestti, yalnız her dans için iki metelik ücret veriliyordu. Samanlığın toprak zemini, tozlar basılsın diye sulanmıştı. Çalgılar susunca, dışardan, sert ve muntazam akislerle, nişan talimi yapanların silâh sesleri işitiliyordu. Her zaman çok karanlık olan yol, öbür iki barakanın reflektörlerinden vuran aydınlıkla parıl parıldı; bunlardan biri, yaldızlı oyuncakların pırıltılariyle dolu bir oyuncakçı dükkânı; öteki, aynalarla süslenmiş, bir mihrap gibi kırmızı kumaşlarla kaplanmış fırıldak oyunu barakasıydı.

Jésus-Christ, gözleri yaşararak haykırdı:

— Vay! Bizim kız geldi!

Gerçek. la Trouille gelmişti, peşinde Nénesse'le Delphin olduğu halde balozda arzı endam ediyordu; babası, onu eve hapsettiği halde, orada görünce şaşmamış gibi idi. La Trouille'un saçlarındaki ateş alı kurdelâdan başka boynunda, yalancı mercandan bir kalın gerdanlık vardı, mühür mumundan yapılma bu yuvarlaklar esmer cildi üstünde kan kırmızı duruyordu. Üçü de baraka baraka dolaşmaktan yorulmuşlar, tıkındıkları şekerlemelerle mide fesadına uğramışlardı. Sırtında bir köylü gömleği bulunan Delphin'in, ancak açık havada yaşamaktan hoşlanan bir küçük yabani kafasına benziyen yuvarlak, tarazlı başı açıktı. Nénesse'de ise, şehirli gibi süslü giyinmek merakı başlamıştı; arkasında Lambourdieu'nun dükkânından satın alınmış bir takım, Paris'teki aşağılık hazırcılarda grosa hesabıyle dikilmiş o dar kılıflardan biri vardı; hor gördüğü kasabasına hıncından, başına bir mölon şapka giymişti.

Jésus-Christ:

— Kızım! diye seslendi. Kızım, gel şundan bir yudum al... Nasıl? yaman, değil mi?

La Trouille'a kendi kadehiyle şarap içirdi, Bécu kadın da, Delphin'e sert sert şu suali sordu:

— Kasketini ne yaptın?

— Kaybettim.

— Kaybettin ha?... Hele yaklaş da sana bir şamar indireyim!

Fakat Bécu araya girdi, oğlunun erken başlıyan çapkınlıklarını hatırına getirip, koltukları kabararak bıyık altından güldü:

— Bırak şunu canım! Yetişiyor, baksana... Ey, yezitler, siz beraber kırıştırıyorsunuz, öyle mi?... Ah, kerata! Ah kerata!

Jésus-Christ, babacan bir tavırla:

— Haydi, gidin oynayın dedi. Hem, uslu oturun.

Nénesse, baloza girecekleri sırada, tiksinti ile:

— Zurna gibi sarhoş olmuşlar, dedi.

La Trouille gülmeye başladı.

— Ha şunu bileydin! Ben de ona güveniyordum zaten... Sarhoş oldukları için sesleri çıkmıyor ya.

Baloz hararetleniyordu, fişek gibi çatırdıyan, kemanın ince sesini bastıran Clou'nun trombonundan başka bir şey işitilmiyor, fazla sulanan toprak zeminin çamuru, kalın kunduraların tabanında birikiyordu; biraz sonra, savrulan bütün fistanlardan. koltukları geniş ter lekeleriyle ısianan ceketlerden ve korsajlardan, lâmbaların geniz tıkayıcı kekremsi kokusunun artırdığı keskin bir teke kokusu yükseldi. Fakat, iki kadril arası, bir mesele ortalığı heyecana verdi. Macqueron'ların kızı Berthe, Saint-Lubin yortusunda, defterdarın kızlarının Cloyes'da giydiklerine benzer fulardan bir tuvalet giymiş olduğu halde içeri girdi. Nasıl şeydi bu? Babasiyle anası, baloza gelmesi için ona izin mi vermişlerdi? Yoksa onlara gözükmeden sıvışmış mıydı? Sonra, Berthe'in yalnız bir araba yapıcısının oğliyle dans ettiği görüldü; halbuki bir aile kininden dolayı, babası onun bu gençle gezmesini yasak etmişti. Herkes alay ediyordu: Galiba Berthe sıhhatini kendi kendine harabetmekten artık hoşlanmaz olmuştu!

Jésus-Christ, çok sarhoş olmasına rağmen, bir müddettir, ara kapının ağzında durup, zamparasının kolları arasında zıp zıp sıçramakla meşgul Berthe'i seyreden Lequeu'nün çirkin suratını görmüştü. Kendini tutamadı:

— Mösyö Lequeu, sevdalınızı siz dansa kaldırmıyor musunuz kuzum? diye sordu.

Okul öğretmeni, benzi sapsarı kesilerek:

— Kimmiş o benim sevdalım? dedi.

— Şuradaki, morarmış güzel gözlerin sahibi, a canım!

Sırrı keşfedildiğinden dolayı pek öfkelenen Lequeu, arkasını döndü, ihtiyatkârlıkla ve hor görürlükle içine gömüldüğü üstün insan sessizliğini yine ele aldı, orada kımıldamadan durdu. O sırada Lengaigne ilerlemişti, Jésus-Christ onu dürttü. Nasıl? Şu karalamacının ağzının payını verdim mi? dedi. Zengin kızlarını ona zor verirlerdi! N'en a Pas'nın o kadar şık olmasına bakmamalıydı, onun, yalnız başında saç vardı; sonra, pek sarhoşladığı için, sanki gözleriyle görmüş gibi, meseleyi anlattı. Cloyes'dan Châteaudun'e kadar her yerde bundan bahsediliyordu, delikanlılar bunu anlatıp anlatıp gülüyorlardı. Bir tek kılı yoktu Allah bilir! Orası, bir papaz çenesi gibi bomboştu. Bunun üzerine, hepsi, bu garibe karşısında hayretler içinde kalıp yerlerinde doğrularak Berthe'i seyretmeğe, dans esnasında, etekleri uçuşarak, bembeyaz kendi taraflarına doğru geldikçe her seferinde hafif bir tiksinti ile yüzlerini buruşturup arkasından bakmağa, başladılar.

Jésus-Christ, Lengaigne'le senlibenli konuşmağa başladı:

— Koca serseri, senin kızın gibi değil o, seninkinde var!

Beriki, gururlu bir eda ile cevap verdi:

— Oo! Elbette!

Suzanne'ın, şimdi Paris'te, yüksek çevrede olduğu söyleniyordu. Lengaigne ağzı sıkı davranıyor, kızının iyi bir mevkide bulunduğunu söylüyordu. Bir yandan, içeriye durmadan köylüler girdikleri için, bir çiftçi, o aralık, Lengaigne'e, oğlu Victor'u sordu, o da mektubu tekrar cebinden çıkardı: "Sevgili anneciğim, sevgili babacığım, bir aydan bir hafta eksik bir zamandan beri Flandre'da, Lille'de olduğumuzu..." Onu dinliyorlardı, mektubu daha evvel beş altı defa dinlemiş olan bazı kimseler yaklaşıyorlardı. "Litresi" dedikten sonra, sahiden on altı yazıyor mu? diye soruyorlardı. Evet, on altı metelik yazıyordu.

Bécu, tekrar:

— Berbat memleket! dedi.

O sırada Jean gözüktü. Birini arıyormuş gibi, girer girmez doğruca baloza yürüdü, bir göz attı. Sonra canı sıkılmış, endişeli bir halde geri döndü. İki aydan beri, Buteau'nun evine eskisi kadar sık gitmeğe cesaret edemiyor, Buteau'yu kendisine karşı soğuk, âdeta düşman buluyordu. Herhalde, Françoise'a karşı beslediği hisleri, şu anda onu bunmalar içinde bırakan, gitgide artan o dostluğu iyice gizliyememiş olacak ki, arkadaşı meselenin farkına varmıştı. Bu iş, galiba Buteau'nun hoşuna gitmiyor, onun bazı hesaplarını altüst ediyordu.

Jean, Fouan'la Delhomme'un, bir şişe bira içmekte oldukları masaya yaklaştı.

— Bonsuvar, dedi.

Delhomme, nezaketle ikramda bulundu.

— Bira içer misiniz, Kaporal?

Jean, teklifi kabul etti; kadehini tokuşturduktan sonra:

— Tuhaf şey, dedi, Buteau gelmemiş.

Fouan:

— İşte, şimdi geldi, dedi.

Gerçek, Buteau içeri giriyordu, fakat yalnızdı. Ağır ağır, meyhanenin içinde dolaştı, birkaç kişinin elini sıktı, sonra, babasiyle enişteşinin masasının yanına gelince ayakta durdu, oturması için yapılan teklifi reddetti, hiçbir şey içmek istemedi.

Nihayet Jean, sesi titriyerek:

— Lise'le Françoise dans etmiyorlar mı ki? diye sordu.

Buteau, hain bakışlı ufacık gözleriyle ona dik dik baktı:

— Françoise yattı, dedi, gençler için böylesi daha iyi.

Fakat yanıbaşlarında bir mesele çıktı, ilgilendiler, lâkırdıları yarıda kaldı. Jésus-Christ, Flore'la kapışmıştı. Tutuşturmak için bir litre rom ısmarlıyor, Flore'da romu getirmek istemiyordu.

— Hayır, artık hiçbir şey vermem, sarhoş olacağınız kadar olmuşsunuz.

— Ne? Ne maval okuyor bu? Parası vermiyecek miyim zannediyorsun, cadı? Senin barakanı satın

alırım ben, ister misin?... Nah! sümkürsem yeter, bak!

Beş frankhk sikkelerden dördüncüsünü avucuna saklamıştı, iki parmağiyle burnunu kıstırdı, kuvvetle hınkırdı, parayı, burnundan çıkarıyormuş gibi yaptı, sonra buhurdan gibi salladı.

— İşte, ben nezle olduğum zaman böyle para sümkürürüm!

Duvarlar bir alkış tufaniyle çınladı. Flore razı oldu, rom şişesiyle şekeri getirdi. Bir de derin kâse getirmek icabetti. O zaman, Jésus-Christ olacak hergele, dirseklerini dikti, kırmızı yüzü, havayı, lâmbaların ve pipoların donuk buğusunu büsbütün kızıştıran alevlerle tutuşarak puncu karıştırmaya başladı, bütün meyhane halkını kendisine baktırdı. Fakat Buteau, parayı görünce fena halde öfkelenmişti, birdenbire köpürdü:

— Koca domuz, babamızdan çaldığın parayı böyle içkiye vermeye utanmıyor musun?

Beriki, işi alaya döktü:

— Oo! Konuşuyorsun, küçük!... Böyle pestenkerani lâflar ettiğine bakılırsa galiba ayıksın!

— Söylüyorum işte, sen mendeburun birisin, sonunda zındanı boylıyacaksın... Bir kere, annemizi kederinden sen öldürdün.

Sarhoş, kaşığını çarptı, kâsenin içinde bir ateş fırtınası kopardı, kahkahadan kırılarak:

— Âlâ, âlâ, söyle bakalım... Sen değilsen, tabii benim, dedi.

— O kadar değil, daha diyeceklerim var, senin gibi anaforcular, buğdayın yetişmesine lâyık değildir-

ler... Toprağımızı, ihtiyar anamızla babamızın bunca zahmet çektikten sonra bize bıraktıkları toprağımızı rehine koyduğunu, başkalarına verdiğini düşünüyorum da!... Ahlâksız hergele, toprağı ne yaptın?

Bu sefer Jésus-Christ coştu. Puncu sönüyordu, bütün müşterilerin sustuklarını, hüküm vermek için kulak kabarttıklarını görünce kasıldı, iskemlesine yaslanıp geriye devildi, avazı çıktığı kadar baykırdı:

— Toprak ha, ayol toprak seninle alay ediyor be! Sen, toprağın esirisin, o senin zevkını, kuvvetlerini, hayatını elinden alıyor, aptal! Üstelik seni zengin etmiyor bile!... Halbuki ben kollarımı kavuşturup oturmuyorum, onu hor görüyorum, ona yalnız tekme savuruyorum, öyle olduğu halde, görüyorsun ya, irat sahibiyim, çekiyorum kafayı!... Hay budalanın dik âlâsı hay!

Köylüler yine güldüler; Buteau bu şiddetli hücum kaşısında şaşırmıştı, yalnız şu sözleri gevelemekle yetindi:

— Serseri! Aylak herif sen de! Hem çalışmaz, hem çalışmıyorum diye övünür!

Jésus-Christ'nin çenesi açılmıştı, artık devam etti:

— Toprakmış, lâfa bak! Hâlâ bu masala inanıyorsan, koyduğum yerde otluyorsun!... Toprak diye bir şey var mıdır? Toprak senin malındır, benim malımdır, kimsenin malı değildir. Şimdiye kadar moruğun malı değil miydi? Bize vermek için parçalamak zorunda kalmadı mı? Sen de, kendi çocuklarına vermek için parçalıyacak değil misin?... Eh, o halde? Toprak gider, gelir, çoğalır, azalır, daha

ziyade, azalır. Öyle ya, babamızın on dokuz arpan toprağı vardı, halbuki sen şimdi altı arpanlık bir zatı şerifsin... ben beğenmedim, çok küçüktü, hepsini göçürdüm. Hem ben parayı sağlama yatırmak isterim, toprak temelinden sarsılıyor, küçük! Toprağa bir metelik yatırmam, belâlı işe benziyor, bir tepeden inme felâket gelip hepimizi süpürecek... top atacaksınız! Hepiniz enayisiniz.

Meybaneye, yavaş yavaş bir ölüm sessizliği yayılıyordu. Artık kimse gülmüyordu, köylüler, endişeli yüzlerini Jésus-Christ'ye, şehir şehir süzten serseri, sabık Afrika askeri, politika meraklısı şarapçı fikirlerini, sarhoşluk arasında karmakarışık, acayip bir şekilde ortaya seren bu izbandut herife dönmüşlerdi. Şimdi ondaki hâkim hüviyet, 48 yılı fedaisinin, 89 yılı olayları karşısında diz çöküp kalmış insansever komünistin hüviyeti idi.

— Hürriyet, eşitlik, kardeşlik! İhtilâle dönmek lâzım! Mallar taksim edilirken elimizden her şeyimizi çaldılar, burjuvalar ne varsa aldılar, zorlayıp geri alacağız, anasını satayım... Onlar adam da biz adam değil miyiz? Meselâ, şu la Borderie'deki enayiye bütün topraklar verilsin de bana bir şey verilmesin, hakkaniyet mi bu?... Ben haklarımı istiyorum, hissemi istiyorum, herkes kendi hissesini alacak.

Bécu, hükümeti müdafaa edemiyecek kadar fazla sarhoş olduğu için, anlamadan tasdik ediyordu. Fakat sağduyusu hafifçe uyandı, bir ihtiraz kaydı ileri sürdü:

— Burası doğru, burası doğru... Lâkin Kıral kıraldır. Benim malım, senin malın olamaz.

Bir mırıltı dolaştı, bu sözü herkes uygun buldu, Buteau da öc aldı.

— Dinlemeyin şunu, zom olmuş!

Gülüşmele tekrar başladı, Jésus-Christ büsbütün kendinden geçti, ayağa kalktı, yumruklarını masaya indirdi:

— Bir daha sefere görürsün sen... Tabiî, seninle o zaman konuşacağım ben, kahpe herif seni! Bugün zart zurt ediyorsun, çünkü belediye reisi ile, muavini ile, o iki paralık mebusunla birliksin de ondan! Şimdi onun ayaklarını öpüyorsun, değil mi? Onu kuvvetli sanacak kadar, buğdayını satmana yardım ettiğini sanacak kadar budalasın! Benim satılacak bir şeyim yok, hiçbirinizi kıçıma sallamıyorum, seni de, belediye reisini de, yardımcısını da, mebusunu da, jandarmaları da!... Yarın sıra bize gelecek, kuvvetli taraf biz olacağız, hem yalnız ben değil, açlık canına tak diyen bütün zavallılar da benimle beraber olacak, sizler de bize katılacaksınız, evet, yiyecek ekmek bile bulamazken burjuvaları beslemekten bıkınca, sizler de!... Mal sahiplerinin kökü kazınacak! Kafaları kırılacak, toprak, kim isterse onun olacak. İşitiyor musun, küçük? Senin toprağını ben alacağım, üstüne yestehliyeceğim!

Buteau:

— Hele gel de görürsün, seni bir kurşunda köpek gibi gebertirim!

Diye haykırdı. Öyle kendinden geçmişti ki, kapıyı küt diye vurdu, çıktı.

Lequeu, sakin sakin bir müddet dinledikten sonra, orada daha fazla kalıp lekelenmek istemiyen

devlet memuru gibi, çıkıp gitmişti. Fouan'la Delhomme, başlarını bira kadehlerine eğmişler, utanç içinde, bir kelime söylemiyorlar, işe karışırlarsa sarhoşun kameti azıracağını biliyorlardı. Civar masalarda oturan köylüler nihayet öfkelenmeye başlıyorlardı. Nasıl? Mallarına sahip değiller miydi, bu malları gelip ellerinden alacaklar mıydı? Homurdanıyorlar, "İştirakçi" ye saldırıp yumruklarla onu kapı dışarı atmaya hazırlanıyorlardı. Bu sırada, Jean ayağa kalktı. Gözlerini Jésus-Christ'den ayırmamış, onun söylediği sözlerden bir kelimesini kaçırmamıştı. Kendisini isyan ettiren bu sözler içinde doğru bir taraf var mı diye düşünür gibi, yüzü ciddî idi. Sakin sakin konuştu.

— Jésus-Christ, dedi, sussanız daha iyi edersiniz... Bunlar konuşulacak lâflar değildir, şayet haklı bile olsanız hiç de zeki değilsiniz, çünkü kendi sözleriniz kendinizi haksız çıkarıyor.

Bu çok sokukkanlı genç, bu çok mâkul mülâhaza, Jésus-Christ yi birdenbire pıstırdı. Tekrar iskemlesine oturdu, önünde sonunda hiçbir şey umurumda değil, dedi. Sonra yine alaycılığa başladı; kocası göçmüş, başını masaya dayayıp uykuya dalmış olan Bécu kadını öptü; kâsedeki puncu içip bitirdi. Koyu duman ortasında gülüşmeler yine başlamıştı.

Samanlıkta hâlâ dans ediliyordu, Clou, trombonunu daha tiz perdeden öttürüyor, borunun gümbürtülü sesi, kemanın incecik sesini bastırıyordu. Vücutlardan ter akıyor, lâmbaların etrafa yayılan pis kokusunun kekremsiliğini artırıyordu. En fazla göze çarpan şey, nöbetleşe, Nénesse'le Delphin'in kolunda dönüp duran la Trouille'un kırmızı kurdelâsıydı.

Berthe de bâlâ orada idi, sevdalısından ayrılmamıştı. Hep onunla dans ediyordu. Reddettiği gençler, bir köşede, gülüşüp alay ediyorlardı. Eh! Bu enayi, eğer Berthe'in orasında bir şeyler bulunmamasına kıymet vermiyorsa, kız onu bırakmamakta haklı idi, çünkü niceleri vardı ki, parasına rağmen, kendisiyle evlenmek için, muhakkak, orasında bir şeyler bitmesini bekliyeceklerdi.

Fouan, Jean'la Delhomme'a:

— Haydi, gidip yatalım, dedi.

Dışarı çıktılar, Jean yanlarından ayrıldıktan sonra, ihtiyar, işittiği şeyleri zihninde evirip çevirir gibi bir halde konuşmadan yürüdü; sonra birdenbire, sanki bu şeyleri düşünüp kararını vermiş gibi damadına döndü:

— Evi satacağım, gelip sizinle beraber oturacağım, dedi. Karar verdim. Allaha ısmarladık!

Ağır ağır yürüyerek yalnız başına eve döndü. Fakat yüreği sıkılıyordu, karanlık yolda ayakları sürçüyordu, derin bir kederle sarhoş gibi sendeliyordu. Zaten elinde toprağı kalmamıştı, yakında evi de kalmıyacaktı. Ona, köhne kirişleri testereyle kesiyorlarmış gibi, tepesinden, damdaki arduvazları kaldırıp götürüyorlarmış gibi geliyordu. Artık, başını koyacağı bir taşı bile yoktu, gece gündüz, durmadan, dilenci gibi kırlarda dolaşacaktı; yağışlı havalarda, soğuk yağmur, sonsuz yağmur, üstüne yağacaktı.

IV

Bol ağustos güneşi, sabahın beşi olur olmaz, ufukta yükseliyor, Beauce ovası, alev alev yanan güneş altında, olgun başaklarını göz alabildiğine seriyordu. Son yaz yağmurlarından beri, gitgide hep büyüyen yeşil saha, yavaş yavaş sararmıştı. Şimdi, alevli havanın yaltırığını aksettiren, tutuşmuş, sarı bir engin denize, en hafif rüzgârda, ateşten dalgalar yuvarlıyan bir denize benziyordu. Görünürde buğdaydan başka hiçbir şey yoktu, ne bir ev gözüküyordu, ne bir ağaç, göz alabildiğine buğday başakları vardı! Bazan, sıcakta, başaklar bir kurşun ağırlığı altında uyukluyorlardı, topraktan bir bereket kokusu tütüyor, yükseliyordu. Doğum tamam oluyordu, şişen tohumun, ılık ve ağır taneler halinde, evrensel ananın rahminden fışkırdığı hissediliyordu. Bu ovanın karşısında, bu dev ölçüde mahsulün karşısında, yüreklere bir tasa düşüyor, bu ucsuz bucaksız saha içinde böcek kadar vücudiyle pek küçücük kalan insanın, bu işin sonuna asla ulaşamıyacağı endişesi duyuluyordu.

Houidequin, la Borderie çiftliğinde, çavdar işlerini bitirmiş, bir haftadan beri, buğdaylara başlamıştı. Bıldır, hasat makinesi bozulmuştu; Hourdequin, adamlarının gayretsizliğinden bezmiş, makine-

lerinin işe yarar şeyler olmasından kendisi de şüpheye düşmeğe başlamış, Ascension yortusu gelir gelmez, ihtiyatlı davranıp hasatçılar tutmuştu. Usulden olduğu üzere bunları, Perche'den, Mondoubleau'dan ücretle getirtmişti. Bunlar, iri boy zayıf bir adam olan bir işbaşı ile, beş tırpancı, dördü kadın ikisi genç kız olmak üzere altı demetçi idi. Bir ot arabasiyle Cloyes'ya kadar gelmişlerdi, çiftliğin arabası onları oradan almaya gitmişti. Bütün bu kalabalık, o mevsimde boş olan ağılda, kız, kadın, erkek, fazla sıcaktan dolayı yarı çıplak, karmakarışık, saman üstünde yatıyordu.

Jacqueline'in en dağdağalı zamanı bu mevsimdi. İş, güneşin doğması ve batmasiyle ayarlanıyordu. Sabahın üçü olur olmaz herkes silkinip uyanıyor, gece saat on sularında tekrar ot yataklara dönülüyordu. Jacqueline, sabahleyin dörtte içilen çorbayı hazırlamak için herkesten evvel kalkmak zorunda idi; saat dokuzda yenilen domuz yağından, sığır etinden ve lâhanadan ibaret yemeği verdikten sonra da en geç o yatıyordu. Bu iki yemeğin arasında üç yemek daha vardı, sabah kahvaltısı olarak peynir ekmek, öğleyin ikinci çorba, ikindiyin sütle ekmek yeniyordu. Hepsi beş öğün yemek ediyordu, elma şırasiyle ve şarapla yenilen bu yemekler bol bol veriliyordu, çünkü kıyasıya çalışan hasatçılar, güç beğenir insanlardı. Fakat Jacqueline gıdıklanmış gibi gülüyordu, kedi gibi çevikti, adaleleri çelik gibi sertti; o sırada, Trone'a, sığırtmaçlık eden o iriyarı hödüğe, kendisiyle düşüp kalkmaktan göz açtırmadığı için, yorgunluğa karşı gösterdiği bu dayanıklılığı büsbütün şaşı-

lacak şeydi, Trone'un dev yapılı vücudu ve yumuşak teni ona ansızın istekler veriyordu. Onu kendine köpek gibi bağlamıştı, samanlıklara götürüyor, ot ambarına götürüyor, gammazlık etmesinden korktuğu çoban şimdi koyunlariyle beraber dışarda yattığı için, mandıraya götürüyordu. Hele geceleri, erkeği tıka basa doyuruyor, bu cümbüşlerden sonra, çevik ve kıvrak, son derece hamarat oluyordu. Hourdequin hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey bilmiyordu. Hasat hummasına tutulmuştu, bu ona mahsus bir humma idi; her sene, toprağa olan iptilâsının yarattığı büyük buhrandı; dökülen olgun başakların karşısında, içini kaştanbaşa bir titreme kaplıyor, başı ateşler içinde yanıyor, yüreği çarpıyor, vücudu sarsılıyordu.

O sene, geceleri hava o kadar kızgın oluyordu ki, Jean bazan ahırların yanında, yatak odası diye kullandığı tavan arasında yatamıyordu. Dışarı çıkıyor, avlunun taş zemini üzerine giyinik uzanmayı tercih ediyordu. Onu tavan arasından kaçıran şey, yalnız atların tahammül edilmez, canlı sıcaklığı, hayvan yataklıklarından yükselen kokular değildi; uykusuzluktu, Françoise'ın, mütemadiyen gözleri önünde dolaşan hayali idi; genç kızın, yanına geldiğini, onu kucakladığını, kolları arasında sıktığını hayal ettiren musallat fikirdi. Şimdi, başka tarafta meşgul olan Jacqueline onu rahat bıraktığı için, Jean'ın bu küçücük kıza karşı olan sevgisi azgın bir istek haline gelmeye başlıyordu. Bu yarı uyku halinin verdiği ıstırap arasında, belki yirmi defa, ertesi gün gidip Françoise'ı istiyeceğine kendi kendine andiçmişti; sonra, uykudan kalkar kalkmaz, yüzünü gözünü soğuk

suyla yıkayınca, bu işi çirkin buluyordu, kıza göre kendisi çok yaşlı idi; arkasından, o gece, aynı işkence tekrar başlıyordu. Hasatçılar gelince, Jean, bunların arasındaki kadınlardan birini tanıdı; orakçılardan biriyle evli olan bu kadını, iki sene evvel, daha genç kızken, koynuna almıştı. Bir akşam, içinde kıvrandığı azap öyle şiddetlendi ki Jean mandıraya sokuldu. Kadını, ağızları açık, horul horul uyuyan kocasiyle erkek kardeşinin arasından, ayaklarından tutup çekti. Kadın, kendisini müdafaa etmeden razı oldu. Üzerinden tırmık geçirilmiş olmasına rağmen, orada kışlayan koyunların göz yaşartacak kadar keskin amonyaklı kokusunu gidememiş olan toprak zemin üstünde, kızgın karanlıkların ortasında, sessiz, sömürücesine bir kucaklaşma oldu.

Yirmi gündür, Jean her gece oraya gidiyordu.

Ağustos ayının ilk haftasından sonra, hasat işleri ilerlemeye başladı. Orakçılar, kuzeydeki tarlalardan başlamışlar, Aigre vâdisi eteğindeki tarlalara doğru iniyorlardı. Ucsuz bucaksız alan, demet demet dökülüyor, her orak sallayışta tekerlek bir boşluk açılıyor, bir yığın yolunuyordu. Bu dev ölçüde işin içine gömülen cılız böcekler üstün gelıyorlardı. Onlar, bir saf halinde ağır ağır yürürken, arkalarından, dümdüz toprak sert başak saplariyle meydana çıkıyor, demetçi kadınlar iki kat, bu düzlüklerde dolaşıyorlardı. Beauce ovasının engin, kasvetli ıssızlığının en fazla cümbüşlendiği mevsim bu mevsimdi; ova kalabalıklaşıyor, işçilerin, arabaların, beygirlerin sürekli faaliyetiyle canlanıyordu. Göz alabildiğine uzaklara kadar, işçi kafileleri, aynı yanpiri hareketle çalışıyorlar, kolla-

rını aynı şekilde sallıyorlardı; bazıları birbirine o kadar yakındı ki tırpanlarının hışırtısı işitiliyordu, bazıları da, göğün eteğine kadar, karıncalar gibi, kara serpintiler halinde gözüküyordu. Her yönde, güve yemiş, her yeri dökülmeye başlamış bir kumaş gibi, boşluklar açılıyordu; Beauce ovası, bu karınca yuvası faaliyeti ortasında, o muhteşem kaftanından, yazın o biricik süsünden yer yer sıyrılıyor, birdenbire ıssız ve çıplak kalıyordu.

Son günler, boğucu bir sıcak oldu; hele çiftliğin sekiz metre yüksekliğinde, üç bin demetlik büyük bir yığın yapılacak olan Buteau'ların tarlasına yakın bir kısmında Jean demet çektiği bir gün, pek sıcak vardı. Biçilmiş tarlalar kuraklıktan çatlıyor, hâlâ dimdik ayakta duran başakları üzerine gökten ateş yağıyordu. Âdeta, başaklar, güneşin yaltırığı içinde, gözle görülür bir alevle tutuşuyordu. Serinlik verecek bir tek yapraklı dal yoktu; yalnız, yerde, rençperlerin bodur gölgeleri dolaşıyordu. Bu ateş yağdıran semanın altında, sabahtan beri, Jean kan ter içinde, hiç lâkırdı etmeden, arabasını doldurup doldurup boşaltıyor, yalnız, her gidiş gelişte, başak biçen Buteau'nun gerisinde, Françoise'ın iki büklüm, başak topladığı tarlaya bir göz atıyordu.

Buteau, yardıma etsin diye, Palmyre'i ücretle tutmuştu. Françoise yetişmiyordu, sekiz aylık gebe olan Lise'den de yardım bekliyemezdi. Bu gebelik, Buteau'yu fena halde kızdırıyordu. Halbuki o kadar da tedbirli davranıyordu! Bu yezit çocuk nereden çıkmıştı? Karısını hırpalıyor, sen bu işi mahsus yaptın diyor, sanki evine bir dilenci, başıboş bir hayvan girip ne

var ne yok yiyecekmiş gibi saatlerce sızlanıyordu. Sekiz ay sonra, Lise'in karnına baktıkca, ona hakarî etmeden duramaz olmuştu. Allahın belâsı karın! kazdan daha hayvan! Evi mahvedecek, diyordu. O sabah, Lise başak toplamaya gelmişti; fakat Buteau, beceriksiz ve hantal hareketlerine öfkelenmiş, onu kovmuştu. Tekrar gelip saat dört kahvaltısını getirecekti.

Buteau, tarlanın bir köşesini bitirmek için inadediyordu

— Hay anasını! dedi, sırtım pişti, dilim de âdeta bir yonga!

Doğruldu; çıplak ayaklarına iri kunduralar geçirmiş, arkasına yalnız bir gömlek, bir de çakşır giymişti, gömleğin önü açıktı, eteği çakşırdan yarı dışarı çıkmıştı, Buteau'nun ter içindeki göğüs kıllarını göbeğine kadar meydanda bırakıyordu. Buteau:

— Yine içeceğim! dedi.

Güneşten muhafaza etmek için ceketinin altına sakladığı elma şırası şişesini aldı. Bu ılık mayiden bir iki yudum içtikten sonra Françoise'ı düşündü.

— Sen suamadın mı?

— Susadım.

Françoise şişeyi aldı, tiksinmeden uzun uzun içti; belini çukurlatarak geriye doğru devrildiği sırada göğsü ince kumaşı delecek gibi gerildi, Buteau onun bu halini seyretti. Françoise da şakır şakır terliyordu, basma fistanı yarıyarıya çözülmüş, korsajının üst kopçaları açılmıştı, beyaz teni gözüküyordu. Başiyle ensesini örttüğü mavi mendilin altında, sıcaktan kıpkırmızı kesilen yüzünde, gözleri çok iri görünüyordu.

Buteau, başka bir şey söylemeden tekrar işe koyuldu, orağını her sallayışta bir kucak ot keserek, yürüyüşünü orağın ölçülü hışırtısına uydurarak iki tarafa salına salına ilerlemeye başladı; Françoise tekrar eğilmiş, onun peşinden geliyor, sağ elindeki tırpaniyle devedikenleri arasından başak yığınlarını topluyor, her üç adımda bir, muntazam demet haline getiriyordu. Buteau, elinin tersiyle alnını silecek kadar kısa bir zaman doğrulup da Françoise'ı fazla geride kalmış, kaba etleri havada, başı yerde, teslim olan dişi durumunda görünce, dili daha ziyade kurur gibi oluyor, boğuk bir sesle haykırıyordu:

— Tembel! Havyar kesme bakalım!

Palmyre, bitişik tarlada, üç günden beri kesilip kurumuş olan başakları demet yapmakla meşgüldü; Buteau, onu kollamıyordu; çünkü hiç usulden olmadığı halde Palmyre'i yüzer demet esası üzerinden çalıştırıyor, kuvvetli olmadığını, fazla ihtiyarladığını, yıprandığını, genç kadınlara verdiği gibi kendisine de otuz metelik verirse zarara gireceğini bahane ediyordu. Hattâ, Palmyre ona yalvarmak zorunda kalmış, Buteau, bir hayır işi yapmaya razı olan Hıristiyan gibi tevekküllü bir tavırla, ancak onun hakkından çalmak suretiyle kendisini işe almağa yanaşmıştı.

Zavallıcık, sıska kolları ne kadar kavrıyabilirse o kadar fazla, üç dört yığın birden kaldırıyor, hazır edilmiş bir bağla, yaptığı demeti sıkı sıkı bağlıyordu. Bu bağlama işi, usulen, erkeklerin kendilerine ayırdıkları bu çok çetin iş onu harabediyor, boyuna taşıdığı ağır yükler göğsünü çökertiyor, bu koca yığınları kucaklamaktan, bağ vazifesi gören sazları çekiştir-

mekten kolları koupuyordu. Sabahleyin gelirken yanında bir şişe getirmişti, saat başı, gidip bu şişeyi yakındaki durgun, kokmuş sudan dolduruyor, sıcaklar bastıralı beri bir yandan kıyasıya çalışıp harabolurken, bir yandan da ishalden canı çıktığı halde, lâkır lâkır bu suyu içiyordu.

Göğün maviliği solmuş, gök kubbe beyaz ateş haline gelmişti; tutuşan güneşten, korlar dökü yordu. Öğle yemeğinden sonra, ağır, ezici uyku saati idi. Yakınlarında, dördünü aşağıya, birini yukarıya yerleştirmek suretiyle dam vücuda getirerek demetleri yığın yapan Delhomme'la adamları, hepsi birer tümseğin arkasına çekilip yatmışlar, gözden kaybolmuşlardı. Evini satalı on beş gün olan, o zamandan beri damadının evinde oturan ihtiyar Fouan, bir an, yine ayakta gözüktü; fakat bir aralık o da uzandı, gözden kayboldu. Sonra, uzakta, boş ufukta parıl parıl saman örtülü zemin üzerinde, la Graned'ın kemikli siluetinden başka bir şey kalmadı; adamlarının, bir kısmı dağılmış başak yığınları kalabalığı ortasında yapmağa başladıkları yüksek bir yığını muayene ediyordu. Güneşten hiç korkusu kalmıyan, damla ter dökmiyen, dimdik, ihtiyarlıktan sertleşmiş bir ağaca benziyor, bu uyuyan insanlara karşı dehşetli bir öfke duyuruyordu.

Buteau:

— Aaa! Yeter artık! derilerim çatlıyor, dedi.

Sonra Françoise'a döndü:

— Uyuyalım, ha? dedi.

Bakındı, bir parça gölge aradı, bulamadı. Tepeden vuran güneş her tarafa aksediyordu; altına sığı-

nacakları bir tek fundalık bile yoktu. Nihayet, tarlanın öbür ucunda, hendeğimsi bir yerde, henüz biçilmemiş olan başakların incecik bir parça gölge serptiğini gördü.

— Hey! Palmyre, sen de bizim gibi mi yapıyorsun? diye seslendi.

Palmyre, elli adım ötede idi, nefes kadar hafif işitilen bir sesle:

— Hayır, hayır, vaktim yok, diye cevap verdi.

Cayır cayır yanan ovada, çalışan bir o kalmıştı. Akşama, otuz metelik gündeliğini eve götürmezse, Hilarion onu döverdi; çünkü meczup oğlan, şimdi onu yabani mahlûk iştahlariyle hırpalamakla kalmıyor, rakı içip sarhoş olmak için parasını da çalıyordu. Fakat, Palmyre'in, kalan bir parça kuvveti de tükeniyordu. Çalışmaktan tahta gibi yassılan göğüssüz ve kalçasız, yamyassı vücudu, topladığı ve bağladığı her yeni demette, dağılacak gibi çatırdıyordu. Daha otuz beş yaşında altmışlık ihtiyara dönmüş, antika sikke gibi aşınmış külrengi yüziyle, devrilip ölmeğe mahkûm yük hayvanı gibi sarfettiği bezgin gayretle, kızgın güneşte, hayatını büsbütün tüketiyordu.

Buteau ile Françoise, yanyana yatmışlardı. Şimdi, gözleri kapalı, hiç konuşmadan, o halde, terden buram buram tütüyorlardı. Hemen, kurşun gibi ağır bir uykuya daldılar, bir saat uyudular; ter dinmiyordu, bu durgun ve ağır külhan havasında, tekmil vücutlardan ter akıyordu. Françoise uykudan uyanıp gözlerini açtığı zaman, Buteau'nun, yan dönmüş, kötü kötü kendisine baktığını gördü. Gözlerini yine kapadı, tekrar uyur gibi yaptı. Buteau'nun, henüz bir

şey söylememiş olmasına rağmen, onun serpildiğini, olgun bir kadın haline geldiğini gördükçe kendisini içi çektiğini pekâlâ seziyordu. Bunu düşündükçe heyecanlanıyordu. Her gece kızkardeşiyle cümbüş ettiğini işittiği bu yezit, acaba bu işe cüret edecek miydi? Beygir kişnemesini andıran o azgınlık hali, onu hiçbir zaman bu kadar kışkırtmış değildi. Acaba Buteau cüret edebilecek miydi? Farkında olmadan, hem özliyerek onu bekliyordu, hem, vücuduna el sürerse gırtlağını sıkmağa azmetmişti.

Gözlerini sımsıkı kapayıp uyku taklidi yaptığı sırada, birdenbire, Buteau onu kıskıvrak yakaladı. Françoise, Buteau'yu iterek:

— Pis cenabet! Pis cenabet! diye söylendi.

Buteau, çılgın gibi idi, bıyık altından gülüyor, gayet yavaş sesle:

— Budala! Bırak işte!... Uyuyorlar, diyorum sana, kimse bakmıyor, diyordu.

O sırada, gürültüyü işitip o tarafa bakan Palmyre'in solgun, halsiz yüzü, başakların üstünde peyda oldu. Fakat onun, kafasını uzatmış bir inek kadar bile ehemmiyeti yoktu. Nitekim, Palmyre, hiç aldırmadan, yine demetlerine daldı. Her eğiliş kalkışında, belinin çatırdadığı işitildi.

— Budala! Tadına bak bu işin! Lise'in haberi olmaz.

Françoise gevşiyor, kendini bırakıyordu; ablasının adını işitince, daha fazla dayattı. Ondan sonra, artık gevşemedi, iki yumruğu ile birden vurmağa, Buteau'nun, kalçalarına kadar sıyırdığı çıplak ba-

caklariyle tekme atmağa başladı. Bu erkek onun erkeği mi idi ki? Başka bir kadının artığını ister miydi o?

— Ablamın koynuna git, pis cenabet! Hoşlanıyor madem, canını çıkart! Her gece bir çocuk peydahlasın!

Buteau, yumruklarla tekmelerin altında öfkelenmeğe başlıyor, söyleniyor, Françoise'ın, yalnız işin âkıbetinden korktuğunu zannediyordu.

— Koca öküz! geri çekileceğim, diyorum sana! Çocuk yapmıyacağım, korkma!

Buteau, karnının altına yediği bir tekme üzerine, Françoise'ı bırakmak zorunda kaldı, onu öyle bir şiddetle itti ki, kız can acısiyle haykırdı.

Bu işe nihayet vermenin zamanıydı, çünkü Buteau, ayağa kalkınca, Lise'in o tarafa doğru geldiğini, akşam kahvaltısını getirdiğini gördü. Karşılamak için yürüdü, Françoise eteklerini indirecek vakit bulsun diye, onu yolda durdurdu. Genç kızın, her şeyi haber vermesi ihtimalini düşündükçe, onu, ökçesiyle bir vuruşta gebertmediğine pişman oluyordu. Fakat Françoise bir şey söylemedi, yalnız, inatçı, küstah tavriyle, başak yığınları ortasına oturmakla kaldı. Buteau tekrar başakları biçmeğe koyulduğu zaman, Françoise, prenses gibi tembel tembel oturdu, yerinden kımıldamadı.

Yol yürüdüğü için yorulan Lise de uzanmıştı.

— Ne o? Çalışmıyor musun? diye sordu.

Françoise, öfkeli öfkeli cevap verdi:

— Hayır, canım istemiyor!

O zaman, Buteau, ona çıkışmağa cesaret edemediği için, karısına çullandı. Domuz yavrusu gibi oraya uzanıp karnını ısıtmanın sırası mıydı? Amma da pişkin balkabağı idi ha! Bu tâbir, Lise'in hoşuna gitti, çünkü hâlâ şişman bir dudu gibi tasasız ve neşeli idi. Karnındaki minimini, belki sahiden onu olgunlaştırıyordu, büyütüyordu; Lise, böyle diyerek, bereketli topraktan yükselmiş bir tomurcuğa benziyen o koskoca karnını, ateş yağdıran güneşin altında, yusyuvarlak seriyordu. Fakat Buteau gülmüyordu. Lise'i huşunetle ayağa kaldırdı, kendisine yardım etmesini istedi. Lise, bacaklarına yüklenen o koca yığınla diz çökmeğe mecbur oldu; karnı yer değiştirmiş, sağ tarafa atılmış durumda, soluk soluğa, gayet çirkin, yanpiri hareketlerle başakları toplamağa koyuldu. Kardeşine:

— Mademki bir iş gördüğün yok, bari eve dön... Çorbayı pişirirsin, dedi.

Françoise, bir kelime söylemeden uzaklaştı. Hâlâ boğucu sıcakta, Beauce ovasında, faaliyet yine başlamıştı, ufacık kara benekler halindeki rençperler tekrar meydana çıkmışlar, göz alabildiğine uzaklara kadar, kaynaşıyorlardı. Delhomme, iki yanaşmasiyle birlikte yaptığı yığınları tamamlıyordu; la Grande, sopasına dayanmış, onu tembellerin suratına yapıştırmağa hazır, kendi yığınının yükselişini seyrediyordu. Fouan, gitti, bunlara bir göz attı, oradan damadının yanına geldi, dalgın dalgın, onun çalışmasını seyretti. Sonra, eskileri hatırlayıp eseflenen ihtiyar tavrı ile, ağırlaşmış adımlarla, oradan oraya dolaştı. Françoise, kafasının içi uğultularla dolu, geçirdiği sarsıntının

tesirini nâlâ gidememiş bir halde, yeni yoldan yürüdüğü sırada, biri seslendi:

— Bu tarafa yürü! Gelsene!

Bu seslenen, demetlerin gerisinde, iyice seçilemiyen Jean'dı. Sabahtan beri, civardaki tarlalarda demet taşıyordu. Arabasını boşaltmıştı, iki beygiri, güneş altında, kımıldamadan duruyordu. Büyük yığına ancak ertesi gün başlanacaktı, Jean, sadece istifler yapmıştı, bir nevi üç taraflı duvar örmüştü, bu duvarların arası, samandan, derin, gizli bir kovuk, odamsı bir şey olmuştu.

— Gelsene! Ben'im!

Françoise, bu dâveti, elinde olmaksızın kabul etti. Hattâ, kuşkulanıp arkasına bile bakmadı. Dönüp bakmış olsaydı, Buteau'nun, ayaklarının ucuna basarak yükseldiğini, onun yoldan ayrılıp tarlaya sapmasını hayretle seyrettiğini görecekti.

Jean, önce takıldı:

— Bu ne kibir, ahbaplara bir selâm bile vermeden geçiyorsun!

Françoise:

— Tabiî! diye cevap verdi, gizleniyorsun, görünmüyorsun ki!

Bunun üzerine, Jean, Buteau'ların evinde artık istiskal gördüğünden şikâyet etti. Fakat Françoise, şimdi bunu düşünmüyordu; susuyor, kısacık cevaplar veriyordu. Yorgunluktan bitmiş gibi, kendiliğinden, kovuğun dibine samanların üstüne çökmüştü. Onu baştanbaşa kavrıyan, şiddetle, maddeten tenine işleyip kalan bir tek şey vardı: Bu, ötede, tarlanın eteğinde, o erkeğin saldırışı, mengene gibi kuvvetli baskısı,

butlarında hâlâ hissettiği sıcak elleri, peşini bırakmıyan kokusu, iştahiyle cenkleşerek, nefesi kesilerek endişe içinde, eskiden beri beklediği erkekçe yaklaşışı idi. Gözlerini kapıyor, soluğu kesiliyordu.

O zaman Jean artık konuşmadı, François'ı böyle arkaya devrilmiş, kendini bırakmış halde görünce, damarlarındaki kan hızlı hızlı atmağa başlamıştı. Bu tesadüfü hiç de hesaba katmamıştı, bu çocuktan faydalanmanın çirkin bir şey olacağını düşünüyor, nefsiyle mücadele ediyordu. Fakat kalbinin gümbürtüsü onu sersem ediyordu, Françoise'ı ne kadar özlemişti! Bir yandan da, kıza sahibolmanın hayali, hummalı gecelerindeki gibi, onu çıldırtıyordu. Françoise'ın yanına uzandı, önce onun elini tutmakla yetindi, sonra iki elini birden tuttu; ezecek gibi sıkıyor, dudaklarına götürmeğe bile cesaret edemiyordu. Françoise elletini çekmiyordu, kapakları ağırlaşan bulanık gözlerini açtı, hiç gülümsemeden, hiç utanç duymadan, yüzü sinirli bir gerginlik içinde, Jean'a baktı; Jean'ı birdenbire haşinleştiren şey, âdeta ıstıraplı bir ifade taşıyan bu sessiz bakış oldu. Beriki gibi, o da kızın üstüne çullandı, ellerini eteğinin altına soktu, bacaklarını yakaladı. Françoise:

— Hayır, hayır, olmaz, diye kekeledi, rica ederim... Fena şey bu...

Fakat sakınmadı. Yalnız, can acısiyle bir kere haykırdı. Zemin, altından kaçıyormuş gibi geliyordu; bu baş dönmesi arasında, ne olduğunu bilemiyordu. Tekrar beriki mi gelmişti, acaba? Aynı sertlik, güneş altında kıyasıya çalıştığı için buram buram tüten erkeğin, aynı burcu kokusu onda da vardı. Israrla ka-

padığı göz kapaklarının altındaki kızıl karanlıkta, bu iki hayali birbirine o kadar karıştırdı ki, istemiyerek, ağzından şu sözleri kaçırdı:

— Çocuk istemem... Geri çekil...

Jean birdenbire sıçradı, yolundan çevrilen, ziyan olan bu insan tohumu, olgun başaklara, hiçbir zaman kendini sakınmıyan, rahmi bütün tohumlara açık, ezelden ebede bereketli toprağa aktı.

Françoise, hiçbir şey söylemeden, hiçbir hareket yapmadan, sersem sersem, gözlerini açtı. O ne? Hiçbir zevk duymadığı halde, bu iş olup bitmiş mi idi? Kala kala, yalnız bir can acısı kalmıştı. O zaman, aldanan iştahının verdiği şuursuzca acınma arasında, öteki erkeği tekrar hatırladı. Yanıbaşında duran Jean canını sıkıyordu. Niçin razı olmuştu sanki? Bu yaşlı adamı sevmiyordu! Jean da, onun gibi, bu maceranın şaşkınlığı içinde, kımıldamadan duruyordu. Nihayet, hoşnutsuzluk ifade eden bir hareket yaptı, Françoise'a bir şey söylemek istedi, kelime bulamadı. Daha fazla sıkıldı, çare olarak, Françoise'ı öpmekte karar kıldı; fakat kız geri geri çekiliyor, Jean'ın, vücuduna artık el sürmesini istemiyordu.

Jean:

— Ben gideyim, dedi. Sen daha kal.

Françoise, gözleri havada, dalgın dalgın gökyüzünü seyrediyordu, cevap vermedi.

— Olmaz mı? Beş dakika bekle, buradan ikimizi beraber çıkarken görmesinler.

O zaman, Françoise'ın gönlü oldu, konuştu:

— Peki, haydi git!

Hepsi bundan ibaret oldu, Jean kamçısını şaklattı, beygirlerine sövdü, başı eğik, hantal adımlarla arabasının yanına gitti.

Buteau, Françoise'ın, demetler arkasına dalıp kayboluşuna şaşıyordu; Jean'ın uzaklaştığını görünce içine bir şüphe girdi. Lise'e haber vermeden, sinmiş avcı gibi eğilerek yürüdü. Sonra, bir sıçrayışta, kovuğun içine daldı. Françoise uyuşup kalmış, dalgın gözleri hâlâ havada, bacakları hâlâ çıplak, yerinden kımıldamamıştı. İnkâra mecal yoktu, zaten o da inkâra kalkışmadı bile.

— Ah! Kaltak! Ah! Şırfıntı! Bu serseri ile yatıyorsun da, benim karnıma tekme atıyorsun, öyle mi?... Vay canına yandığımın! Ben sana gösteririm!

Françoise'ı yakalamıştı; genç kız, Buteau'nun kıpkırmızı kesilen yüzünde, fırsattan faydalanmak istediğini açıkça okudu. Mademki beriki işlemişti, şimdi de kendisi niçin işlemiyecekti? Françoise, onun ellerinin sıcaklığını tekrar hisseder etmez, ilk seferki gibi yine isyan etti. Buteau şimdi yanında idi, halbuki Françoise onu artık özlemiyor, istemiyor, bütün varlığının kinci ve kıskanç bir direnişi ile, iradesindeki âni değişikliklerin kendisi de farkına varmıyordu.

— Beni rahat bırakacak mısın, pis murdar!... Isırırım!

Buteau ikinci defa olarak vazgeçmek zorunda kaldı. Fakat kendi yokken alınan bu zevkten dolayı öfkeden dili dolaşıyordu:

— Kırıştırdığınızı zaten tahmin ediyordum!... Onu çoktan beri evden defetmeliydim... Kaltak seni!... Derini bu ite tabaklatıyorsun ha?

Arkasından, iğrenç sözler tufanı başladı, Buteau, ne kadar küfür varsa savurdu, hâdiseyi, Françoise'ı yüz kızartacak şekilde çırılçıplak göz önüne getiren açık saçık tâbirlerle diline doladı. Françoise da öfkeden kuduruyordu, fakat yüzü sapsarı, sinirleri gergin olmasına rağmen, çok sakinmiş gibi davranıyor, her küfre, sert bir sesle, şu cevabı veriyordu:

— Senin ne vazifen?... Keyif benim değil mi, istediğimi yapmakta serbest değil miyim?

— Öyle mi? Pekâlâ, ben de seni kapı dışarı edeyim de gör; evet, birazdan, eve gider gitmez... Seni, gömleğin kafana dolanmış halde nasıl bulduğumu Lise'e söyliyeceğim, mademki keyfin öyle istiyormuş, gider, kendini başka tarafta tokmaklatırsın.

Şimdi, Françoise'i önüne katmış, sürüyor, karısının kendisini beklediği tarlaya doğru götürüyordu.

— Söylersen söyle... Ben, canım isterse giderim.

— Canın isterse, öyle mi? Görürüz bakalım!... Kıçına tekme yiye yiye gideceksin!

Kestirmeden gitmek için, Françoise'ı, o zamana kadar kızkardeşiyle arasında hissei şayialı halde kalan des Cornailles tarlasından, taksimi işini, başından beri hep geciktirdiği o tarladan yürütüyordu; birdenbire şaşaladı, beynine, şiddetle, bir fikir saplanmıştı. Françoise'ı kovarsa, tarlanın ikiye bölünüşü, yarısını Françoise'ın alıp götürüşü, belki de sevdalısına verişi, birdenbire gözünün önüne gelmişti. Bu düşünce ona soğuk terler döktürdü, azgın iştahını kesti. Yok! Budalalıktı bu, bir kız, adama, yüz vermedi diye, her şeyi tepmekte mâna yoktu. Fingirti her zaman

bulunurdu; halbuki toprak, bir kere ele geçti miydi, doğrusu, onu muhafaza etmekti.

Buteau artık bir şey söylemiyor, adımlarını ağırlaştırmış, can sıkıntısiyle ilerliyor, karısının yanına varmadan, gösterdiği şiddeti nasıl tamir edeceğini bilemiyordu. Nihayet kararını verdi:

— Ben fena yürekli insanları sevmem, benden tiksinir gibi bir halin var da o gücüme gidiyor, dedi... Yoksa, bu gebe haliyle, karımı üzmeği hiç istemem...

Françoise, Buteau'nun, karısına gammazlanmaktan korktuğunu sandı.

— Şundan emin olabilirsin, dedi: Sen söylersen, ben de söylerim.

Buteau, pervasızca cevap verdi:

— Yoo, Lise'den korkum yok. Yalan söylüyor, derim, suçüstü yakaladığım için öc alıyor, derim.

Lse'in bulunduğu yere vardıkları sırada, Buteau, hızlı hızlı:

— O halde, bu iş aramızda kalsın, dedi... Sonra, ikimiz ayrıca yine konuşuruz.

Lâkin, Lise hayret etmeğe başlamıştı, Françoise'in, nasıl olup da Buteau ile beraber dönüp geldiğini anlıyamıyordu. Buteau, bu tembel kız, ta şurada bir başak yığınının arkasına saklanıp somurtmuştu, diye bir masal uydurdu. Tam o sırada, boğuk bir feryat sözlerini yarıda kesti, mesele unutuldu.

— O ne? Kim haykırdı?

Bu, korkunç bir feryattı, boğazlanan bir hayvanın ölüm avazesine benzer, uluma gibi uzun bir hay-

kırma idi. Güneşin amansız ateşinde, bir yükseldi, bir sustu.

— Ha? Kim bu? Mutlaka bir beygir olacak, kemikleri kırıldı galiba!

Döndüler, yandaki harman yerinde, dağınık demetlerin ortasında, hâlâ ayakta duran Palmyre'i gördüler. Dermansız kollariyle bağlamağa uğraştığı son bir demeti yamyassı göğsüne bastırmıştı. Fakat daha canhıraş, korkunç derecede acıklı bir ölüm avazesi daha fırlattı; sonra, tuttuğu demeti bıraktı, olduğu yerde döndü, on iki saatten beri beynini kızdıran güneşin yıldırımiyle vurularak başakların ortasına serildi.

Lise'le Françoise seğirttiler, Buteau, daha ağır adımlarla, peşlerinden yürüdü; civar tarlalarda bulunanların hepsi, Delhomme'lar, oralarda dolaşıp duran Fouan. sopasının uciyle taşları fırlatarak yürüyen la Grande da geliyorlardı.

— Ne var, kuzum?

— Palmyre'e fenalık geldi.

— Yere düştüğünü ben uzaktan gördüm.

— Vah vah!

Hepsi Palmyre'in etrafına toplanmışlardı; hastalığın köylü üzerinde bıraktığı esrarlı korku ile, fazla yaklaşmağa cesaret edemeden bakıyorlardı. Palmyre, sırtüstü, kolları haçvari iki yana açık, serilmişti; çetin işleriyle, onu çabucak yıprandıran, onu öldüren bu toprağa çarmıhlanmış gibi idi. Bir kan damarı kopmuş olsa gerekti, ağzından, iplik gibi ince bir kan sızıyordu. Fakat Palmyre, aşırı çalıştırılan bir hayvan gibi, daha ziyade dermansızlıktan ölüyordu; biçilmiş

başakların ortasında öyle kupkuru görünüyordu, öyle bitmişti ki, vücudunda bir dirhem eti, cinsiyetini belli edecek hiçbir alâmeti bulunmıyan bir paçavradan ibaretti, ekinlerin özlü bereketi içinde, son nefesini veriyordu.

Nihayet, la Grande, Palmyre'i reddeden, onunla asla konuşmıyan ninesi, ilerledi:

— Galiba ölmüş, dedi.

Sonra, sopasiyle onu dörttü. Güneşin parıl parıl aydınlığında, boşalmış, apaçık gözleriyle, ovanın rüzgârına karşı bir karış açık ağziyle yatan ceset, kımıldamadı. Sızan kan, çenesinde pıhtılaşıyordu. O zaman, nine, eğildiği yerden doğruldu, ilâve etti:

— Tabii, ölmüş... Başkalarına yük olacağına, böylesi daha iyi.

Hepsi şaşırıp kalmışlar, kımıldamıyorlardı. Gidip belediye reisine haber vermeden, cesede el sürülebilir miydi? Önce yavaş sesle konuşuyorlardı, sonra birbirinin ne söylediğini anlıyabilmek için, tekrar bağıra bağıra konuşmağa başladılar. Nihayet Delhomme:

— Gidip merdivenimi getireyim, şurada, yığına dayalı duruyor, dedi. Sedye yaparız... Ölüyü hiçbir zaman yerde bırakmamalı, iyi değildir.

Fakat, merdiveni alıp geldiği zaman, yerden başak demetleri toplayıp ölüyü üstüne uzatmak için bir döşek yapmak isteyince, Buteau homurdandı.

— Başaklarını geri veririz, merak etme, dediler.

— Elbette vereceksiniz!

Lise, bu çingenelikten bir parça utandı, yastık diye iki demet daha ilâve etti; Palmyre'in cesedini bu otların üstüne uzattılar.

Bir nevi hulya içinde bulunan Françoise, erkekle ilk teması günü, tepeden inme gelen bu ölüm karşısında, sersemlemiş, gözlerini ölüden ayırmıyordu, çok kederliydi, hele, ölünün bir kadın olmasına şaşıyordu. Sedyenin kaldırılacağı zamana kadar ölüyü beklemek üzere, Fouan'la beraber orada kaldı; ihtiyar da konuşmuyordu, ölüp gidenlerin mesut insanlar olduklarını düşünür gibi bir hali vardı.

Güneş batınca, tarladan dönüş saatinde, sedyeyi götürmek üzere iki kişi geldi. Yük ağır değildi, yardımcıya ihtiyaçları yoktu. Yine de yanlarına katılanlar oldu, kalabalık oldular. Yoldan sapa gitmemek için, tarlalardan geçtiler. Ölü, başakların üstünde kaskatı yatıyor, başının altından saplar sarkıyor, taşıyanların biçimli adımlarının sarsıntısiyle sallanıyordu. Şimdi, gökte, birikmiş sıcaktan, havanın maviliği içinde ağırlaşan, kızıl bir sıcaktan başka bir şey yoktu. Ufukta, Loir vâdisinin öte tarafında, bir buğuya gömülü güneş, Beauce ovasına, ancak yerle bir, sarı ışıklar serpiyordu. Her şey bu sarı renge, güzel hasat akşamlarının bu altın yaldızına boyalı gibi görünüyordu. Henüz biçilmemiş başakların tepelerinde, pembe alevden sorguçlar vardı; biçilmiş tarlalarda, dikine altın kırıntıları pırıldıyordu; her tarafta, göz alabildiğine uzaklara kadar, bu altın sarısı denizinin içinde yığınların teşkil ettiği tümsekler, ölçüden aşırı büyür gibi görünüyor, bir tarafları hemen kararıverdiği halde öte tarafları pırıl pırıl yanıyor, gölgeleri, ovanın gözle görülemiyen uzak noktalarına kadar yayılıyordu. Derin bir sessizlik çöktü, yalnız, çok yüksekte uçusan tarla kuşlarının cıvıltısı kaldı. Cenazeyi,

başları eğik, bir sürü tevekkülü ile takiben yorgun argın rençperler arasında, hiç kimse konuşmuyordu. Olgun başaklar üstünde taşınan ölü kadının vücudu sallandıkça, merdivenin çıkardığı hafif gıcırtıdan başka bir ses işitilmiyordu.

O akşam, Hourdequin, taahhüt ettikleri işi bitiren hasatçılarının hesabını gördü. Bir aylık çalışmalarına karşılık, erkekler yüz yirmi frank, kadınlar altmış frank almışlardı. O yıl mahsul iyi idi, ortağı körleten yatık başak pek fazla değildi, biçme esnasında bir kere bile fırtına çıkmamıştı. Onun için, işbaşı, işçileri beraberinde olduğu halde, evin hanımı yerine koydukları Jacqueline'e, haç biçimi örülmüş başaklardan yapılma demeti sunduğu zaman, neşeli haykırışmalar oldu; usulden olan veda yemeği de çok neşeli yenildi. Üç tane but, beş tavşan yediler, öyle geç vakte kadar içtiler ki, hepsi bulut gibi sarhoş olup sızdılar, Jacqueline de sarhoş olmuştu, az kaldı, Hourdequin, onu, Tron'la koyun koyuna bastırıyordu. Jean, başı sersem, tavan arasındaki ot yatağına kendini attı. Yorgunluğuna rağmen gözüne uyku girmedi. Françoise'ın hayali yine gözünün önüne gelmiş, onu rahatsız ediyordu. Jean buna hayret ediyor, âdeta öfkeleniyordu, çünkü, onu özlemekle geçirdiği bunca gecelerden sonra, bu kızdan o kadar az zevk almıştı ki! O zamandan beri kendini boşalmış hissediyordu, bu işe bir daha kalkışmıyacağına yemin etse yeri idi. Halbuki, daha yatağa uzanır uzanmaz, Françoise'ı karşısına dikilmiş görüyor, şehvetli bir hatırlayışla onu yine özlüyordu. O saman kovuğunda yaptığı iş, zevk duymadığı o iş gözünün önüne geliyor, onun

en küçük teferruatı, şimdi tenini kamçılıyordu. Françoise'ı nasıl edip de bir daha görmeliydi, ertesi gün, daha ertesi günler, her zaman, onu nasıl ele geçirmeliydi? Bir sürtünme oldu, Jean ürperdi, yanına bir kadın uzanıyordu. Bu, o Perche'li kadındı, demet toplayıcı kadındı, o son gece, Jean'ın, yanına gelmemesine hayret etmişti. Jean, önce onu itti; sonra, sımsıkı kucakladı; kendisini ötekiyle beraber farzediyordu, elbet geçse, onu böyle sıkacak, bayıltıncıya kadar, böyle canını yakacaktı.

Aynı saatte, Françoise da, sıçrıyarak uyanmış, kalkmış, hava almak için odasının tepe camını açmıştı. Rüyada, birtakım adamların dövüştüğünü, aşağıda, evin kapısını köpeklerin kemirdiğini görmüştü. Bir parça serinler serinlemez, yine o iki erkek, biri kendisini özliyen, öteki kendisine sahiboları o erkekler aklına geldi; daha fazla bir şey düşünmüyorddu, bu fikir, sadece, kafasında dönüp duruyor, Françoise ne muhakeme ediyor, ne bir karar veriyordu. Derken, kulak kabarttı; gördüğü şey rüya değildi, öyle mi? Uzakta Aigre kıyısında, bir köpek uluyordu. Sonra hatırladı. Bu ses, gün kavuşalı beri, Palmyre'in cesedinin başucunda uluyan Hilarion'un sesi idi. Onu uzaklaştırmağa uğraşmışlardı, fakat Hilarion, cesede sımsıkı sarılmış, yanına yaklaşanları ısırmış, bu ölüyü, kızkardeşi, karısı, her şeyi olan bu ölüyü, bırakmak istememişti: geceyi dolduran bir uluma ile, sonu gelmiyen bir vaveylâ ile uluyordu.

Françoise, ürpere ürpere, uzun uzun, bu sesi dinledi.

Lise, her sabah:

— Allah vere de la Coliche benimle aynı zamanda buzağılamasa! deyip duruyordu.

Sonra, koca karnını taşıyarak, ahırda, karnı kendininki gibi alabildiğine büyüyen ineğin seyrine endişe ile dalıp kalıyordu. Cılızlaşan bacakları üzerinde, vücudu fıçı gibi yusyuvarlak şişen böyle bir hayvan görülmüş şey değildi. Dokuz aylık müddet, Saint-Fiacre yortusu günü tamam oluyordu, Françoise, ineği boğaya çektirmeğe götürdüğü günün tarihini dikkatle kaydetmişti. Ne yazık ki, Lise kendi gününü, kesin olarak hesaplıyamıyordu. Bu çocuk, istenmediği halde, öyle garip bir şekilde oluvermişti ki Lise tarihini bilemiyordu. Ama, doğum, muhakkak ki Saint-Fiacre yortusu sıralarında patlak verecekti, belki bir gün evvel, belki bir gün sonra. Lise, üzülerek, hep:

— Allah vere de la Coliche benimle aynı zamanda buzağılamasa! deyip duruyordu... Başımıza iş çıkacak! O vakit, tamam olur işte!

On senedir evlerinde bulunan la Coliche'i çok şımartıyorlardı. Hayvan, gitgide aileden bir fert haline gelmişti. Buteau'lar kışın onun yanına sığınıyorlardı, onun böğürlerinden çıkan sıcak havadan başka yakacakları yoktu. La Coliche de çok muhabbetli davranıyor, hele Françoise'ı çok seviyordu. Onu

pürtüklü diliyle, vücudunu kanatacak gibi yalıyor, dişlerinin uciyle eteğinden çekiyor, yanında alıkoymak, bırakmamak istiyordu. Onun için, buzağılama zamanı yaklaştıkça, hayvana daha iyi bakıyorlardı; sıcak paparalar veriyorlar, gündüzleri, münasip zamanlarda dışarı çıkarıyorlar, her an dikkatle göz altında tutuyorlardı. Bu, yalnız onu sevdiklerinden değildi, aynı zamanda la Coliche'in elli pistol değeri olmasındandı, onu kaybederlerse, aynı zamanda sütten, tereyağından, peynirden mürekkep âdeta bir servet de kaybetmiş olacaklardı.

Hasattan beri, aradan on beş gün geçmişti. Françoise, sanki Buteau ile aralarında bir şey olmamış gibi, evde eski şekilde yaşamağa devam ediyordu. Aklına geldikçe zihnini karmakarışık eden bu şeyleri unutmuş görünüyor, kendisi de düşünmek istemiyordu. Jean'a rasgelmiş, onu uyarmıştı; Jean da bir daha eve gelmemişti. Çit kenarlarında Françoise'ı gözlüyor, evden kaçıp, akşamları, tarif ettiği hendeklerde kendisiyle buluşması için ona yalvarıyordu. Fakat Françoise ürkmüştü, bu teklifleri reddediyor, soğukluğunu fazla ihtiyatkârlık perdesi arkasında gizliyordu. Daha sonra, evde bana o kadar ihtiyaç kalmadığı zaman gelirim, diyordu. Bir akşam, şeker almak için Macqueron'un dükkânına giderken Jean'a rasgeldi, onun, kilisenin arkasına gelmesi için yalvarmalarını inatla reddetti, gitmedi, hep la Coliche'den bahsetti; hayvanın çatı kemikleri ayrılmağa, gerisi açılmağa başlıyordu, bu açık belirtilere göre, artık işin daha fazla uzamağa tahammülü olmadığını bizzat Jean da söyledi.

Derken, tam Saint - Fiacre yortusu arefesinde, akşam yemeğinden sonra, Lise'in birdenbire şiddetli ağrıları tuttu. Kızkardeşiyle birlikte ahıra gitmiş, karnının şişliğinden dolayı bacakları ayrık, hafif hafif böğürerek kendisi gibi ağrı çeken ineği seyrediyordu. Öfkelendi:

— Ben sana söylemiyor muydum? diye haykırdı. Eyvahlar olsun! şimdi tamam oldu işte!

İki kat olmuş, elleriyle karnını tutuyor, cezalandırmak ister gibi şiddetle bastırıyor, sızlanıyor, karnındaki çocukla konuşuyordu. Sen beni rahat bırakacak mısın? Biraz beklesen olmaz mı? diyordu. Böğürlerini sanki sinekler ısırıyor, belinden başlıyan sancılar diz kapaklarına kadar iniyordu. Lise yatağa girmek istemiyor, aşağı yukarı dolaşıyor, karnındakini içeri tıkmak istediğini söyleyip duruyordu.

Saat ona doğru, küçük Jules yatağına yatırıldıktan sonra, Buteau, boşuna beklemekten canı sıkılıp uyumağa karar verdi; ahırda, ağrıları gitgide artan la Coliche'in yanından bir türlü ayrılmak istemiyen Lise'le Françoise'ı orada bıraktı. İkisi de merak etmeye başlıyorlardı. Hayvanın çatı kemikleri artık açılacağı kadar açılmış göründüğü halde, odğum bir türlü ilerlemiyordu. Geçit hazırdı, buzağı ne için çıkmıyordu? İki kardeş, hayvanı okşuyorlar, ona gayret veriyorlar, yiyecekler, şekerler getiriyorlardı; la Coliche başını eğmiş, verilen şeyleri istemiyor, sırtı derinden derine ürpertilerle seyiriyordu. Lise gece yarısına kadar kıvrandıktan sonra birdenbire ferahladı; yel gibi dolaşan kuru sancılar geçirmişti; fakat tabiî bir ihtiyacı geriletir gibi doğumu da gerilettiğini

zannetti. Sonra, bütün gece, kızkardeşiyle ikisi, la Coliche'in başında beklediler, bezler ısıtıp, sıcak sıcak vücuduna yapıştırarak hayvana baktılar; öteki inek, Cloyes pazarından en son aldıkları Rougette, ahırda yanan bu muma hayret ediyor, uyku sersemi, mavimtırak iri gözleriyle onlara bakıyordu.

Gün doğarken, Françoise hâlâ bir şeyler çıkmadığını görünce, koşup komşu Frimat kadını çağırmaya karar vrdi. Frimat kadının bu işlerden anlar diye şöhreti vardı, o kadar çok inek doğurtmuştu ki güç doğumlarda, baytara vizita vermemek için hemen ona başvuruluyordu. Gelir gelmez yüzünü buruşturdu:

— Halini beğenmedim, dedi. Ne zamandan beri böyle?

— On iki saatten beri.

İhtiyar kadın hayvanın gerisinde bir hayli dolaştı, iki kızkardeşi korkutan baş sallamalarlar, yüz buruşturmalarla, her tarafa burnunu soktu. Nihayet:

— Ama, ilki çıkıyor, dedi... Bekliyelim bakalım.

Bunun üzerine, öğleye kadar, ilk dedikleri, sularla dolup şişerek dışarı doğru itilen kesenin büyümesine bakmakla vakit geçirdiler. Onu inceliyorlar, ölçüyorlar, büyüklüğüne bakıp hüküm veriyorlardı. Fazla iri olmasına, uzamasına rağmen, basbayağı bir ilkti. Fakat saat dokuzda, ıkıntılar tekrar durdu. ilk pörsüdü, gevşek gevşek sarktı, durumu gözle görülürcesine fenalaşan ineğin ihtilâçlı ürpermeleriyle, ölçülü fâsılalarla sallantılar geçirmeye başladı.

Buteau tarladan öğle yemeğine geldiği zaman o da korktu, gidecek masrafı düşünüp üzülmekle bera-

ber, yine de, Patoir'ı çağırsak, dedi. Frimat kadın, aksi aksi söylendi:

— Evet, baytar çağırın da ineği öldürsün, emi? Saucisse babanın ineği onun gözü önünde kuyruğu titretti... İstemez, bak şimdi, ilki patlatacağım, buzağıyı nasıl dışarıya alacağım, görürsün sen!

Françoise itiraz etti:

— Ama, mösyö Patoir ilki deldirmiyor, içindeki su, yavrunun çıkmasına yardım eder, diyor.

Frimat kadın öfke ile omuz silkti. Patoir, eşeğin biridir dedi! Böyle diyerek bir makas attı, keseyi yardı. Sular, bent gibi şarıltılarla boşandı, hepsi açıldılar, fakat geç kalmışlardı, üstleri başları berbat olmuştu. La Coliche kısa bir müddet, daha rahat nefes aldı, ihtiyar kadın böbürlendi. Sağ elini tereyağa bulamıştı; içeri daldırdı, buzağının yatışını tâyine çalıştı; telâşsızca araştırıyordu. Lise'leFrançoise, heyecandan gözlerini kırpıştıra kırpıştıra onu seyrediyorlardı. Yemekten sonra tarlaya dönmemiş olan Buteau da, soluğu kesilerek, kımıldamadan duruyor, bekliyordu.

Frimat kadın:

— Ayaklarını buldum, diye mırıldandı, ama kafası meydanda yok... Kafa bulunmazsa iyi mâna değildir...

Elini çekmek zorunda kaldı. La Coliche şiddetli bir ağrı ile vücudu sarsılarak öyle kuvvetle ıkınıyordu ki, buzağının bacakları gözüktü. Bu da bir şeydi, Buteau'lar rahat bir nefes aldılar. Dışarı çıkan bu ayakları görünce, buzağılarının vücudundan bir parçayı ele geçirdiklerini sanıyorlardı; buzağının tekrar içeri kaçıp bir daha çıkmamasından korkuyorlarmış

gibi, onu hemen ele geçirmek için, o andan itibaren, ayaklarından tutup çekmekten başka bir şey düşünmez oldular.

Frimat kadın mâkul bir lâf etti:

— Zorlamasanız daha iyi olur, dedi. Nasıl olsa çıkacak.

Françoise da bu fikirde idi. Fakat Buteau yerinde duramıyor, ikide bir gelip buzağının ayaklarını tutuyor, uzamadıkları için öfkeleniyordu. Birdenbire, eline bir ip aldı, kendisi gibi tittir titriyen karısının yardımı ile sağlam bir düğüm yaptı; o sırada, sahibolduğu seziş kuvveti ile işi keşfeden Bécu kadın da çıkagelince, hep birden ipe asılıp çekmeğe başladılar; Buteau en başta idi, onun arkasında Frimat, Bécu kadın, Françoise vardı, Lise bile, koca karnı ile çömelmiş, o da çekiyordu.

Buteau:

— Haydi, yısa! Hep beraber!... diye bağırıyordu... Ah kâfir, bir parmak bile kımıldamadı, içeriye yapışmış!... Dehey! Dehey! Bre meret!

Kadınlar, kan ter içinde, nefes nefese, tekrar ediyorlardı:

— Dehey!... Dehey! Bre meret!

Fakat bir kaza oldu. Eski, çürük çarık olan ip koptu. Hepsi birden, haykırışarak, küfürler savurarak ot yataklığa yuvarlandılar.

Lise duvara kadar tekerlenmişti. Koşuşup yardım ettiler, kaldırdılar.

— Zarar yok, bir şey olmadı, dedi.

Lâkin ayağa kalkar kalkmaz gözleri kararadı. oturmağa mecbur oldu. Bir çeyrek saat sonra, bir

gün evvelki ağrılar, muntazam fâsılalarla derinden derine yine gelmeğe, Lise karnını bastırmağa başlamıştı. Halbuki, çocuğu tekrar içeri tıktığını da zannediordu! Ne aksilikti bu, inek ondan evvel davranamıyordu, şimdi kendisi öyle sancılanıyordu ki belki de inekten evvel doğurabilecekti! Kaderin önüne geçilemiyordu, ikisinin birden buzağılaması yazılı idi! Lise uzun uzun inliyordu, kocasiyle arasında bir kavga çıktı. Böyle olacağı belli bir şeydi, ipi sanki ne diye çekmişti? Başkalarının karnı onun ne vazifesiydi, hele önce kendi karnını bir boşaltsaydı bakalım! Lise öyle can acısı çekiyordu ki küfürlerle mukabele etti:

— Cenabet! Mendebur! karnımı sen doldurmasaydın şimdi beni bu kadar rahatsız etmezdi! dedi.

Frimat kadın:

— Bunlar hep boş lâf, hiçbir işe yaramaz, diye ilâve etti.

Bécu kadın da:

— Ne de olsa, dedi, adamın içini boşaltır.

Bereket versin, küçük Jules'ü, ayak bağı olmasın diye, kuzenleri Delhomme'un evine yollamışlardı. Saat üçtü, yediye kadar beklediler. Hiçbir şey olmadı. Evin içi bir âlemdi. Bir yanda, Lise, eski bir sandalyeye oturmuş, inliye inliye kıvranıyor; öte yanda, la Coliche, tâşeler, terler, kanlar içinde, halinin gitgide daha vahimleştiğini gösteren bir sesle, uzun uzun feryadediyordu. Öteki inek Rougette, korkudan böğürmeğe başlamıştı. O zaman Françoise şaşkına döndü, Buteau da, söve saya, avaz avaz haykırarak tekrar buzağıyı ayaklarından çekmeğe kalkıştı. İki komşu çağırdı, meşe söker gibi altı kişi birden asıldılar. Bu

seferki ip yeni idi, kopmadı. Fakat la Coliche sarsıldı, yan üstü düştü, soluk soluğa, acınacak bir halde, samanların üstüne uzanıp kaldı.

Buteau, kan ter içinde:

— Keratayı çıkaramıyacağız, dedi, anası olacak kaltak onunla beraber geberecek!

Françoise ellerini bitiştirdi, yalvardı:

— Ne olursun, git, mösyö Patoir'ı çağır!... Kaç para giderse gitsin, mösyö Patoir'ı çağır!

Buteau düşünceli idi, için için son bir mücadeleden sonra, hiç cevap vermeden, arabayı çıkardı.

Baytar lâfı olmaya başlıyalı inekle meşgul olmaktan vazgeçmiş gibi tavırlar takınan Frimat kadın şimdi Lise'le meşguldü. Kadınları doğurtmasını da bilirdi, bütün komşu kadınlar elinden geçiyordu. Tasalı görünüyor, endişelerini Bécu kadından gizlemiyordu. Bécu kadın, arabayı koşmakla meşgul Buteau'ya seslendi:

— Bana bakın... karınızın ağrıları çok fazla. Bir de doktor getirseniz.

Buteau, gözlerini testekerlek açtı, hiçbir şey söylemeden baktı. Ne o? O da mı naz etmeğe başlamıştı? Önüne gelene para sarfedecek hali yoktu ya!

Lise bir yandan ağrı çekerken, bir yandan seslendi:

— İstemez! İstemez! Ben nasıl olsa olurum. Sokağa atacak paramız yok!

Buteau hayvanını kırbaçladı, araba, çökmeğe başlıyan alacakaranlıkta, Cloyes yolu üzrinde gözden kayboldu.

İki saat sonra Patoir nihayet geldiği zaman, hâlâ hiçbir değişiklik olmamıştı; la Coliche, yan üstü yatmış, inliyor; Lise iskemlesinden kaymış, kurt gibi, kıvrım kıvrım kıvranıyordu. Yirmi dört saatten beri bu hal böyle devam ediyordu. Şakacı bir adam olan baytar:

— Hanginize bakacağım? dedi.

Sonra, hemen Lise'e senli benli:

— Sana değilse, sen lûtfen yatağına gir bakalım, dedi, şişman abla. Yatınağa ihtiyacın var.

Lise cevap vermedi, oradan ayrılmadı. Baytar, ineği muayene etmeğe başlamıştı.

— Vay canına! İneğinizin hali kötü, dedi. Beni hep iş işten geçtikten sonra çağırırsınız... Üstelik, çekiştirmişsiniz de, görüyorum. Beklemiyelim diye hayvanı ikiye bölecekmişsiniz, beceriksiz adamlar!

Hepsi, kulakları düşük, saygılı ve üzüntülü, onu dinliyorlardı; yalnız Frimat kadın, dudaklarını büzüyor, baytarı küçümsiyen bir tavır takınıyordu. Baytar, paltosunu çıkarmış, kollarını sıvamış, yavrunun ayaklarını, tekrar geri çekmek için bir iple bağladıktan sonra, içeri itmişti; sonra sağ elini daldırdı. Biraz sonra:

— Tabiî dedi, tahmin ettiğim gibi imiş; kafa sola kıvrılmış, yarın sabaha kadar çekseniz çıkaramazdınız... Hem size bir şey söyliyeyim mi çocuklar, buzağınız hapı yutmuş. Kafasını döndüreceğim diye, parmaklarımı dişlerine takıp kesmeğe niyetim yok. Zaten döndürsem de çıkaramam, üstelik anayı da öldürürüm!

Françoise hıçkırmağa başladı:

— Mösyö Patoir, rica ederim, ineğimizi kurtarın... Beni çok seven zavallı Coliche'imizi kurtarın.

Yine ağrısı tutup moraran Lise; kendisi sıhhatte olduğu için başkalarının can acısına karşı çok insafsız olan Buteau, aynı ricayı tekrarlıyorlar, sızlanıyorlar, acınıyorlardı.

— İneğimizi kurtarın, bize senelerden, senelerden beri çok iyi süt veren emektar ineğimizi kurtarın... Kurtarın onu, mösyö Patoir...

— Ama, peşin söyliyeyim, bilmiş olasınız ki buzağıyı paralamaya mecburum.

— Buzağı mı? Aman, buzağı ne olursa olsun!... İneğimizi kurtarın, mösyö Patoir, ineğimizi kurtarın!

Bunun üzerine, yanına büyük bir mavi önlük alıp gelmiş olan baytar, bir pantalon istedi; Rougette'in arkasında, bir köşede, çırçıplak soyundu, pantolonu ayağına geçirdi, sonra önlüğü beline bağladı. Bu hafif kıyafetle, bodur ve tıknaz vücudu, buldog köpeğine benziyen babacan yüzü ile tekrar ortaya çıkınca la Coliche başını kaldırdı, inlemekten vazgeçti. Herhalde hayret etmişti. Fakat beklemek yürekleri öyle üzüyordu ki kimse gülümsemedi.

— Birkaç tane mum yakın!

Yere dört tane mum diktirdi, artık kımıldıyamaz hale gelen ineğin arkasına, samanın üstüne yüzükoyun uzandı. Bir müddet, başı hayvanın bacakları arasında, öyle upuzun kaldı. Sonra, ipi çekti, buzağının ayaklarını dışarı aldı, dikkatle muayene etti. Yanıbaşına ince uzun bir küçük kutu koymuştu, dirseğine

dayanıp doğrularak bu kutudan bir neşter çıkaracağı sırada boğuk bir inilti işitip şaşırdı.

— O ne, şişman abla, sen hâlâ burada mısın?... Tevekkeli değil, ineğin sesi değil bu, diyordum!

İnliyen Lise'di, şiddetli ağrılar gelmişti, bağırsakları parçalanırcasına ıkınıyordu.

— Hay Allah müstahakkını versin! Odana gidip işini orada görsene a canım; beni de rahat bırak, burada kendi işime bakayım! Arkamda sen böyle ıkındıkça, namusum hakkı için, rahatsız oluyorum, sinirlrim bozuluyor... Akıllı kârı mı bu kuzum, şunu alıp götürsenize!

Frimat kadınla Bécu kadın, nihayet, kollarına girip Lise'i odasına götürdüler. Lise kendini bırakıyordu, uğraşacak hali kalmamıştı. Fakat, içinde bir tek mum yanan mutfaktan geçerlerken, bütün kapıların açık bırakılmasını istedi; bu şekilde, ineğe daha az uzak bulunacağını düşünmüştü. Frimat kadın, köylerde âdet olan sefil loğusa döşeğini hazırlamıştı. Odanın ortasına, bir saman yığını üstüne sade bir çarşaf sermiş, üç tane de iskemle devirmişti. Lise uzandı, iskemlelerden birine sırtını verdi, öbür iki iskemleden bir tanesine sağ bacağını, ötekine sol bacağını dayadı. Soyunmamıştı bile, eski papuçlu ayakları iskemleden sallanıyor, çorapları dizkapaklarına düşüyordu; yukarı doğru sıyrılan etekliği, koca karnını, çok beyaz, semiz butlarını meydana çıkarıyordu. Bacakları öyle ayrıktı ki ta içine kadar gözüküyordu.

Buteau ile Françoise, Patoir'a ışık tutmak için ahırda kalmışlardı; ikisi de çömelmişler, birer mum

yaklaştırmışlardı; baytar tekrar yüzükoyun uzanmış, buzağının sol ayağını, dizkapağından neşterle çiziyordu. Deriyi yüzdü, omuz, deriden sıyrılıp ayrıldı. O sırada, Françoise sapsarı kesilmiş, baygınlık geçirerek elindeki mumu düşürmüştü:

— Zavallı emektar Coliche'im... Aman görmiyeyim! Görmiyeyim!

Diye haykırarak kaçtı. Patoir öfkelendi, nasıl öfkelenmesin ki düşen mum, samanı tutuşturmuştu, yerinden kalkıp bir yangın başlangıcını söndürmek zorunda kaldı:

— Hay yezit yumurcak! Prenses gibi nazik sinirleri var yahu!... Bizi jambon gibi tütünliyecek!

Françoise, koşa koşa, ablasının doğurmakta olduğu odaya gitmiş, bir iskemleye çökmüştü. Onun alabildiğine ayrık duran bacaklarından hiç heyecan duymadı. Sanki, biraz evvel gördüğü manzaranın yanında bu, tabiî ve alelâde bir şeydi. O diri diri parçalanan etlerin hayalini, bir el hareketiyle uzaklaştırdı; ineğe yapılan şeyi kekeliyerek anlattı.

Lise ağrılarına rağmen, üç iskemlesinden kalkmak üzere birdenbire doğruldu:

— Bu böyle olmaz, oraya benim gitmem lâzım, dedi.

Fakat Frimat ile Bécu kadın öfkelenmişler, onu yerinde zaptetmeğe uğraşıyorlardı:

— Yoo! Rahat durun bakalım! Şeytan mı dürtüyor sizi?

Frimat kadın ilâve etti:

— Hah! Siz de ilki patlattınız, işte!

Gerçek, sular birdenbire fışkırmış, çarşafın altındaki otlar bu suları hemen içmişti. Son ıkınmalar başladı. Lise'in çıplak karnı kasılıyor, çatlıyacak gibi şişiyor. mavi çoraplı bacakları, suya dalan kurbağa gibi şuursuz bir hareketle açılıp kapanıyordu.

Bécu kadın:

— Durun, dedi, ben gidip bakayım da size haber getireyim, içiniz rahat etsin.

Ondan sonra, oda ile ahır arasında mekik dokumağa başladı. Hattâ bir aralık, yol yürümemek için, mutfağın ortasında durup seslenerek havadis verdi. Baytar, kan ve salya ile vıcık vıcık ot yataklıkta, kesip biçme işine devam ediyor, bu zahmetli ve pis iş onu tepeden tırnağa murdar ve iğrenç bir hale getiriyordu.

Bécu kadın:

— İş yolunda, Lise, diye haykırıyordu, üzülmeyin, rahat rahat ıkının... Öteki omuzu da çıktı. Şimdi kafayı çıkarıyor... Kafayı aldı, aman, ne kafa, ne kafa!... Hah, artık tamam, vücut olduğu gibi çıktı.

Lise, ameliyatın her safhasını acı bir feryatla karşılıyordu; kendi hesabına mı, yoksa buzağı hesabına mı can acısı çektiği belli değildi. O sırada birdenbire, Buteau ona göstermek üzere buzağının kafasını alıp getirdi. Hep birden haykırıştılar.

— Aman!... ne güzel buzağı imiş!

Lise bir yandan, adaleleri gerilerek, butları şişerek daha fazla ıkınıyor, bir yandan da teselli kabul etmez bir kedere gömülmüş gibi:

— Vah vah, yazıklar olsun! diye söyleniyordu. Ne güzel buzağı imiş, Yarabbi!... Ne yazık, bu ka-

dar güzel bir buzağı, öyle güzel ki, bu kadarı hiç görülmemiştir!

Françoise da sızlanıyordu, hepsinin bu acınmaları öyle mütecaviz, öyle aleyhtar imalarla dolu bir hal aldı ki, Patoir alındı. Koşup geldi, fakat saygı edip kapının önünde durdu:

— Baksanıza bana, kuzum, ben size önceden haber verdim... İneğimizi kurtar, diye kendiniz yalvardınız... Ben sizlerin ne mal olduğunuzu bilirim! Rasgele her yerde, buzağımızı öldürdü diye anlatmayın ha, emi?

Buteau, baytarla birlikte ahıra dönerken:

— Tabii, tabii, diye mırıldandı. Ama, buzağıyı kesen yine de sizsiniz.

Lise'in, yattığı yerde, o üç iskemlenin arasında, vücudunu, derinden gelen bir dalga kaplıyor, derisinin altından, böğürlerinden doğru iniyor, butlarının nihayetine ulaşıyor, etlerini hep yayıyordu. Kederinden, o âna kadar bu hale dikkat etmiyen Françoise, ablasının karşısında, ayakta, birdenbire hayret içinde kaldı. Lise'in çıplak vücudunu, dibinde, tekerlek bir boşluk açılan yusyuvarlak karnın sağında ve solunda sivrilmiş dizkapaklarından ibaret, kısalmış şekilde görüyordu. Bu, o kadar beklenmedik, öyle şekilsiz, o kadar koskocaman bir şeydi ki, Françoise utanç duymadı. Dibi patlamış bir fıçının oyuğuna, samanlığın ot almak için kullanılan, etrafını kara bir sarmaşık kuşatmış, ardına kadar açık bir çatı penceresine benziyen böyle bir şeyi asla tasavvur edemezdi. Sonra, daha küçük bir başka yuvarlağın, çocuğun başının, her ıkınışta, mütmadi bir saklambaç oyunu oynar

gibi girip çıktığını görünce, öyle bir güleceği tuttu ki, fena yürekli demesinler diye öksürmeğe mecbur oldu.

Frimat kadın:

— Biraz daha sabır, dedi. Neredeyse çıkacak.

Lise'in bacakları arasına oturmuş, çocuğu gözlüyor, çıkar çıkmaz tutmağa hazırlanıyordu. Fakat Bécu kadının dediği gibi, çocuk cilve yapıyordu. Hattâ bir aralık gözden kayboldu; yerine döndü zannettiler. Françoise, karşısındaki bu apaçık fırın ağzının çekiciliğinden kendini, ancak o zaman kurtardı; derhal bir sıkılganlık duydu, geldi, ablasının elini tuttu, gözlerini başka tarafa çevirince duymağa başladığı merhametle:

— Vah zavallı Lise'ciğim, çok can acısı çekiyorsun! dedi.

— Aah! Tabiî, tabiî, hiç kimse bana acımıyor... Acısaydı... Aman, aman, aman, yine başladı, çıkmıyacak mı bu acaba?

Bu hal, uzun zaman sürebilirdi. Tam o sırada, ahırdan birtakım sesler geldi. Patoir, la Coliche'in yine kıvrandığını ve böğürdüğünü görüp hayret etmiş, karnında ikinci bir buzağı daha bulunması ihtimalinden şüphelenmişti; gerçekten de, elini daldırınca, bu sefer hiç güçlük çekmeden, cebinden mendil çıkarır gibi, bir buzağı daha çıkarmıştı. Bu muzip, şişman adam o kadar fazla neşelendi ki, edebi, hayâyı unuttu, buzağıyı kucakladığı gibi, loğusanın odasına koştu; Buteau da peşinden geliyor, o da şaka ediyordu. Patoir:

— Eyy! Şişman abla, bir buzağı daha istiyordun... Al bakalım! dedi.

Çıplak vücuduna bağladığı önlükle, kolları, yüzü her tarafı tezek içinde; kucağında, kafası ağır çektiği için sarhoşa benziyen, şaşkın şaşkın bakınan, hâlâ aslak buzağı ile, kahkahalarla gülünecek halde idi.

Sevinçli haykırışmalar arasında, Lise, onu bu haliyle görünce dayanamadı, bitmez tükenmez bir kahkaha nöbetine tutuldu.

— Aman! Ne acayip olmuş! Ay, beni böyle güldürmeyin a canım!... Aman! Aman! Bitiyorum, çatlıyacağım!... İstemem, beni güldürmeyin, öleceğim!

Kahkahalar, iri göğsünün içinde uğulduyor, karnına iniyor, bir fırtına gibi esiyordu. Karnı davul gibi şişiyordu, çocuğun başı, fırlamağa hazır bir gülle gibi, o tutlumba hareketine tekrar başlamıştı.

Fakat baytar, buzağıyı yere bırakıp, alnından akan teri elinin tersiyle silmek istediği zaman iş büsbütün cıvıdı. Patoir, yüzüne, bantanbaşa tezek sıvadı, hepsi kahkahadan kırıldılar, loğusa katıla katıla güldü, yumurtlıyan tavuk gibi keskin feryatlar kopardı.

— Ölüyorum, yeter artık! Aman, ne maskara şey, çatlatacak beni!... Aman Allahım, aman Allahım, patlıyacağım...

Koca oyuk, daha büyüdü, hâlâ diz çökmüş oturan Frimat kadın, âdeta içine girip kaybolacakmış gibi genişledi; derken, top kadından gülle çocuk fırlar gibi, yavru, ayakları sırsıklam ve sapsarı, vücudu kıpkırmızı kan içinde, birdenbire çıktı. Gayet iri bir şişenin ağzından su boşalır gibi, bir gürültü işitildi. Sonra, çocuk viyakladı, anne, derisi gevşiyen bir kır-

ba gibi sarsıla sarsıla, daha fazla gülüyordu. Bir uc gülüyor, bir uc ağlıyordu. Buteau, bacaklarını dövüyor, Bécu kadın kasıklarını tutuyor, Patoir üst perdeden kahkaha atıyor; ablasının, son ıkınışta, elini ezercesine sıktığı Françoise de, nihayet, o zamana kadar zaptettiği gülme ihtiyacını gideriyordu. Kovuk hâlâ gözünün önündeydi, ablasının kocası, bu kapı kadar geniş yere, olduğu gibi sığardı.

Frimat kadın:

— Kız doğdu, dedi.

Lise:

— Hayır, hayır, istemem, dedi, ben oğlan istiyorum.

— Öyleyse gerisin geri sokayım, güzelim, yarın oğlan doğur.

Tekrar gülmeğe başladılar, âdeta gülmekten rahatsız oldular. Sonra, gülmesi yavaş yavaş geçen loğusa, hâlâ yerde, gözünün önünde duran buzağıya baktı, eseflendi:

— Öteki ne kadar güzeldi... Yaşasaydı, iki buzağımız olacaktı!

La Coliche'e üç litre şekerli şarap verildikten sonra, Patoir gitti. Frimat kadın, Lise'i soydu, yatırdı; Bécu kadın da, Françoise'ın yardımiyle, yerdeki samanları kaldırmış, ortalığı süpürmüştü. On dakika içinde etraf toplandı, ılık su ile yıkanan çocuğun mütemadi viyaklamaları olmasa, bir doğum yapıldığını kimse tahmin edemezdi. Fakat kundağına sarılıp sarmalanarak beşiğine yatırıldıktan sonra, o da azar azar sustu; anne, artık bitkin halde, kurşun gibi ağır bir ukuya daldı, kan hücum eden yüzü, amerikan

bezinden yatak takımlarının arasında, âdeta simsiyah duruyordu.

Saat on bire doğru, iki komşu kadın gittikten sonra, Françoise, Buteau'ya, samanlığa çıkıp yatarsa daha iyi edeceğini söyledi. Kendisi yere bir döşek sermişti, ablasını yalnız bırakmamak için, o döşeğe uzanıp geceyi geçirmek niyetinde idi. Buteau cevap vermedi, sessiz sadasız, piposunu içip bitirdi. Evi büyük bir sessizlik kaplamıştı, yalnız, uyuyan Lise'in kuvvetli soluğu işitiliyordu. Françoise, odanın karanlık bir köşesinde, ablasının karyolasının dibindeki döşeğine diz çöktüğü sırada Buteau, hep öyle sessizce, birdenbire geldi, Françoise'ı arkadan itip yatağa devirmek istedi. Françoise döndü, Buteau'nun gerilmiş, kıpkırmızı yüzünü görünce, işi anladı. Yine illeti depreşmişti, onu koynuna almak arzusundan hâlâ vazgeçmemişti; hiç de heves uyandırıcı mahiyette olmıyan işlerden sonra, karısının yanında onu böyle kucaklamağa kalkıştığına bakılırsa, birdenbire çok şiddetli bir arzu duymuş olsa gerekti. Françoise, Buteau'yu itti, devirdi. Sessiz, soluk soluğa bir itişme oldu. Buteau, boğuk boğuk alay ediyordu:

— Ne zarar edersin, bırak işte!... Ben ikinize de yetişirim!

Kızı öğrenmişti, bağırmıyacağını biliyordu. Nitekim, Françoise, gururundan, ablasına seslenmiyor, kendi işlerine, hattâ bu işe bile kiseyi karıştırmak istemiyor, bir kelime söylemeden karşı koyuyordu. Buteau onu altına almıştı, yenecekti.

— Ne iyi olacak... Mademki beraber yaşıyoruz, birbirimizden ayrılmayız, diyordu...

Fakat can acısiyle haykırmamak için kendisini zor tuttu. Françoise, sessizce, tırnaklarını onun boynuna geçirmişti. O zaman, Buteau kudurdu, Jean'a ima etti:

— O mendeburla evleneceğini umuyorsan aklına şaşayım... Rüştünü ispat etmedikçe, kat'iyen evlenemezsin!

Bu sefer, elini kızın eteğinin altından sokmuş, var kuvvetiyle avuçlamıştı. Françoise, onun iki bacağı arasına öyle bir tekme savurdu ki, Buteau, acıdan haykırdı. Bir sıçrayışta ayağa kalkmış, korka korka karyolaya bakmıştı. Karısı, aynı sakin soluklarla, hâlâ uyuyordu. Fakat Buteau, el işaretiyle müthiş bir tehdit savurduktan sonra çıkıp gitti.

Françoise, odanın derin sessizliğinde döşeğine uzandı, gözleri açık, öylece yattı. Buteau'yu istemiyordu, canı çekse bile, ona asla müsaade etmiyecekti. Bir yandan da hayret içindeydi, çünkü, Jean'la evlenmesi ihtimali henüz aklına gelmemişti.

VI

Jean, iki günden beri, Hourdequin'in Rognes yakınında sahibolduğu tarlalarda çalışıyordu; Hourdequin, Châteaudun'lü bir makinistin, Bonneval'den Cloyes'ya gezdirip durduğu buharlı bir harman makinesini kiralamış, o tarlalara getirip koydurmuştu. Yanaşma, çift atlı arabasiyle, etraftaki yığınlardan başak demetlerini getiriyor, sonra oradan buğdayı alıp çiftliğe götürüyordu; harman makinesi de, sabahtan akşama kadar işliyor, güneşte, etrafa sarı bir toz serpiyor, civarı, devamlı, engin bir uğultu ile doldurıyordu.

Jean üzüntü içindeydi, nasıl edip de Françoise'ı tekrar göreceğini düşünüyor, kafasını yoruyor, çare arıyordu. Onu şurada, tam da şu dövülen buğdayların arasında kucaklıyalı aradan bir ay geçmişti; halbuki, o zamandan beri, Françoise, kendisinden hep korkak korkak kaçıyordu. Jean, Françoise'ı bir daha ele geçirebileceğinden ümidini kesiyordu. Bu gitgide artan bir arzu, bütün varlığını kaplıyan bir tutkunluktu. Jean, bir yandan hayvanlarını sürerken, bir yandan da, uluorta Buteau'lara gidip, Françoise'ı nikâhla niçin istemediğini düşünüyordu. Onlarla arasında, henüz açıktan açığa, kesin olarak bir dargınlık çıkmış değildi. Evlerinin önünden geçerken, hâlâ bir

merhaba diyordu. Kızı görmenin biricik çaresi olarak bu evlenme fikri aklına gelir gelmez, Jean, bunun bir vazife olduğuna, eğer Françoise'ı nikâhla almazsa namussuzluk etmiş olacağına kendi kendini inandırdı.

Lâkin ertesi sabah, makinesinin yanına geldiği zaman, içine kurt düştü. Buteau ile Françoise'ı birlikte tarlaya giderken görmeseydi, bu teşebbüsü yapmağa da asla cesaret edemiyecekti. Lise'in öteden beri kendi tarafını tuttuğunu, onunla konuşurken o kadar çekinmiyeceğini düşündü; atlarını bir arkadaşa emanet etti, bir an için savuştu.

Lise loğusalıktan dipdiri kalkmıştı, onu görünce:

— Vay, siz misiniz, Jean? dedi. Gözükmez oldunuz, ne var?

Jean özür diledi. Sonra, telâşla, sıkılgan insanlara has dobra dobra bir tarzda meseleyi açtı; Lise, önce, kendisine aşk ilân ediyor sandı; çünkü Jean, vaktiyle onu sevmiş olduğunu, kendisine varsaydı memnunlukla, karı diye alacağını hatırlatıyordu. Fakat hemen ilâve etti:

— Onun için, eğer Françoise'ı bana verirseniz, onunla da evlenirim.

Lise öyle hayretle baktı ki, Jean'ın dili dolaştı:

— Yoo, biliyorum, bu iş böyle hemencecik oluvermez... Maksadım, yalnız, bunu size haber vermekti.

Lise, nihayet cevap verdi:

— Şaşırdım, tabiî, çünkü yaşlarınızın uygunsuzluğundan ötürü, bunu hiç beklemiyordum... Her şeyden önce, Françoise ne der, onu öğrenmek lâzım.

Jean, nikâhı zaruri kılmak ümidiyle, her şeyi söylemeği kesin olarak tasarlamış, öyle gelmişti. Fakat son dakikada, bir kuruntu hissetti, durdu. Eğer Françoise, kızkardeşine açılmadıysa, eğer hiç kimsenin bir şeyden haberi yoksa, ilkönce kendisinin bunu söylemeğe hakkı var mıydı? Bu düşünce cesaretini kırdı, otuz üç yaşında olması onu utandırdı.

— Elbette, diye mırıldandı, kendisiyle konuşmak lâzım, zorlıyacak değiliz.

Lise, hayreti geçtikten sonra, şen edasiyle ona bakmağa başlamıştı; bu iş, elbette hoşuna gitmiyor değildi. Fakat, büsbütün cesaret verecek şekilde davrandı.

— Françoise nasıl isterse öyle olur, Jean, dedi. Ben Buteau'nun fikrinde değilim, o, Françoise'ı fazla küçük buluyor. Halbuki on sekizini sürüyor, bir yerine iki erkekle evlenecek kadar sağlam yapılı... Sonra da, iki kızkardeş ne kadar sevişirsek sevişelim, artık Françoise koca kadın oldu demektir, onun yerine bir hizmetçi tutup dilediğim gibi emir vermeği tercih ederim... Eğer razı olursa onunla evlenin. Siz iyi bir çocuksunuz, çoğu zaman, yaşlı horozlar daha cins çıkar.

Bu sözler, onun ağzından kaçan bir feryattı, küçük kızkardeşiyle arasında başlıyan, önüne geçilmesi imkânsız bir şekilde büyüyen aheste bozgunun, her günkü ufak tefek incinmelerle artan düşmanlığın, evlerine bir erkek girip, istekleriyle, cinsî iştahlariyle aralarına karışalı beri için için mayalanan sinsi bir kıskançlığın ve kinin ifadesiydi.

Jean, memnun, Lise'in iki yanağına iki koca öpücük kondurdu. Lise ilâve etti:

— Tesadüf, çocuğu da bugün vaftiz ettiriyoruz, akşama ailece yemek yiyeceğiz... Sizi de dâvet ediyorum, eğer Françoise size varmağa razı olursa, Fouan babadan onu istersiniz, vasîsi odur.

Jean:

— Hayhay! Akşama görüşürüz, dedi.

Geniş adımlarla, atlarının yanına geldi, bütün gün, kırbacını, bir bayram sabahı atılan tüfekler gibi, neşeli neşeli şaklatarak, onları sürdü durdu.

Gerçek, Buteau'lar, bir hayli gecikmelerden sonra, çocuklarını vaftiz ettiriyorlardı. Önce, Lise, vaftiz yemeğini yiyebilmek için, iyiden iyiye düzelinciye kadar beklemek istemişti. Sonra, bir emel peşinde koşmuş, Charles'ları, çocuğun isim anası ve babası olarak görmeği ısrarla istemişti. Onlar, hatır hoşluğu olsun diye bunu kabul edince, kızının müessesesini şöyle bir dolaşmak için Chartres'a gitmiş olan madam Charles'ın dönüp gelmesini beklemek gerekmişti. Eylûl panayırı açıldığı için, Juifs sokağındaki ev boşalmak bilmiyordu. Lise'in, Jean'a söylediği gibi, ailece toplanılacaktı, isim anasiyle isim babasından başka, Fouan, la Grande, bir de Delhomme'lar bulunacaklardı.

Fakat, son dakikada, rahip Godard'ın yüzünden büyük güçlükler çıktı. Godard, Rognes kasabasına karşı duyduğu öfkeyi bir türlü gideremiyordu. Belediye meclisinin, nihayet, ayrı bir kasaba papazı için ödenek koyacağını umduğu müddetçe, her âyinde yürümek zorunda kaldığı altı kilometre yola, ger-

çekten dindar olmıyan bir kasabanın üzücü isteklerine göz yummak, çektiği bu rahatsızlığa sabırla tahammül etmek için kendini zorlamıştı. Boyun eğe eğe sabrı tükendi, kendini daha fazla aldatamazdı, belediye meclisi her sene, papaz evinin tamiri teklifini reddediyordu, belediye reisi Hourdequin, bütçenin zaten fazla yüklü olduğunu söylüyor, yalnız muavin Macqueron, sinsi ve haris emellerle, papazlara karşı idareli davranıyordu. Rahip Godard da, artık hatır gönül tanımağa hacet kalmadığı için, Rognes kasabasına sert muamele ediyor, sırf gereği kadar âyin yapıyor, ne fazladan dua edip, ne de hatır için günlük yakıp yüz veriyordu. Onun için, kadınlarla boyuna kavga halinde idi. Hele haziranda, ilk komünyon töreni münasebetiyle, âdeta bir muharebe olmuştu. İkisi kız, üçü oğlan, beş çocuk, rahibin, pazar günleri sabah âyininden sonra verdiği din dersine devam ediyorlardı; bunların günahlarını çıkartmak için tekrar dönüp kasabaya gelmesi gerektiğinden, çocukların kendileri Bazoches-le-Doyen'e gelsinler diye ısrar etmişti. Kadınları, bir kere bu isyan ettirdi. Eksik olma! diyorlardı. Çocuklar, gidişte üç çeyrek fersah yol yürüyeceklerdi, bir o kadar da dönüşte. Kızlarla oğlanları bir arada koyuverdin miydi, alt tarafından ne çıkacağı belli olmazdı. Sonra, rahip Godard, ilâhili büyük âyinle, daha başka teferruatiyle töreni Rognes'da yapmıyacağını açıkça söyleyince, müthiş bir fırtına koptu. Godard, bu töreni, kendi ruhani dairesinde yapmak istiyordu. O beş çocuk, eğer istiyorlarsa, oraya gitmekte serbesttiler. Kadınlar, on beş gün, çeşme başında, öfkeli öfkeli hep bu lâfı ettiler.

Bu ne işti? Godard, onları kendi köylerinde vaftiz ediyor, evlendiriyor, gömüyordu da, ilk komünyonlarını, doğru dürüst orada yapmak istemiyordu ha? Rahip Godard inadetti, yalnız bir küçük âyin yaptı, baştan savma bir törenle, beş çocuğun komünyonunu atlattı, teselli makamında bir tek Oremus duası etmedi; hattâ böyle baştan savma yapılan törenden dolayı, dokunsalar ağlıyacak derecede gücenen kadınlar, ikindi duasını okuması için yalvarınca, onlara ağır muamelede bile bulundu; ne ikindi duası, ne bir şey, diyordu. Onlara ne vermesi gerekiyorsa onu veriyordu. İnatçı kafaları, onları Allaha isyan ettirmemiş olsaydı, Bazoches'ta, büyük âyin de dinliyebilirlerdi, ikindi duası da, her şey de. O kavgadan beri, rahip Godard'la Rognes kasabası arasında, yakında bir bozuşma olacağı muhakkaktı, en küçük bir çatışma, bu felâkete sebebolabilirdi.

Lise, küçük kızının vaftizi için köy papazına gittiği zaman, papaz, bu törenin, pazar günü, sabah âyininden sonra yapılmasını söyledi. Fakat Lise, ona, salı günü saat ikide gelmesini rica etti, çünkü isim anası, Chartres'dan ancak o gün, öğleden evvel dönecekti; rahip Godard, nihayet razı oldu, dakikası dakikasına gelmelerini, çünkü bir saniye bile beklememeğe azmettiğini söyledi.

Salı gün, tam saat ikide, rahip Godard kilisede idi; nefes nefese kalmış, birdenbire gelen bir sağanağa yakalandığı için sırsıklam ıslanmıştı. Hâlâ kimseler gelmemişti. Yalnız, iç kapı önünde Hilarion vardı, vaftiz yerinin bir köşesini temizliyordu. Bu, yer, oldum olası orada duran kırık dökük, eski dö-

şeme taşlariyle dolu idi. Kızkardeşi öleli, meczup, sadaka ile geçiniyordu, arasıra avucuna bir frank para sıkıştıran rahip, belki yirmi defa karar verilip her seferinde başka zamana bırakılan bu temizlik işini ona yaptırmağı düşünmüştü. Bir iki dakika, onun çalışmasını seyretti. Sonra, öfkelendi:

— Ey, bu ne böyle, bunlar benimle alay mi ediyorlar? Saat ikiyi on geçiyor, diye haykırdı.

Buteau'ların, meydanın öte tarafında, uyuklar gibi sessiz sadasız duran evine bakarken, iç cümle kapısının önünde, piposunu içerek bekliyen kır bekçisini gördü.

— Şu çanı çalsanıza, Bécu, diye haykırdı. Tembeller, işitirlerse gelirler!

Bécu, her zamanki gibi çok sarhoştu, çanın ipine asıldı. Rahip, üstlüğünü giymeğe gitmişti. Daha pazar gününden, vaftiz defterine kayıt düşmüştü, töreni tek başına yapmak niyetindeydi, çünkü zakir çocukları yanına alırsa, ona etmediklerini bırakmıyorlardı. Her şey hazır olunca, Godard tekrar sabırsızlandı. Aradan on dakika daha geçmişti, ıssız kasabanın derin sessizliği içinde, çan, ısrarlı, sinir bozucu sesiyle, hâlâ çalıyordu.

— Peki ama, bunlar ne yapıyorlar, kuzum? Kulaklarından mı tutup getirelim, bunları?

Nihayet, Buteau'ların evinden, la Grande'ın çıktığını gördü; seksen beş yaşında olmasına rağmen, devedikeni gibi dimdik ve kupkuru, aksi bir ihtiyar kıraliçe edasiyle yürüyordu. Aile, büyük bir üzüntü içindeydi, şaşkındı; bütün dâvetliler gelmişlerdi, yalnız isim anası yoktu, sabahtan beri boşuboşuna onu

bkliyorlardı. Mösyö Charles ne söyliyeceğini bilemiyordu, boyuna, şaşılacak şey deyip duruyordu, bir akşam evvel mektup almıştı, madam Charles'ın mutlaka Cloyes'da takılıp kaldığını, neredeyse geleceğini söylüyordu. Lise, endişelenmiş, rahibin beklemekten hoşlanmadığını bildiği için, biraz sabretsin diye, ona la Grande'ı yollamağı düşünmüştü.

Rahip Godard, la Grande'ı uzaktan görünce:

— Ne oluyor? diye sordu. Daha ne kadar bekliyeceğiz?... Yoksa, Allahı, babanızın uşağı mı zannediyorsunuz?

İhtiyar kadın, o hiç bozulmıyan soğukkanlılığıyle cevap verdi:

— Geliyorlar, rahip fendi, geliyorlar.

O sırada, Hilarion, son taş kırıntılarını dışarı çıkarmakla meşguldü; koskoca bir taşı kucaklayıp karnına bastırmış, geçip gitti. Eğri bacakları üstünde paytak paytak yürüyor, fakat beli bükülmüyordu, kaya gibi sağlamdı, bir öküzü sürükliyecek kadar sağlam adaleleri vardı. Yırık dudağından salyaları akıyor, fakat kalın cildini bir damla ter ıslatmıyordu. Rahip Godard, la Grande'ın soğukkanlılığına büsbütün kızdı, ona çullandı.

— Baksanıza bana, la Grande, hazır elime geçtiniz, söyliyeyim bari: bu kadar zengin olduğunuz halde, bir tek torununuzu sokaklarda dilendirmek merhametsizlik değil mi?

La Grande, sert cevap verdi:

— Anası bana itaatsizlik etti, oğlu ile hiç alâkam kalmadı.

— Pekâlâ! Daha önce de söyledim, şimdi de tekrar ediyorum, fena kalblilik ederseniz cehenneme gidersiniz... Geçen gün ben para vermemiş olsaydım, açlıktan ölecekti, bugün de iş icadetmeğe mecbur oldum.

Cehennem lâfını işitince, la Grande, hafifçe gülümsemişti. Her zaman söylerdi, cehennemin nerede olduğunu o biliyordu, cehennem, bahtsızlar için bu dünyada idi. Fakat döşeme taşlarını taşıyan Hilarion'un hali, onu, rahibin tehditlerinden daha fazla düşündürüyordu. Hayret içinde idi, ceket kolu gibi eğri bacaklariyle, onu hiç bu kadar kuvvetli zannetmiyordu. Nihayet:

— Eğer iş istiyorsa, belki de bir şey buluruz, dedi.

— Onun yri sizin yanınızdadır, yanınıza alın, la Grande.

— Bakalım, yarın gelsin.

Hilarion, onların ne konuştuklarını anlamıştı, öyle titremeğe başladı ki, taşıdığı son parça taşı, dışarıda, az kaldı elinden düşürüp ayaklarını eziyordu. Oradan uzaklaşırken, büyük anasına kaçamaklı bir bakış, dayak yemiş, korkmuş ve sinmiş bir hayvan bakışı fırlattı.

Yarım saat daha geçti, Bécu çan çalmaktan usanmış, tekrar piposunu içmeğe koyulmuştu. La Grande da, sessiz sadsız, soğukkanlı haliyle duruyordu, sanki orada bulunması, rahibe karşı gösterilmesi gereken nezaketi yerine getirmeğe kâfiydi; öfkesi gitgide artan rahip Godard da, ikide bir kilise kapısının önüne kadar gidiyor, boş meydanın ötesindeki Buteau'ların

evine doğru, ateşler saçan bir bakış fırlatıyordu. Birdenbire:

— Çalsanıza şu çanı, Bécu, diye haykırdı. Eğer üç dakikaya kadar gelmezlerse ben savuşuyorum!

Derken, çanın asırlık kargaları ürkütüp çığlıklarla havalandıran telâşlı sesleri arasında, Buteau'larla misafirlerinin evden birer birer çıktıkları, sonra meydandan doğru geldikleri görüldü. Lise'in pek canı sıkılıyordu, çocuğun isim anası hâlâ gelmemişti. Belki o zamana kadar gelir ümidiyle, yavaş yavaş kilisye kadar gitmeğe karar vermişlerdi. Evle kilise arası yüz metre bile yoktu, rahip Godard çıkışmağa başladı:

— Baksanıza bana kuzum, siz benimle alay mı eiyorsunuz? Hem hatırınızı kırmıyorum, hem bir saatten beri beni bekletiyorsunuz!... Haydi bakalım, çabuk olun, çabuk olun!

Hem böyle söylüyor, hem yavruyu kucağında taşıyan anneyi, babayı, büyük baba Fouan'ı, çocuğun eniştesi Delhomme'u, halası Fanny'yi, hattâ, siyah redingotu ile, gayet vakarlı, isim babası mösyö Charles'ı, vaftiz yerine doğru itiyordu.

Buteau, içinde muzip ve alaycı bir eda sezilen aşırı bir tevazu ile:

— Rahip efendi, dedi, bir parçacık daha beklemek lûtfunda bulunsanız!

— Kimi bekliyeceğiz?

— İsim anasını, rahip efendi.

Rahip Godard, âdeta inme inecekmiş gibi kıpkırmızı kesildi. Adamı hafakanlar boğuyordu, dili dolaşarak konuştu:

— Başka bir isim anası bulun!

Hepsi bakıştılar, Delhomme'la Fanny başlarını salladılar, Fouan baba:

— Olmaz, çok ayıp olur, dedi.

Mösyö Cşharles, üstün terbiye görmüş, kibar zat gibi, meseleyi açıklamak lüzumunu duydu:

— Af buyurunuz, papaz efendi, kabahat hem bizde, hem değil... Karım, bu sabah geleceğini bana kesin olarak yazmıştı. Kendisi Chartres'da...

Rahip Godard yerinden sıçradı, artık kendinden geçmiş, hatır gönül sayacak hali kalmamıştı:

— Chartres'da... Chartres'da ama... Sizin bu işe karışmış olmanıza üzüldüm, msyö Charles. Lâkin bu böyle devam edemez, yok, yok, bundan daha fazla tahammülüm kalmadı artık...

Sonra köpürdü:

— Benim şahsımı alet edip Cenabı Hakka nasıl hakaret edeceğinizi bilemiyorsunuz. Ne zaman Rognes'a gelsem yeni bir sille yiyorum... Sizi kaç defa tehdidettim, biliyorsunuz; artık bilmiş olun, bugün gidiyorum, hem de bir daha gelmemek üzere. Belediye reisinize bunu söyleyin, eğer bir köy papazı istiyorsanız arayın, maaşını verin, tutun. Ben Monsenyörle konuşacağım, ne biçim adamlar olduğunuzu söyliyeceğim, eminim ki bana hak verecek... Evet, göreceğiz bakalım, hangimiz cezaya çarpılacağız. Hayvanlar gibi papazsız yaşıyacaksınız...

Hepsi, rahip Godard'ı öfke ve ceza tanrısından korkusu kalmamış pratik insanlar olarak, tam bir kayıtsızlık içinde, merakla dinliyorlardı. Artık şeytan lâfı oldukça gülüp geçiyorlardı, rüzgârın, do-

lunun, gök gürültüsünün intikamcı bir efendi elinde bulunan şeyler olduğuna inançları kalmamıştı, o halde, korkudan titreyip süklüm püklüm olmağa, bedeli karşılığında günah affetirmeğe ne lüzum vardı? Bu, hiç şüphesiz, vakit kaybetmek demekti, daha kuvvetli olan hükümetin zaptiyelerine saygı göstermek daha iyi idi.

Rahip Godard, Buteau'nun alaycı suratını, la Grande'ın istihfaflı halini, hattâ Dlhomme la Fouan'ın, ciddî ve saygılı tavırları altındaki çok soğuk duruşlarını gördü; artık, bu insanlar üzerindeki nüfuzunu kaybetmiş olması, arayı büsbütün bozdu.

— İnekleriniz sizden daha dindar, onu biliyorum! Allaha ısmarladık! Yabani yavrusu çocuğunuzu, vaftiz etmek için, bataklığa daldırın!

Koştu, üstlüğünü hışımla çıkardı, kilisenin içinden tekrar geçerek sokağa çıktı; öyle fırtına hızıyle çıkıp gitmişti ki, vaftiz cemaati, böyle yüzüstü bırakılınca, ağızları bir karış açık, gözleri testekerlek, bir kelime ilâve etmeğe vakit bulamamışlardı.

Fakat asıl kötüsü şu oldu ki, tam o sırada, rahip Godard, Macqueron'un yeni açılan sokağından aşağı doğru inerken, öteki yoldan, içinde madam Charles'la Élodie'nin bulunduğu bir araba sökün etti. Madam Charles, yavrucağı göreceği geldiği için Châteaudun'e uğradığını, iki gün için alıp götürmesine izin verdiklerini anlattı. Geciktiğine üzülmüş görünüyordu, sandığını bırakmak için Rose Blanche'a bile uğramamıştı.

Lise:

— Koşup papazı çağırmalı, dedi. Yalnız, köpekler vaftiz edilmez.

Buteau tabanları kaldırdı, Macqueron'un sokağından, onun da hızla koşarak indiği işitildi. Fakat rahip Godard epey ilerlemişti; çocuğun babası köprüyü geçti, bayırı tırmandı, papazı, ancak, ta tepede, yolun dönemecinde görebildi.

— Papaz efendi! Papaz efendi!

Rahip Godard, nihayet dönüp baktı, durdu, bekledi.

— Ne var?

— İsim anası geldi... Vaftizi yapmamak olmaz.

Rahip Godard, bir lâhza, kımıldamadan durdu. Sonra, aynı öfkeli yürüyüşle, köylünün peşinden, bayır aşağı inmeğe başladı. Bir kelime konuşmadan, kiliseye bu şekilde girdiler. Tören alelacele yapıldı, papaz, isim babasiyle isim anasının amentü faslını gürültüye getirdi, çocuğu yağladı, tuzladı, suyu hızla döktü. Kütüğü imzalamağa başlamıştı bile.

Madam Charles:

— Rahip efendi, dedi, size bir kutu şekerleme getirdim, ama sandıkta.

Rahip, bir işaretle teşekkür etti, hepsine dönüp:

— Artık bu sefer sahiden gidiyorum!

Dedi gitti.

Buteau'larla misafirleri, böyle aceleye getirildikleri için nefes nefese kalmışlardı, papaz, kara cüppesi uçuşarak meydanın köşesinde gözden kaybolunciya kadar arkasından baktılar. Tekmil kasaba halkı tarlalarda idi, orada, şeker almak için bekliyen üç küçük çocuktan başka kimse yoktu. Derin sessizliğin

ortasında, hiç durmadan işliyen harman makinesinin, uzaktan gelen gürültüsü işitiliyordu.

Madam Charles'ı getiren araba, içindeki sandıkla beraber, Buteau'ların kapısı önünde duruyordu; eve girilir girilmez, birer kadeh şarap içilmesi kararlaştırıldı, çünkü akşama tekrar gelinip yemek yenecekti. Saat daha dörttü, yediye kadar, hep beraber ne yapacaklardı? Kadehlerle iki şişe şarap mutfak masasının üstüne gelince, madam Charles, hediyelerini dağıtmak için, sandığın arabadan mutlaka indirilmesini istedi. Sandığı açtı, biraz geç kalan fistanla takkeyi çıkardı, sonra, loğusa için getirdiği altı kutu şekerlemeyi çıkardı. Élodie kutulara bakıyordu:

— Bunlar annemin şekerlemeci dükkânından mı geliyor? diye sordu.

Madam Charles, bir saniye şaşaladı. Sonra, sükûnetle:

— Hayır, cicim, annen bu şekerlemeden yapmaz, dedi.

Arkasından, Lise'e döndü:

— Sni düşündüm de, çamaşır da getirdim, dedi. Eski çamaşırlar, bir ev için bundan daha lüzumlu şey olmaz... Kızımdan istedim, bütün dolaplarını boşalttım.

Çamaşır lâfı olunca, Françoise, la Grande, Delhomme'lar, hattâ Fouan, tekmil aile yaklaşmıştı, sandığın etrafını çepeçevre kuşatmışlar, ihtiyar kadının, yıkanmaktan kar gibi beyaz, çamaşır suyuna girmesine rağmen misk gibi kokan bir yığın çamaşırı çıkarışını seyrediyorlardı. Önce, parça parça olmuş, pahalı cins patiskadan çarşaflar, sonra, dantelâları

sökülüp alındığı besbelli görülen yırtık kadın gömlekleri çıkardı. Madam Charles çıkardığı şeyleri seriyor, izahat veriyordu:

— Çarşaflar yeni değil, tabiî. Beş senedir kullanılıyor, vücut sürtündükçe aşınır, elbette... Bakın, orta yerlerinde kocaman bir delik var; ama kenarları henüz sağlam, bunlarla bir alay öteberi yapılır.

Hepsi, hele kadınlar, başlarını uzatmışlar, bakıyorlar, kafalarını sallıyarak tasdik ediyorlar, elleriyle yokluyorlardı; hele la Grande'la Fanny'nin dudaklarını büzmeleri, için için haset ettiklerini gösteriyordu. Buteau, yakışık almıyacağı için, dilinin ucuna kadar gelen açık saçık sözleri zaptediyor, sessizce gülüyordu; Fouan'la Delhomme, gayet ciddî duruyorlar, topraktan sonra gelen gerçek servete, çamaşıra karşı duydukları saygıyı gösteriyorlardı. Madam Charles, gömlekleri çıkarıp sererek devam etti:

— Gömleklere gelince, bakın, hiç eskimemiştir!... Yırtık olmasına yırtık, parça parça, boyuna dikilemez, dikilse de hem pot yapar, hem kibar olmaz. Onun için, bunları eski çamaşırların arasına atıyorlar... Ama sen, bunlardan istifade edersin, Lise.

Köylü kadın:

— Ben bunları giyerim, ayol! diye haykırdı. Gömleğim dikişli olmuş, ne çıkar?

Buteau da göz kırptı, alaycı tavriyle:

— Bana da bunlardan mendil yaparsan hoşuma gider, dedi.

Bu sefer, açıktan açığa gülüştüler; her çarşafı, her gömleği uzaktan gözleriyle izlemiş olan küçük Élodie, o sırada:

— Aa! Ne tuhaf koku, ne kadar da keskin kokuyor, diye haykırdı... Bu çamaşırların hepsi annemin mi?

Madam Charles hiç tereddüt etmedi:

— Tabiî, yavrucuğum... dedi. Yani, mağazasındaki matmazellerin çamaşırları. Bu zanaatta çok çamaşır lâzımdır.

Lise, Françoise'ın yardımiyle, bütün çamaşırları dolabına yerleştirdikten sonra, nihayet kadehleri tokuşturdular, isim anasının, kendi göbek adiyle Laure ismini verdiği vaftiz edilen çocuğun şerefine içtiler. Sonra, bir müddet oturup konuştular; Châteaudun'de işlerin nasıl gittiğini bir an evvel öğrenmek istediği için, karısiyle yalnız kalıncıya kadar sabredemiyen mösyö Charles'ın, sandığın üstüne oturup madam Charles'e sualler sorduğunu işittiler. Hâlâ bu işin heveslisiydi, vaktiyle çok büyük gayretlerle kurulan, ne zamandan beri hasreti çekilen o evi hâlâ hayalinde yaşatıyordu. Haberler iyi değildi. Gerçi kızları Estelle, tuttuğunu kaparan, kafası işliyen bir kadındı; fakat damatları Vaucogne, o Achille olacak pelte herif ona hiç yardım etmiyordu. Sabahtan akşama kadar pipo içiyor, her tarafın kirlenmesine, her şeyin kırılıp dökülmesine göz yumuyordu. Odaların perdeleri leke içindeydi, küçük kırmızı salonun aynası çatlamıştı, su kablariyle küvetlerin ağızları boyunca çentik çentik olduğu halde ağzını açıp da bir şey söylediği bile yoktu; halbuki, evin eşyasının iyi muhafaza edilmesi için bir erkek eline ne kadar ihtiyaç vardı! Mösyö Charles, karısının böylece haber verdiği bu ziyankârlıkların her birisini işittikçe göğüs

geçiriyor, eli ayağı gevşiyor, benzi daha ziyade sararıyordu. Daha yavaş sesle söylenen bir şikâyet, onu büsbütün harabetti:

— Sonra da, 5 numarada şişman bir kız var, Vacogne onunla yatıyor...

— Ne diyorsun?

— Oo! Eminim, gözlerimle gördüm.

Mösyö Charles, son derece büyük bir nefretle, titriyerek yumruklarını sıktı:

— Alçak! Sermayelerini yoruyor, kendi müessesesini yiyor!... Eyvah, felâket!

Madam Charles, bir işaretle onu susturdu, çünkü tavukları seyretmek için bahçeye çıkan Élodie, dönmüş geliyordu. Bir şişe şarap daha içildi, sandık arabaya yüklendi, Charles'lar, evlerine kadar, arabanın arkasından yaya gittiler. Herkes, yemek zamanına kadar, kendi evine bir göz atmağa gitti.

Buteau, yalnız kalır kalmaz, o gün öğleden sonraki vaktinin boşuna geçmesine üzülerek ceketini çıkardı, avlunun taş döşeli köşesinde, buğday dövmeğe başladı; çünkü bir çuval buğdaya ihtiyacı vardı. Fakat yalnız başına dövmekten çabuk canı sıkıldı, gayrete gelmek için, ölçü ile kalkıp inen dövenlerin çifte hareketine muhtaçtı. Beli kuvvetli, kolları erkek kolu kadar sert olduğu için bu işte kendisine sık sık yardım eden Françoise'a seslendi.

Bu ilkel tarzda buğday dövme usulünün ağırlığına ve yoruculuğuna rağmen, Buteau, bütün küçük mülk sahipleri gibi, buğdayını, ihtiyaç oldukça, günü gününe dövmeği tercih ettiğini söyliyerek, hayvan

koşulan bir döven almaktan, öteden beri geri durmuştu.

— Hey! Françoise, geliyor musun?

Lise, havuçlu bir dana yahnisi pişirmekle meşguldü, kızkardeşini de, bir domuz şiş kebabına göz kulak olmağa memur etmişti, Buteau'nun yanına gitmesine mâni olmak istedi. Fakat Buteau'nun aksiliği üstünde idi, ikisini de sopadan geçireceğini söyledi.

— Hay Allahın cezası karılar! Tencerelerinizi şimdi kafanıza geçiririm ha!... Size kalsa, evi mezada çıkartıp yabancılarla beraber göçürteceksiniz, ekmek parası kazanmak lâzım, tabiî!

Françoise, üstü başı kirlenir korkusiyle, bulaşık entarisini giymişti, o kıyafette, Buteau'nun yanına gitmek zorunda kaldı. Uzun sapiyle kızılcık ağacından tokmağı birbirine meşin tokalarla bağlı bir döven aldı. Bu, onun kendi döveni idi, sürtünmekten pırıl pırıl olmuştu, kaymasın diye, sapına sımsıkı ip sarılmıştı. Françoise, döveni iki eliyle kavrayıp başının üstünde savurdu, demetlere indirdi, tokmak, boylu boyunca, sert bir ses çıkararak indi. Ondan sonra, genç kız artık durmadı, döveni ta yükseğe kadar kaldırıyor, menteşeli imiş gibi büküyor, demirci gibi mekanik ve ölçülü bir hareketle indiriyordu; karşısında da, Buteau, onunla nöbetleşe, aynı hareketleri yapıyordu. Biraz sonra gayrete geldiler, hareketleri hızlandı, her seferinde indikten sonra hızla fırlıyan, ayakları bağlı kuşlar gibi, enselerinde boyuna fırıl fırıl dönen bu tahta araçlardan başka bir şey gözükmez oldu.

On dakika sonra, Buteau hafif bir sesle haykırdı. Dövenler durdu, Buteau başak yığınının altını üstüne getirdi. Sonra, dövenler tekrar inip kalkmağa başladı. Bir on dakika daha geçti, Buteau, bir duraklama emri daha verdi, demeti açtı. Demet, böylece, altı, defa dövüldü, taneler ancak o zaman başaklardan tamamiyle ayrıldı ve Buteau, boşalan sapları bağlıyabildi. Demetler, teker teker birbirini takibediyordu. İki saat, evin içinde, dövenlerin muntazam tartaklarından başka ses işitilmedi; buharlı harman makinesinin uzaktan gelen sürekli gürültüsü, bu sesleri bastırıyordu.

Şimdi, Françoise'ın yanakları al al olmuş, bilekleri şişmişti, bütün vücudu ateş gibi sıcaktı, etrafına, havada gözle görülürcesine ürperen, alevli gibi bir dalga yayıyordu. Aralık dudaklarından kuvvetli bir soluk çıkıyordu. Saçlarının tarazlanan perçemlerine saman çöpleri takılmıştı. Her vuruşta, döveni havaya kaldırdığı zaman, sağ dizi etekliğini geriyor, kalçasiyle göğsü kumaşı delecek gibi kabarıyor, gürbüz kız vücudunun çıplaklığını belli eden sert bir çizgi beliriyordu. Korsajının bir düğmesi koptu, Buteau, onun esnesinin yanık çizgisi altından gözüken beyaz teni gördü. Françoise'ın kolu her savruluşta, bu çıplak, kabarık et, omuz adalelerinin kuvvetli hareketiyle, hep dışarı doğru fırlıyordu. Buteau, işde gayretli iyi bir dişinin bel çalkalamasını seyreder gibi, bu manzara karşısında, daha fazla gayrete geliyordu; dövenler de bir yandan inip kalkıyor, bu çifte dövencinin soluk soluğa tak takları altında, buğdaylar fırlıyor, dolu gibi etrafa yağıyordu.

Saat yediye çeyrek kala, gün kavuşurken, Fouan'la Delhomme'lar çıkageldiler. Buteau, elindeki işi bırakmadan:

— Şunu bitirmek lâzım, diye haykırdı. Ha gayret, Françoise!

Françoise durmuyor, çalışmanın ve gürültünün verdiği hızla, döwenini daha şiddetle indiriyordu. Çiftlikten, yemeğini dışarıda yemek üzere izin alan Jean, geldiği zaman, onları bu halde buldu. Birdenbire bir kıskançlık duydu, döweni tam isabetle, gereken noktaya indirmek üzere anlaşmış olarak bu hareketli işe el birliğiyle sarılmış görünce, ikisini suçüstü yakalamış gibi, onlara baktı. İkisi de kan ter içinde idiler, öyle kızışmışlardı, öyle perişan kıyafette idiler ki, sanki buğday dövmüyorlar, çocuk yerleştiriyorlardı. İşe çok candan sarılmış bulunan Françoise da belki aynı şeyi duymuş olacak ki, sıkılarak, birdenbire durdu. O zaman, Buteau dönüp baktı, hayret ve öfke ile, bir an, kımıldamadan durdu:

— Senin burada ne işin var?

Fakat tam o sırada, Lise, Fouan'la Delhomme'ları karşılamağa çıkmıştı. Onlarla beraber yaklaştı, her zamanki neşeli haliyle:

— Aa! Sahi, sana anlatmamıştım, dedi. Jean'ı daha evvel, bu sabah gördümdü, akşam için dâvet etmiştim.

Kocasının kıpkırmızı yüzü öyle müthiş bir ifade aldı ki, Lise, özür dilemek için ilâve etti:

— Galiba, Jean'ın sizden bir dileği var, Fouan baba.

İhtiyar:

— Ne dileği? diye sordu.

Jean kızarıyordu, meselenin, herkesin yanında böyle birdenbire ortaya atılmasına çok canı sıkılmıştı; bir şeyler geveledi. Hoş, karısının, gözlerinin içi gülerek Françoise'a bakması, işin aslını Buteau'ya anlatmağa yettiği için, Jean'ın sözünü şiddetle kesti.

— Sen bizimle alay mı ediyorsun? Françoise senin ağzına göre lokma değildir, pis karga!

Bu kaba istiskal, Jean'ın, bütün cesaretini tazeledi. Sırtını döndü, ihtiyara:

— Mesele gayet sade, Fouan baba, dedi. Siz Françoise'ın vasîsi olduğunuzdan onunla evlenmek için size müracaat etmem lâzım, değil mi? Eğer Françoise bana varırsa, kendisini istiyorum. Maksadım nikâhla almaktır.

Françoise, hâlâ elinde tuttuğu döveni, hayretinden düşürdü. Halbuki, bunu tahmin etmesi lâzımdı; fakat Jean'ın, kendisini böyle çabucak istemeğe cesaret edeceğini hiç ummamıştı. Bu işten, niçin evvelâ kendisine bahsetmemişti? Françoise şaşalamıştı. Ümitten mi, yoksa korkudan mı titrediğini kendisi de bilemiyordu. Çalışmanın tesiriyle hâlâ soluk soluğa, çözük korsajının altında göğsü kabarıp inerek, iki erkeğin arasında, kanı şiddetle kaynıyarak öyle kızışmış bir halde duruyordu ki, Buteau ile Jean hararetinin kendilerine kadar geldiğini hissediyorlardı.

Buteau, Fouan'a, cevap verecek vakit bırakmadı. Gitgide artan bir hiddetle lâkırdıya devam ediyordu:

— Amma yüzsüzlük be!... Otuz üç yaşında koskoca herif, on sekizinde bir kızı alır mı? Topu topu

on beş yaş fark var! İğrenç bir şey değil mi bu?... Senin murdar vücuduna lâyık piliçler bulurum ben!

Jean öfkelenmeğe başlıyordu:

— Ben onu istiyorum, o beni istiyor, sana ne oluyor?

Böyle dedikten sonra, Françoise da fikrini söylesin diye, ona döndü. Fakat genç kız, şaşkın, kaskatı, anlamıyormuş gibi duruyordu. Hayır diyemiyordu, ama, evet de diyemedi. Zaten Buteau, canını alacakmış gibi, söyliyeceği "evet" i gırtlağına tıkamış gibi bakıyordu. Eğer Françoise evlenirse, Buteau onu elinden kaçırmış olacaktı, aynı zamanda toprak da elden gidecekti. Bu âkıbet birdenbire aklına gelince, Buteau büsbütün kudurdu.

— Söylesene baba, söylesene Delhomme, buralı bile olmıyan, şurada burada sürttükten sonra, kimbilir nereden gelen bu yaşlı herife bu körpe kızı vermek sizin gücünüze gitmez mi?... Doğramacılığı becerememiş, köylü olmuş, çünkü mutlaka gizliyecek kirli bir işi vardı!

Şehirli işçiye karşı beslediği bütün kin patlak veriyordu. Jean, kendini tutuyordu, Françoise'la aralarında geçen macerayı, önce genç kız anlatsın diye, kendisini nezaketen bir şey söylememeğe de karar vermişti.

— E ne olacak sanki? diye tekrarladı. O beni istiyor, ben onu istiyorum! Haydi Françoise, bir parça konuş.

Lise, kızkardeşinden yakayı sıyırmak için, onu evlendirmeği pek istediğinden, bu hevesle atıldı:

— Öyle ya! Birbirlerini istiyorlarsa ne diyebilirsin? Françoise'ın senin razı olmana ihtiyacı yok, ne karışıyorsun demediği ne devlet... Artık uzun ettim ama!

O zaman, Buteau, genç kız konuşursa işin olmayacağını anladı. Asıl korktuğu şey, Françoise'la Jean arasındaki bağlılık belli olunca, nikâhın yapılmasına akıllıca bir iş olarak bakılacağı idi. Tam o sırada, la Grande avluya girdi, arkasından da, Élodie ile birlikte dönüp gelen Charles'lar girdiler. Buteau ne söyliyeceğini henüz bilmediği halde, el işaretiyle onları çağırdı. Sonra, suratı kıpkırmızı kesilmiş bir halde, söyliyeceği lâkırdıyı buldu, yumruğunu sallıyarak karısiyle baldızını tehdit etti, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Vay inekler vay!... Evet, ikiniz de ineksiniz, ikiniz de orospusunuz! Haberiniz var mı? İkisinin de koynuna giriyorum! Onun için bana aldırdıkları yok!... İkisinin de diyorum size; çifte orospular!

Charles'lar avluya girer girmez bu lâflarla tepeden inme karşılaştılar, ağızları bir karış açık kaldı. Madam Charles, Buteau'yu dinliyen Élodie'ye vücudunu siper etmek ister gibi atıldı; sonra kızı zerzevat bahçesine doğru itti, kendisi de avazı çıktığı kadar yüksek sesle konuştu:

— Gel, salatalara bak, gel, lâhanalara bak... Aman, ne güzel lâhanalar!

Buteau devam ediyor, tafsilât uyduruyor, iki kızkardeşten biri kendi rızkını alınca, sıra ötekine geldiğini, onu da tıkabasa doyurduğunu söylüyordu; bütün bunları, söylenmesi ayıp, iğrenç kelimelerle

dolu bir lâğım akıtır gibi, adlı adınca söylüyordu. Lise, bu âni öfke nöbeti karşısında sadece şaşırmış, yalnız omuzlarını silkiyor, boyuna:

— Deli olmuş bu, aman Yarabbi olur şey değil, deli olmuş! diyordu.

Jean, Françoise'a haykırdı:

— Yalan söylüyorsun desene şuna!

Genç kız, sükûnetle:

— Tabiî yalan söylüyor! dedi.

Buteau:

— Ya! Yalan söylüyorum, öyle mi? diye devam etti. Hasat zamanı, tarlada benden bu işi istiyen sen değilsin, öyle mi?... Şimdi ikinize de haddinizi bildiririm ben, şıllıklar sizi!

Bu kuduz cüret, Jean'ın elini ayağını bağlıyor, onu sersemletiyordu. Şimdi, Françoise'la geçirdiği macerayı anlatabilirmiydi? Hele genç kız kendisine yardım etmiyecek olursa, bunu anlatmayı çirkin buluyordu. Zaten, ötekiler, Delhomme'lar, Fouan, la Grande, çekingen duruyorlardı. Şaşmış gibi görünmüyorlardı, herhalde, eğer Buteau ikisi ile de yatıyorsa, onları nasıl isterse öyle kullanmağa hakkı olduğu fikrinde idiler. İnsan, bazı haklara sahip olunca, o hakları kullanırdı.

O andan itibaren, Buteau, münakaşa edilmiyen sahiplik hakkının verdiği kuvvetle, kendisini üstün buldu. Jean'a döndü:

— Sen de, hergele, bundan sonra bir daha evime gelip benim canımı sıkma... Bir kere, buradan hemen tüy bakalım... Ne? Gitmiyor musun?... Dur, dur!

Dövenini kaptı, tokmağı havada savurdu; Jean da, kendisini müdafaa etmek için öteki döveni, Françoise'ın dövenini kapacak kadar ancak vakit buldu. Haykırışmalar oldu, aralarına girmek istediler; fakat ikisi de öyle müthişti ki, geriliediler. Dövenlerin uzun sapları birkaç metre öteye kadar uzanıyor, her savruluşta avluyu süpürüyordu. Avlunun ortasında, birbirinden uzakça, yalnız ikisi kaldılar; dövenlerini fırıl fırıl çevirerek geniş daireler çizmeğe başladılar. Dişlerini sıkmışlar, artık bir kelime söylemiyorlardı. Her savruluşta, döven tahtalarının çıkardığı sert takırtıdan başka ses işitilmiyordu.

İlk döveni Buteau savurmuştu; henüz eğilmiş duran Jean, bir sıçrayışta geriye atılmış olmasaydı kafası yarılacaktı. Hemen arkasından, adalelerinin âni bir gerilişiyle doğruldu, dövenini kaldırdı, buğday döver gibi şiddetle indirdi. Fakat Buteau da o esnada dövenini indiriyordu, iki kızılcık sopası havada çarpıştı, kayışlarından katlandı, yaralı kuşlar gibi telâşla çırpındı. Dövenler, üç defa aynı şekilde çatıştılar. Bütün gözler, sapların ucunda ıslık çalarak tehditleri altındaki kafalara çarpıp yarmağa her an hazır, havada fırıl fırıl dönen bu sopalarda idi.

Bir aralık kadınlar, bir yaygara kopardılar, Delhomme'la Fouan ileri atıldılar. Buteau, kahpelik etmiş, dövenini yerden doğru savurup Jean'ın bacaklarına vurmuş, bereket versin ki yere çarptığı için şiddeti azalan darbe, Jean'ı samanların üstüne yuvarlamıştı. Jean tekrar doğruldu, can acısının artırdığı bir öfkeyle dövenini havaya kaldırdı. Tokmak, geniş bir daire çizdi, Buteau, darbenin sol tarafına ineceğini

beklerken, sağa indi... İki parmak daha yakından geçseydi, beynini patlatacaktı. Tokmak, yalnız kulağını sıyırttı, kaydı, koluna çarptı, kol çat diye kırıldı. Kemikten, kırılan bir cam sesi çıkmıştı. Buteau:

— Ah! Kaatil! Beni öldürdü! diye haykırdı.

Jean, sersemlemiş, gözlerini kan bürümüş bir halde, silâhını bıraktı. Sonra, sanki orada çok hızlı olup biten bu şeyler karşısında alıklaşmış gibi, bir lâhza, hepsinin yüzlerine baktı. Bir öfke ve yeis hareketi yaparak topallıya topallıya çıktı, gitti.

Evin köşesini önüp ovaya doğru yürümeğe başladığı zaman, bahçenin çiti üzerinden dövüşü seyretmiş olan la Trouille'a rasgeldi. Kız, babasının da, kendisinin de davetli olmadıkları bu vaftiz toplantısı etrafında divil divil dolaşmak için oraya gelmişti, gördüğü manzaraya hâlâ gülüyordu. Bu küçük aile eğlentisine, kardeşinin kırılan koluna, Jésus-Christ kim bilir ne kadar gülecekti. La Trouille'un, bu olay o kadar hoşuna gitmişti ki, kız, gıdıklanmış gibi kıvrana kıvrana gülüyordu, nredeyse sırtüstü serilecekti.

— Aman, Kaporal, ne vuruştu o! diye haykırdı. Kemik, çat diye ses çıkardı! Çok gülünecek şeydi!

Jean cevap vermedi, bitkin bir halde, adımlarını ağırlaştırdı. La Trouille da, duvarların arkasında durup etrafı dinlemeğe bahane olsun diye beraber getirdiği kazlarını ıslıkla güderek, onun peşinden yürüdü. Jean ayak alışkanlığı ile, harman makinesinin yanına dönüyordu, makine, gün batarken hâlâ işlemekte idi. Jean, artık işin mahvolduğunu, Buteau'ları bir daha göremiyeceğini, Françoise'ı asla ken-

disine vermiyeceklerini düşünüyordu. Ne mânasız şeydi! Bütün bu işlerin olması için on dakika kâfi gelmişti. Tam işler yoluna girerken, kendisi sebep olmadığı halde kavga çıkmış, bir vuruşta bir kol kırmıştı. Artık her şey ebediyen mahvoldu, diye düşünüyordu. Alacakaranlıkta, makinenin gürültüsü, uzun bir yeis avazesi gibi aksediyordu.

O sırada bir tesadüf oldu. La Trouille'un, kümese götürmekte olduğu kazları, bir dörtyol ağzında, Saucisse babanın, başıboş, kasabaya doğru inen kazlariyle karşılaştılar. Sürülerin başındaki iki erkek kaz, birdenbire, tek ayakları üzerinde durdular, iri, sarı gagalarını birbirlerine doğru uzattılar; her iki sürüdeki gagalar da, hep birden, kösemenlerinin, gagalarını çevirdikleri tarafa döndü, vücutlar, aynı tek ayak üzerinde o tarafa doğru yattı. Bir an, iki sürü, tam bir hareketsizlik içinde durdu, âdeta, silâhlı iki keşif kolu, karşılıklı bir parola veriyordu. Sonra, erkek kazlardan biri, testekerlek gözünde bir memnunluk ifadesiyle, dosdoğru, yoluna devam etti, öteki erkek kaz sola kıvrıldı; sürüler de, başlarındaki kösemenlerinin peşinden, muntazam bir badi badi yürüyüşle, işlerine gittiler.

BİRİNCİ CİLDİN SONU